

259.0.09/e41

ILARIE CHENDI

**SCRIERI
X**

Ediție

de

DUMITRU BĂLĂEȚ

și

ION SPĂȚAN

Note, comentarii și indici

de

DUMITRU BĂLĂEȚ

16495

ACADEMIA ROMÂNĂ
FUNDAȚIA NAȚIONALĂ PENTRU ȘTIINȚĂ ȘI ARTĂ
București • 2007

Coperta: Eugen Ciucă

I

CRITICĂ LITERARĂ

Articole din periodicele anilor 1911 și 1912

Edită cu sprijinul Autorității Naționale pentru Cercetare Științifică

ISBN (10) 973-1744-00-2

ISBN (13) 978-973-1744-00-1

Tiraj 100 ex.

VIATA LITERARA

[I]

Schimbarea de guvern și literatura. Statul și scriitorii. Bugetivorii fără talent. Subvenționarea revistelor

Când se schimbă guvernele la București, la mesele din cafenele animația nu este tocmai mică. Scriitorii se adună și ei, cu neobișnuit interes, comentează crizele, discută personagiile nouă apărute la orizontul politic și se uită cu destulă îngrijorare la ziua de mâine. Ce voiți! E o mișcare întreagă, de la un capăt al țării la altul, cu atrupamente pe stradă, cu aclamațiuni de nouă făgăduințe și de nouă programe de idei. Ar fi păcat ca numai scriitorii să rămână nemuritori și reci în fața unei vizibile evoluții.

Dar o indiferență a scriitorilor nici nu ar mai fi cu putință. Vremea când literatura constituia un fel de stat în stat și când tot ce este un *zoon politicon* nu avea nimic comun cu îndeletnicirea asta ideală și izolată a trecut de mult și la noi. Romantismul a rămas o meteahnă particulară și orice alcătuitor de rime de astăzi, când e vorba de existența sa și de rodnicia activității sale, preferă să se coboare de la înălțimea nebuloasă a Pegasului pe o platformă mai pozitivă și să-și aranjeze un rost mai omenesc pe pământ.

Până de curând, firește, intimitatea între literatură și între stat nu era atât de mare. De o ocrotire sistematică a autorilor și a producțiilor lor nu se pomenea. Soarta lui Eminescu o știm cu toții. Dar a venit un timp când necesitatea literaturii în prefacerile sociale din regat a început să fie recunoscută. Statul, prin diferiții lui reprezentanți, a început să dea mai multă atenție acestei ramuri a culturii. Scriitori de seamă au fost chemați la muncă. Unora li s-au dat însărcinări de opere cu tendințe de naționalizare. Altora li s-au dat roluri de urnire a unui curent

cultural în cercurile de la țară. Bibliotecile populare au fost așezate sub conducerea lor. Iar când cu aceste și cu alte încercări s-a produs întâiul rezultat de oarecare evidență, vistierul cultelor era pe-aci să înfăptuiască chiar o casă de editură pe seama tuturor scriitorilor. Povestea acestei încercări însă n-o mai spun!

În felul acesta al statului de a atrage pe scriitori în scopurile sale culturale este desigur un mare progres, căci prin literatură, prin formele frumoase în cari se fixează atâtea lucruri folositoare pentru popor, se aduce desigur un mare spor progresului obștesc. Ceea ce săvârșesc domnii Coșbuc, Vlahuță, Sadoveanu, Anghel și Iosif în scrierile lor de popularizare, sau prin conferențele lor culturale, sânt prestațiuni, ce e drept pline de abnegațiune și fără câștig real pentru partea artistică a muncii lor, dar neapărat ele constituie unica hrană mai de preț ce s-a oferit în anii din urmă pe tărâmul extrașcolar.

Că, paralel cu aceste fapte bune, se fac și abuzuri este foarte explicabil. Politica în fiecare țară își face abuzurile sale – și nu se putea ca raportul acesta dintre stat și literatură, îndată ce depinde de capriciile politice, să nu-și aibă greșelile sale fără număr.

Vom recunoaște că este just, ca în orice țară, scriitorilor și artiștilor de talent să li se înlesnească activitatea și condițiile de a crea, căci aceasta înseamnă a te pune în rândul țărilor civilizate, cari își respectă astfel intelectualitatea. Nu înțelegem însă deloc ca din o cestiune de talent să se facă numai decît un favoritism politic și din o exagerată dragoste pentru propășirea literară să se creeze o falangă de bugetivori, aleși pururea mai mult după raporturile lor individuale sau politice decît după meritele de cari n-au dat probă. Mai acum câțiva ani, de pildă, am avut prilejul să vedem tristul spectacol că în fruntea unei întregi organizații culturale a Ministerului de Instrucție fusese introdus un diletant scriitor, cu numele puțin cunoscut, ca Duțu-Duțescu, sub șefia căruia erau chemați să lucreze puteri ca d-nii Coșbuc și Vlahuță...

Tendința asta a conducătorilor politici de a selecționa pe scriitori și a le conferi titluri, roluri și însărcinări mai cu seamă după culoarea lor politică se împotrivesc categoric principiului

de folositoare reciprocitate. Și se vede această eroare mai cu seamă la modul cum sânt sprijinite revistele. Deși indicațiunile de cifre nu mă privesc, dar de obicei modul de apariție al revistelor arată totdeauna raportul lor cu guvernele. În opoziție revistele sânt de obicei mult mai slabe, onorariile scad colosal, colaboratorii fug în toate părțile, dar de câte ori în schimb oamenii domnului Holban de la *Revista ideală*¹, sau amicii d-lui Pătrașcu de la *Arta și literatura română*² se apropie de vreun buget binevoitor, sântem surprinși din nou cu învierea unor reviste crezute de mult dispărute. Sub puterea magică a bugetului se fac deci multe minuni în lumea revistelor.

Așa, de pildă, povestesc răuvoitorii *Vieții românești* de la Iași că rolul ei cultural se va reduce în cele viitoare, căci acum va intra în circulație, pe la toți prefectii și inspectorii, vechiul organ al „Junimei“ politice-literare, *Convorbiri literare*, de care, atrași de viața nouă, s-au apropiat și se vor apropia mulți scriitori de pe aiurea. Noi însă nu credem că destoinica revistă din Iași să se fi sprijinit numai pe temeiul ei politic și afirmăm că e mai bine înrădăcinată în publicul cetitor decît să-și cedeze terenul alteia...

Oricum însă, astea și alte multe amănunte, ce se așteaptă de la noua schimbare politică și de la constituirea unui guvern din care face parte un literat de seama lui Delavrancea, frământă astăzi pe scriitori. Care va fi soarta scriitorilor sub dominațiunea noului buget? Ce se va face cu direcția lui Sadoveanu? Cine-i prezumtivul director Stamatina la Iași? Care va fi prețul colaborării la o revistă guvernamentală? Întrebările curg gârlă, speranțele se aprind. Gârleanu îi mângăie pe toți și le desenează perspective. Iar de pe stradă se aud strigătele micilor împărțitori de gazete: „*Citiți, mă rog, programul noului guvern cu împărțirea bunurilor de mână moartă!*“

¹ *Revista idealistă* (n. ed.).

² *Literatură și artă română* (n. ed.).

MIHAI LUNGIANU: „ÎN SĂRBĂTORI“

Nuvele

Editura „Minervei“ București, 1910, 273 pag. Prețul: Lei 1.50

Autorul acestui volum – care probabil din o confuziune a noțiunilor își zice bucăților sale de proză „nuvele“ – este de origine din comuna Rucăr, de lângă Câmpulungul României. Este aceasta într-adevăr una din cele mai încântătoare regiuni de munte ale țării românești, cu locuitori voinici și sănătoși, imigrați în parte din ținuturile Branului și ale Moecilor, cu moravuri sociale variate și cu portul, graiul și cântecele tradiționale perfect conservate. Tipul acesta curat al românului limitrof, cu străbunele lor obiceiuri, cu stările patriarhale, cu predispoziții pentru credințe mistice, e bine cunoscut de d-l Lungianu și e descris cu destulă îndemânare în paginile aceste, adunate din mai multe reviste. Proza d-sale e ceteață, cu toate că în unele locuri trădează pe începătorul, când întrebuințează provincialisme cunoscute, pe cari totuși ține să și le comenteze singur. Ceea ce însă nu ne împacă deloc, cetind acest volum, este faptul că ni se servește aici un gen de literatură cu totul hibrid.

De la întâia bucată până la sfârșit, d-l Lungianu săvârșește păcatul multor prozatori diletanți de astăzi, acela de a se pasiona de subiecte țărăniști și a nu reuși în prelucrarea acestora să atingă o formă artistică. În punctul acesta se greșește foarte mult în genul nostru poporanist; cam tot atât cât se greșea în cel naționalist; dar mai cu seamă în cel decadent. Este o deprindere astăzi de a aduna de la țară un obicei și a descrie pe larg o nuntă, un botez, o sărbătoare cu toate manifestațiile ei literare și sociale și a întretese apoi printre acest material și vreun fir de povestire cu totul neînsemnată. Din această îndeletnicire, de a

aduna pagini folcloristice în cadrul unei povestiri rustice, rezultă apoi acest gen aproape monstruos, care nu este nici știință etnografică și desigur nici literatură pură. În orice caz e ceva inutil în acest fel de literatură: literatul nu găsește literatură, iar omul de știință nu găsește știință, căci nici partea folcloristică, așa răzleață cum e redată, nu poate servi la cercetări sigure.

Focu lu Sumedru, cu care își deschide volumul, cu țângăii de băieți gălăgioși, care încing lărmălaia aceea în jurul bradului aprins, e desigur un tablou atrăgător, deși prea puțin unitar. Dar povestea cu *Ajunul Crăciunului*, unde obiceiurile de Crăciun se desfășoară prin câțiva elevi de la gimnaziul din Brașov, dintre cari unul ia pe fata gazdii din Rucăr de soție, este de o adorabilă naivitate. Din umbletul cu *Brezaia* se remarcă o colindă originală, care tratează despre „Trei oști ungurești“ în luptă cu „Trei oști românești“. „Cele ungurești de domn că-și au; cele românești de domn că n-au“. Colinda asta am recomanda-o unei speciale atenții folcloriștilor. De asemenea găsim extrem de caracteristic obiceiul de Sfântul Vasile, când fetele pleacă la „răscovăit“. Obiceiurile „surății“-lor și cele de la diverse sărbători de peste an sunt tratate de d-l Lungianu cu lungimi obositoare și în marginile unor episoade greoaie.

Primum acest volum ca intenție de a ne introduce în tainele și tradițiile unui colț poetic al neamului nostru. Este un debut care merită să fie relevant. Dar pentru viitor și pentru un succes mai deosebit, cu care și-ar putea afirma oarecari calități de scriitor, d-l autor va trebui să se decidă sau pentru unul sau pentru altul din genurile ce a căutat să împreuneze. Sau se face folclorist după toată rânduiala, sau își dă silința să ne probeze că știe să rămână în marginile artei pure.

LEGENDA CU „ȘCOALA NOUĂ“

Mai întâi trebuie să facem o mică rectificare, relativă la necrologul nostru din nr.2 al *Luceafărului*, adresat *Convorbirilor critice*. Din o serie de manifeste și de declarații administrative, cuprinse în numărul din urmă al acestei reviste, rezultă, într-adevăr, că o încetare este la mijloc, dar că în realitate nu revista și-a dat sufletul în mâinile creatorului, ci creatorul în mâinile revistei. D-l M. Dragomirescu a depus cu onoare direcția și și-a blagoslovit școala de băieți și de tovarăși, lăsându-le lor revista, cu toată moștenirea veselă de glorie și de deficaturi. Luăm deci și sub această formă cunoștință de faptul că, în viața noastră literară atât de săracă în evenimente, atât de sărbădă în episoadele puține, totuși a avut loc o retragere celebră în felul ei. Și interesant este că, după chipul și asemănarea tuturor manifestațiilor d-lui Dragomirescu, cuvântul d-sale de „adio și la revedere“ a trebuit să îmbrace și el forma de zgomot, cu lăute și chimvale, cu izbucniri de laudă în pieptul de aramă și cu tiradele obișnuite, de un patetic umoristic prin excelență. În interminabile pagini ex-directorul jalnic al văduvitelor *Convorbiri critice* reia firul revistei fermecătoare despre „Școala nouă“, care s-ar fi dezvoltat la această revistă, „tocmai din pricina limpezimii și puternicei idei pe care a avut-o în temelie ei cugetarea critică care a cârmuit-o!!“ Ce e drept, recunoaște și modestul domn Dragomirescu, care se improvizează în șef de școală, că ideea pe care s-a bazat era ideea „Junimei“ de pe vremuri și teoria estetică a d-lui Maiorescu, „cu care mă identificasem, pot să zic mai mult chiar decât împământentorului ei în literatură“. Lăsăm la o parte caraghioslăcul acesta, că ai putea face o școală nouă cu o idee împrumutată și ne ascundem fața de rușine, văzând că Dragomirescu ne asigură iarăși că a

înțeles mai adânc teoriile d-lui Maiorescu decât maestrul însuși, și ne întrebăm de lucrul de căpetenie: care este școala cea nouă a d-lui Mihalache și cum a întemeiat-o? Lăsăm să ne răspundă:

„La activitatea d-lui Maiorescu se poate vorbi mai mult de o «direcție», pe când la *Convorbiri critice* mai mult de o «școală». Oricum ar fi, e fapt că din cercul nostru pe de-o parte a pornit o clasificare a scriitorilor tineri, care, cel puțin în unele privințe, a rămas definitivă; pe de altă parte, au ieșit o serie de scriitori, cari din pricina muncii intensive și luminate la care s-au supus, au dobândit un rang în literatură“.

Și cari sunt numele aceste, pe cari d-l Dragomirescu i-a scos din pulberea necunoscutului și i-a luminat și disciplinat cu cugetarea sa critică? Lovinescu, cel care fusese cunoscut, după volume întregi, înainte de a colabora la *Convorbiri critice*? Gârleanu, cel care avusese singur revistă și fusese secretarul d-lui Iorga? Cerna, care debutase, împreună cu Cornel Moldovanu, în *Sămănătorul*? Sau Cincinat Pavelescu, pentru care ar însemna o vădită blasfemie să se spună că talentul i-a fost clasificat și disciplinat în coloanele *Convorbirilor critice*? Dar Nanu unde și-a cernut deceniul de activitate de mai-nainte? Dar Minulescu ce are comun cu această pretinsă asociație în jurul ideilor profesate de d-l Dragomirescu?

Niciodată asupra calităților și meritului unor scriitori nu s-au făcut revendicări mai absurde ca aceste. Și niciodată nu s-a vorbit cu mai multă ușurință de o școală literară, ai cărei scriitori sunt între sine elemente cu totul disparate și cari nu s-au încălzit nici o clipă la raza luminoasă a acestui îmbulzitor, ci își manifestaseră însușirile recunoscute cu mult mai-nainte și de alții.

Ah, dar să nu facem nimănui nedreptate! O școală a fost ea în jurul d-lui Mihalache. Dar aceasta este școala cu ceai și pesmeți, de care am vorbit. Căci, dimpotrivă, când școlile sunt în floare, când maestrul lucrează cu succes la îndrumare, ce rost are o retragere și o încetare în perspectivă?

VIAȚA LITERARĂ

[II]

Caracterul revistelor literare. Școalele literare. Îndrumătorii și originalitatea talentelor. Republică sau monarhie?

Deoarece s-a pornit, din diferite părți, o polemică, destul de pasionată, în jurul caracterului și al rostului revistelor noastre literare din faza de astăzi și cum această polemică a pornit, în multe puncte, din câteva reflexiuni făcute în acest foileton, vom relua și noi acest subiect de actualitate, pentru a ne continua observațiunile.

Discuția se întemeiază pe faptul constatat că revistele cari ar mai avea astăzi pretenția de a încerca o mișcare literară numai pe o bază ideală și numai prin contribuții benevole ale unor tovarăși însuflețiți de aceleași convingeri estetice și culturale, nu ar mai putea să existe în condițiuni mai de seamă și nu se mai pot populariza sau răspândi în cuvenită măsură. În schimb, revistele cu o editură bine organizată, fie chiar cele de întreprindere, cari, prin răsplătirea corespunzătoare a muncii fiecăruia, au creat un stimulent firesc pentru producția literară, au cucerit terenul și ajung la înflorire.

De adevărul acesta, bine stabilit, unii critici, cari cred a fi monopolizat tot idealismul de pe rotogolul pământului, se întristează și varsă lacrimi pe ruinele vechilor forme și formațiuni. Ei văd în noua pornire și în noul mod cum se grupează talentele un fel de materializare a râvnelor și o vină împotriva ideii de disciplinare a forțelor. Ei vorbesc chiar cu oarecare dispreț despre această specie de reviste, ca de o desfacere de marfă ușoară.

Cred că față de partizanii aceștia măhniți ai unor vremuri ce se duc, putem să rămânem foarte liniștiți. Cântărind pe dreptate faptele, cum s-au petrecut, întreaga trecere la forma revistelor de astăzi, trebuie să recunoaștem că suntem în fața

unei evoluțiuni vizibile, sub diferite raporturi. Am ajuns astfel, cu toate neajunsurile dintre scriitori, să avem vreo trei sau patru reviste mai mari, cari stau la nivelul întocmirii de formă și de fond al tuturor marilor reviste europene. *Viața* de la Iași *Convorbirile literare* de acum, *Luceafărul* și până la un punct și *Ramurile* pornesc să fie tribune deschise, după tipicul european; ele garantează libertatea de simțire în artă și prețuiesc, după putință, valoarea scriitorilor; ele admit dezvoltarea personalității fiecăruia și vor ajunge poate cu încetul și la idealul de a elimina din coloanele lor admirația reciprocă, precum au început.

Ei bine, față de trecut aceasta este un mare progres și înseamnă un semn de maturitate. A selecționa materialul cel mai de seamă, a prezenta publicului chintesența creațiunilor intelectului unei generații, cum o face de pildă *Revue des deux mondes* în Franța și o săvârșesc alte reviste mari în Germania, nu este ceva ce ne-ar putea alarma, nici sub raportul național, dar nici mai ales sub cel literar. La nici un popor cult revistele cele mari, cele cari se mențin și dau rezultate mai pozitive, nu sunt pe alte principii organizate. Și la nici un popor condițiile de păstrare a caracterului național al operelor nu sunt mai asigurate și mai normale ca pe această cale.

Firește, ideea școalelor literare, a curentelor artificiale, a grupărilor felurite a suferit astfel considerabil. Tendința de a se afișa, fie din pornire sinceră, fie cu spirit de imitație, și dorința de a fasona talentele după aceleași teorii a început să ajungă tot mai puțin prețuită. Exagerările de a mări grupările, prin admiterea de diletanți periculoși, prin pagini zgomotoase și militante, au dat faliment. Școala domnului Gherea a fost cea dintâi în țară care, neavând nici o rădăcină naturală cu împrejurările și negăsind nici un interpret genuin socialist printre scriitori, a trebuit să dispară și să rămână fără o revistă de seamă. Școala decadentă a d-lui Macedonski, prin milogeliile către boieri, prin colectele publice și prin moravurile faimoase, oferă în *Literatorul* spectacolul cel mai detestabil, iar urmașii acestei școli, de sub cârma d-lui Ervin, ne dau cea mai seacă de viață revistă din câte există și cea mai glumeață pildă de contrast dintre voință și talent. „Școala nouă“, despre care d-l Dragomirescu vorbește în ultimele sale *Convorbiri critice* cu

atâta paternă mândrie, a trebuit să recunoască și ea imposibilitatea ei de a mai fi, sau de a mai conduce o revistă cu deficitele de bani și de talente.

Și astfel au pățit-o naționaliștii, cari în anii din urmă s-au izbit de toți păreții cu bietul *Sămănătorul*. Din toate școalele aceste n-au putut să rămână decât reviste efemere, unele cu succes în treacăt, ca *Sămănătorul*, altele fiind cel mai mult niște sârmane arhive pentru cercetările viitorilor dascăli migăloși, cari vor avea să registreze și dâștii puținele sămințe în pleava vânturată a atâtor tovărășii și a atâtor școale pretențioase.

Că nu reușesc aceste asocieri variate de forțe și de începători să-și creeze un organ de valoare se poate de astfel ușor explica. De obicei între talente de valoare e absolut cu neputință ca în materie de artă să existe un program estetic întru toate identic. Iar când s-ar face reciproc concesiile și ar căuta să se niveleze, ar însemna că ei aduc convingerilor și personalității lor un sacrificiu. Cum însă și la noi muncitorii de seamă s-au înmulțit, e natural ca o mișcare pentru dobândirea unui teren mai liber de acțiune, fără formule fixe, fără programe și direcții îmbâcsite, convine fiecărui scriitor și că liberarea de sub tortura organelor cu direcțiuni stereotipe, așa de ușor de compromis de cel dintâi diletant, a fost salutată de fiecare talent ce se respectă.

Dar mai este ceva ce a îndemnat pe fiecare să caute apropierea unor reviste mai înaintate. Este mai întâi faptul că aici nu se admit în principiu decât talentele cele mai de seamă, ieșite de sub influența școalelor și umplutura rămâne binișor mai departe sub conducerea magistrilor. Este însă mai ales împrejurarea știută că la aceste reviste fără program, îți ești singur program, lucrezi în numele tău și scapi pentru totdeauna de vreun faimos „îndrumător“ de mișcări și de curente. Acești „îndrumători“ și șefi de școală, cari își închipuie de-a pururea că soarele răsare în coloanele lor, au devenit o plagă la noi. Prin tendița lor de a-și clădi o platformă pentru autoritatea lor imaginară, ei deschid porțile pentru toți, își creează o ierarhie, își modelează spiritele după asemănarea lor, umflă valoarea celor mai mărunți, caută să disciplineze și să-și supună pe cei mai rebeli. În acest fel îndrumătorii ajung un pericol pentru originalitatea celor mai mulți, căci le falsifică simțirea, le

influențează convingerea și-i reduce la rolul de manechini, fără idealuri proprii. Niciodată tinerii scriitori n-au fost mai periclitați ca în revistele îndrumătorilor, unde s-a căutat mulțimea nu calitatea, unde s-a căutat un stat major și-o oaste inofensivă pentru celebritatea unui conducător, iar nu adevărul!

Că în literatura noastră tot mai există scriitori cari văd o nenorocire în slăbirea asta a unor îndrumători este însă foarte explicabil. Au fost totdeauna forțe filigrane și gingașe cari n-au știut cum să crească și să vegeteze decât în umbra altora și n-au avut altă menire decât să-și proslăvească pe acela care i-a dat viață. Din solidaritatea asta a celor slabi, din trebuința asta vădită a unora de a jura în cuvintele îndrumătorului, fie că îl cheamă Ervin sau Mihalache, va rămânea pururea un rest cu devotament. Dar nu va putea contesta nimeni că, după cum se lucrează astăzi, după cum își caută orice talent mai vrednic posibilitatea dezvoltării individualității sale, după condițiile în cari apar aceste reviste mai generale, rolul școalelor, al sectelor și revistelor cu îndrumători a încetat. Astăzi în literatură, ca și în genere în viața culturală, nu se poate inaugura o monarhie. S-a proclamat și la noi republica literilor, și cine poate să fie un stâlp al ei nu va mai dori să revenim la stările anterioare.

16495

PENTRU D-L A.C. POPOVICI
Un răspuns

În viața mea de publicist am avut, ca oricine de altfel, adversari de toate categoriile. Pe unii i-am înțeles, căci le-am distrus, poate, vreo carte care închidea în paginile ei tot idealul și toate aspirațiunile de parvenire, sau le-am încruciașat în vreun alt chip drumul strămb și vrerea lor confuză. Am avut însă și de-acei detractori pe cari nu i-am putut înțelege: spirite ciudate, cari s-au legat de scrisul meu fără ca să le fi atins vreodată cercul de interese. Această specie de dușmani se compune de obicei din indivizi surescitați și cu gesturi puțin ordonate. Izbucnirile lor sânt zgomotoase și întemeiate pe o suspectă exagerare a valorii lor intelectuale. Când vor să facă spirit, cuvântul lor se preface în rânjet. Când vor să aibă vervă, se coboară la flecării. Când nu găsesc fapte pozitive de incriminat, se dau la născociri calomnioase și la răstălmăciri de vorbe. Și văzând această categorie de chinuiți, mi-am dat seama că în viața noastră zilnică întâlnim multe suflete nenorocite, pe cari însă nu e bine să le consideri niciodată decât în măsura răspunderii lor.

Cu d-ta însă, d-le Popovici, în care salut acum pe cel mai proaspăt și mai deznădăjduit dușman al activității mele, se schimbă treaba, căci ești o apariție deosebită. Cu o reputație europeană, cu un reformator și un om politic ambulant de masivitatea d-tale, ar fi păcat să nu stau de vorbă când sânt la mijloc chestiuni așa de edificatoare pentru bietul nostru public cetitor.

Că işirea d-tale împotriva mea mi se pare bizară vei înțelege, știind că între noi doi n-au putut fi niciodată puncte de atingere și puteam să trăim foarte bine în acest univers cu toată

indiferența ce ni se cuvine. Eu cu modestia, care pururea mi-a fost dragă, d-ta cu închipuirile-ți notorice. Eu în cercul omenescului zilnic, unde lumea trăiește și se luptă numai cu ceea ce este și se poate, d-ta însă mai adeseori înfășurat în toga luptătorului fără izbândă pentru cauze epocale. Așa că, umblând pe deosebite cărări, eu privind la d-ta de aici, de jos, iar d-ta de la înălțimea plutirilor eterne, prin zigzagurile văzduhului, ce motiv aveam să ne turburăm reciproc?

Dar e târzie întrebarea. Eu stau în fața unui fapt împlinit. De luni întregi de zile numele meu îți flutură pe buze în toate variațiunile frivole și cu toate epitetele posibile. Mic vrei să mă faci și-mi dai atenție ca unui uriaș. Bine dar; cu voia d-tale, îți voi răspunde. Și față de libertatea aproape deșanțată a cuvântului de care ai uzat, dă-mi voie să-mi păstrez toată seninătatea firei mele.

*

Iată, eu îmi cam dau seama unde te doare! Îmi închipuiesc că te cunosc așa de bine, d-le Popovici! Ți-am ascultat adeseori convorbirile, de un zgomot săcădat și nervos, și am încercat, ca oricare alt cititor, să-ți urmăresc fazele mai mari ale manifestărilor d-tale. Și pot să te asigur că un contrast izbitor dintre voință și putere, între presumție și faptă, nu lipsește din nici o teorie și din nici o ieșire a d-tale. Iar oameni conduși de asemenea contraste în pornirile lor, fie ei chiar figuri faustiane în aparență, au ceva din tragicul sufletelor lipsite de simțul realității, și rostul lor în viața publică rămâne totdeauna un semn de întrebare.

Arată-mi, de pildă, o singură operă a d-tale posibilă a fi înfăptuită! Arată-mi o singură campanie pe care ai fi putut-o duce până la sfârșit, lăsând pe urmă o deplină lămurire? Care este folosul real ce-l are poporul nostru pe urma muncii d-tale?

Să începem chiar cu întâia glorie, legată de numele *Replicei*. Eu n-am apucat acei ani de războire politică, dar îi cunosc din informație sigură și am auzit că această celebritate trebuie luată mai mult *cum grano salis*, căci într-adevăr, meritul de autor al acestei broșuri de propagandă nu-ți revine numai d-tale. Materialul broșurei a fost adunat în mare parte de alții;

capitole întregi au fost redactate de alții și pedeapsa cu temniță a făcut-o tot bietul administrator al tipografiei din Sibiu...

Te-am văzut apoi personal într-un rol de mare reformator la București. Era vorba ca să reconstitui o Românie nouă, scăpată de moravurile bizantine. Într-un ziar de avânt, în *România jună*, ai combătut cu glas de apostol vițiul și ai încercat să combați corupția socială și politică. Dar câte încordări gratuite! Și iată, după câteva luni de zvârcolire ziaristică, imaginarul castel se derapană, ziarul încetează și isprava îți rămâne nefăcută. Luptătorul trecuse peste puterile sale și dovedise râvne pe cari nu și le putuse potoli!

Și te-am urmărit mai târziu cu câtă înverșunare ai tăbărât asupra cetitorilor *Sămănătorului* cu dogmele d-tale conservatoare, și bietul *Sămănător* s-a prăbușit de atâta greutate inutilă.

Dar mai cu seamă te-am zărit în faza d-tale de aur. Misiunea cu primenirea României dând greș, ți-ai concentrat mai departe toată fantazia asupra hărții Europei, și cu răbdarea utopistului ne-ai dat acea carte despre *Statele Unite ale Austriei Mari*, în care criticii români, pe cari îi taie capul, recunosc zelul și forma poetică a construcției, pe cum ar recunoaște, de pildă, ingeniozitate din proiectul unui pod peste Oceanul Atlantic, alcătuit de un bun desenator din București, dar contestă hotărât valoarea ei pentru poporul românesc.

Eu nu sânt specialist, dar dau, în această privință, cuvântul unui scriitor de mare competență, d-lui Vasile Goldiș care, la 1906, în coloanele *Tribunei* a rezumat astfel părerile sale asupra Austriei future:

„D-l Popovici propune ca Împăratul (Austriei) să ia un burete mare, să-l moaie în apă și să treacă peste toate constituțiile țării și să facă *tabula rasa*, căci Austria-felix va renaște... Numai că viața statelor și a popoarelor nu este un desemn de cretă, ci un product al firei și-și are dezvoltarea ei organică.“

Tabloul acesta cu împăratul, cu creta și cu buretele, este desigur o plastică și dreaptă caracterizare a acestui joc de fantazie. Dar nu mai puțină atenție merită modul cum d-l Goldiș se face interpretul sentimentelor generale în ceea ce privește tendințele austriace: „De fapt, noi românii – zice d-l Goldiș în

Tribuna, săraca! – din țările coroanei Sfântului Ștefan nu ne însuflețim de propunerea d-lui A. C. Popovici și protestăm cu toată energia în contra tendințelor de-a știrbi unitatea politică și teritorială a statului nostru. Românilor nu li se pot impune idealuri politice prin broșuri, fie ele cât de voluminoase (!). Și oricât ar fi de erudit opul (!) el nu congruiază cu adevăratele noastre aspirațiuni.“

Scurt și categoric.

Și dacă reproduc aceste rânduri, nu o fac, desigur, cu scopul ca să arăt că între mine și d-l Goldiș pot exista și puncte de „sântă solidaritate“, când e vorba de a urmări un adevăr, ci mai mult ca să dovedesc faptul că frunzașii noștri refuză net politica asta de exagerări și de imposibilități. Îmi vine chiar să cred că o tovrășie de doctrine între oamenii noștri politici și această carte ar constitui o duplicitate compromițătoare pentru programul partidului național. Și merg chiar mai departe, afirmând că poporul nostru, împreună cu pătura sa cetitoare, a rămas cu totul refractară față de platonismele astea austriace, cari nu au în sine nici o sântântă roditoare și nu pot străbate, nici măcar în cazul că s-ar invoca autoritatea unui simpatic filosof ca John Huston Stewart Chamberlain.

*

Când ideile nu prind însă, fiindcă nu sânt altoite pe temeiul firesc al lucrurilor și orișicine are dreptul să le respingă, e natural că urmează decepția, iar armele decepționatului nu mai sânt decât supărarea și tăria cuvântului.

Văzând cum viața curge mereu, cu oamenii cari îi are și-și face rosturile ei, lăsând geniile să aștepte rolul lor de mai târziu, vei fi încercat și d-ta, ca și alții, adeseori sentimentul de părăsire și de izolare. În vatra de acasă a început un nou cântec al vieții; armonii se amestecă cu dizonanțe; energiile se încaieră și se îmbrâncesc în procesul de rivalizare pentru bine, frumos și adevăr. Și numai d-ta, d-le Popovici, îți plimbi melancolia neconținut în trenul de la București la Viena și *retour*, ca pe ruinele Austriei d-tale, și, mahnit cum ești, privești la furnicărima noastră cum se agită de preocupări pe cari nu le mai înțelegi. Și te-apucă un fel de bănuială în contra lumii

nouă, care se ridică și-și face drum. Îți vine să strângi pumnii și să blestemi pe cei ce te așează în șirurile celor ce „nu congruiază cu adevăratele noastre aspirațiuni“. Și conflictul era fatal să izbucnească.

Cazul e recent.

În vara ce-a trecut, câteva luni de-a rândul s-au ridicat mai multe voci în acest ziar, ca protestare caldă și sinceră împotriva unei stări evidente de anomalii politice și culturale. Nu a fost o organizare, nici o conjurațiune; a căzut numai un cuvânt din dreapta și a răspuns altul din stânga și murmurul de nemulțumire al unor tineri scriitori, mânați de aceeași țintă, s-a încins pe nesimțite. N-am venit cu himere, nici cu planuri diplomatice, nici cu Belinbroke, ca să înspăimântăm universul, dar nici cu dor de carieră. A fost o serie de observații, în marginile noastre de a simți, și a fost numai exercitarea unui drept de a constata, pe care ni-l dă munca noastră, devotată cauzelor publice. Iar dacă marele faliment politic și ziaristic cu *Lupta* a stârnit patimi și a dat tonului de discuție o asprime firească, nu se va contesta niciodată că fondul acțiunii noastre spontane a rămas același: eterna tendință de a înprospăta energiile și de a chema la mai multă intensitate de muncă frunțași și instituțiuni.

Clipe de aceste de reculegere și concentrare se găsesc și la alte popoare și discuțiile în jurul lor iau pururea largi dimensiuni. În asemenea vremuri supărările sânt inevitabile, căci totdeauna manifestațiile împotriva stărilor de târăgănare au provocat o puternică reacțiune. În fiecare gând mai îndrăzneț firile reacționare găsesc o primejdie, în fiecare scriitor incisiv văd un anarhist sau pamfletar. Începe să miroase a cenzură în presă, a boicot și a procese de intenții. Poliția de moravuri, catonismul și autoritatea își caută victime, găsind mișcarea incomodă. Iar d-ta, d-le Popovici, care pari a fi crescut ca funcționar austriac din școala lui Metternich, porți toate semnele reacționarului de meserie, făcut iar nu născut, și te-ai găsit în elementul d-tale când ți-ai însușit, cu patima ce te caracterizează, această îndeletnicire de spionaj, de denunțare și de vânatoare de oameni, în credința că cel puțin cu această

ultimă formulă de activitate vei găsi celebritatea și laurii de recunoștință ai neamului nostru.

Dar e sigur că de data asta toate abilitățile te-au lăsat în baltă.

*

În cazul cu *Tribuna* și cu cei ce se îngrijesc de existența și înflorirea ei, vei recunoaște acum, d-le Popovici, că ai fost de perfectă rea-credință. D-ta n-ai putut urmări altceva decât să profiți de atmosfera actuală de felonii și de zăpăceli politice și să-ți strecuri o insinuare, prin care ai putea reuși să lovești în vechile d-tale dușmăanii și să mai ridici puțină vâlvă în jurul numelui d-tale pornit să ajungă în desuetudine. Cu un obicnuit vârtej de vorbărie ai apărut în rolul straniu de denunțator și ai proiectat asupra sensibilității unui public, bun și primitor de toate, spectrul fantomei odioase, pe Jeszenszky, stând între scumpii d-tale amici de pe vremuri, între Brote și Slavici. Și forțând echivocitatea cuvântului ai căutat să arunci aceeași umbră asupra tuturor inimilor calde, grupate în jurul acestui organ, asupra tuturor muncitorilor de azi, pe cari d-ta în mod fatal nu poți și nu vrei să-i înțelegi, cu firea d-tale întoarsă. Iar fapta d-tale a fost atât de frivolă și de lipsită de logică, încât cu drept cuvânt a fost socotită ca o încercare de asasinat moral în contra unei instituții românești și a celor mai capabile forțe de cari dispune astăzi presa politică și literară de la noi. Cu modul cum ai atribuit unui poet, recunoscut ca exponent al sentimentului nostru național celui mai pur, înclinări de trădare; cu râvna absurdă de a descoperi fenomene de corupție tocmai într-o generație cu care orice om cu minte ar trebui să se mândrească mai tare, d-ta, d-le Popovici, ți-ai scris singur o jalnică pagină de probitate în gândire.

Dar nu vezi d-ta că nici inteligent n-ai fost cu bomba d-tale? Procedeu acesta, de a născoci din senin și a răspândi, cu atâta lipsă de scrupul, acuzații atât de brutale, este desigur cel mai ieftin în presa de astăzi și nu costă nici un sacrificiu de inteligență. Fiindcă, de pildă, s-ar putea găsi ușor un om fără Dumnezeu și un suflet înăcrit ca al d-tale, ca să te trateze și pe d-ta cu aceleași arme de slăbiciune calominoasă. Văzându-ți

cineva legăturile inocente cu Viena și cu dinastia habsburgică, ușor s-ar putea preta la o descoperire senzațională, că d-ta ești „vândut nemților“, sau că ești un simplu „salariat al partidului antisemit“ de categoria lui Svenhagen. Vai, vorba este așa de ieftină, pentru acela care nu o știe cântări! Și d-ta ai fi desigur cel mai nenorocit și ai scuipa jăratec când ți s-ar măsura cu aceeași măsură!

Din partea noastră însă nu te teme de porniri canibalice. Pentru noi ajunge deocamdată încurcarea situație în care te găsești în fața unui public românesc. Este o situație penibilă și un hal complet, pe care ți l-ai căutat singur, când astăzi, la atâtea somații precise, te retragi la tufiș, ca orice Mare-Austriac ce se respectă, și nu mai ai pentru noi decât comploturi la birt, și hârâieli, și scoateri de limbă la foileton, în semn de o copilărească batjocură.

Și spune drept, acum, când nu ți-a mai rămas decât batjocura, ești d-ta convins că prin foiletoanele alea îmbâcsite din *Gazeta* ai să ne poți distruge? Nu vezi d-ta ce nouă greșală de calcul e la mijloc în încurcarea d-tale socoteală? Fără un respect față de adevăr, fără o înfrânare a limbajului și fără un simț pentru finețea ironiei, cum poți presupune că poți distruge pe cineva? D-ta inventezi articole pe care nu le-am scris eu și, călcând principiul corectitudinii, mi le atribui mie, cum a fost cazul cu polologia d-tale antinihilistă cu Ferrer. D-ta mă numești lipsit de stil pe temeiul unor frânturi de vorbe, detașate din textele mele, fără nici o legătură cu întregul și nu respecti astfel cele mai elementare reguli între polemisti cumsecade. D-ta ești așa de lipsit de originalitate, încât reproduci din gunoiul Caionilor mei epitele cele mai vulgare. Și-ți dai aere că ești spiritual, întrebându-ți cuvinte ca „puturos“, „măgărie“ și alte inspirații, combinate într-o foarte problematică asociație de idei! Față de aceste țin să-ți dau o categorică deslușire. Sânt acum doisprezece ani de când îmi fac veacul printre scriitorii cei mai de seamă ai neamului nostru, muncind când alături, când împreună cu dâșii în fruntea celor mai bune reviste din România și de aici de acasă, și faptul acesta mă dispensează să-ți urmăresc strâmbăturile d-tale, cu cari, de săptămâni

încoace, ameninți existența bieteii „Fosile“ din Brașov și-i martirizezi pe cei câțiva cetitori.

*

Dar să termin. Eu nu mai am nimic de zis. Afară doar dacă-mi vei permite să-ți reamintesc un fragment dintr-o convorbire cu d-ta, pe care am reținut-o întâmplător dintr-o vreme când între noi era pace și bunăvoință. Vorbeam despre religie și relevând blestemul despărțirii confesionale a neamului nostru, parecă te aud și acum, cu accentul acela grav și cu teoriile acele eterne, cum îmi explicai părerea d-tale („liberă“, neapărat!) în următoarele cuvinte: „N-ar fi fost nici un rău pentru neamul românesc de pretutindeni dacă primea la timp religia romano-catolică pe toată linia, căci biserica aceasta, cu disciplina ei, cu limba ei latină, cu fasturile impunătoare și cu orga, ar fi introdus mai multă ordine și ne-ar fi încheiat mai sigur într-o unitate etnică“.

Vezi, d-le Popovici, pe calea asta și în materie de credințe religioase ne-am cam înțeles noi. Religie cu fasturi, cu papă autorizat dacă voți, cu disciplină și solidaritate, cât de multă! Dar orga, orga numai ne încurcă! Când orga se întâmplă să fie discordată și clapele sună în gol, ce este de făcut? Aud?

VIAȚA LITERARĂ

[III]

*Picanterie electorală. Mărirea și căderea
unei reviste de provincie. Doi poeți tineri:
Gh. Topîrceanu și T. Arghezi*

Firește, la ultimile alegeri parlamentare din regat scriitorii noștri n-au debutat cu succes. Afară de d-l Delavrancea, al cărui talent a fost în sfârșit recunoscut, în mod splendid, prin un fotoliu ministerial, aproape să nu găsești alt literat activ printre părinții patriei. Caragiale, fanaticul „takist“, care de un timp încoace ține cuvântări sarcastice pe la întrunirile din provincie, nici nu s-a mișcat din exilul său de la Berlin, ca să-și pună candidatura. La Brătescu-Voinești și la poetul Stavri, foști deputați în legislatura liberală, nimeni nu s-a mai gândit. Și a căzut cu glorie în alegeri chiar și Mihalache Dragomirescu, care îndrăznise să încerce pentru întâia oară marea cu degetul. În special căderea aceasta interesează atenția cronicarului.

Precum se știe, d-l Dragomirescu își închisese revista *Convorbiri critice* tocmai în preajma alegerilor. Motivul abia acum îl vedem. E sigur că d-sa și-a făurit iluzia că dacă în viața literară este așa de greu să te afirmi, în cea politică ridicarea spre culmi nepătrunse este mult mai ușoară. Și iată-l coborându-se din rolul său de maestru al literaturii române în mijlocul bieteii țărănime (în parte bulgărească!) din județul Ilfov și solicitându-i voturile. Din magistrala scrisoare de recomandare, trimisă obștei alegătoare, reținem pentru posteritate următoarele rânduri:

„Mihail Dragomirescu poartă un nume obișnuit, dar un nume care astăzi e cunoscut de toată românimea învățată. De când copilul iasă din clasele primare și până isprăvește învățătura cea mai înaltă din țară, el trebuie să învețe pe cărțile ieșite din cugetul și munca acestui profesor al neamului. *De la el a învățat și învață nu numai școlarii și studenții, dar și*

oamenii maturi, cari vor să mânuiască bine condeiul, scriitorii trecuți prin mâna lui, ca și el însuși, sânt o fală a neamului nostru românesc...“

Cu asemenea prea modestă recomandare, neaparat că rezultatul era de prevăzut. Bieții țărani din Ilfov au rămas muți de admirație, încât nu și-au dat votul pentru d-l Mihalache. Și iată cum politica din regat a rămas lipsită de un literat, după ce literatura se lipsise mai-nainte de acest iscusit om politic.

*

Un alt eșec formidabil a avut să înregistreze o revistă din Craiova, anume *Ramurile* d-lor Tomescu-Făgețel, de care amintim din motivul că ne-au servit, cu altă ocazie, de subiect asupra rostului revistelor provinciale. Acest organ al tinerilor craioveni a avut totdeauna o înfățișare curățică, deoarece colaboratorii ei își făcuseră școala în anii buni ai *Sămănătorului*, când au putut să învețe care poate fi o formă literară mai aleasă, cari sânt ideile de fond ce ne convin mai mult trebuințelor noastre culturale și cât de necesară este la o revistă claritatea în expunere! Aș putea zice că inițiatorii revistei craiovene au profitat de școala asta a bunului-simț; fapt care s-a vă-zut din selecția ce au făcut în alegerea materialului, cu toată modestia de la început. Dar mărturisesc că nu mă așteptam ca întâiele succese de stimă să-i îndemne așa de repede a-și ieși din pasul înaintării potolite. Și am rămas cu totul surprins când, după oarecare încheiere a revistei, am văzut pe tinerii conducători cum se avântau să lanseze programe sunătoare, cum își luau poze de îndrumători ai unui naționalism monopolizat și cum își permiteau, imitând pe idolul lor, să osândească pe alții, în numele idealismului celui mai pur și mai exclusiv...

Dar era logic și era fatal! Mărirea asta exagerată trebuia să aibă ca urmare o prematură decădere. Au trecut săptămâni acum, au trecut luni, dar *Ramurile* par a se fi cufundat în neagra veșnicie, căci nu-și mai fac apariția. E vorba de vreo reorganizare, sau de o încetare definitivă? Isprăvitu-s-au rezervele idealismului sau intrat-au consecințele unei administrații, nepregătită pentru exigențele unei reviste bine înarmate? Căci ceva trebuie să s-a întâmplat câtă vreme vacanțe

atât de lungi în apariția revistelor nu-și permite decât d-l Pătrașcu, cu a sa *Literatură și artă română!*

Oricum, e instructiv cazul acesta și va putea servi ca orientare viitoarelor combinațiuni de reviste. Cât pentru tinerii mei prieteni din Craiova însă, ei vor recunoaște că vor trebui în viitor să facă uz de realitatea dificultăților și că un dram de talent și de entuziasm nu mai ajunge astăzi pentru pretenții atât de mari.

*

Ceea ce am observat în timpul din urmă, în mișcarea noastră literară, este împrejurarea că revistele socialiștilor iarăși prind să-și facă drum. De mirat nu ne miră, deoarece este știut că socialiștii sânt pururea îndrăzneți și vioi în activitatea lor și știu să atragă atenția asupra lor, prin tonul extrem al violenței. O valoare literară propriu-zisă nu pot avea însă aceste reviste deocamdată, căci, prin o ciudată întâmplare a faptelor, ele nu reușesc deloc să producă scriitori socialiști de pur-sânge. Eterna lor meteahnă! Colaboratorii literari ai *Vieții sociale* și ai *Faclei*, când nu sânt polemisti, sânt aproape cu toții recrutați din regiunile decadentei noastre, poeți și prozatori, în mare parte imitatori ai literaturii moderne franceze. Îmi face însă o plăcere să relev pe unul dintr-înșii, care mi se pare predestinat să se cristalizeze cu încetul și să-și deschidă o cale mai largă spre mulțime.

Numele lui literar este Tudor Arghezi. Deși nu mai e un nume nou în cercurile reprezentanților poeziei moderne la noi, figura și viața acestui poet nu ne sânt cunoscute. Ceea ce știm din auzite și vedem din cele tipărite se mărginește la câteva informațiuni asupra unui trecut romantic, petrecut în România, ca tânăr monah la o mănăstire și, mai târziu, ca student prin țările străine, pe unde, de nu ne înșelăm, pribegeste și acuma. Întăiele sale produse poetice le-a risipit prin revistele de ocazie ale amicului său în credințe estetice și visări tinerești, Demetrius. În *Linia dreaptă* de la 1904, unde îl întâlnim format, d-l Tudor Arghezi ne apare ca un tip original, cu temperament, partizan al concepțiilor îndrăznețe de formă, cunoscător al literaturii subtile și al celei de cabaret de la „Chat noir“. El își

are teoriile sale despre arta poetică și ne spune, în articole bine gândite, că: „Poezia și vesificația sânt două lucruri independente; poezia există în individ, versul pe hârtie“ – teorie ce sună bizar în aparență, dar de fapt își reclamă dreptul libertății de formă. În o serie de poezii apoi, cărora le zice *Agate negre*, d-l Arghezi își exemplifică aceste credințe. Forma e liberă, concepțiile îndrăznețe, uneori până la bizarerie (ca, de pildă: „*amintirea e o cămilă, brăzdând nisipurile în mers*“ sau „*bolnava lună sta culcată peste – un pachet zdrenșos de vată*“), dar melancolia și resemnarea blândă din altele e atrăgătoare:

Oh, cine-ar zice că pe-aici
au fost vreodată flori,
privighetori,
și cărți citite cu ochi mici,
în care latele panglici
întorsu-s-au de-atâtea ori?

Și totuși furăm doi mai ieri,
strânși braț de braț, găngavi —
ca doi bolnavi;
și-n legănarea celor seri,
sub plopii negri și severi
blânzi și supuși ca niște sclavi.

Să plec! – de-acuma sunt străin
pe unde fură tei,
pleșuvi și ei!
Ceva ciudat ca un destin,
mă-mpinge să mă-ntârzii prin
căzuta frunză din alei.

Aici unde a murit trecutul,
mă plimb ca-ntr-un mormânt
în care sânt
legat s-ascult cum tace lutul,
pe când în suflet toarce mutul
regret, înfășurat în vânt.

Văd acum că d-l Arghezi își reia în *Viața socială* și continuă în fiecare număr aceste *Agate negre*, în care, cu toate

exagerările, ne dă totuși pagini artistice, cari ni-l pun pintre cei puțini poeți moderni mai serioși de cari dispunem astăzi. Dacă unele afectări de fraze ne displac hotărât, dacă alte comparații ne par forțate și aici („carnea-ți netezită de buzele dintăi”; „ciuma în forma de cocardă“!), suntem în schimb recunoscători d-lui Argezi pentru alte părți subtile, cu cari ne surprinde. Renunțând la violențe, ca „durerea dă cu barda în mine“, d-l Argezi desigur va fi urmărit mai de-aproape de cetitori și de critică, mai cu seamă, că nu pătimește de boala generală a tinerilor noștri scriitori de versuri: de banalitate.

*

Vorbind de reviste, n-aș voi să scap prilejul de a releva în treacăt și frumosul talent de actualitate al d-lui Gh. Topîrceanu, de la *Viața românească* din Iași. Despre cronicile d-sale rimate, scrise lunar la numita revistă, cu un umor blajin, cu mijloace firești, neforțate și fără obicinuita modă bucureșteană de a căuta efecte prin jocuri de cuvinte, cetitorii își vor fi dat seama că prin d-l Topîrceanu literatura noastră umoristică s-a îmbogățit cu o pagină de preț. Față de sărăcia asta generală a acestei ramuri poetice, mai ales de când Mirea a încetat să mai întoarcă oglinzile sale caleidoscopice, d-l Topîrceanu, prin originalul său fel de a-și trata subiectele, umple un gol considerabil. Seninătatea adorabilă cu care își tratează subiectele nepretențioase din mediul său, romanța automobilului în formă decadentă, nopțile de mai și de august cu episoduri din viața intimă a unui cântăreț boem, nepăsător și șăgalnic, dau acestor cronici rimate, minunate închegate, un farmec propriu și i-au creat autorului o simpatică recunoaștere din partea colegilor și a criticei.

De-altfel, nici d-l Topîrceanu nu este tocmai un *homo novus* în mișcarea literară. Răuvoitorii lor ne spun că, sub diferite anonimate, d-sa a publicat din vârsta cea mai fragedă pe la diferite reviste umoristice versuri delicioase, cari circulă și astăzi în public și se cântă prin variété-uri, dar pe cari d-sa nu le revendică. În schimb, se știe că consacrarea i s-a dat de mai-nainte în revista d-nei Constanța Hodoș! *Revista nouă* s-a deschis prietenoasă pentru poeziile d-sale, cari pe-atunci însă nu erau așa de răsfățate și aveau numai următoarea formă lirică:

Nimeni n-a rămas în stradă.
Norii negrii vin grămadă.
Zboară frunzele uscate
În văzduh împrăștiate,
Și salcâmii stau să cadă,
Bate vântul, bate!

A ieșit de la răscruce
O femeie, care duce
Un copil de mână. Sună
Porți izbite de furtună,
Iar femeia-și face cruce.
Fulgeră și tună.

Neagra norilor năframă
Se sfâșie. Biata mamă,
Cu puterile scăzute,
Vrea copilul să-și ajute
Și cu glasul slab îl cheamă :
Hai, cu mama, iute!

L-a luat acum în brață,
Ploaia o izbește-n față,
Bolțile s-au spart în două...
Cu mânuțele-amândouă
El de gâtul ei s-agață:
„Plouă, mamă, plouă“...

Ajunge acest singur pastel pentru a arăta că ar fi greșit să-l apreciem pe d-l Topîrceanu numai ca autor de cronici rimate, pe când are la activul său pagini lirice de toată frumuseța.

P.S. D-l Topîrceanu este o fire de ardelean. Crescut în țară, în regiunea romantică a Câmpulungului, el își are origina din părinți de la noi.

CORRESPONDENȚA SCRITORILOR

Pe când în literaturile străine volumele de corespondență, cu scrisori, notițe și impresii, schimbate între scriitorii de seamă sunt o hrană căutată, nu numai pentru cercetători și biografi, ci pentru publicul cetitor întreg, noi avem până astăzi un număr foarte restrâns de acest fel de colecțiuni. Din nenumăratele scrisori ale lui Alecsandri abia s-a tipărit întâiul volum, în editura lui Socec, și o serie de lucruri inedite în coloanele *Convorbirilor literare*, iar restul, care ar dezvăli multe pagini nouă din viața bardului, stă necunoscut pe la particulari.

Din Eminescu nu cunoaștem până astăzi decât cele adresate d-lui Maiorescu și o broșură de speculă, în care un imberb al presei a tipărit, fără nici o competență, partea senzațională a romanului dintre poetul *Luceafărului* și Veronica Micle.

Încolo însă se întâmplă așa de rar ca de prin arhivele publice și ale familiilor să se dezgroape comorile aceste de date, de idei și senzațiuni intime și să se dea în vileag.

Iată de ce am simțit o reală plăcere când am văzut că în *Neamul românesc literar*, d-l N. C(artojan) a început să tipărească o întreagă corespondență inedită a lui D. Bolintineanu, poetul atât de popular pe vremuri și autorul unor romane sentimentale, cari și-au avut răspândirea lor pe vremuri.

După cele dintâi mostre apărute, trebuie să recunoaștem că scrisorile aceste ne aduc nu numai un bun material biografic, cu totul nou asupra acestui autor uitat și a contimporanilor săi, dar ne mai duc îndărăpt în situațiile sociale din anii 1850 și 1860, ne dau icoane trecătoare de moravuri din familiile boierești cu cari avea legături.

Despre influența operei sale găsim însemnări ca următoarele: „cărțile mele tipărite s-au vândut toate și banii s-au mâncat de frații de pe aici“... sau... „sunt răsfățat de doamnele moldovene și am primit tot felul de cadouri, pe cari nu am unde să le pun“... sau ... „maicele de la mănăstirea Agapia veniră să mă vadă de curiozitate și vă spun, cu riscul de a trece drept un om vanitos, că sunt foarte cunoscut în Moldova ca poet, toate maicele cunoscându-mă ca poet chiar“...

Amănunte de aceste își au rostul lor și îndemnăm pe d-l Cartojan să adune aceste scrisori, după apariția lor, într-un volum, căci ele vor contribui desigur să refacă nițel opinia asupra lui Bolintineanu, judecat din punctul de vedere al epocii lui, nu al aceleia de astăzi, când variatele progrese literare și estetice au așternut uitarea peste o operă merituoaasă în felul ei și peste un suflet romantic din cale-afară.

VIAȚA LITERARĂ

[IV]

Alecsandri și Socec
(Fragment din monografie)

Sunt foarte interesante pentru noi împrejurările în cari Alecsandri și-a tipărit întâia ediție completă a operelor sale. Din scrisorile și documentele inedite ce avem la îndemână rezultă că inițiativa pentru adunarea la un loc și tipărirea lucrărilor poetului a luat-o „Junimea“ din Iași pe la 1869. Cel autorizat a-i aduce la cunoștință această hotărâre a fost d-l Iacob Negruzzi, directorul *Convorbirilor* pe atunci și pururea deplin înțelegător al măiestrului din Mircești și sprijinitor al tendințelor lui. Și iată ce-i răspunde Alecsandri, în scrisoarea sa de la 10 februarie 1869:

„Christof Columb a descoperit America, d-ta ai făcut o descoperire și mai rară și mai neașteptată. Ai descoperit un editor de opere literare. Glorie d-tale și glorie «Junimei», care primește a edita scrierile mele. Eu din parte-mi mă învoiesc bucuros cu condițiile enumerate în scrisorile d-tale, și cum voi veni la Iași, vom regula împreună modul acestei publicări... Ediția (format) Charpentier este nimerită și îmi convine foarte bine. Operele mele pot să formeze 6 volume, afară de cele ce cu ajutorul sfintei lene voi mai produce în viitor. Scopul meu fiind de-a publica toate scrierile mele într-o singură și aceeași ediție, «Junimea» va avea preferință fără nici o contestare pentru editarea operelor mele viitoare.“

După toate aparențele, planul era ca această primă ediție să se tipărească sub egida „Junimei“ ca un semn de admirație și de solidaritate cu credințele estetice ale lui Alecsandri. Condițiile tipografice însă neputându-se aranja în pripă, schimbul de înțelegere între poet și amicul său încetează. În

anul următor îl întâlnim pe Alecsandri prin Nisa și Paris și numai întors de acolo, se reiau discuțiile și se face pe urmă contractul cu librăria editoare Socec et comp. din București. Avem acest contract în original, necunoscut, care poartă data de la 4/16 iulie 1871 și, date fiind interesele noastre pentru relațiunile din trecut dintre literatură și editură, extragem câteva părți din acest document. Iată cele zece puncte fixate direct între poet și editor:

„1. D-nii Socec et comp. Se obligă a edita pe comptul d-lor și cu fondurile d-lor toate operile d-lui V. Alecsandri. Imprimarea odată începută, nu va putea înceta decât în caz de forță majoră.

2. Formatul adoptat de părțile contractante este cel numit Charpentier și va fi menținut pentru toată publicațiunea, iar hârtia ce se va întrebuința va fi de calitate bună și la fel pentru toate.

3. D-l Alecsandri se obligă a da manuscript curat și corect, astfel încât să poată cere d-nii Socec et comp. angajamentul imprimeriei în care se vor tipări operele, că ea va face sub a ei răspundere corecturile întocmai după manuscript. Aceasta întru cât privește operele în proză, iar corectura poeziilor se va face de însuși d-l Alecsandri.

4. D-nii Socec et comp. se obligă a termina cu imprimarea tuturor operelor, specificate într-o listă alăturată, în cel mult 12 luni, cu începere de la 1 sept. a. c., bine înțeles fiind că ele vor ieși succesiv de sub tipar și se vor pune părți cu părți, îndată după apariție, în vânzare.

5. D-nii Socec et Comp. au dreptul a da preferință punerii sub tipar a scrierilor ce li se vor părea mai avantajoase, astfel, de pildă, vor începe cu repertoriul dramatic, apoi cu *Doine și lăcrămioare* și așa mai încolo.

6. Imprimarea operelor se va face în câte una mie șase sute exemplare, din cari câte trei sute d-nii Socec et comp. vor fi ținuți a da d-lui Alecsandri odată cu punerea în vânzare a fiecărei serii, pentru cedarea dreptului de imprimare a operelor în chestiune. Iar celelalte 1300 rămân exclusivă proprietate a d-lor Socec et comp., spre a le vinde după cum le va dicta interesul lor.

7. D-l V. Alecsandri se obligă sub răspundere pentru orice eventualități a nu tipări, nici direct nici indirect, operele editate de d-nii Socec et comp în timp de cel puțin opt ani de zile de la apariția completă a acestor publicațiuni.

8. La caz de a se epuiza în acest timp una, mai multe, sau toate scrierile publicațiunilor în chestiune, d-nii Socec vor fi ținuți a obține pentru o altă ediție învoirea înscrisă a d-lui V. Alecsandri.

9. D-l V. Alecsandri își rezervă dreptul ca în cazul de va voi să-și realizeze dorința de a publica o ediție ilustrată de lux a poeziilor d-sale să poată face o asemenea publicațiune și înaintea terminului de 8 ani.

10. S-a format acest contract în două exemplare și s-a subsemnat de către ambele părți contractante, astăzi în 4/16 iulie 1871.

Iscăliți: V. Alecsandri și Socec et comp.“

Contractul acesta este foarte instructiv pentru vremile din anii de-atunci. În nici un caz nu putea constitui un avantajiu pentru autor, căci cele 300 de exemplare, ce i se acordau ca onorar, erau un preț derizoriu pentru o reputație ca Alecsandri. Poetul din Mircești, pe cum se știe, fără a fi un egoist, n-a fost nici așa de bogat ca să nu aibă uneori trebuință și dacă față de editorul său a renunțat la onorariul cuvenit, a făcut-o, desigur, cuprins de râvna de a-și vedea răzlețitele lucrări felurite grupate în ordine completă și oferite poporului, ca să se instrueze și desfăteze în bogatul izvor de frumuseți.

Dar mai era multă trudă, până a-și vedea contractul realizat. Grija coordonării și a supravegherei ediției complete îi rămâne tot călduroasei atențiuni a d-lui I. Negruzzi. Lucrarea merge încet, din pricina corecturei, pe care o făcea Fundescu¹ și a migălelei în jurul împărțelii pe volume. Suntem în septembrie 1873 și n-a apărut nici un volum. Alecsandri, întors din străinătate, îi scrie editorului său cu supărare:

„Am găsit un răvaș al d-lui Fundescu, împreună cu noua împărțeală ce ați combinat în totalul operelor mele, cu scop de a

¹ Să fie oare Fundescu, autorul de basme? În hârtiile ce am primit de la d-l Socec, se zice: „Am plătit d-lui Fundescu, pentru corectarea volumelor d-lui Alecsandri suma de 1834 lei“ (Ch.).

le publica în 4 volumuri. Singura observare ce voi face asupra acestei împărțeli este că un volum de 800 pagine poate să aibă inconvenientul de a fi prea gros și prin urmare incomod. Dacă însă credeți că și calitatea hârtiei permite un asemenea număr de pagine într-un singur volum, atunci n-am nimic de obiectat. Vă rog dar să-mi trimiteți colecția coalelor tipărite până acum din vol. I, pentru ca să pot judeca mai bine, văzând cu ochii, despre combinația d-voastră.“

Intervenția aceasta a lui Alecsandri a avut succesul că împărțeala s-a schimbat și în loc de 4, s-au contemplat 6 volume de opera complete, plus volumul de proză. Cât de încet mergea tiparul și cât de nemulțumit era poetul cu dificultățile tipografice, se vede din scrisoarea ce i-o trimite d-lui I. Negruzzi, la 17 ianuarie 1874, în care îi scrie:

„Neglijența d-lui Socec de editor este cel puțin pe aceeași linie ca neglijența corectorului pe care l-am lăsat în locul d-tale, când ai plecat la București. Îmi vine să rup contractul încheiat între noi și să opresc continuarea ediției operelor mele.“

Iar câteva zile mai târziu, la 31 ianuarie 1874, Alecsandri adresează editorului Socec et comp. următorul răvaș, plin de mahnire:

„Domnul meu

Iată-ne intrați în anul 1874 și publicarea operelor mele este rămasă mult în urmă de epoca fixată pentru săvârșirea ei. De-abia un singur volum, pe cât știu, e făcut, încât de va merge tot așa și de-acum înainte ediția se va trăgăna tocmai până în anul 1900.

Cu toată răbdarea, îmi vine greu a admite o asemenea prelungire păgubitoare pentru interesul d-voastre de editor și pentru interesul meu *literar* de autor. Prin urmare, sper că anul prezent va fi mai productiv decât anii trecuți, și în această sperare, vin să vă rog de a mă lămuri la ce epocă credeți că va lua capăt lucrarea tipografică de care ați binevoit a vă însărcina. Multe persoane îmi adresează această întrebare și nu știu ce să le răspund“...

În sfârșit, stăruința asta, atât din partea autorului, cât și a d-lui Negruzzi, a convins în sfârșit pe tardivul editor de a se ține de litera contractului. În anul 1875 pornesc să apară unul câte

unul volumele cari au stabilit întâia popularitate mai întinsă a lui Alecsandri: cele patru volumaşe de canţonete, de vodeviluri, comedii şi drame, cari constituie fundamentul operei lui, apoi alte patru de poezii, cu împărţirea cunoscută: *Doine şi lăcrămioare, Mărgăritărele, Pasteluri şi legende*. Volumul de *Proză* a trebuit să mai zăbovească şi a apărut abia la 1876, până a închea această ediţie dintâi.

A fost o muncă anevoioasă desigur, dar într-o formă curată şi cu multe calităţi tehnice. Nu este fără interes biobibliografic să reproducem aici şi câteva date informative asupra cheltuielilor făcute de casa Socec cu această întâie întreprindere literară mai monumentală în România. După notele financiare de pe contrapagina contractului rezultă că hârtia pentru întâia ediţie a costat 8000 de lei, hârtia de copertă şi broşatul 6000 mii de lei, iar poetului i s-a servit, ca drept de răscumpărare a câte 200 exemplare din teatru, poezii şi proză suma de 29000 de lei. În total deci 24000 lei, *plus* corectura!

Merituoasa întreprindere odată terminată, neapărat orice supărare se înlătură, iar casa d-lui Socec a continuat şi prin ediţii ulterioare să fie folositoare literaturii, prin răspândirea scrierilor bardului neuitat.

O CARTE DESPRE MACEDONIA

Românii macedoneni au fost pentru noi, până de curând, o noţiune foarte puţin lămurită. I-am cunoscut mai mult ca material lingvistic, după textele culese de cercetători ca Obedenar, Weigand, Papahagi şi alţii. Ne-am obişnuit a ne gândi la dânşii ca la un popor viteaz şi zbuciumat, descris de călători, ca Neniţescu, în o lumină romantică şi aproape poetizat. Adevărata lor situaţie însă în acea căldare balcanică, în care patimile Orientului şi luptele de rasă clocotesc cu atâta înverşunare, n-am avut norocul s-o vedem undeva înfăţişată în culori reale, ca să ieşim din exagerările de până aci în părerea noastră asupra acestor fraţi de departe.

Ceea ce ne trebuia asupra lor era o carte de informaţiuni obiective, luate la faţa locului de un om fără vreun amestec în tendinţele politice şi neorbit de pasiunea naţională, care întunecă uneori adevărul. Iar omul acesta ne-a venit acum în persoana d-lui Victor Lazăr, care, după toate aparenţele, ne face posibilă o cunoaştere temeinică a situaţiei românilor din Macedonia în cartea sa recentă, apărută în limba germană, cu gândul de-a se răspândi şi la alte popoare¹ şi a restabili adevărul în cercurile cele mai largi.

Autorul acestei cărţi, d-l Lazăr, este o figură cunoscută la noi. Publicist modest, neafişat, la foile noastre politice din Sibiiu, a lucrat mult pentru cultura poporului, atât în această calitate, cât şi ca învăţător al şcoalelor grăniţareşti. A trecut apoi şi prin purgatorul temniţelor ungureşti, unde a putut în linişte să

¹ Victor Lazăr, *Die Südrumaenen der Türkei und der angrenzenden Länder*. Bucureşti, 1910, p. 344. Cu o hartă.

mediteze asupra neputinței de a spune în Ungaria adevărul complet asupra stărilor sociale la români. Și isprăvindu-și pedeapsa, a luat și dânsul drumul făgăduinței, pe care s-au îndreptat atâția dascăli și atâția însetați de libertatea individuală, și a trecut în România și de-acolo mai departe în Macedonia, unde, la școalele românești din Salonic, a propovăduit în rând cu dascălii români de-acolo. Iar timp de vreo trei ani, între 1905 și 1907, a cules, ca o albină harnică, învățăminte asupra fraților de-acolo, în raport cu împrejurările de astăzi și le-a fixat cu mâna pe conștiință. Cu pericolul vieții și sfidând intoleranța străinilor, a străbătut munți și văi și a cercetat pe frații macedoneni în colibele lor acasă, până pe plaiurile sălbatice și frumoase ale Pindului, prinzându-le spiritul limbei lor aromâne, cercetându-le moravurile și soarta întreagă în care se zbat. Iar pe temeiul acestora, al tuturor detaiurilor primite de la elevi, precum și al tuturor izvoarelor, scrise înaintea sa, d-l Lazăr ne-a dat această monografie, fără pretenții de savantlâc științific, dar cu un material informativ nou, bogat și bine ordonat.

În introducerea autorul ne spune că în actuala politică orientală apar broșuri cu diuumul și se vorbește în ele exclusiv de situația slavismului sau a grecismului în Macedonia, fără a se stăruii însă asupra problemei românilor din această provincie turcă. Cu toate acestea, chestiunea românilor de sud trebuie să preocupe străinătatea și lumea românească în mare măsură, deoarece soarta câtorva sute de mii de conaționali, resfirați în Macedonia, Epir și Albaia sudică, nu poate fi indiferentă, pentru România mai ales.

Această chestiune, pe cum s-a mai spus, nu este de natură politică pentru regatul român, ci mai mult de ordin cultural. În sprijinul său, dat fraților macedoneni pentru susținerea limbei lor în școale, „România înțelege pe de-o parte a combate principiul renegatismului, atât de dușmănos culturei naționale, iar, pe de alta parte, a da imperiului turc un sprijin, dacă va reuși ca, cu toată considerația pentru drepturile suverane ale sultanului și în deplina înțelegere cu dânsul, să contribuie cu o părțică la menținerea *statului-quo*. Căci România este convinsă că orice întărire a sentimentului național la românii de sud nu poate contribui decât la o întărire a Turciei însăși, pe

când orice contopire a părților macedonene cu alte state balcanice nu poate avea ca urmare decât sigura moarte națională a „românilor macedoneni“.

Această luminoasă constatare, asemănată apoi cu tendințele de grecizare ale statului elin, care, fie prin patriarhie, fie prin milioanele sale și prin bandele armate, sunt un pericol persistent pentru locuitorii aromâni, înseamnă o exactă diagnoză a situației actuale din Macedonia, asupra căreia autorul atrage cu drept cuvânt atenția bărbaților de stat ai Turciei.

Intrând acum în expunerea materialului, d-l Lazăr ne arată mai întâi o vastă bibliografie a chestiunii macedonene de care s-a servit și ne face, pe baza acesteia, un rezumat despre răspândirea geografică a acestui popor din începuturile sale până în zilele noastre. Voind să arete cât de mult variază datele despre importanța numerică a românilor de sud, autorul citează pe rând părerile din izvoarele grecești, slave, franceze, mohamedane, germane și românești, cu interesante minimum și maximum: în lista patriarhatului grecesc aromânii figurează la 1906 cu 27382 familii, în Turcia întreagă, în lista oficială turcească cu 800000 de suflete, iar în lista românească a d-lui Vasile Diamandi, tot din 1906, cu 570000, fără românii din Grecia.

Pe temeiul istoricilor noștri ni se face în o a doua parte a cărții un istoric pe scurt al trecutului din viața românilor macedoneni, începând cu clipa în care trupele romane și-au stabilit dominațiunea asupra regiunilor acestora balcanice. Repede și precis se trece în revistă procesul de contopire între vechii greci și romani, apoi încăierările cu slavii. Răsare împărăția romano-bulgară a fraților Asan și scăderea elementului românesc se anunță. Se înșiră datele posibile despre viața acestui popor dizmembrat sub întreaga dominațiune turcească, cu letargia de la început, cu conștiința națională deșteptată, până când România, după scuturarea jugului străin, și chiar știința românească a putut porni o mișcare de apărare împotriva curentelor de deznaționalizare a românilor din Turcia. Aici autorul s-a gândit și la acei aromâni emigrați din patria lor, care, stabilindu-se în Ungaria, ne-au dat bărbați de valoare

famiilor lui Şaguna, Mocionyi, Gojdu și a lui Dumba din Viena.

După această parte pozitivă, expusă cu limpezime, d-l Lazăr intră în viața su-fletească și economică a fraților macedoneni, cu amănunte culese din proprie intuiție. Ne spune cuvinte calde despre vitejii aromâni, cari mai trăiesc în cântecele populare; ne descrie figuri vajnice de megleniți, a căror mândrie națională o scoate la iveală față de alte popoare; laudă refuzul femeii române de a se mărita cu străini și subliniază simțul de apartinere, sau dragostea de familie, de frați și de părinți, și simțul de ordine. Mai ales virtutea femeii e preamărită și ne face o plăcere să cetim în paginile acestui martor ocular următoarea observație:

„Româncei macedonene i se cuvine meritul de a fi ocrotitoarea naționalității românești de sud. Pe când bărbații se întâlnesc cu oameni străini și știu mai multe limbi, acasă nu se aude decât limba românească, căci femeia nu vorbește alta limbă. Și nici chiar în orașe, unde propaganda școalelor grecești de fete caută să de-naționalizeze pe mamele viitoare, nu s-au obținut rezultate până acum, grație conservativismului femeii române.“

Această caracterizare a românului macedonean și însușirilor lui multiple e unul din cele mai frumoase capitole ale volumului d-lui Lazăr. Iar cele următoare, asupra locuinței, a hranei și a îmbrăcăminteii, dar mai cu seamă privirea asupra variatei lor vieți economice, în cadrul căreia se intercalează interesante ilustrațiuni, completează în mod instructiv și cu amănunte surprinzătoare descrierea vieții intime. Despre limba vorbită astăzi d-l Lazăr ne fixează apoi un adevărat ghid concentrat. Ne dezvălește pe larg, cu pilde originale și descrieri, redată în formă literară, moravurile și credințele la acești români de sud.

Începe cu botezul, ne reproduce fantasticele obiceiuri de cununie și furtul miresei, apoi deprinderile originale cu ocazia morții și toată cealaltă parte îmbelșugată din psihologia acestui popor, înzestrat cu o rară fantazie. Neapărat, nici viața religioasă și cea școlară și culturală, cu toate eforturile din trecut, cu toate conflictele politice de astăzi, nu rămân uitate, ci

ni se expun cu mijloacele serioase de orientare directă. Sfârșitul cărții îl alcătuiește o aleasă colecție de literatură populară, cu câteva povești, cu proverbe și ghicitori și cu o serie de balade și de cântece lirice, adunate și traduse în nemțește de însuși autorul.

Am schițat aci mai pe larg conținutul materialului, grupat atât de metodic, din care rezultă multă îndemânare în întocmirea unei monografii de o remarcabilă valoare etnografică, pentru a atrage atențiunea unor cercuri mai largi de cetitori asupra acestei cărți, pe care până acum abia presa din Germania a apreciat-o cum se cuvine. Fără pretenția de-a fi om de știință pură, d-l Lazăr ne-a dovedit prin opera sa câtă ispravă bună se poate face prin străduință, prin bunul-simț și prin o dragoste pentru adevăr în cercetarea calitaților și păcatelor unui neam dușmănit de toate împrejurările.

Felicitându-l prietenește pentru acest mod de-a se trudi pentru problemele de cari se agită astăzi poporul nostru de pretutindeni, încheiem cu o rugare. Recunoaștem că scrierea acestui volum *în limba germană* ne face onoare, căci, în afară de publicitatea largă pentru străini, ne mai probează că în d-l Lazăr am descoperit un excelent mânăitor al limbei germane și, în genere, un scriitor cu însușiri literare, cum se vede din capitolele folclorice. Dar ceea ce l-am ruga este ca, mai cu seamă în interesul cetitorilor români din Ungaria, să caute a îngriji o ediție românească, pentru ca să străbată și la noi o opinie mai pozitivă asupra poporului român macedonean, în limitele fixate de această carte.

PLÂNGEREA NEDREAPTĂ A UNUI POET

D-l Gabriel Donna, poet despre care noi știm tot atât de mult ca și cetitorii revistei noastre, ne-a trimis zilele aceste o broșură elegantă cu versuri, din care aflăm că d-sa trăiește la București, că scrie versuri de mult și că e adânc nemulțumit de faptul că opinia publică nu-l recunoaște. Deschidem pagina din urmă a broșurei intitulată *Marginalia* și cetim acolo următoarea strofă de reproș la adresa eventualilor cetitori:

Ducând în ochii-ne miragii
De-nflăcăratele peisagii
Și-n suflet iar cristalizând
Iluzii roze, navigând
Spre-o-ndepărtată constelare,
Vom trece-asemeni cu o stea
Ce-o clipă ceru-ar traversa,
Sfidând pământul adormit.
*Ce-i pasă că nu s-a zărit
De nimeni repede a splendoare!*

Mai pe înțeles strofa asta înseamnă: „Iată, cetitorule, ai avut o bună ocazie de a vedea un nou luceafăr al poeziei române și tu nu ai avut darul de a-l zări și admira cu toate «miragiile» din ochi, cu toate peisagele «înflăcărate» din suflet, iar până a te deștepta din somn, luceafărul a dispărut în zare, sfidându-te din înălțime!”

Mă rog, să stăm nițel locului, ca să nu mai facem nedreptate nimănui. În univers și în viața noastră literară nimic nu se pierde. Mai cu seamă după poeți umblăm cu arcanul și unde licărește ceva, criticul se găsește îndată. După cât știm noi

astăzi nu poate fi trecut nimeni cu vederea și viața poetului e urmărită din leagăn, iar la 15 ani apare volumul și consacrarea definitivă! Și oricât ar fi de mititel și de confuz, el își găsește apologetul; iar dacă vreunul îl nenorocește spunându-i adevărul, sar alți cinci critici și-i dau certificat de genialitate. Ne-am mira așa de mult ca tocmai d-l Gabriel Donna să fie tratat cu vitregitate și ignorare completă!

Credința noastră este însă că pricina nu poate să fie aiurea decât în chiar colecțiile de versuri ale d-lui Donna. Iată, ne facem datoria și răsfoim *Marginalia*, din care cele mai multe bucăți ar trebui să le mai cunoaștem dintr-o broșură mai veche a acestui autor cam infelice. Vedem în ele mai întâi o confuză dorință spre decadentism. Ascultăm sonoritățile forțate și fără înțeles și privim la priveștiștile oribile din *Noiemvrie*:

Și tristă-i azi lumina
Ca un desen ciudat de China.

Iar negăsind nici coordonarea logică a gândului și a imaginilor, cetim mai departe ca să ne întâmpine măcar un verbiș, plin de muzicalitate, care așa de des ne farmecă în urmărirea poeziei lui Verlaine, de pildă. Dar iată, d-l Donna ni se prezintă cu un ritm greoi, imposibil și palid, cam în felul acesta:

Ne duce dorul violent
Spre orgii de apusuri din Orient.

Credeam apoi că cel puțin în altă direcție a modernismului, d-l Donna ne va interesa de-aproape, anume în poeziile d-sale exotice, în cari ne vorbește despre „amintirile translucii de ametist”, dar vai și aici nu dăm decât de strofe cu următoarea eleganță:

Azi corpul tău subțire
Sub carnea-ți roză poartă
O eleganță de schelet...

Mersi, destul, d-le Donna! Am vrea, dar nu putem să zărim strălucirea luceafărului în strofele d-tale marginale. Motivezi d-ta destul de plastic de ce nu ți-a observat nimeni

repedea splendoare. Dar, desigur, în cazuri de-acestea, „nepăsarea“ e unica panacee pentru poeți răniți și desconsiderați. Nepăsarea și nu revolta! Au mai trecut și alții prin situații de-astea și au rămas oameni cumsecade. Sunt harfe sfărmate, cari amuțesc înainte de a fi sunat și ele în concertul poeziei române, iar purtătorii lor s-au resemnat de sine și n-au mai pornit în drumul de glorie! Nu-i așa că este ceva simpatic în curajul resemnării și al renunțării la ambiții neîntemeiate?

VIAȚA LITERARĂ

[V]

*Literatură de sărbători. Ziarele din regat nu o cultivă.
Numerele de Paști din anul acesta.
D-I Caragiale în politică*

Ziarele din Apus, prin bunul obicei de a tipări de sărbători numere excepționale, cuprinzătoare de bogat material literar, au introdus în presa politică un excelent mijloc de popularizare a literaturii și științei. În special ziarele germane țin recordul în această privință. Ele apar în extensiunea unor volume foliante de câte peste o sută de pagini și cu colaborarea celor mai distinși contemporani. Autorii străini de seamă își dau întâlnire în coloanele lor. *Neue Freie Presse*, de pildă, nu scapă nici o sărbătoare fără să-și surprindă și să-și răsfețe cetitorii numeroși cu câte o contribuție nouă din pana subtilului prozator francez Anatole France. Este ceva festiv în literatura ce se tipărește la astfel de prilejuri!

Pe cum se știe, deprinderea asta a presei civilizate de a-și cultiva cetitorii a străbătut și în gazetele noastre românești. Asupra rezultatelor obținute însă avem tot dreptul să ne plângem. Mai cu seamă ziarele din regat sânt așa de absorbite de politica dintre partide și arată o atât de disparentă atenție pentru datoria către literatură, încât s-ar părea că o consideră ca cea mai neglijabilă cantitate.

Rubrici literare permanente ziarele din București nu cunosc și când totuși le introduc, le încredințează băieților începători, sau candidaților de parvenire. Abia acum, când viața literară e mai intensă, s-au întâmplat schimbări mărunte pe la câteva foi, în cari apar și dispar nume de scriitori mai de seamă. Printre glasurile celor tineri, cari vor să-și facă drum, se amestecă și sfatul bătrânesc al celor acreditați, cari ies din rezervă, fac ultime eforturi, iau angajament, pe care-l țin sau nu, la vreun generos editor de ziare. Dar este cert că sistem deosebit

nu există în munca asta. Curente statornice sau influențe mai simțite nu se pot constata pe urma acestei activități răzlețe, căreia de obicei un capriciu de editor îi pune capăt.

Iată chiar acum, în zilele trecute ale Învierii, când ar fi fost o nouă clipă pentru reflexiuni selecte și pagini mai atrăgătoare pentru cetitorii ahtiați de lectură mai bună, ziarele bucureștene ne-au oferit tot ce au avut mai searbăd de tipărit: clișee uzate, reprezentând ideea zilei; banalități copiate din gazete vechi și iscălite de bietul Teleor; mici sfătoșenii juvenile din domeniul reportajului; amintiri din școala ruinată a lui Mihalache. Numai elevii lui Macedonski de ne-au surprins prin solidaritate, într-un număr al ziarului *La Roumanie*. Și toată sărăcia asta de simțire și de gânduri bune ne-a făcut impresia că de data asta sau editorii au fost lipsiți de simțul datoriei lor sau scriitorii țării nu erau acasă...

Într-adevăr, în timpul trecutelor sărbători, condeiele noastre păreau a se fi concentrat în presa din Ungaria. Și cazul acesta merită să fie relevat și comentat. Cum s-a întâmplat ca scriitorii români din regat să prefere modesta presă din Ungaria, ca teren de activitate, este foarte ușor de explicat. Lasă că, luând pildă de la forma germană a ziarismului, puținele noastre ziare, îndeosebi *Tribuna* cea veche a lui Slavici, au avut pururea un cult pentru literatura neamului și a făcut ce i-a stat în putință pentru a nu lăsa pe cetitori lipsiți de cea mai necesară hrană intelectuală. Dar și în afară de aceasta, scriitorii din regat trebuiau să se îndrepteze astăzi spre ziarele noastre, cari, grație progreselor realizate, tratează probleme atât de atrăgătoare. Terenul de luptă aici la noi este mult mai ademenitor și mai larg decât în mijlocul încăierărilor de partid din România. Cestiunile de rasă interesează; prigonirile variate deșteaptă idei de libertate; amenințarea culturii românești și altele cheamă în modul cel mai firesc la o muncă unitară. Românismul din Ungaria fiind amenințat în temeiurile sale culturale, ce altă datorie mai frumoasă puteau avea scriitorii din regat decât să-și aducă partea lor de talent și de avânt în lupta desfășurată de confrății lor?

Iată înaintea noastră numărul de sărbători al *Tribunei*. Este un tablou unic în analele presei de la noi. O pleiadă

întregă de scriitori consacrați, tineri în puterea vârstei și a talentului, energii în plină funcțiune, se întâlnesc cu producțiunile lor... pe o întindere de cincizeci și șase de pagini mărunte. Frunțașii prozei noastre tinere, poeții cari de ani încoace trăiesc în sufletul neamului, muncitori serioși și temeinici pe terenul cultural, în număr mai mare de treizeci – autorii acestei publicațiuni festive reprezintă o forță vie și făgăduitoare pentru oricare înțelegător. Fără să fie o închegare cu un scop anumit, zăresc totuși în tendința aceasta a tinerilor scriitori, de a se uni în munca culturală, inaugurarea unei epoce nouă în ziaristica noastră.

A fost desigur un joc bizar al întâmplării că peste drum de noi, d-l Caragiale se frământă de atâta vreme ca să ridice un steag similar, dar cu câteva elemente probate de multă vreme. *Românul* a ieșit și el în haină de sărbătoare și a recurs în acest scop la o nuvelă veche și iarăși cunoscută a lui Delavrancea, păstrând însă locul de frunte pentru o înțelepciune frumoasă a d-lui Vlahuță. Aceste bucăți de rezistență, pe cum și articolul îndurerat de sentimente materne al d-lui Caragiale, ne lasă îndată impresia că cineva de la foaia vecină a urmărit o concurență modestă și pe tărâmul literar. Oricum, e o sfortare spre bine și o concurență în direcție culturală este totdeauna un prilej de a crea ceva pozitiv și în folosul progresului. Noi lăudăm pornirea asta de a reproduce în ziar bucăți de Eminescu și Delavrancea și a le varia cu colaborări intermitente de ale măiestrilor Caragiale și Vlahuță și credem chiar în statornicia acestei porniri. Dar până una alta ne-am face o rezervă.

Am observat că d-l Caragiale, de când și-a inaugurat activitatea la *Românul* prin interesantul articol *Cât costă...*, nu s-a mulțumit cu rodul său cultural, la care îi dă dreptul talentul și trecutul său și s-a lăsat ademenit de slăbiciunea neîngăduită de a se amesteca în afacerile casnice ale luptătorilor politici români, luând partea unora împotriva altora și muștrând pe unii din îndemnul altora. În loc de a face la o gazetă politică pe îndrumătorul către o limbă mai bună și pe dătătorul de direcțiuni literare și artistice, d-sa trece peste limita posibilă și își arogă un drept de politică activă. Și veștile ce s-au pus în circulație ne-au anunțat chiar despre o intenție a d-lui Caragiale de a împăca pe români cu unguri!..

Dacă nu vă supărați, lucrul acesta samănă a comedie! Căci, înainte de toate, este cu totul anapoda ca un scriitor de talia d-lui Caragiale, care în patria sa n-a reușit niciodată să aibă vreo influență politică și vreun rol militant, cu tot darul său de observație, să vină deodată în o țară străină, cu împrejurări principiare și personale cu totul necunoscute, pentru ca să muștruluiască pe unii și să ridice steagul de pace între două popoare certate de veacuri. Și este și mai bizar ca un scriitor ca d-sa să-și împrumute acum, la bătrânețe, reputația și popularitatea sa, pentru a se asocia la o campanie de presă împotriva libertății cuvântului și a simțirei din rândurile altora. Acești alții mai ales fiind și ei devotați slujitori la altarul literaturii și al cauzelor românești.

Nu! Este incontestabil că nu o vocațiune specială politică l-a dus pe d-l Caragiale la Arad. Nu l-a dus nici dragostea de neam, care nu poate fi improvizată așa deodată. Nici râvna de câștig nu l-a îndemnat, căci ilustrul scriitor este un om bogat și nu are trebuință de a se coborî la concepții atât de materialiste. Și desigur nici vigoarea tinereții și avântul, ce caracterizează pe luptători, n-au fost la mijloc, căci s-ar vedea din articolele d-sale. Rămâne o singură plauzibilitate care ne explică mutarea la *Românul* a acestui prooroc, după ce n-a putut fi fericit în țara sa. Este o farsă la mijloc. D-lui Caragiale i s-au isprăvit de mulțișor subiectele și este în căutarea unor episoade din viața politică din Ungaria, pentru a crea, din proprie experiență, o nouă piesă satirică. Sânt ani de când d-l Caragiale, la fiecare deschidere de stagiune, promite o comedie nouă. Ne bucurăm acum că se va putea ține de cuvânt. Terenul ce și-a ales pentru nouăle d-sale observații este cel mai propice. Situația politică și mediul în care maestrul petrece oferă bogate prilejuri de a fixa complicațiuni baroce, de a urmări figuri originale, grai, deprinderi și mentalități ciudate și particularități cari merită să treacă la nemurire.

Iată, dacă în adevăr credința nu ne înșeală și dacă eruditul nostru psiholog social, agerul ochi satiric al d-lui Caragiale, înțelege în *acest fel* rostul lui politic pe pământul românesc al Ungariei, mărturisim că vom fi cei dintâi cari vom aplauda piesa cu un subiect atât de prețios.

SCRIITORI MODEȘTI ȘI ÎNCERCĂRI DE PARVENIRE

În continuarea seriei sale de reflexiuni, cam deghezate, asupra diferitelor fenomene din viața noastră literară, publicate în *Universul*, d-l Vlahuță atinge o nouă anomalie și o relevă într-o scrisoare publică, adresată d-lui Brătescu-Voinești. E vorba de modestia scriitorului-artist pe de-o parte și de gălăgia-reclamă, ce se face în jurul multora din generația mai tânără.

„Un talent adevărat – scrie, între altele, d-l Vlahuță – are groază de orice fel de gălăgie în jurul lui. Iar sfiala lui mândră, nobila tăcere în care se învâluie, lasă timp liber tuturor nechemărilor, cari știind bine că slava lor e numai din amăgire și din zgomot deșert făcută, e natural să lupte pentru a o păstra, pentru a înterținea cât mai mult această confuzie și păclă nenorocită în spiritul publicului nostru. Luptă și izbutesc. Și cum să nu izbutească? Ei își fac din aceasta o specialitate. Își ticluiesc singuri articole de laudă, își au prietenii lor pe la toate gazetele – informații cotidiene, afișe mari, coperte tricolore – își organizează astfel o reclamă comercială sistematică în jurul produsului lor, care, dată fiind eterna putere a obsesiunii, trebuie să sfârșească prin a străbate... Ei, în spuma lor de vâlvă, în triumful vorbăriei lor goale și sonore își găsesc socoteala. Și sunt fericiți, de-o mie de ori mai fericiți decât adevăratul, care se prigorește în îndoieli, pururea înfricoșat de marea răspundere a cuvântului tipărit – pururea nemulțumit de sine.“

Înregistrăm aceste reflexiuni ale d-lui Vlahuță, căci modul d-sale de apreciere a stărilor actuale în frământările literare e pururea interesant. Neapărat însă că, dată fiind nota de generalitate a acestui articol, trebuie să ne facem rezerva cuvenită. A vorbi asupra acestui subiect în termeni generali nu

credem să fie tocmai admisibil. Modestia scriitorului artist și predilecția lui pentru liniște este o teorie mai mult relativă și găsim în istoria literaturilor foarte multe pilde când poeți de seamă, ca Goethe, iubeau să fie slăviți ca niște zei. Chiar și la noi Alecsandri n-a fost lipsit de vanitate și nu înțelegem de ce autorii din noua generație n-ar avea și ei bucățița lor de popularitate și această prea omenească satisfacere a orgoliului de artiști. Ah, dar sunt excepții și desigur d-l Vlahuță la excepții s-a gândit! Și asupra acestui punct a stăruit și revista noastră adeseori. Avem în adevăr o categorie întreagă de scriitori tineri cari încearcă să-și forțeze norocul în jurul lor. Pe unii îi poartă îndrăzneala și lipsa de scrupul. Pe alții îi nenorocesc magistrii și dascălii revistelor, cu nesăbiutele lor laude și îndemnări. Admitem chiar că și spiritul comercial își are partea sa de acțiune și la unii și la alții. Dar de străbătut? Istoria nu iartă și bunul-simț veghează și ce e spumă trece cu valul.

„POPORUL SE DEȘTEAPTĂ“
Un roman social de Brociner

D-l dr. Marco Brociner, literat evreu cunoscut îndeosebi în Austria, cu toate că și-a părăsit țara, tot mai numește România, cu oarecare ostentație, „mein Heimathsland“. În realitate însă, d-l Brociner n-a scăpat, de când ne-a lăsat, nici o ocazie de a ponegri această patrie în care s-a născut. Din scrisul său și-a făcut o adevărată meserie de a denunța străinătății o Românie în culorile cele mai stridente și mai antipatice. Cărțile lui beletristice și piesele de teatru, în cari s-a îndeletnicit cu subiecte românești, n-au servit decât spre scopuri de evidentă mistificare și agitație. Sub aparența forme artistice a divulgat exagerări de moravuri, caricaturi de caractere și reflexiuni, îndrăznețe până la cinism, asupra stărilor sociale și politice din diferite părți ale poporului românesc. Chiar și în timpul tinereții sale, pe când încerca să scrie românește prin revistele obscure din București, d-l Brociner a fost surprins de d-l Gherea, care i-a reproșat că scrie despre țaranul român fără să-l cunoască și că „desăvârșita necunoștință a păturei sociale descrise, lipsa de adâncire psihică, lipsa de logică și absurditatea tipurilor și acțiunii“... sunt însușirile care îl caracterizează.

De-atunci însă d-l Brociner a știut să străbată în Austria. Presa vieneză este destul de primitoare pentru noutatea subiectelor sale. Chiar romanul acesta *Das Volk steht auf!* a fost primit cu multă reclamă. Iar din dările de seamă ale presei austriace se relevă îndeosebi ura autorului împotriva României. „Romanul se termină – scrie recenzentul de la *Oesterreichische Rundschau* – cu un hohot ironic la adresa păcatelor politice din toate taberele României, cari se încaieră de ani de zile și vor

mai continua această campanie. *Este un fel de Abdera grecească*, pe care Brociner o vede în România din perspectiva lui vieneză“...

Așadar, un roman cu tendințe de actualitate. Scopul lui nu este altul decât să răspândească în străinătate un tablou fioros al ultimelor mișcări țărănești din România de la 1907 și să arete statul român ca un stat barbar, cu oameni politici spoliatori, cu țărani în stare aproape de îndobitocire și pe de-a întregul într-un stadiu complet de disoluție. În prefață autorul repetă legenda ziarelor cu „uciderea celor unsprezece mii de țărani“. Eroul principal al romanului e o canalie, care face propagandă poporanistă, până ce prin un ziar și prin cuvântările sale agită și răscoală țărănimea și în urmă, în culmea primejdiei, când vede consecința groaznică a faptelor sale, se retrage de pe teren și trece în tabăra guvernului.

În contrast izbitor cu ignoranța și mizeria țărănimii, d-l Brociner stăruiește apoi asupra superficialității oamenilor politici și prezintă clasa boierească cu toate slăbiciunile ei: pe un bărbat influent, care defraudează o jumătate milion de la Banca Poporului; pe o doamnă Nizetti, prototipul destrăbălării în clasele superioare și pe un prinț de familie veche, un aventurier cu râvna de a fi proclamat de rege în Macedonia românească. E lux, desfrâu și senzualism pe toată linia, iar pe deasupra plutește ironia ascunsă a acestui presupus Democrit evreu, care socoate că-i dă mâna să rădă de Abdera românească!...

Dar să intrăm puțin în analiza romanului.

Ne găsim în redacția *Tribunei*, gazeta de propagandă a grupării luptătorilor pentru drepturile țărănimei. Șeful redactor și conducător al acestei mișcări este un descendent din familie boierească, Grigorie Ponta, avocat și polemist distins. Gazeta mergea însă slab, căci, plină cu pagini teoretice, nu prindea în lumea de jos. Intrând însă în rândurile redactorilor și o tânără rusoaică, d-na Subov, revoluționară din Rusia, al cărei bărbat fusese ucis la Moscova, pe baricade, nota gazetei ajunse să fie mai cu vervă și mai pe înțelesul mulțimei. Revoluționara rusească, convinsă că soarta țărănimei din România este identică cu aceea a poporului rus, luptă cu teorii sociale și

politice, pe cari le-a adus de acasă și iată că foaia răspândită pornește să semene în sânul țărănimii române sămânța libertății și a dezrobirei. Dorința acestei femei de temperament era de a aprinde focul răzvrătirii în România și să-l treacă astfel, prin contagiuni, în Basarabia, ca să servească și rușilor de semnal războinic bun de imitat.

Ideea cu rusoaica asta distinsă se potrivește, ce e drept, cu realitatea ca nuca în părete, dar povestirea numai așa putea să fie mai senzațională. Destul că Grigorie Ponta grație sprijinului și iubirii acestei scriitoare, ajunge tribun al poporului și e ales la colegiul al treilea în Parlament, unde rostește discursuri înfocate pentru emanciparea țărănimei. Ideile prind și mișcarea la țară se înfiripă în sfârșit. Poporul câștigă încredere în Ponta după un mare discurs parlamentar. Un preot, în fruntea sătenilor, vine la dânsul și-i expune starea de mizerie, vorbindu-i de lipsa de pământ, de contractele cu arândașii, de camăta la sate și de boalele și foametea ce bântuie în popor.

Îndeosebi de administrație se plânge, care cu subprefecții și jandarmii stau la dispoziția arândașilor și închid pe țărani, schingiundu-i și bătându-i cu biciul. Și zădarnică este căutarea dreptății prin judecată, căci pentru țaranul român nu este dreptate! „Spuneți lucrurile aceste la gazetă, ca să se afle în lumea toată“, își termină părintele Catalin rugăciunea către Ponta.

Iar acum începe intriga. Tribunalul poporului ajungând un bărbat periculos, familia lui caută să-l potolească și mai ales să-l smulgă din relațiile de iubire și inspirație cu doamna Subov. Intervine mamă-sa și un unchi al său și-i impun o căsătorie de combinație, cu o văduvă frumoasă și perversă, din cercurile aristocrației bogate. Cu această căsătorie își salvează cinstea numelui său, căci din zestre poate acoperi rușinea tată-său, care este boierul defraudant cu o jumătate de milion din banii publici, dar aduce o atingere liniștei și consecvenței sale; voința lui se clatină și se declară în el o criză sufletească. Acela care îl combate mai cu violență și succes este însuși unchiul său Nicu Ponta, un reacționar palavragiu, care interpelează guvernul în chestia mișcărilor țărănești. Căci de un timp încoace pericolul țărănesc crescuse; casele boierești de la țară erau în flacări;

zvonul că mulțimea de țărani a pornit spre capitală, să o cucerească, se răspândise. Unchiul face răspunzător în fața Camerei direct pe nepotul său, care ar fi autorul intelectual. Iar eroul nostru șovăiește, răspunde evaziv și sub presiunea împrejurărilor își schimbă convingerile.

E laș și nu are putere nici de a se pune în fruntea țărănimii, care-l cheamă s-o conducă, nici nu are autoritatea de a înfrâna patimile răscolite; emoțiile multe, cu trădările soției sale și regretul pentru iubita sa rusoaică, de care s-a depărtat, îl fac bolnav tocmai când revoluția se întetește. Ard satele cu pară și pornește cruciada mulțimei, în frunte cu preoți și cu flamuri roșii, și în toiul acesta, descris cu sânge și venin de d-l Brociner, se aud bubuiturile de tunuri ale armatei românești, care fac satele răsculate una cu pământul. Iar d-na Subov, revoluționara idealistă din Rusia, care și-ar fi avut o parte esențială în această catastrofă, cade și ea doborâtă de armata pacificatoare.

Și iată tot ce e mai esențial, afară, bine înțeles, din epizodurile de intimitate, cari nu au în fond vreo legătură cu ideea revoluției. Tendința, pe cum vedeți, e căutarea unor scene de un tragic brutal și uzarea de toate mijloacele vidente de operație în zugrăvire, pentru a produce în cetitori impresii de dezgust și de osândă. E o încercare de a scădea în ochii străinilor valoarea morală și economică a societății românești din „Hinterland“, cum îi zic de regulă publiciștii evrei. Căci da, oricâtă silință și-ar da d-l Brociner, în câteva pagini din acest roman, să ne laude muzica populară și să-l pună pe bătrânul maistru Huber să se inspire din geniul melodiilor noastre, ura străinului se dă pe față la fiecare pas. Bine că autorul se dezvălește singur în figura bancherului Manasse Teitelbaum, evreul, care tremură de groaza revoluției ce se anunță, deoarece „mi-este teamă ca nu cumva primele victime ale revoluției să fim noi, sârmanii evrei, cari vom suferi în mod nevinovat urgia bătailor“...

Nu, d-le Brociner, ceea ce ai dat d-ta în acest roman nu este o icoană demnă a „Heimathsland“-ului d-tale, ci o plăsmuire artificială, făcută prin prisma urei d-tale de rasă, și aceasta se cheamă pamflet politic și nu lucrare de artă!

VASILE POP: „IUBIREA E BIRUITOARE“
București, 1911. Editura „Minervei“,
250 pag. în 8°. Prețul: 2 lei

La începutul activității sale, d-l Vasile Pop avea o opinie publică mult mai simpatică. Critica se ocupa de dânsul. Revistele i se deschideau cu plăcere. Și numele lui se înșira în rând cu bunii noștri prozatori mai tineri. Ceea ce îl făcea să fie socotit erau, fără îndoială, diferitele lui calități de modestie și de seninătate. Și anume, modestia subiectelor tratate și meșteșugul unei forme ușoare și senine. Ștregăriile din primele lui schițe și vioiciunea din viața copiilor au atras prin sinceritatea lor. Îndrumătorii noștri literari de-atunci, atât de ieftini în laude, pe cât de scumpi și de rezervați sunt astăzi în spunerea adevărului, îl asemănau chiar cu americanul Edgar Poe, prevestindu-i un mare viitor. Dar, fie că d-l Pop s-a lăsat măgulit de aceste epitete, fie că s-a lăsat târât de dorul popularității, s-a oprit repede în evoluția sa. De câțiva ani încoace cărțile d-sale apar mereu și-și au, probabil, același număr de cetitori. Eminenta critică însă tace și rămâne cu totul nepăsătoare față de producția d-sale. Numai câte-o ironie îl mai răsplătește de toată străduința și îl amenință cu bagatelizarea.

Îmi explic însă foarte lesne mărirea și căderea acestui autor. Mărire și cădere relativă, bineînțeles. Autodidact, ieșit din haosul muncitorimei de fabrici, etern preocupat de nevoile vieții, literatura a ajuns pentru dânsul repede un mijloc de existență. Lipsit de liniștea și de timpul necesar de a se concentra și a ridica publicul spre sine, s-a coborât el la public și a tratat subiecte pe gustul mai puțin cultivat al cetitorilor presei zilnice bucureștene. Mai ales lucrurile de senzație, faptele bizare și glumele forțate au intrat ca elemente nouă în

schitele și nuvelele lui, înlocuind cumva seninătatea de la început, căutând a linguși toate predispozițiile unui public de tranziție. La aceste s-au mai adăugat apoi și câteva tendințe sociale de ordin prea elementar, cari contribuie și ele întrucâtva la coborârea nivelului artistic al acestor scrieri.

Volumul de față ne aduce dovezile cele mai nouă la această afirmație. El este întreg consacrat tot atmosferei erotice, la care d-l Pop a luat în anii din urmă mai ales refugiu, pentru a-și satisface mai ușor ambiția de a-și vedea volumele sub pernele tinerimei. Pe un ușor fond de melancolie romantică autorul caută să ne facă diferite teorii și să desfășure discuții în jurul unei serii întregi de cazuri de iubire, uneori cu scopul de a ne emoționa, de altă dată pentru a fi instructiv. De la cazurile cele mai inofensive ale platonismului, până la rătăcirile cele mai tragice și la crimele din amor, cum se cetesc în știrile ziarelor, d-l Pop se inspiră și se silește, adeseori în mod forțat, să antreneze pe cetitori. Întâmplările descrise sunt mai mult banale și nu se potrivesc pentru cercetări sociale și psihologice, cum se pare că autorul voiește. Discuția e greoaie și glumele căutate și toate măsurile de a impresiona sunt lipsite de finețe.

Ceea ce voiește să ne dovedească prin bucățile acestei cărți este tendința evidentă de a pleda cu fapte și vorbe pentru biruința amorului. În legătură cu diferite incidente se ridică ipoteze, de dragul concluziunii că iubirea triumfă și se răzbună. Se intră, ce e drept, cu oarecare rezervă și în tratarea unei iubiri mai libere și a altor asemenea probleme, bune de știut de fetele mari de a doua mână. Neapărat nu știința, ci mai mult un grad de bun-simț de diletant este la baza acestor reflexiuni morale în jurul atâtor logodne, certuri, împăcări, sinucideri și asasinate, teribile uneori.

Iată și câteva pilde din întâmplările tratate. În prima bucată o logodnică restituie verigheta locotenentului Adrian, în a cărui dragoste nu mai are încredere, din pricină că ea nu poate admite ideea ca logodnicul să fi iubit pe altcineva înaintea ei. Iar locotenentul Adrian își taie în salon venele de la amândouă mâinile și moare, ca să dovedească, poate, că dragostea e biruitoare. În a doua bucată se desface o nouă logodnă, deoarece d-șoara Olga este de credința că dragostea trebuie să

reziste oricărei tentațiuni, căci „tinerii nu pot fi fericiți într-o căsătorie decât dacă amândoi sunt de aceeași curăție“. Urmează apoi un tip interesant de socialistă, care vrea să fugă de la părinți, deoarece anumite cărți „umanitariste“, ce a cetit, au convins-o că orice fată „trebuie să trăiască cum vrea ea și nu cum vrea lumea“. O altă temă este cea din *Sub farmecul iubirei*, unde frumoasa văduvă Sofia se sinucide, după ce glonțul cu care a atacat pe amantul ei de la cavalerie n-a nimerit. Imediat apoi ne descrie o poveste cu peripeții, care termină cu apelul părintesc: nu vă sinucideți! „Aveți curajul de a trăi! – sună acest apel – de a vă făuri voi singuri o viață, de a munci pentru existență, pentru dragostea și fericirea voastră, căci veți fi admirați ca niște tineri a căror iubire n-a fost de slăbănogi și neputincioși“...

Din aceste puține indicații, destul de caracteristice pentru direcția de muncă a d-lui Pop, v-ați putut convinge că motivele cu care operează d-sa sunt uneori prea convenționale și cu totul lipsite de adâncire de suflete, de oameni și de fapte. Desigur însă bizareria și până la un punct brutalitatea pildelor d-sale ating un mare grad de exagerare. În bucata *Sfânta*, în care niște țărani beți în timpul revoluției de la 1907 necinstesc pe proprietăreasa moșiei, morala fabulei e lipsită încalte de orice subtilitate și chibzuință, „căci batjocorirea ei ținuse mai multe zile la rând, pentru ca toți țărani din sat să se poată face vinovați de aceeași nelegiuire față de dânsa“...

Hotărât, drasticitățile aceste și neputința de a le păzi de banalitate, râvna de a obține succese cu accidente zilnice de senzație, precum și intențiile aceste de moralizare, pot fi spre gustul unui public anumit, dar ele nu constituie pentru autor decât o cale ademenitoare spre romanul de foileton. Și o spunem aceasta vechiului nostru prieten, căci e timpul ca d-sa să revină la matcă și, cinstindu-și singur talentul mai presus de orice interes, să-și cinstească și felul de a munci și să caute să ne ridice iarăși în regiunea începuturilor sale cel puțin, căci această proză convențională este tot ce se scrie astăzi mai fad pentru oamenii cu oarecare cultură literară.

MUZEUL A. SIMU

La sfârșitul anului trecut am publicat mai multe reproduceri după operele de artă aflătoare în acest muzeu din București, însoțindu-le de câteva informații. Ca să atragem atențiunea publicului nostru asupra importanței acestui muzeu făcut de o inimă nobilă și înțelegătoare, reproducem câteva fragmente dintr-un articol al regretatului critic de artă Th. Cornel, pe care l-a publicat în *Viața socială* (nr. 1, 1911).

„Muzeul, care este factorul principal pentru întărirea și determinarea educației artistice, a fost cu desăvârșire părăsit la noi. Se poate spune că până în 1910, anul deschiderii Muzeului Simu, noi n-am avut un muzeu propriu-zis și de Doamne-ajută...”

„Întâia impresie pe care o resimte vizitatorul înaintea edificiului muzeului este o impresie de armonie. Ochiul este plăcut surprins de forma severă, dar impunătoare, a templului grec, de simetrica dispoziție a liniilor esențiale ale fațadei, de sobrietatea elementelor decorative, atât de caracteristice arhitecturii eline clasice. Dar aceasta a fost intenția însăși a întemeietorului. El a dorit ca forma exterioară să impună ochiului un sens artistic, ca ea să deștepte din capul locului în vizitator acea evlavioasă curiozitate care predispune pe om la o gândire de frumos, de artă. Alegând forma arhitectonică cea mai veche, dânsul a ales elementul estetic care impresionează mai ușor atât prin caracterul de armonie desăvârșită al templului (Erechtheion), cât și prin universală reputație artistică a arhitecturii eline din vremea lui Pericles. În chipul acesta, forma edificiului este ea însăși un prilej de contemplare pentru vizitator și de primă îndemnare către cunoașterea Frumosului,

cătră acea deprindere intelectuală cu elementele cari constituiesc, în mod abstract, Frumosul.

Mai departe. Pătrunzând în interior, unde se găesc, înșiruindu-se, cinci săli încăpătoare, vizitatorul este mișcat de două realizări al căror scop precis intră tot în domeniul educației artistice.

În primul rând este decorația interioară, care variază de la o sală la alta; cinci genuri de ornamentare, corespunzând fiecare unei arte anumite: greacă, romană, bizantină, renaștere și română. D-l Simu a vrut să sintetizeze fiecare gen, oprind din fiecare caracteristica lui definitivă, elementele cele mai distinctive și mai pure. În modul acesta, ochiul nedepins de obicei cu deosebirea genurilor ornamentale, cu înțelegerea lor, și neavând ocazia să le întâlnească des, găsește aici un rezumat armonios al lor, o descriere a ornamentărei plastice, fie geometrică, fie florală, care și ea constituie un îndemn continuu către Frumos.

În al doilea rând vine luminarea muzeului. Acest element impresionează în mod plăcut pe cel care vizitează muzeul. Felul cum cade lumina în săli (de sus și distribuită în mod artificial) produce în el o impresie odihnitoare și dătătoare de o viață interioară neobișnuită. Această distribuire de lumină constituie de altfel o artă aparte, care, când este bine îndeplinită, înrăurește hotărâtor asupra persoanelor cari intră-n muzeu. Un muzeu se impune și prin această parte inerentă vieții lui. Operele expuse sunt mai în valoare dacă lumina, care este pentru ele ceea ce este aerul pentru viețuitoare, se găsește într-un chip inteligent răspândită; dânsule au nevoie de o lumină anumită, pentru ca efectele căutate de artist să se afirme neștirbite. Lucrul acesta este așa de imperios încât unele lucrări cer o așezare specială. În Rijks-Museum din Amsterdam faimosul tablou *Ronda de noapte* al lui Rembrandt se găsea până acum doi ani într-o săliță prost luminată; din cauza asta, efectele erau mult micșorate; acum, fiind așezată în sala mare și având lumina de sus, opera genialului maestru a căpătat o extraordinară intensitate de efecte și de impresie. În Muzeul Simu, problema luminei este desăvârșit rezolvată. Ambianța pe care o produce lumina bine distribuită, egalitatea de vibrație ce o are, căderea ei lină și deopotrivă de

învăluitoare se impun atențiunii vizitatorului, care ajunge astfel să prețuiască sforțările care au contribuit la această feerie atmosferică. În așa fel este văzul lui înrăurit, încât, dacă ar vizita un alt muzeu cu o luminare defectuoasă, el va simți singur superioritatea Muzeului Simu, din acest punct de vedere.

Astfel, primii pași ai aceleia care vine întâia oară în contact cu forme de artă superioare sunt în chip rațional călăuziți. Până aici însă el a primit numai noțiuni elementare, numai o impresie de concepție, de sens, de rostul întâilor realizări, cari îl îndreptează către orizonturi mai largi, către năzuinți de frumusețe mai înalte.

Este ușor de înțeles că acela căruia îi lipsește orice reazăm intelectual și sensibil în gustarea unei opere se va îndrepta din capul locului către o sculptură sau o pictură cu o semnificare artistică inferioară. Dacă un muzeu ar cuprinde numai lucrări de acest fel, educația vizitatorului s-ar mărgini la un cerc foarte redus, ar fi nulă. Din contră, mijlocindu-i în același timp și alte forme de artă, dânsul va proceda prin curiozitate la o comparație între ceea ce-i place și operele pe cari nu le pricepe. Repetând acest control în câteva rânduri și slujindu-se de o călăuză serioasă, ajunge să întrezărească posibilitatea unei superiorități în acele lucrări pe cari le neglija la început, ori de cari își bătea joc. Prezența continuă a operelor cari se exclud ca însușiri artistice înlesnește un control crescând asupra gustului și intelectului mulțimei.

Ceea ce a văzut vizitatorul în preambularea lui atentivă în muzeu este mai ales expresia în mic a evoluțiunii artelor: picturală și sculpturală în veacul trecut. Prin urmare, atențiunea lui se va exercita cu deosebire în cercul acestei activități artistice. Cunoscând această parte, inițiindu-se, fie singur, fie prin ajutorul celor competenți, în secretele artelor moderne, dânsul ajunge să pătrună și artele premergătorilor, maeștri ai Renașterii ori ai preraphaelismului recunoscut. Inițierea lui este o chestiune de timp și de efort. Muzeul Simu îi oferă cele mai de căpetenie clasificări sau școli – năzuințele acestor școli, realizările lor tehnice – prin unii din cei mai de seamă reprezentanți.“

Recomandăm publicului de la noi, care se duce la București, să nu neglijeze a vizita acest templu de artă.

† IOAN ADAM

S-a stins într-însul un suflet idealist și un talent original. Viața lui a fost o continuă zburcănă, o neîntreruptă alergare după idealuri. Din prilejul încetării lui din viață, îi reproducem autobiografia ce ne-a trimis-o în 1905.

„Sunt născut în Vaslui, la 26 noiembrie 1875. Părinții mei au venit la oraș din satul Muntenii de sus, unde e leagănul neamului nostru... Am învățat la școala normală Vasile Lupu din Iași, de unde m-am dus învățător la țară. În mijlocul poporului și-al copiilor am trăit cei mai frumoși ani. Atunci am sperat și-am muncit cu drag. Făceam școală oriunde mă găseam încunjurat. Dam învățătură și luam învățătură. Atunci am cules volumul *Pe lângă vatră* și am scris multe din nuvelele mele țărănești. În înălțarea morală de la țară mi-am găsit însă și prăbușirea: simțindu-mă atât de folositor și așa de iubit în cercul de acolo, m-am amăgit cu gândul să-mi lărgesc orizontul de acțiune și să fiu de folos mai multora. Și atunci m-am pus să învăț carte mai departe. Sforțările au fost zdruncinătoare. Învătam latinește și grecește singur, după dicționar și gramatici, pentru ca să-mi trec diferența la liceu. Și toate acestea printre orele de clasă și noaptea. Studiile universitare le-am făcut la Bruxelles. În vremea asta?... Muncă, sărăcie și planuri mari... M-am întors în țară plin de încredere. Prin Ardeal am trecut ca printr-un vis mareț. Căutam cu drag la priveliștile din depărtare, la munții trufași și la satele cu români. Ce frumoasă grădinișă e Ardealul! În vârtejul mersului, așa din fuga nebună a trenului, aș fi vrut să-l strâng la piept și să-i șoptesc o vorbă îndrăznească... Astăzi? Închid ochii la gândul visurilor de altădată, ca-n fața unei dureroase ruini. Și din toată zdrobirea

mea sufletească, îmi rămâne o idee hotărâtă: cea mai diabolică crimă socială e să se imobilizeze un om puternic și bun așa fel încât să fie pus în neînstare de-a fi de folos“... (Constanța, 18 iunie 1905).

Acest suflet dezdărcinat a avut sfârșitul tragic al tuturor firilor nemulțumite. Astă-iarnă, când am primit de la dânsul o nuvelă dizordonată ca scris și ca gândire, ne-am pierdut orice nădejde de a mai revedea sănătos pe prietinel și colaboratorul nostru. În februarie a. c. ne-a surprins însă cu o cartă postală în care scria: „După o grea boală, care m-a ținut din toamnă – în care timp am trecut din sanator în sanator, între București și Iași – am ajuns, în sfârșit, să mă ridic de pe boală însănătoșat“. Deși scrisoarea termina: „sunt ruinat în urma boalei“..., totuși ne bucuram că a scăpat și credeam în puterea tinereții lui... Mai ales că ne spunea: „Am scris un roman foarte frumos, *Din umbră*, complectarea trilogiei cu *Rătăcire* și *Sybaris*, pe care aș vrea să ți-l dau d-tale întâi“...

Dar boala l-a doborât din nou, curmându-i zilele în cea mai frumoasă vârstă. Țărâna proaspătă a mormântului său o stropim și noi cu lacrimi de jale sinceră și durere adâncă, căci ne-a fost un frate bun în muncă și în gânduri.

Adam într-o vreme era profesor de limba și literatura română. Unul dintre elevii lui scrie, în *România muncitoare*, amintiri demne de reținut:

„Tânăr, frumos, plin de vigoare și de entuziasm sănătos, parcă-l văd cum din cursul său de literatură făcea un curs de anatomie socială, atacând subiectul cu curajul medicului celui mai stăpân pe instrumentul său și cunoscător deplin al pacientului. De curând întors din Belgia, țară de muncă și de înălțare sufletească, catedra sa devenea o tribună de critică și protestare contra demoralizării iubitei lui Românie și de propovăduire caldă către noi de a ne feri de aleea corupției și a urma fâgașul stâncos al demnității și luptei cinstite în viață.

Eram atunci în clasa V de liceu și Ioan Adam era idolul nostru. Și merita să fie, căci el ne-a deschis ochii pentru a vedea cu adevărat lumea și a o judeca.

Am rămas uimiți după prima lecție. Nu știam de ne-a vorbit cu adevărat un profesor sau un frate mai mare. Și nu e de

mirat asta chiar pentru profesorii de azi, darmita de acum opt ani. Cu fiecare lecție a lui se lumina mai mult înaintea noastră, orizontul se tot lărgea, ni se dezvăluiau taine necunoscute ale firii și oamenilor și ne învăluia o patimă de a ști mereu, mereu mai mult, și ne cuprindea un dor de a ne duce să vedem mereu, mereu mai multe...

Era vlaga lui puternică și sănătoasă, care pătrundea și deștepta în noi viața ce lăncezea moleșită într-un mediu decăzut și demoralizat.“

VIAȚA LITERARĂ

[VI]

*Un volum postum al lui Russu-Șirianul.
O operă de literatură germană în România.
Revista „Luceafărul“ intră în anul al 10-lea*

Pe bietul nostru Bursuc, cum îi ziceam noi în intimitate lui Russu-Șirianul, lumea care l-a cunoscut nu-l va uita așa de repede, cum e firea ei. Mai întâi, îi va păstra toată dragostea pentru însușirile lui de om care nu știa ce-i dușmănia și n-avea ținte extreme și nici ambiții supărătoare. Alții apoi vor cinsti energia cheltuită în lungi și mult laborioșii săi ani de ziaristică și-i vor întrupa recunoștința în convenționalul bust de bronz. Vor fi însă, desigur, și de aceia cari, pentru a-l cunoaște, își vor lua din când în când osteneala să răsfoiască prin cărțile lui și vor întâlni acolo pururea toată personalitatea lui atrăgătoare: temperament cald, cugetător sobru, fire de romantic și cu gust ales pentru tot ce e frumos și bine.

Am vorbit cu altă ocazie mai pe larg despre activitatea de publicist a lui Russu. Trebuie să amintesc însă cetitorilor, așa de mulți, pe care el îi avea întotdeauna, că volumașul inedit, care a văzut lumina zilei abia acum¹ nu stă întru nimic mai jos de întreaga sa activitate. E o serie nouă asta de proză vioaie, ușoară, cu impresii variate, cu nuvele înfiripate pe temeiul unor subiecte de la noi de-acasă. Adunate din manuscrisele rămase și de prin foiletoanele răzlețe, bucățile acestui volum constituie un nou titlu de stimă la adresa acestui scriitor.

Ceea ce ni se pare mai caracteristic este mulțimea de figuri caracteristice din viața noastră socială ardeleană în contact cu societățile străine. Ici un naționalist simpatic, colo un

¹ Ion Russu-Șirianul, *Schițe și nuvele inedite*. Vălenii de Munte, 1911, p. 153. Prețul: lei 1 50.

deputat parvenit, sau un student care urcă, foarte ieftin, calvarul martirajului. Ici schițe de moravuri, cu ușoare tendințe moralizatoare în sens național (cum este povestirea unei dragoste dintre o româncă și un ofițer de husari!), colo scene electorale și amărăciuni din viața școlară sau economică. Tot ce frământă, în anii săi, viața din societatea asta de tranziție s-a oglindit în paginile lui Russu, neapărat, fără multă aprofundare de artist, dar cu multul bun-simț al omului care a înregistrat reflexiuni cu ajutorul unui talent evident de observație.

O altă parte din impresiile sale sunt de ordin mai personal. Aflăm din ele urme din viața lui Russu, trăită în tinerețe la București, printre cetele de boemi, ziarști și cântăreți, cari își aveau plăcerile și libertățile lor nocturne – în jurul cărora se brodesc câteva episoade glumețe, cu figurine de artiști, sau de cântărețe italiene.

Cu totul personală este apoi o știre ce ne lasă Russu asupra unei intențiuni bune ce avea despre o lucrare care a rămas neisprăvită. Era vorba la 1891, cu prilejul serbării jubiliare de 10 Mai în București, ca o tovărășie de prieteni (Duică, Nenițescu, Colescu, Albini, Coșbuc etc.) să ia asupra lor însărcinarea de a trata în studii etnografice teme asupra situației românilor de pretutindeni. Și iată ce scrie, vorbind despre aceste intențiuni, dintre cari unele s-au realizat:

„Într-o operă viitoare mă voi ocupa îndeosebi de luptele culturale, ce au susținut, în curs de atâtea veacuri, românii din actuala dieceză arădană. Aici urmărim un scop: să înfățișăm satele de la frontiera apuseană așa cum ele se găsesc în prezent.“

Ce s-a făcut cu acest proiect nu pot să știu. Poate ca „românii din statul ungar“ să fi fost rezultatul acestei hotărâri. În orice caz Russu era un talent născut pentru însemnări etnografice; el avea o specialitate adevărată de a se ști apropia de sufletul poporului și a-i ispiti virtuțile și greșelile.

Pentru noi, cari l-am cunoscut așa de aproape, broșura aceasta postumă a lui Russu are un preț special, că ne-a mai înprospătat atâtea clipe petrecute împreună. Îi regăsim, în toate, frumoasa lui inteligență și sufletul de prieten senin și de om de inimă.

Nu este adevărată afirmarea ce-am citit de curând că, anume, cunoscutul proces cultural de etnoosmoză și exosmoză între ardeleni și românii din regat ar fi pe cale să înceteze și că astăzi, în opoziție cu trecutul, drumul lung de migrațiune al dascălilor ardeleni s-a sfârșit. Făcându-ne ochii roată pe la instituțiile școlare din regat, alături de o serie de Rostogani, tot mai găsim încă nepoți sau descendenți de ai lui Lazăr, Florian, Marțian și ai generației de ardeleni de la Academia Mihăileană din Iași. Iată chiar în seria de profesori mai tineri. Istoria universală la Universitatea din Iași o propune, numai de un an încoace, tânărul Ursu, din Cața fraților Mircea. Limba germană la aceeași universitate o propune amicul meu Bratu, din Rășinariii lui Goga, sat mândru, care ne-a dat și alte frumoase pagini culturale. Iar la București, în plină activitate, d. Mândrescu, o forță tânără încă, propagă, de pe aceeași catedră de germană, farmecul limbei și literaturii neamului lui Schiller și Goethe.

Cu profesorii noștri ardeleni se urmează cu predilecție următorul procedeu. Fie că vine de la liceul din Blaj, unde nu se învață nemțește, fie că n-a cercetat decât școale ungurești, sau că este specialist în matematici, în religie, în chimie sau în „dreptul“ de la Cluj, ardeleanul care cere catedră la București este numit „de nemțește“, sub cuvânt că trebuie să cunoască limba asta. La Salonic am un prieten din Săcele, care a fost voluntar la tunari, în Sibiiu, și, pe baza crâmpeliilor de cunoștințe de limba germană din „Exercier-reglement“, a obținut catedra, probabil și din pricina mustețelor lui blonde, cari îl făceau să semene a rasă germană...

D-l Simeon Mândrescu nu face, firește, parte din această categorie de nemți (sau de „sași“, cum ar zice d. Zamfirescu), căci d-sa a îmbrățișat misiunea de profesor universitar tocmai cu gândul de a da un avânt învățământului superior al limbei germane și a pune capăt dascălilor improvizați ardeleni și altora, cari n-au terminat vreodată vreo bucoavnă germană. Și aici cuvine să recunoaștem din capul locului că d-l Mândrescu a făcut mai întâi studii temeinice la dascăli germani, ca Ulrich Schmidt și alții de felul lui, de la universitățile din Germania, și s-a prezentat la catedra sa cu deplină pregătire. Abia a împlinit câțiva ani de lecții și de lucrări seminariale, cu elevii și cu

elevii universității, și se resimte un interes care crește văzând cu ochii în sânul tineretului. Abia au trecut doi ani de când a apărut volumul de introducere în tainele limbei și literaturii numită „Mittelhochdeutsch“ și grație dibăciei cu care e făcută gramatica și antologia, ai acuma prilejul să auzi studenți discutând despre poeziile lui Walter von der Vogelweide, ca la orice universitate germană. Fetele noastre universitare cetesc pe capete *Kabale und Liebe*. Soricu își face licența în nemțește. Și iată-ne azi mâne în situația de a ne avea profesori, cu școală sistematică germană, instruiți la universitatea noastră și îmbogățind astfel cu un capitol nou capitolul nostru cultural în școală și în societate.

De altfel, d-l Mândrescu, după cât vedem, caută și pe altă cale să vină în ajutorul cauzei culturii germane în România. Hotărând să scoată o serie de monografii de scriitori mai epocali din istoria literaturii, d-sa a început această operă cu o lucrare rotunzită asupra lui *Friedrich Gottlieb Klopstock*¹, despre care presa bucureșteană s-a și pronunțat foarte favorabil. Și aceasta înseamnă un semn bun pentru toleranța și orientarea presei, care părăsește astfel punctul de vedere vechi și unilateral și până acum favorabil exclusiv influențelor franceze.

Cât pentru începutul acesta al seriei de monografii asupra reprezentanților epocii clasicității germane și până la școalele mai nouă, nu putem zice decât că se prezintă sub cele mai bune auspicii. D-l Mândrescu, prin orientările sale absolute și prin criticismul său, dă dovezi de „gediegener gelehrter“, adică de savant în toată legea, în tendința sa de a reliefa o figură măreață, ca autorul *Mesiadei*, împreună cu toate legăturile sale cu contemporanii de la sfârșitul veacului al 18-lea. Înzestrat cu un aparat informativ strașnic, viața, operele, prietenii, influențele asupra lui Klopstock, toate răsar limpede și metodic și ne prevestesc că și în atelierele unui savant român se poate lucra în mod serios asupra literaturii germane.

Aveam doar o mică rezervă. Știm că la asemenea lucrări mlădierea stilistică, prin căutarea substanțialității, devine

¹ G. Mândrescu, *Din istoria literaturii germane. Friedrich Gottlieb Klopstock*. Buc., p. 351. Prețul: 4 lei.

anevoioasă. Forma literară este însă și ea un mijloc mai mult de succes! Astăzi, în epoca strălucită a stilului lui Lamprecht, istoricii noștri literari n-ar trebui să neglijeze sau să desconsidere acest principiu.

*

Se poate? Să fiu eu singurul, care să-mi aduc aminte, că la 1 iulie n., *Luceafărul* nostru intră în anul al X-lea al existenței sale? Măcar la 1 iulie 1902 eu nu eram cu voi, iluștrii mei colegi de la *Luceafărul*! Programul era iscălit de supăraturul meu amic Al. Ciura, cel cuminte, cel tânăr, cel curat și timid ca o fecioară și ca dânsul de curat și de senin era programul. Și fondul e poporanist, în ciuda d-lui Zamfirescu, căci: „Același ogor ne așteaptă, ca azi-mâne, umăr lca umăr, să tragem mai departe brazda strămoșească“...

Că acel „azi-mâne“, când vom fi „umăr la umăr“, va veni cu siguranță, se pare că a înțeles-o bine și Othmar, al doilea iscălit, numele de cântăreț gotic al lui Goga de-atunci, când cu un gest liber, de tinerețe înflăcărată, a turnat îndată după program această rapsodie:

Iar gândul ăst păgân îmi paște mintea
Ascultă-1 tu, cu degetul pe buză:
Când ochii tăi stau așintiți asupra-mi
Și-și tremură ispita lor albastră
Cu dor prelung, cu dulcea lor sfială,
Frumoaso!
Pe buza ta păcatul când zîmbește
Ucizător al minții înțelepte
Stăpân tiran al vremilor păgâne
Femeie!
Și brațul tău molatec când cuprinde
O undă doar în râul tău de aur
Atunci – să -ncremeniți în marmură cioplită!

Versul curge ca șuvoiul tânăr, pornit, zgomotos, cum se cuvine. Și ne duce peste stânci și râuri, departe, arătându-ne undeva o culme a artei spre care se deschid apoi orizonturi mai largi de viitor.

Potolit și pe cald fond național se înșiră apoi pentru întâiași dată glasul înțelept, pururea instructiv, al omului pildelor istorice, acest „stud. phil.“, care era pe atunci reverendul protopop de azi al Seliștei, d. Lupaș.

Și o droaie de anonimi urmează. Prin notițele de la sfârșit tresar din când în când flacări de spirit din pana cine știe a cui *Mefisto* șchiop. Opera începe să se înfiripe, încet, cu anevoie și cu material binevoitor, de tineri râvnitori, mulți aleși și puțin chemați și cu ceva umplutură, reglementară la orice reviste nouă. Se aude mai pronunțat numai cântecul din înălțime al lui „Octavian“ și schițele de o exuberanță tinerească ale lui Simin împrăstie o atmosferă simpatcă. Dar nu trec mai mult de o sută de pagini și iată-1 pe badea Niculae al d-lui I. Agârbiceanu cum vine spre sat, încet, cu bâta măciucată în mână, cu gluga pe spate...

Și acum sunteți compleți! Cu Goga și pseudonimele sale, cu Ciura și Siminii lui și cu Agârbiceanu, noua revistă era asigurată. Trei talente ajung pentru o revistă bună, câtă vreme trei „comitete“ distrug de obicei tot atâtea gazete politice! Și totul rămânea acum în grija finanței și administrației abile, când, ca prin minune, la pag. 146, răsare un nume nou, cum nu-1 găseai, căutându-1 cu dinadinsul – numele lui Octavian Tăslăuanu, gravul și harnicul nostru prieten. Om cu gust literar, spirit cunoscător al realității, pătruns de idealuri culturale, cum ne șade bine în ziua de astăzi – intrarea asta în rândurile întemeietorilor *Luceafărului* a d-lui Tăslăuanu a fost ca o mână solidă, ce se întinde spre o faptă bună.

Și se face acum stabilitate în viața *Luceafărului*. Încet și sigur razele lui se resfiră binefăcătoare deasupra publicului și-1 deșteaptă spre un sentiment mai bun și spre conștiință mai multă. Aceleași raze cad și asupra unui mormânt al copilăriei și copilăriilor noastre, asupra leagănelului începuturilor noastre, care fusese răposata *Familia*. Și în jurul acestui mormânt, de care nu vom spune nimic decât bine, se încinge hora nouă a vieții literare în Ardeal. Pagini de artă națională și altele, etnografice, vin și se adaugă la formele tot mai mature, tot mai desăvârșite ale colaboratorilor literari ai *Luceafărului*. Între talentele celor de la noi și între cei noi din regat se produce o apropiere firească. Vine la noi și Sadoveanu, vin cu toții câți

pornesc să părăsească tovarășul nostru bun *Sămănătorul*, Sandu mai ales, figura atât de populară în Ardeal. Vine Anghel cu toată arta lui complexă și capricioasă. Și astăzi, după nouă ani împliniți, iată *Luceafărul*, un drag camarad al tuturor; o casă curată și aproape idilică, plină de Grigorești și de cântece de ale vestalelor la altarul poeziei noastre.

Privim acum la cei nouă ani dispăruți. Frunzărim prin volumele astea minunate și ne oprim privirea cu satisfacție la câte o pagină glorioasă din producțiile mai nouă ale artei românești, scrise sau zugrăvite. Câtă energie, câtă fantazie, câtă măiestrie de forme alese în multe pagini! Iată și *Plugarii* lui Goga, iată *Oltul*, iată și *Cantorul Cimpoi*, la pag. 46 din 1903!

Vezi aici era rostul jubileului! Aici era clipa sfântă a prăznuirii. Și înregistrând atâtea succese și copleșit de atâtea emoție, parecă îmi vine cu necaz împotriva lui Tăslăuanu, care nu și-a amintit că ziua de 1 iulie este o zi sfântă pentru casa noastră și că trebuia sărbătorită cu toată solemnitatea. Hei, ce mai ocazie de a vedea, alături de răzeșul nostru de la Fălticeni, pe Goga cu fruntea încrețită de târnoseala ce i-a trântit lui Vaida; pe blândul Simin¹, cu frumosul Agârbiceanu; apoi poetele noastre Maria² și Alice³; Anghel și Eftimiu; patriarhalul Ștefan Iosif, boierul Caton⁴, ba și pe bunul nostru filolog și critic Sextil⁵ din Cernăuți și pe tine, Mefisto din Aegea și pe toți cei câți merită să-și primească binecuvântarea de la preacucernicul nostru Lupaș ot Săliște!

Spuneți drept, dragi cititori ai *Luceafărului*, nu eram noi vrednici să intrăm mai cu mândrie și mai cu zgomot în ziua de 1 iulie în anul al 10-lea? Și să încingem o horă la Sibiiu, de să se audă la Arad, în cercurile simandicoase, cum răsună de duios melodia lui:

Zi, măi Laie, înc-un cântec
De-o cămașă cu altiță

¹ Simin este pseudonimul lui A. Ciura (n. ed.).

² Maria Cunțan (n. ed.).

³ Alice Călugăru (n. ed.).

⁴ Caton Theodorian (n. ed.).

⁵ Sextil Pușcariu (n. ed.).

Și de-un drac cu ochii vineți,
De-o Aniță-cârciumăriță!

Ce dracu! Nu mai suntem tineri oțeliți, încât uităm și de praznicul muncii?

CRONICĂ

[I]

D-l Grigorovitz, profesor la școalele medii din București, desigur, n-are pretenții mari de artist, cu toate că a scris versuri, traducând pe Eminescu, și a scris și nuvele și alt material beletristic și narativ. Însușirea d-sale de căpetenie însă este că face parte din numărul, așa de redus până astăzi, al bunilor prozatori bucovineni și este un ager cunoscător al stărilor culturale și sufletești din poporul, cu atâtea frumoase însușiri și atâtea suferințe, de sub stăpânirea Austriei.

Astăzi, când, din toate părțile, se lucrează pe toate cărările la unitatea noastră culturală, este direct îmbucurător că Bucovina a început să-și dea și ea contribuția sa. Limba literară în Bucovina ia avânt în timpul din urmă, scriitorii de pagini curate răsar din toate părțile, încălziiți de nouăle principii ale unei activități mai pozitive.

Când se va face odată o privire asupra acestor năzuințe, d-l Grigorovitz își va avea pagina sa. Spunem această observație în legătură cu o broșură nouă a d-lui Grigorovitz, pe care ne-o trimite spre înregistrare. E vorba de câteva schițe, cuprinse sub titlul *Cum a fost odată*, în cari ne dă tablouri foarte sugestive din trecutul patriei sale. *Târgul Rădăușilor*, *Pe valea Siretului* și *Pe malul Prutului* se întitulează aceste priviri retrospective, ilustrate în cuvinte și reproduceri fotografice. Pitorescul, dragostea de trecut, interesul economic, social și cultural sunt momentele cari disting aceste pagini pline de informații pentru cetitori. Cum la noi felul acesta de literatură e mult gustată, nu putem trece fără să stăruim pentru o dreaptă apreciere a broșurei *Cum a fost odată* de d-l Em. Grigorovitz.

*

Alecsandri și Grènier. S-ar părea că scrisorile inedite ale lui Alecsandri sunt un izvor inepuizabil. Mereu crește numărul scrisorilor descoperite, pe unde nici nu te gândești. Fosti prieteni de-ai poetului nostru, scriitori, oameni de stat, cunoscuți din străinătate, îndeosebi din Franța, lasă pe urma lor răvașe multe și veșnic interesante, cari completează mereu viața și scrierile autorului *Gintei latine*. Cea din urmă colecție de scrisori necunoscute, într-o broșură de 82 pagini, ne-a dat-o de curând bibliotecarul din Besançon (Franța), d-l Georges Gazier, cuprinzând 32 de inedite, scrise în franțuzește și adresate de Alecsandri amicului său Eduard Grènier. Acest amic al poetului nostru, despre care biografia lui Alecsandri aveau prea puține informații, a fost la rândul său și el un poet cu oarecare trecere. El s-a născut la 1819, s-a distins repede ca poet lamartinian, s-a făcut cunoscut prin mai multe volume de *Suvenirii literare*, iar de specialitate a fost diplomat, împlinind în calitate de diferite misiuni. Pe la 1854 Grènier a primit apoi să fie secretarul particular al prințului Grigore Ghica din Iași, unde s-a stabilit pentru doi ani de zile, timp în care, cultivând legături de prietenie cu Alecsandri și contemporanii lui, a fost unul dintre promotorii francezi în serviciul cauzei principatelor dunărene. El a murit la 1901, lăsându-și manuscrisele în biblioteca din Besançon, de unde editorul numit le-a dat în vileag.

Aceste scrisori, în fruntea cărora Gazier a așezat o biografie, redactată în ton simpatic, a lui Alecsandri, sunt scrise între anii 1855 și 1885, ceea ce probează o dragoste statornică între cei doi prieteni. Poetul nostru este și în formele franțuzești ale scrisorii tot așa de elegant, de șăgalnic și de intim, ca în cele românești. Elegant și ireproșabil. Amuzant și informativ. Cu deosebită atențiune pentru convenționalele introduceri și încheieri. Printre multele noutăți de amănunt găsim, alăturat la scrisoarea a XI-a, și o traducere franceză a lui Alecsandri la balada sa populară *Înșiră-te, mărgărite!*

*

Un poem de Costache Negruzzi. Numarul din urmă al *Convorbirilor literare* aduce o frumoasă contribuție istorico-literară. D-l E. Lovinescu publică adecă o lucrare necunoscută

în versuri, scrisă de C. Negruzzi în prima lui tinerețe. E vorba de poemul lui Voltaire, *Memnon*, tradus în versuri din grecește, la anul 1823. Poemul acesta s-a aflat printre manuscrisele Academiei Române, în două exemplare și făcea odinioară parte din biblioteca cunoscutului scriitor și antiunionist Istrati. Pe baza celor doua variante, d-l profesor Lovinescu tipărește acum aceasta prețioasă pagină din scrierile lui Negruzzi, autorul care se dezvălește din ce în ce mai simpatic, mai productiv și mai cunoscător de bună limbă românească, decât se știa mai înainte din manualele de literatură.

*

Scrisori inedite de Niță Popovici. Revista *Educatorul*, organul învățătorilor din diecesa Caransebeșului, ne surprinde în ultimele sale numere cu câteva scrisori inedite din condeiul regretatului nostru poet și prozator Niță Popovici-Bănățeanul. S-au tipărit până acum cinci scrisori, de un interes deosebit pentru cunoașterea talentului acestuia, stins în floarea vârstei. Ele datează din 1889 și sunt adresate unui prieten contemporan, d-lui Avram Corcea, preot în Coștei. Student încă pe-atunci, la Caransebeș, poetul tratează lucruri variate în scrisorile sale. Vorbește despre obiceiurile din sânul societăților studențești. Amintește de primele sale începuturi, cu poezii în proză, iscălite „Oreste“ la *Tribuna* și de încurajările de cari a avut parte prin d-l Slavici. În notițele sale Popovici ne lasă aici urme despre vasta lui orientare în literatura universală. În genere, toate reflexiile sunt așternute cu o grabă nervoasă pe hârtiile aceste colbuite, din cari ni se oprește însă în memorie mai cu seamă următorul pasagiu despre el însuși:

„Eu, dragă, prea puțin dau pe «eul» meu. Lucru care, de ai fi trăit în societatea mea numai trei luni, te-ar fi uimit. Om bun, dezinteresat, moale chiar, prea puțin țin la mine. Dușmanului chiar îi fac bine și mă bucur când îi pot face. Puțin îmi pasă ce zice și ce cugetă despre mine. Și nu mă supăr dacă nu-mi dă ce-i al meu; nu mă mâniu nici dacă ia și din ce-i al meu. Și tocmai pentru asta mă fac foc, mă întărit, când văd pe alții atât de interesați pentru persoana lor și atât de setoși de sarbede nimicuri. Învăpăiat naționalist, înfocat aderent al ideilor mari,

lupt din toate puterile mele numai pentru obștescul bine, sigur fiind că în succes voi afla și mi se va da și mie puțină parte. Om, cum te vei convinge mai târziu, iubite prietene, puțini vor fi cu atâta tărie și putere sufletească în luptă și... cu atâta nepăsare de viață și de soarta lui! Veni-vor vremi când nu eu, ci faptele mele îți vor dovedi aceste.“

Originalele scrisorilor ar fi de dorit să se trimită și să se păstreze la „Muzeul Asociațiunii“.

VIAȚA LITERARĂ

[VII]

*Răspuns la o scrisoare. Aprilie și mai, lunile de miere
pentru scriitori. Răsplătirea și decorarea talentului.
Bietul compozitor. Concluzii*

O veche prietenă și scriitoare de mare talent, căreia, printr-o recenzie de câteva rânduri, i-am făcut dreptate unui volum de versuri, îmi arată acum, după ani de zile, recunoștința pentru datoria ce mi-am împlinit-o. Scrisoarea asta nu-mi aparține numai mie, căci ținută în termeni generali, ea pare a se adresa mai mult publicului, pururea doritor de a cunoaște amănunte din viața sufletelor alese. Împrejurările în cari talentele lucrează și se frământă nu pot fi niciodată indiferente pentru mulțime. Orice reflexiune, orice credință intimă, subliniată într-o scrisoare, constituie o mărturisire, de care se poate lega atențiunea sau interesul cetitorului. Și iată pentru ce voi reproduce un fragment din scrisoarea poetei noastre:

„...și, după ce ai aflat condițiile în cari am rămas după moartea tată-meu, în completă singurătate și cel mai deplin zbcium sufletesc, spune-mi ce mi-a mai rămas de făcut? Să mă închid, ca o ursitoare, în căsulia mea cu chirie și să-mi torc mai departe firul de jale, înmuiat în lacrimi? Să mă osândesc singură la renunțări și să evit societatea, pentru ca să-mi adun gândurile și lacrimile în cântecele mele, pe cari să le trimit pe la cele patru vânturi, la puținele reviste bune? Să-mi razim de-aci înainte toate mijloacele mele de trai pe obolul, ce mi-l aduce jalea mea turnată în versuri și visurile mele, sfărmate și acoperite cu frunze veștede?...

E greu și îmi dau seama! La noi poezia și literatura sunt până acum o slabă armă de viață pentru femei. Sprijinul ce ni se acordă nouă și atențiunea celor chemați de a ne judeca biata picătură de poezie, ce ni se cristalizează din o inimă chinuită, nu

sunt în raport cu jertfa ce aducem... Iată-mă pe mine! Dau cu mâna în aer. Caut, dibuiesc, să văd ce este de făcut. Mă frământ zădarnic. Singurul gând care îmi vine este în clipa asta să mă adresez d-tale și să-ți cer o părere, un sfat. Deslușește-mă d-ta asupra celor ce doresc să aflu. Este oare adevărat că ne-ați admis și pe noi, femeile, pe cele cu mai mult sau mai puțin talent, printre rîndurile scriitorilor? În consecință, merităm sau nu și noi aceleași favoruri de care ați început d-voastră să vă împărtășiți, fie la reviste, fie la ziare, fie la autorități? Dacă merităm, este vreo nădejde de îmbunătățire și a soartei noastre? Sau, cum s-ar zice, poate și-o scriitoare la noi să trăiască din literatură?“

Problema ce mi se cere s-o discut nu este fără importanță de actualitate. Autoarea acestei scrisori este o forță artistică, remarcată de mulți. Alături de dânsa, mai avem apoi și un număr destul de mare de alte scriitoare cari în anii din urmă ne-au îmbogățit literatura cu frumoase pagini în vers și proză și, în ale vieții, luptă cu aceleași greutăți. Îmi voi rezuma deci părerile mele.

*

Era într-o zi de primăvară. Cetisem frumosul apel *Treuga Dei* de Goga. Ceva din pacea cerească se coborâse parcă în sufletul meu. Mă plimbam senin prin străzile capitalei scăldate în soarele cel mai dulce ce-am simțit vreodată. Admiram castanii uriași, în plină floare, din strada Fântânei – un lux de admirație pe care mi-l pot permite și eu, la zile solemne. Și întâmplarea a voit să mă opresc în fața unei clădiri sombre, în stil românesc, cum se lucrează astăzi, iar pe frontispiciul ei puteam să cetesc: Casa Școalelor!

Știi d-ta, iubite cetitorule, ce magie însemnează astăzi Casa Școalelor pentru scriitorul ce se respectă? Înseamnă acum o adevărată Mecca tămăduitoare de mizerii și necazuri, la care, prin prea frumoasele luni aprilie și mai, scriitorii vin în pelerinaj pios, cu petiție și recomandatii. Vin și poporaniștii, vin și „abstractivii“, vin cu toții! Înseamnă că jitițiile statului s-au deschis largi pentru toate paserile cerului și adăpostesc acum pe

toți crinii pământului. Și e o îmbulzeală și un zumzet pe ganguri, ca într-un stup ce se gătește de roit.

Fenomen nou și simpatic! Iată tinerii ștregari și boemi de toată categoria cum își scutură de grav pletele și cum le radiază de bucurie fața când ies cu mana cerească în buzunar. Câte un diletant sfios își pipăie portofoliul, să se încredințeze de realitatea minunii. Câteva figuri mai spălățele de scriitori cunoscuți se amestecă printre ceilalți și glumesc cuminte de bucuria acelora, peste cari a căzut binecuvântarea, în chip de consacrare bugetară...

Da, d-l Caragiale a spus o vorbă cam cinică, declarând că scriitorii sunt ceasornice de precizie, cari trebuie șterse și trebuie unse, ca să funcționeze bine. Dar, la urma urmei, depinde cum interpretezi aceste cuvinte. Căci, într-adevăr, ce poate fi mai folositor decât crearea unor mijloace pentru dezvoltarea talentelor?

*

După câteva zile însă trec iarăși pe lângă lăcașul cultelor. Aceeași familie de scriitori jubila iarăși pe seară. De data asta nu „mandatele“ le ridicau dispoziția, căci peste acestea s-a trecut la ordinea zilei. În „botoniere“ însă ei purtau, ca noutate, niște semne rotunde și decorative, cari erau probe clare că, în afară de răsplata materială pentru talentele de astăzi, soarta cea bună ține seama și de mici vanități omenești, atârându-le de piept toate posibilele decorații.

A căzut iarăși o ploaie de „coroane“ și de „stele“. Și o serie nouă de „bene-merenti“ este în perspectivă. Avem printre noi atâția cavaleri și comandori, încât nu va fi nici o mirare când planurile unora, de a aristocratiza acum literatura noastră, se vor înfăptui. Piepturi vajnice de diletanți și de bieți naufragiați mărunți tresaltă sub strălucirea binemeritată. Ceea ce odinioară se obținea așa de greu, ceea ce se acordase pe vremuri numai unui Alecsandri sau Odobescu, astăzi e o glorie ușor de câștigat. Între Coșbuc și Tutoveanu din Bârlad nu mai este astăzi o deosebire, sau vreo selecție sub acest raport.

Ce păcat numai că toate zingățele și clinchetele astea sunt fără valoare și fără să producă. Dacă scriitorii noștri trăiau în

alte țări, mai civilizate, cum este, de pildă, Austria, puteau cel puțin să spereze că azi-mâne se vor putea împărtăși cu vreun ordin de-al Mariei Thereziei, pe urma căruia încalte să poată să profite și de vreo pensie.

*

Poeta noastră, prin urmare, are puțină dreptate să privească la aceste stări. Într-adevăr, câteva schimbări se fac pentru răsplata muncii scriitorilor. Editorii, revistele și statul însuși fac ce pot și cum știu să încurajeze mișcările mai nouă. Numai că nu fiecărui i se întâmplă noroace de astea. Și ca să vedem un caz concret, ne vom întoarce iar la instituția oficială din strada Fântânei.

Era tot prin mai. Prin mulțimea ce stetea la poartă, vedeam aproape zilnic strecurându-se spre casă cu norocul, o umbră de om. Lumea îl cunoaște acum de câte ori l-a văzut pe acolo, și-i zice „omul cu liturgia“. E un compozitor distins, care e cel mai lipsit de simțul practic și a muncit o viață întreagă în altarul armoniei. Subsuoară ține acum pururea un caiet de note, care cuprinde o compoziție a unei liturgii ortodoxe, și de-aci porecla lui de „omul cu liturgia“. Timid, modest, cum este compozitorul nostru, e tot amânat, e tot îndrumat de la Ana la Caiafa și de la Caiafa la Mangâru, și nimeni nu-i încearcă opera, nimeni nu-i deschide calea de răsplată a talentului, nimeni nu caută măcar să deschidă această capodoperă a unei forțe dibace și să se convingă de farmecul religios al atâtor melodii străbune... „Osana, întru cei de sus!“ „Osana, întru cei de jos!“ Și totul tace, totul doarme! Numai artistul nostru își înfășoară iarăși caietul într-o formă de sul, și-l ia din nou subsuoară, cum umbla odinioară, istoricul ardelean cu desagii plini de manuscrise.

– Ce e de făcut, măiestre? – întreb eu atunci pe omul cu liturgia.

– Bine a zis Goga, bine a zis Goga: *prin noi înșine!* – răspunse liturgisitorul. Dar pe la-Casa Școalelor știu că nu mai dă!...

*

Așa stau lucrurile astăzi, prietena mea! Este prea adevărat, că d-voastre, câteva scriitoare de talent, v-ați făcut drum printre rândurile celor mai buni scriitori ai noștri și că, nefiind din aristocrația îmbelșugată, aveți tot dreptul să vă gândiți a trăi din literatură. Dar cine poate garanta că vi se face dreptate deplină? Lasă că la noi gândul că scriitoarele ar fi folositoare muncitoare și pe tărâmul literar nu vrea să prindă încă rădăcină. Dar nu vezi d-ta ce lipsă de seriozitate este în alcătuirea credințelor de astăzi? Nu vezi că criteriile de justă apreciere a valorilor muncitoare, în modul de a fixa onorariile, de a oferi premiile, de a conduce o activitate de încurajare a talentelor, pe cale oficială și particulară, lipsesc cu totul? Norocul de a străbate, în condițiile aceste, le revine mai repede celor îmbulzitori și celor cinici, celor ploconiți și celor cu bilețele de recomandație, celor înregimentați la stăpân, sau, cel puțin, celor ce se fac secretari la vreo societate de femei ortodoxe. Cum o să susții o concurență onorabilă cu asemenea mijloace?....

Să-i lăsăm, stimată prietenă! Să nu ne amăgească ideea că „așa se trăiește din literatură“. Și, în schimb, să ne aducem aminte de singurul adevăr mântuitor pentru orice talent de seamă. Este adevărul ce ni l-a spus jovialul „om cu liturgia“:

„Prin noi înșine!“

RIVALITATE SURDĂ

Între *Viața românească* și *Vieața nouă* este de mai mulți ani încoace o rivalitate. Și rivalitatea asta nu se învâрте cumva în jurul unor probleme deosebite de direcție. Întrebarea ce-i preocupă mai cu deosebire este: cine sunt, mă rog, „primii junimiști“? Așadar, o problemă de istorie critică-literară! Mai întâi *Viața românească* își revendică meritul de a fi spus, înaintea tuturor, că „«Junimea» e numai o continuare a școalei lui Kogălniceanu-Negruzzi-Russo-Alcsandri“. La rândul său, d-l Ovid Densusianu, în livida sa revistă, protestează, zicând că afirmația *Vieții* din Iași „ascunde un neadevăr și o îndrăzneală, pentru că nu cei de la *V. rom.*, plagiatorul Ibrăileanu, ci alții au pus în lumină locul lui Kogălniceanu și Russo în mișcarea literară anterioară «Junimei»... „Alții“ ... aceștia sunt, firește, d-l Densusianu însuși...

Cearta asta este desigur interesantă, căci se vede cum izbucnesc urile între savanți pentru revendicarea originalității. Noi cunoaștem cartea d-lui Ibrăileanu (de ce plagiator?) și știm că a adus contribuții serioase la cunoașterea mai temeinică a ideilor de limbă și literatură din epoca dinainte de 1855. Cunoaștem și articolul d-lui Densusianu, în care se spun cam aceleași adevăruri, mai pe scurt. Și nu ne-am mirat deloc că, într-un timp când cercetarea trecutului literar se practică pe toată linia, s-au găsit doi contimporani, d-nii Ibrăileanu și Densusianu, dușmani altfel de principii, să se întâlnească în același gând.

Ceea ce ni se pare însă de prisos în acest nedelicat schimb de gelozie este cu totul altceva. Noi suntem dispuși să credem că nu atâta dragostea de adevăr i-a îndemnat pe amândoi să

pornească în goană după „junimiști“ mai bătrâni decât cei de astăzi, decât intenția de a mai micșora din valoarea adevăratei „Junimi“ convorbiriste. Căci în tot modul cum arată ei dovezile că, în activitatea lui Negruzzi, Russo, Kogălniceanu, Alecsandri, s-ar fi cuprins cea mai mare înțelepciune și cele mai sănătoase credințe de limbă, de formă și estetică, precum și de alte idei curente, cari ar fi pătruns în programul fondatorilor *Convorbirilor* – se observă o exagerare, o tendință de scădere a meritelor celor din urmă. Spiritul acesta de gașcă n-ar trebui să existe însă ca mijloc pentru stabilirea adevărului istoric. Și ambii combatanți au trecut cu vederea câteva considerații neapărat necesare.

Mai întâi că au uitat să se întrebe dacă acei primi „junimiști“, într-adevăr talente mari, au reușit sau nu să exercite asupra stărilor literare a vremii lor o influență mai vizibilă? Fost-a Russo un diriguitor cu rezultate pozitive pe tărâmul limbei și al literaturii, el, omul modest, ale cărui scrieri, până ce era în viață, rămăneau în manuscris și s-au tipărit abia în vremea noastră? Avut-au operele lor, oricât de idealiste cu avânt și oricât de reale prin concepția lor, vreo influență hotărâtoare asupra vreunui membru al „Junimei“ ce-ar fi urmat? Nu este, dimpotrivă, sigur că junimiștii convorbiriști n-au cunoscut de aproape epoca din care adversarii lor de astăzi spun că se coboară?

Pe Russo și teoriile bune de limbă ale lui C. Negruzzi nu le găsim nicăiri amintite sau citate în discuțiile de limbă literară din ședințele „Junimii“ descrise de Panu, sau din polemicile d-lui Maiorescu. Dimpotrivă, actualitatea și tinerii începători în ale versului, ca Bodnărescu și Șerbănescu, serveau ca modele în exemplificarea nouălor tendințe.

Evident deci, dacă în direcția limbei populare, temeiul celor de la 1840 și a noii generații, din jurul d-lui Maiorescu, era același, nu se poate deloc afirma că „Junimea“ a doua ar fi fost cumva o continuare a celei dintâi. Dimpotrivă, cu totul independentă, școala aceasta a *Convorbirilor*, condusă între altele și de câteva idei luminoase de actualitate și în Germania, a lăsat urme adânci și practice și reforme radicale în limba ziarelor și în gustul literar al neamului nostru, fapt cu care

vechii, sau primii junimiști nu s-au putut ilustra, din pricina nepregătirii opiniei publice pentru teoriile lor, mărginite la cercuri mai mici de cetitori.

CRONICĂ

[II]

Literatura ca artă și ca profesiune. Și la noi literatura începe tot mai mult să devie o profesiune. Această apariție e în strânsă legătură cu evoluția culturii noastre întregi, și de la un punct anumit înainte, ea era inevitabilă. Să ne plângem de ea, cum au făcut unii nu tocmai de mult? Ar fi lacrimi vărsate în zadar; ar fi ca și cum ar plânge cineva pentru că au trecut anii copilăriei, sau pentru că i-au rămas prea strâmte hainele ce purta și trebuie să-și facă altele nouă.

În adevăr, stăm înaintea unui fapt care nu se poate tăgădui, nu se poate șterge, cu care trebuie, prin urmare, să ne obișnuim. Și dacă-l judecăm cu mintea rece, vom afla că are și părți bune și părți rele. Mai întâi de toate se face o mare dreptate socială când se răsplătește munca atât de grea și atât de folositoare a scriitorului. Aceasta e o chestie de logică elementară. Cum adecă, când eu trebuie să răsplătesc destul de scump serviciile, desigur indispensabile, pe care mi le face vrednicul meșteșugar pentru confortul meu material, serviciile tot atât de indispensabile în economia vieții sufletești pe care le face scriitorul societății, școalei, individului, să nu merite nici o răsplată?

Parcă văd pe partizanii artei pentru artă zâmbind: iată unde am ajuns, să se cântărească arta cu kilogramul, să se măsoare cu cotul! Nu de asta e vorba, ci de răsplata muncii, de recompensa dreaptă a unei activități folositoare tuturor. Dar să curmăm mai bine această discuție. Ne e teamă că, dacă șirurile aceste vor ajunge sub ochii d-lui Iorga, va zice și despre noi că „am început să cărăm apă cu ciurul pe plaiurile românești“.

Altceva voiam noi să facem. Voiam să atragem atenția cetitorilor noștri asupra unor reflexiuni pe care le face un critic străin asupra veșnicei probleme a literaturii ca artă și ca profesiune. El constată că chiar și într-o țară atât de cultă cum e Germania, e destul de mic numărul acelor scriitori cari pot să trăiască din munca lor literară. Cu atât mai numeroasă e însă ceata decepționaților cari s-au lăsat ademeniți de succesul primului volum și au părăsit profesiunea lor burgheză, care li se părea o piedecă grea în avântul lor spre culmi neatinse ale artei. Ingratitudinea față de cariera care-i hrănea cinstit s-a răzbunat amar. După focul bengal al primului succes, a urmat un șir de nesuccese zdrobitoare, cari au curmat avântul cel mândru de la început, au istovit inspirația. Scriitorul fără noroc va învinovăți acum critica, publicul. Dar ce sunt acestea vinovate dacă al doilea volum e mai șters, nu mai are inspirația proaspătă a celui dintâi, ci caută s-o suplinească prin rutină?

Inspirația nu se poate forța, ea vine pe neașteptate, când îi place ei, și de cele mai multe ori nu vine tocmai atunci când artistul o cheamă. Dar scriitorul de profesiune trebuie să producă, fiindcă el trăiește din câștigul muncii sale literare. O stagnare în producțiunea lui mai are și alte urmări fatale. Critica, publicul, care urmărește „talentul“ ridicat în vaza lumii prin întâiul succes, așteaptă lucrări noi și, dacă nu i se dau, e îndată gata cu constatarea că n-a fost un talent productiv, că n-a ținut ce promitea, și noul meteor pe cerul literar dispăre, pe cât s-a ivit de repede, în întunerecul din care a răsărit. Scriitorul profesionist trebuie să-și mențină deci reputația odată dobândită, care se câștigă atât de greu și se pierde atât de ușor, și aceasta adeseori n-o poate face decât sacrificând idealul artistic.

Literatura ca profesiune mai are însă și alt dezavantaj. Ea înstrăinează pe artist, cu timpul, tot mai mult de adevărata viață, care ar trebui să-i fie izvorul de inspirație. În adevăr, ea îl închide într-un cerc strâmt de preocupări exclusiv literare, de succesele sau insuccesele proprii sau ale colegilor, de micile intrigi ale lumii literare. Aceasta nu e o atmosferă priincioasă adevăratei creațiuni artistice; într-înșa se dezvoltă însă cu atât mai bine acea nervozitate care e caracteristica scriitorului modern.

De aceea, criticul străin, ale cărui idei le rezumăm aici, e de părere că e mai bine pentru scriitor să aibă o ocupație care să-l pună în contact direct cu viața burgheză, fără de a-i reclama întreaga putere de muncă. Firește, aici se nasc noi întrebări, noi probleme. Criticul german se gândește la Goethe, care a și suferit sub povara afacerilor și a trebuit să scape prin fugă, dar a știut să și profite de ele, ca să-și însușească o comoară imensă de cunoștințe și de experiențe.

Scriitorilor cari sunt siliți să lucreze și în vremuri când nu-i îndeamnă un impuls intern să creeze, criticul nostru le dă sfatul să-și pună talentul în serviciul bibliotecilor de popularizare și pentru tineret, spre a-și da concursul la înlăturarea literaturii de colportaj, apoi să facă traduceri bune sau să-și caute alte probleme literare de rezolvat.

*

Poeziile lui Cincinat Pavelescu. Despre volumul acestui trubadur modern, cum a fost caracterizat cu drept cuvânt, s-a scris în coloanele revistei noastre. Dacă revenim acum în această notiță scurtă, o facem pentru că poeziile lui ne apar ca o ilustrare potrivită a ideilor criticului german, pe care le-am rezumat mai sus. Cetind volumul d-lui Pavelescu, ai într-adevăr impresia că te afli în fața unor inspirații adevărate, necăutate, prinse așa cum le-a adus momentul și redată cu un simț fin pentru eleganța formei, caracteristic pentru acest trubadur galant.

Unii s-au pronunțat și alții se vor mai pronunța asupra însemnătății literare a acestui volum. Noi aici voim numai să constatăm că ceea ce face lectura lui mai interesantă și atrăgătoare este faptul că aproape nicăiri nu găsim inspirații pur literare, ci adevărate clipe trăite. Acestea sunt deci poezii pe care criticii germani le înșiră printre poeziile de ocazie în sens superior, în sensul în care Goethe își caracteriza propriile sale poezii cu acest nume.

Aceasta face originalitatea poeziilor d-lui Pavelescu. Se simte îndată că „în această casă“ nu s-a așezat cineva la masă ca să înjghebeze ceva din crâmpoie ce i-au rămas în minte după ce a cetit câteva volume de poezii românești și străine. Aici a scris

cineva care avea ceva de spus, și a scris numai atunci când, în răgazurile ocupațiilor lui burgeze, simțea că are ceva de spus și a scris așa după cum îl îndemna individualitatea lui să scrie. Poeziile lui sunt deci expresia adevărată a acestei individualități și vor avea valoarea pe care o are ea însăși. Aceasta este, credem, cea mai însemnată recunoaștere pe care contimporanii pot s-o facă unui artist.

*

Plaga micilor anonimi. Faimosul Maximilian Harden, de la revista *Zukunft*, nu iscălește cu numele său nici un articol și nici măcar o notiță. Și totuși lumea germană aleargă să-l cetească și știe bine cu cine are a face. Iar ca lui Harden li se întâmplă și altor scriitori din alte țări, ca să-și popularizeze prin anonim opera lor și ideile generale. Individualitatea acestor publiciști reușește să fie prin stilul lor personal, prin forța unei logice proprii, sau prin o mare cantitate de spirit original. Starea lor, de a avea, prin anonim, mijloace mai multe pentru o propagandă de idei mai libere, le dă adeseori un avantaj asupra celor iscăliți. Căci nu toți câți se pasionează de numele lor și îl iscălesc sub fiecare constatare ditirambică sunt totdeauna celebriți.

Vedem această constatare și în presa de la noi și în cea din țară. Atâtea nume nouă se lăfăiesc la ziare și reviste prin toate colțurile, de te miri de unde se mai recrutează. Popești și Petrești noi, Isaci și Avrami noi, Burileni și Ciurileni de speță nouă vin să brilieze cu numele lor obscur pe toată linia și afișat cu zgomot. Rolul lor nu este de a propovădui ideile proprii, ci mai mult de a măimuți pe alții, prin îndrăzneli naive sau cinice. Datoria lor este mai mult de a se atârna de pulpana unui măiestru și a-i purta trena vreunui profesor sau director al său, care să-l ridice și să-l pună în pâne.

Ca să dăm la mai multe cazuri atenție, am face un exces de zel. Am dat însă peste o pildă de astfel de anonim, care iscălește când prin *Epoca*, când prin alte reviste „politice și culturale“ de sâmbătă. În mici notițe, sau în lungi umpluturi, pune veșnic în vedere „eu“-ul său de fanfaron și de arogant fără păreche. Și când se lasă de atacuri violente împotriva pictorilor

români de astăzi și neadmiși la expoziția din Roma, se apucă de lauda anturajului guvernamental. Și când îi miroase a „țărănism“, îl prind megalomaniile și se amestecă unde nu-i fierbe oala, vorbind de „D-1 Zamfirescu și Ardealul“.

Cetiți revista oficială *Săptămâna politică și culturală* din București, care apare sâmbăta și la care scriu profesorii Moroșanu, Burileanu, Mihăileanu și Haneș, colaboratorul de la *Românul*. Veți găsi acolo, într-un articol de la pag. 487, imediat după o cuvântare a ministrului de culte, cele mai grosolane diatribe împotriva unui discurs al lui Goga, rostit la adunarea din Blaj. Înțelesul cuvântării literare de la Blaj a poetului se interpretează cu mistificări și i se atribuie în mod frivol niște imposibilități vizibile. Căci nu a zis d-1 Goga și n-a putut să pară cuiva că ar fi zis, decât analfabetului de la *Săptămâna*, cuvintele aceste: „Literatura își are izvorul numai în sufletul țărănesc; marele poet Coșbuc e mare numai fiindcă se inspiră din acest suflet țărănesc, și Duiliu Zamfirescu este artist pentru că opera sa nu este inspirată din acest mediu“.

Absurditățile aceste din opera unui „critic“ cu tendinți de „grandoare“, din preajma unui cerc literar oarecare, nu ne privesc. Ceea ce ne-a făcut însă să relevăm cazul este să amintim directorilor acelei foi săptămânale că, fiind organul lor destinat mai mult pentru scopuri didactice, n-ar trebui să se hrănească tot din izvoare intelectuale rătăcite și maniate în mistificări. Elevilor și tinerilor profesori, cari cetesc desigur din oficiu această revistă „politică-culturală“, li se face o nedreptate și li se strecoară un neadevăr când li se dau informațiuni prost selecționate și expuse cu tendință ridicolă.

VIATA LITERARĂ

[VIII]

Jurământul în materie literară.

O vorbă de spirit a lui Radu.

Talente stinse și reputații uzurpate

Neapărat, nu e greu să faci jurăminte de dragoste și de credință. Și cine nu le-a făcut în viață însemnează că nu are nici o rază de poezie în suflet. Te îmbie la asta teiul sfânt al lui Eminescu, te îmbie zarea de lună și glasul de privighetoare. Și faci ca Heine: smulgi dintr-un munte un brad uriaș, îl aprinzi în craterul Etnei și-ți scrii, cu jăratecul acela, pe cerul albastru, jurământul: „Agnes, te iubesc!“...

Dar mărturisesc că a face jurământ în vreo materie literară este mult mai anevoios și mai complicat. În dragoste îți stoarce cuvântul impulsivitatea firei tale și farmecul naturei și al tinereții. În literatură însă, când juri pe cruce pentru stabilirea unui adevăr, cestiunea se prezintă mult mai grav.

Trăim acum în epoca procesului poetului Anghel. Zic „epocă“, fiindcă procese de-aceste sunt rare. Manuscrisele unui autor se prăpădesc de obicei în coșul nesățios al unei redacții. Manuscrisele prietenului Anghel însă au avut soarta să fie distruse în faimosul „foc de la Luvru“, înainte de a vedea lumina zilei. Limbile lacome de foc au prefăcut în fum și cenușă atâtea lucrări începute, schițate sau gata de tipar și trecute prin ultima cizelare migăloasă a formei, încât pierderea aceasta, vorbind numai din punctul de vedere al subiectivității autorului, este ireparabilă. Dar, cum odată cu creațiunea asta originală, s-au prăbușit și alte lucruri, cari constituiau comoara personală a lui Anghel; cum un interior luxos de cameră, aranjată cu fantazie de poet, cu o bibliotecă sistematică, cu tablouri de pictori străini și indigeni și cu covoare orientale, au dispărut cu totul în această gheenă de vâlvătaie, iată-ne într-o zi,

cu toții, la judecată pentru amicul nostru și contra proprietarului vinovat al „Luvrului“.

Este rândul meu de martor. În camera judecătorului. Mi se cere credința asupra valorii poetului. Și mi se dă o cruce pentru jurământ. O situație cum n-am cunoscut în viață. Mâna îmi tremură și la orizontul conștiinței pare că îmi apar toate cele cincisprezece generații de preoți din ceata străbunilor mei, cu bărbi stufoase și slujitori credincioși la altarul Domnului, ca să-mi asculte jurământul. E ceva misterios în atmosferă; este ceva chinuitor în clipa asta de frământare. Dar palidul și inofensivul judecător mă privește ca un copil bun și mă scoate din încurcală, întrebându-mă, după obicinuita formulă solemnă:

Judecătorul (grav și apăsător): Juri că vei spune adevărul?

Eu (în același ton): Jur, că voi spune adevărul!

Și l-am spus pe larg și terminându-l, simțeam un fel de mândrie de acest jurământ. Nu că aș fi avut eu trebuința de el, căci conștiința însăși îmi ajungea, ca pavăză, în materia asta de critică literară. Dar mă gândeam la alții. Adevărul este pururea relativ, după cum e și omul. Câți dintre teoreticienii noștri, pasionați de una sau alta dintre direcțiunile estetice, se apropie măcar până la relativitatea adevărului? Ce te faci astăzi cu atâția detractori de meserie și strigători de bâlci, sau chiar cu cei ce n-au puțința firească de a se avânta în regiunile adevărului? Și n-ar fi oare un câștig pentru bine, frumos și adevăr, dacă toată categoria asta de turburători ai gustului, înainte de a începe operațiile lor, ar fi supuși la jurământ sever, în forma cea mai inchizițională, care să-i oblige a nu mai profana ceea ce este merit și talent în artă și literatură? În fond, jurământul acesta nu este modern și cu totul protrivnic concepțiilor noastre literare. Dar așa, ca un fel de examen al capacității morale și ca o bună măsură coercitivă pentru cei nechemăți și pentru cei cari singuri se îmbulzesc să aprindă o lumânare la altarul adevărului, n-ar strica totuși să se introducă și în materie literară...

*

Rețin din textul cuvintelor mele rostite în fața judecătorului un episod caracteristic. Era cu noi și Radu Rosetti, ca avocat din partea lui Anghel. Vorbeam despre modul cum

Anghel și-a făcut drum în literatură, cum nu și-a epuizat talentul în prima sa tinerețe, cum s-a trudit să se dezvolte treptat, de la micile catrene populare la orizonturi tot mai largi, încât astăzi este, printre forțele creatoare, unul din cei mai activi. Momentul acesta îl relevam pentru a arăta fenomenul curios din literatura noastră, că talentele poetice se sting așa de repede și și pierd așa de ușor popularitatea...

Deodată aud pe Radu Rosetti, care mă întrerupe:

– Aici faci aluzie la mine, nu-i așa? mă întrebă simpaticul avocat și fost poet. Gluma a fost bună și-mi dă ocazie să revin asupra autorului ei.

Într-adevăr, Radu Rosetti astăzi nu mai face parte din rândurile scriitorilor activi. El este ieșit aproape din circulație, cum o pătesc toți aceia cari nu reușesc să țină pas cu evoluția. Pe vremuri însă el își avea zile de glorie. Într-o epocă de tranziție volumașele lui de poezie lirică serveau ca lectură pentru tinerime și pentru fetele de pension, care durmeau cu versurile lui sentimentale sub pernă. Au venit însă talente mai viguroase și, împreună cu nemiloasa critică, au înstrăinat publicul de aceste dulcegării.

Și iată-l acuma izolat și resemnat, fără să se mai frământeze pentru o rimă sau pentru vreo figură de-o evidentă simplitate. Resemnarea asta a unui poet neajuns la trepte superioare, în drumul spre culme, îi face cinste, căci probează respectul față de adevăr și realitate și îndrumă spre dezvoltarea altor însușiri. D. Rosetti astăzi este unul din cei mai căutați avocați. Cu figura lui agreabilă, cu zâmbetul lui vecinic, cu bunătatea-i fără rezervă, știe să-și păstreze și să cultive legături de prietenie, fără să regrete rolul său modest din capitolul închis al literaturii noastre.

Stingerea talentelor și reputațiile uzurpate constituie, de-altfel, o cestiune foarte curioasă. Nobila putere de renunțare și de împăcare cu gândul că n-ai avut mai mult de dat și nici o chemare mai mare pe pământ nu o au, ca Radu, toți doborâții. Nefericiții cari nu văd clipa în care trebuie să se retragă, se zbat înainte și prezintă un tablou din cele mai triste.

Și, ca să vă dau o pildă, voi aminti numele bietului Florian Becescu. Ce a fost el odată în imaginația sa și cum l-au

preamărit criticii lui, de genul d-lui Dragomirescu! Iar astăzi cine dintre d-voastră îi mai știe de nume? Care a fost rolul lui în încordarea ultimilor zece ani în literatură? Nici unul, afară de vaiete și de plângeri și de înjurii la adresa celor ce l-au redus la proporțiile realității. Ce ne aduce el nou în volumul scos de curând, pe care câteva gazete bucureștene îl anunță cu reclamă de bâlci? Banalități și platitudini rimate! Și d. Becescu nu e singur. El are o droaie întreagă de tovarăși uzurpați și stinși, cari dau dovezi că puterea resemnării le lipsește. Îi vezi prin colțuri de gazete, strecurând infamii la adresa celor ce merg înainte.

Ne întrebăm: ce rău le-am putut face? Nu criticii strică dacă avem atâția naufragiați! Scriitorii se sting ei singuri când devin de prisos și își pierd actualitatea. Reputațiile se uzurpă ele de sine când sunt mincinoase și improvizate. Ceea ce este genuin și nobil într-un talent nu poate fi suprimat în manifestarea sa! Talentul este ca un teren petrolifer. Ierte-mi-se comparația! Pui o sondă și nu iese petrol. Pui a doua sau a treia sondă, îți cheltuiești toată averea și viața, și tot nu dai de petrol. Ei bine, atunci trebuie să observi la vreme că terenul tău nu este petrolifer și să te apuci de alte treburi.

VIAȚA LITERARĂ

[IX]

*În amintirea lui I.T. Mera. „Din lumea basmelor.“
Volumul postum „Din țări străine“.
Basmul în literatură*

Despre moartea lui Mera, întâmplată acum doi ani, s-a făcut puțin zgomot în presa literară. Și nu s-a făcut pentru că omul a trăit departe de mișcarea de astăzi. Lumea îl cetea puțin și abia doar câțiva prieteni și câțiva cunosători al prozei populare de-l mai urmăreau. Cei ce l-au cetit însă îi păstrau o deosebită considerare. Căci printre povestitorii noștri de pe vremuri, printre Creangă, Slavici și Miron Pompiliu, regretatul Mera făcea o figură bună de colaborator al *Convorbirilor literare*.

Ca și Ispirescu și Fundescu, Mera a fost unul dintre cei mai adânci înțelegători și admiratori ai frumuseții Cosânzenei și ai tinereții lui Făt-Frumos, contribuind cu o serie întreagă de creațiuni ale fantaziei populare la fixarea acestei comori naționale a literaturii noastre. Găsise și el secretul de a prinde, în stilul acela de povestitor limpede, toate naivitățile romantice ale păturei de jos și a da astfel o icoană plastică a minunilor frumoase.

În colecția sa de la 1906, Mera a adunat singur, într-un volum apărut la „Minerva“, sub titlul *Din lumea basmelor*, partea cea mai reușită a basmelor sale. În vreo zece bucăți, ilustrate primitiv de Piekarski, cu niște desene de diletant, ne redă, sprinten și vioi în toate, cu o apreciabilă putere de sugestie, cele mai cunoscute elemente din basme, cu *Verde Împărat*, cu *Mama pădurii*, cu mititelul *Staticot*, cu *Pipăruș Petru* și cu *Cenușotca*, cari ne-au răsfățat odată tuturor copilăria și ne-au învățat adeseori eternul adevăr din morala poveștilor: că dreptatea la sfârșit biruiește! Multe din basmele aceste, firește, sunt variante. Dar prin caracterul lor local, prin

episoduri deosebitoare de cele cuprinse în altele și chiar prin coloritul local, păstrat fatal în limba lor, au un farmec propriu.

Se pare însă că lumea aceasta feerică și cea de pricolici și de bălauri l-au condus pe I.T. Mera un pas mai departe și i-au dezvoltat gustul pentru poezia naturei și pentru artă în genere. Zilele aceste a apărut un nou volum, de data asta cu opere postume, sau reproduse din diferite ziare și reviste. Vedem cu surprindere din acest nou volum că Mera nu se mulțamește numai cu creațiunile fantaziei populare, dar avea și o cultură artistică, occidentală în puterea cuvântului. Călătoriile cele multe prin țările europene l-au dus în diferite muzee; studiile lui l-au inițiat în aprecierea diferiților pictori celebri. Și bucățile cuprinse la un loc în volumul *Din țări străine* sunt adevărate studii de artă și analize de capodopere.

După o temeinică introducere, în care părintele protosingel Ciorogar, amicul lui Mera, îi arată meritele, urmează articolul despre Rafael, cu epoca întreagă a Renașterii italiene, cu întreaga însemnătate a lui Leonardo da Vinci și a lui Michelangelo. Cu deosebită înțelegere ne expune apoi, într-un alt studiu, viața și lucrările lui Rembrandt, a acestui ilustru pictor al Olandei. Materialul acesta nu este numai informativ, căci o serie de reflexiuni originale ale lui Mera ni-l prezintă ca pe un intelectual subtil, cu un gust rafinat pentru frumos. Într-o adevărată lumină romantică ne apare acest regretat scriitor îndeosebi când vorbește despre soarta lui Leopardi și despre apostolul adevărului Savonarola, două figuri populare în Italia...

Este un suflet curat în admiratorul acesta al binelui și al frumosului! Și cetirea cărții lui postume adaugă o pagină nouă la cunoașterea uneia dintre cele mai simpatice firi ale scriitorilor noștri.

*

Vorbind de acest scriitor, ne gândim la importanța ce a avut basmul în raport cu celelalte genuri literare. Literatura noastră se poate mândri cu atâția culegători și colecții de basme cari nu constituie numai un material folcloristic, bun pentru cercetări etnografice, ci de ani de zile au cultivat la noi gustul de cetit, ne-au refăcut în mare parte limba literară și au servit ca eterne izvoare de întinerire.

Bogata fantazie a poporului a străbătut prin basm și în literatura cultă, cu toate elementele sale simbolice, cu toată atmosfera lor de romantism, dând naștere la lucrări de valoare.

Eminescu ne-a versificat o serie de povești, în frunte cu *Fecioara fără corp* și cu genialul *Călin*, povești la vatra cărora te încălzești ca la un cămin străvechi al credințelor noastre. Alecsandri are și astăzi încă succese cu *Sânziana și Pepelea*, în cari în mod feeric ne evoacă toată țesătura subtilă a unui prototip de basm. Coșbuc al nostru și-a întemeiat cariera cu basme ritmate. Și, ca să nu mai amintesc decât pe Efitimiu, a cărui fantazie este încălce o poveste romantică îndrăzneată, poetul tânăr al nostru și-a făcut de curând o intrare falnică în viața teatrală prin *Înșir' te, mărgărite*, brodată pe elementele tradiționalei povești...

Spun acestea pentru că în basme e poezie, e suflet, e lirism și marii noștri poeți și scriitori vor găsi totdeauna izvoare de inspirație în împărăția lor. Și prevăd că noii apostoli, cari strămbă de-un timp încoace din nas împotriva producțiunilor poetice ale fantaziei populare și cari ar dori să „intelectualizeze“ literatura de „sus în jos“, se vor convinge ei singuri de încercarea lor zădarnică. Basmul este etern și nu poate fi distrus prin teorii abstractive.

CUM S-A STINS UN LUPTĂTOR DE ASTĂZI:
TIT LIVIU ALBINI

Se sting printre noi adeseori suflete sensibile, cari au suferit în taină și s-au frământat mult pentru neam; dar mor necunoscute de mulțime, ca niște flori din margini de câmp. Se duc pe rând atâția singuratici resemnați, muncitori cu talent în variatele ramuri ale progresului, fără a se îmbulzi, fără a fi uzat de armele zgomotoase ale parvenirei. Și se găesc așa de puțini drepti și recunoscători pentru faptele lor și căroră să le fie dragă amintirea lor. Cu pietatea și cu dragostea de adevăr se face prea multă economie la noi!

Firește, în toate este o explicare. Societatea noastră, căreia îi place să rămână nefixată în opinia sa asupra valorilor cari muncesc și se sacrifică pentru dânsa, nu prea are speciale simpatii pentru eroismul firilor retrase și liniștite. Migăleala hărniciei și risipa tăcută a energiei nu o emoționează din cale-afară. Ea preferă eroismul de trâmbiță și actualitatea tumultuoasă. Și zilnica monotonie și uitare se așterne tot mai naturală peste inimi ce nu mai bat.

Dar există o justiție pentru toți. Vine pururea mâna dreaptă a istoriei și așează toate și pe toți la locul lor. Se măsoară fiecăruia cu balanța nepărtinitoare a trecutului. Se restabilesc erori de judecată. Paginile de viață se reîncheagă și sufletele prăbușite se reconstituie, prin dovada realității faptelor.

Un caz recent ne smulge aceste mărturisiri. Cazul e tipic și stăruim asupra lui. A murit astă-primăvară, la Cut, lângă Sebeșul săsesc, în brațele mamei sale venerabile, un brav muncitor pentru cauza românească, pe care se pare că societatea îl uitase cu totul: Tit Liviu Albini.

Moartea lui a fost plânsă de puțini cunoscuți. Și ziarele noastre abia au vestit poporului apusul acestui credincios, ca să se afle în toate văile că încă o victimă a temnițelor ungurești, încă o conștiință curată a fost doborâtă.

Care dintre noi aceștia, cari ne bălăbănim astăzi cu condeiu în presa noastră, trecând prin Sibiiu în vremea *Tribunei* vechi, n-a văzut și n-a putut cunoaște figura asta de o rară bunătate comunicativă, a lui Liviu Albini? Nu era și el unul din garda statornică din jurul „căpitanilor“ de pe vremuri? Garda aceasta era o asociație de tineri activi, înzestrați cu multă mobilitate și dragoste de acțiune. În cele economice ei erau elevi ai regretatului economist dr. A. Brote. În cele ale politice externe erau pătrunși de orientările și de erudiția răposatului Bechnitz, o simpatică figură de diplomat din jurul *Tribunei*. Iar în literatură erau cu toții admiratorii lui Slavici și Coșbuc, cu cari lucraseră la aceleași coloane. În fruntea gardei era mai ades spiritul totdeauna de inițiativă a jovialului Tordoșan, omul lui Raiffeisen. Urma Șirianul, cu foaia sa nouă pentru popor, care a reușit să ducă politica la sate. Masivul Bogdan-Duică, criticul acerb al canoanelor și al superficialității, lexiconul ăsta universal în marea ediție, venise cu o satiră mult gustată. Și era o mișcare vie. Renumitele conferențe naționale din Sibiiu, cele din vremea căderii lui Babeș-Mocionyi, cât și cele strălucite din epoca memorandistă, își datoresc reușita în mare parte puterii de agitație a acestei falange de tribuniști mai tineri, cari au dus îndemnuri bune în toate straturile populației.

În rândurile aceste dintâi era și Liviu Albini, pururea un chibzuit la vorbă și sfaturile lui, din intimitatea redacției, erau o mărturie a unei judecăți armonice. Modest și fără să se afișeze, el era un naționalist pasionat și de rezistență, un camarad credincios și un gospodar neobosit în serviciul ziarului său. Dar numele lui a ajuns mai popular abia la 1894, când două luni de temniță, făcute la Cluj, fiind condamnat într-un proces de presă, l-au trecut și pe el în rândul nesfârșit al suferitorilor noștri pentru libertatea cuvântului.

Începe episodul hotărâtor în viața lui. Împreună cu prietenii săi se hotărăsc pentru o faptă îndrăzneată. Inaugurează o mișcare pentru o idee frumoasă: adunarea unui fond pentru

amintirea eroului național Avram Iancu, al cărui mormânt stă, pustiu și uitat, la Tebea, fără ca măcar o cruce de piatră să-i străjuiască la căpătâi. Ani de zile ține această propagandă. Când e vorba de monumente comemorative, încetineala și dezinteresarea mulțimei iese totdeauna la iveală. Abia se adunaseră 3780 coroane, bani cari erau depuși la doi bărbați de încredere din București, spre mai multă siguranță împotriva adulmecării procurorilor unguri.

Era însă pe atunci o epocă grea a copoilor politici! Ileszenskiadele se repetau cu nemiluita. Gazetele dușmane ne insultau. Nu numai pentru că se strânsese un fond național, dar pentru că găsiseră prilejul să aplice câteva epitete sălbatice bravului nostru luptător pentru revendicările libertăților din 1848. Toți urmașii lui Kossuth și umbra lui Vasváry cereau răzbunare, pentru că memoria „Craiului Munților Apuseni“ e pe cale a fi eternizată în chipul unei cruci pe mormânt. Și în atmosfera aceasta de întărâtare, de persecuții și de perchezități domiciliare, mielul care a trebuit să sângereze a fost tot Liviu Albini, căruia prietenii îi hărăziseră rolul de „administrator al fondului“. Biruiseră deci zbirii! Și se părea că e vorba de a doua cădere și risipă a Abrudului.

Prin noiembrie 1897, din mijlocul gardei de strânsă prietenie a sibienilor și din sânul familiei sale, e smuls apoi cu forța și zvârlit într-o celulă obscură din cetatea Alba-Iuliei, unde la vremea sa fusese tăiat și autorul revoluției țărănești din Zarand, Horea, pe roată. Pornesc inchizițiile împotriva robului nou. Se continuă șicanele cu Albini. Zădarnic se spune că banii există. Chiar d-nii Bibescu și Procopie Dimitrescu trimit din București declarații categorice, legalizate de consulatul austro-ungar, în care dovedesc că banii sunt îngrijiți de dâșii. Dar înclitul tribunal unguresc amână mereu închiderea procesului.

Și tabloul acesta al justiției se întunecă. În jurul prietenului nostru se lasă o păclă greoaie. Sănătatea lui suferă. Iubirea de mamă îl chinuiește. Strâmtoarea îl doboară și conștiința nevinovăției îi este singura nădejde. În omul voinic și în luptătorul drept, firea se înduioșează și îngrădita lui energie face loc unui sentimentalism cu abnegație. Amintirile de acasă, jocul din sat, copilăria sa și idealul național îi deșteaptă

fantazia. Și zilele trec și lunile se adaugă încet – la desperare de încet, căci au fost în număr de 14! – iar procurorii nu mai văd nimic și nu vor să audă.

În cazuri de acestea de izolare se întâmplă însă adeseori că îți formezi o lume nouă, în care te îngropi ca un paianjăn în țesătura sa. O rază de soare sau de lună, strecurată pe sus, prin ferestruia camerei ce te reține, îți poate deștepta multe și-ți poate fi o tovarășă plăcută în vreme grea. Ea îți deșteaptă vreun dor de anumite pre-ocupări, vreun îndemn de a te exterioriza. Și ce altă cale de exteriorizare a gândului intim poți să găsești în asemenea culcușuri, dacă nu tot scrisul, tot peana și cerneala?

Aci deschid acum o paranteză, ca să va spun secretul că tot de ajutorul scrisului s-a folosit și Liviu Albini în temniță. Nu cunosc toată corespondența sa, câtă va fi putut avea, nici nu știu dacă și-a așternut în vreo cronică zilnică impresiile din temniță. Dar am avut mulțumirea să obțin de la ruda cea mai apropiată a defunctului un teanc întreg de... versuri, scrise între cele patru ziduri mohorâte!

Liviu Albini și versuri! Cine ar fi crezut? Îi cunoșteam ca bun tovarăș de presă, ca serios cetitor al literaturii și pasionat iubitor al naturii, dar în viața sa nu mi-a cetit vreo strofă. Și iată acum vraful acesta de postume, cum miroase a mohoreală, scrise pe hârtie de formulare de temniță și de certificate pentru deținuți. Sunt ușoare și le citești repede, fără să te întrebi de forma lor artistică. Orice strofă e o clipă de viață, în fiecare fragment de situație vibrează o frământare și se observă o tendință de auto-analiză. Rar, tremurând, când raza de soare intră în chilie prin ferestruia de sus, de i se mai luminează poetului gândul și inima. Niște documente umane sunt în orice caz aceste versuri și mai ales rămân o tristă icoană a suferințelor noastre din vremile grele, reprezentată prin Albini.

Începutul îl fac îndeosebi câteva duioșii adresate mamei sale, în care își arată dorul întreg ce i-l poartă:

Stau singur pe patul de paie
În temniță umedă prins,
În piept o nestinsă văpaie
Pe frunte-ntunec s-a-ncins.

Stau singur? Tu nu ești cu mine?
Tu mamă, în sufletul meu!
Tu dulce părere de bine
În noaptea părerii de rău.

După descrierea tristului său lăcaș, își compară viața cu libertatea tuturor muritorilor din satul său, simte dor de clopotul din sat și începe înșiruirea amintirilor. Dar, deșteptându-se din visul tinereții, își dă seama de realitatea nemiloasă și scrie despre situația sa poezia *În jug*:

Astăzi iar am fost la plug
Boii în jug și eu în jug.
Ei în jugul de arțar
Eu în jugul de amar.

Știu că jugul lor e greu,
Dar nu-i greu ca jugul meu.
Ei îl poartă rumegând,
Eu pe-al meu îl port plângând.

Seara ei cu brazda ies
Eu până trăiesc nu ies.
Ei trag ziua, noaptea zac
Eu în jug și noaptea trag.

Poeziile aceste în jurul ideii și mâhnirii că suferă pe nedreptul îl arată ca pe-un revoltat și nu arareori fantazia îl pune pe gânduri întunecate, ca în următorul *Sonet*:

De câte ori în clipe ale serii
Pe brațe moi purtat de line visuri,
Văd lanțul frânt și risipit în hârburi,
Tresar din somn: nu-i clipa liberării!

Atunci, zdrobit de zbuciumul durerii
Adese vreau să curm aceste chinuri,
Lovind cu brațul meu, cu-a mele lanțuri,
În fruntea grea, ca să țâșnească creierii.

Înfiorat de-un gest s-oprește brațul:
Durerea grea și chinul vieții tale
De mâna morții dacă nu vor trece?

Dar dacă și-n mormânt vei duce lanțul?...
Recade brațu-n zurăit de zale
Ș-un trist ecou răspunde-n bolta rece...

Mult mai senin se tânguiește în câteva alte fragmente reflexive:

Vechi proverb – minciună mare!
Că din vultur, vultur naște,
Din stejar, stejar răsare.
Umbrele doar din lumină
Nasc și ura din iubire.

VIAȚA LITERARĂ

[X]

Eternul fenomen de toamnă. Tranziția la un nou gen literar? Legenda elitei literare. Literatura și politica

De câte ori vine toamna, revin și vechile obiceiuri printre literații noștri de toate nuanțele. Se reia neconținută „combinație“ pentru vreo nouă revistă. Și într-adevăr, mai rar necesitatea unei reviste bune a fost simțită ca astăzi. E o sărăcie desăvârșită de coloane săptămânale. Și nu stăm mai bine nici cu revistele lunare, cari îmbracă din ce în ce forme mai vagi, mai fade, fără să producă forțe nouă, productive. Având un tipic învechit, conduse fiind de profesori cu teorii și cu îndrumări unilaterale, cari restrâng convingerea și simțirea colaboratorilor, aceste reviste, când vor să păstreze și caracterul de tribune libere, oferă aspectul unui șuvoi de ape spălăcite.

În condițiile acestea, bineînțeles că scriitorii generației actuale nu pot decât să se frământă înainte, să caute un fir de descurgere, alergând după vreun editor, veșnic problematic. Și afacerea se prezintă destul de grea, când te gândești că de-aci înainte, voind cineva să facă o bună revistă literară, trebuie să profite de experiențele din trecut ale tovarășilor pățiți și trebuie să aducă cu sine forțe nouă, talente viguroase și preocupări originale, de oameni cu cumpăniri serioase.

*

Curiozitatea ne îndeamnă să cercetăm, cu această ocaziune, din ce parte a vieții literare s-ar putea să se ridice steagul nou al noei reviste ce se așteaptă? Veni-vor oare tot noii și vechii propagatori din rândurile școlii naționale și stăpânitoare totdeauna în evoluția noastră literară de până acum? Sau este într-adevăr ceva real în vestea nouă, care se colportează în șopot, că literatura este pe punctul de a trece

acum prin un fel de „tranziție“ la un gen cu totul opus tradiției noastre. Birui-vor iarăși vechile credințe, cu bunul lor simț, cari s-au înrădăcinat adânc în viața noastră culturală? Sau vor reuși acele multe apariții bizare, intrușii exotici, cu idoli lor, cu fantazia lor abracadabrantă, să-și realizeze iluziile lor de vanitate?

Și aici, ca în multe, experiența ne dă câteva prețioase orientări. Cine cunoaște halul literaturii germane de astăzi știe perfect că și marasmul în care ea a ajuns se datorește unei asemenea tranziții, grație imitatorilor modernismului francez. Au dispărut de mult aderenții întâiei reviste a școlii de tranziție *Die Insel*. Arno Holz e mort și Johann Schlaf, cu tot haosul său artistic, cu tot virtuoizismul formei tehnice, e redus la nimic. Iar celelalte abnormități mititele de astăzi, embrionare, afectate și caricaturale, cum sunt cei mai mulți, cu excepția lui Hofmannsthal, se zbat zădarnic pentru a-și înfăptui mai mult decât un rol de o foarte mică tranziție...

Așa și la noi. Încercarea asta cu „tranziția“ e o jalnică și ironică parte de comedie. Decadenții lui Baudelaire, conduși odinioară de spiritul lui Macedonski și mai pe urmă de a nenorocitului Caion, care făcuse pe un Caragiale plagiator, sunt de mult uitați în literatura noastră și așa-numiții „intelectualiști“, ieșiți din această școală, cari, împreună cu tinerii papagali din parcul poetului Ervin, vor să înfăptuiască tranziția, zădarnic se frământă, căci nu pot să imprime epocii în care trăiesc vreo pecete proprie. Acei simandicoși reformatori, cari sub firma de „aristocrație intelectuală“ bat toba recrutării de scriitori „moderni“ vor plânge în curând pe ruinele curentului lor.

*

Hazul este că o serie de explicații și de atacuri se ivesc într-adevăr pentru inaugurarea procesului de tranziție. Astfel, într-un ziar din București, în *Conservatorul*, am întâlnit un înfocat apărător al celor ce vor veni. Din tonul lui de o rară fineță, din puținul echilibru în gândire și în consecvențe, vedem numaidecât pe tipul noului aristocratism ce ni se pune în vedere:

„Mulți – zice numitul ziar – își pun următoarea întrebare: de ce *elita socială* uneori este indiferentă cu literatura românească? Unii dau răspunsul: pentru că de vreo douăzeci de ani încoace această literatură *s-a bătătorit* și continuă a avea izvorul și stratul cel mai de jos al sentimentelor și gândurilor, cu cari atât *elita socială*, cât și cea intelectuală nu are nimic a face în domeniul literar și artistic...

Sub motivul de popularism s-a dat literaturii o față grosolană. Reprezentând, de pildă, pe păreți tabloul unui precupeț, cu coșurile pe umăr, el tot impresia mojicului și-o face gata să înjure la fiecare moment și mirosind ca de o poștă a cizme de iuft...

În loc ca literații de azi să caute a ridica la ei pe popor (!) s-au coborât ei până la mahalale. S-a îngăduit *prefacerea limbei într-un dialect și s-a permis sfidarea nobleței literare prin cea mai bătătornească literatură...* Dar într-o zi (sic!) vom avea fără îndoială o literatură mai aleasă, căci cu cea bătătornească nu mai merge. Poporul nu se compune numai din needucați, din drojdia poporului, ci se compune și din oamenii de elită, cari nu se împacă niciodată cu ideea că *mojicul nevolnic să se subțieze*...

Iată deci un ecou credincios al „oamenilor de elită“, al căror viitor, bazat pe ura împotriva „mojicului nevolnic“, se anunță în literatură.

Față de această elucubație, n-avem însă decât un singur răspuns. Nimeni dintre „mitocanii“ noștri literari n-a împiedecat pe cei din „elita“ socială să aibă și ei cuvântul, dar vina neputinței să și-o caute fiecare în el însuși. Propagatorii și râvnitoriiăștia ar trebui să știe că, în lumea de gândire și de creațiune artistică, adevărata aristocrație și elită nu se socotește după diplome moștenite. Singurul drept legitim la această onoare îl au numai talentele reale, din orice strat sau orice „drojdie“ ar răsări ele. Și singura „elită literară“ o constituie numai literații întregi, cei originali, cei creatori și străbătători în suflul mulțimei, iar nu amatorii de aventură, cu gesturile de modă și chivărele de împărați de carnaval!...

*

Dar, ce minune! Printre ziarele de la noi, de acasă, avem un organ oficial care e în contra părerilor noastre, cu toate că orice organ, oficial mai ales, în loc de a se solidariza cu irozii elitei și a face pe aristocratul, ar trebui să simtă de sfânta sa datorie a urma o linie sigură de conduită națională, când e vorba de cultura neamului nostru.

Românul însă nu înțelege asta. *Românul* știe să reproducă și să afișeze atâtea bombasticisme, rostite de directorul său pe la festivități teatrale, dar când vine vorba de literatură, debutează cu o serie de ciudățenii, de contraziceri și de atitudini încurcate. Fără o putere de selecțiune, conducătorul acestei foi deschide coloanele, ce e drept, cu anumite excepții bune, unei scări întregi de decadenți și „intelectualiști“, de la cei mai de seamă, până la Isac și Roza Covrig. Pe Densusianu îl tămâiază; articole vătămătoare de bun-simț le dă fără rezervă și abia când d. Iorga îl îndeamnă să pună mătura în aplicare și să curețe „gunoiul“ redacției sale, de mai catadicsește să facă o mică retractare și o scurtă scrisorică de scuze pentru d. Iorga. Mă rog, cum să ne explicăm această dulce înfrățire? Este ceva decadent în redacție, este vreo înrudire în porniri aristocratice, este vreo elită intelectuală și pe-acolo? O fi ce-o fi! Dar după cât se vede, în inima *Românului* coace și o altă bubă! În toată comedia asta este și ceva politică...

Cetiți-l mai cu atenție și vedeți-i stăruința veșnică cu care tratează subiectul său despre „literatură și politică“. Decadenții, intelectualii și aristocrații intelectuali nu fac politică, gândesc frunțașii *Românului*, și prin urmare sunt mai puțin periculoși pentru noi, să ne solidarizăm cu ei și să combatem, în schimb, pe ceilalți literați de la noi, cari în scrierile lor nu ne agreează.

Și gogorița *Românului* începe să opereze. Teza *Românului*, așa de banalizată acum și așa de faimoasă, este: „*Nu poate să existe nici un amestec între politică și literatură*“. Poeții să scrie numai poezii, nuvelistii să scrie numai romanele și politica s-o scrie, mă rog, numai scriitorii politici, cari de obicei nu știu să scrie. Știți, o înțelepciune curentă: povestea cizmarului care trebuie să rămână la calapodul său!...

Admirăm specialismul ăsta al *Românului*. Dar mai întâi să ne înțelegem asupra unui lucru. Nu-i așa că literatura reprezintă

unul din cele mai esențiale elemente la baza culturii naționale? Nu-i așa că, la rândul ei, cultura trebuie să-și aibă rolul ei fundamental în politică și că prin urmare legarea la un loc a acestor trei noțiuni, literatura, cultura și politica, nu poate fi deloc considerată ca o mezalianță între ciocoi și mojić?

Mai ales că și în acest caz experiențele ne dau nouă dreptate. Memoria d-lui director al *Românului*, fiind foarte scurtă, îi voi aminti câteva lucruri elementare. De ce a uitat d-sa că cel mai mare poet-artist al nostru, Eminescu, a dus în *Timpul* o campanie fără milă pentru idei de rasă și că a analizat adânc viața socială și politică din regatul român, luptă pentru care o generație întreagă astăzi îi este recunoscătoare? Și nu știe d-sa că în același timp Eminescu turna în bronz satirele cele mai frumoase și tăietoare în actualitate?

De d. Delavrancea ai auzit, d-ta, d-le director al *Românului*? Și știi că cel ce ținea în parlamentul românesc din București, sau la „Dacia“ și la „Eforie“ în chestia națională, de tremura guvernul din Budapesta, cuvântările pline de avânt și de artă – acela a scris și nuvela țărănească *Sultânica*, a scris și dramele istorice, cu tendințe politice și sociale, a scris și ani îndelungați articole politice fulminante și astăzi e ministru, alături de d. Maiorescu, care și dânsul a făcut literatură, nu?

Nu mai insist asupra colaboratorilor d-tale, Caragiale și D.Zamfirescu, cari și dâșii fac politică în regat și vin și pe la d-voastră cu sfaturi politicoase. Dar să-ți mai dovedesc și cu fapte de la străini. Uite, în Franța astăzi este în funcțiune un ministru, mi se pare de origine din Provanța, care are o mare popularitate de poet. Nu uita de Germania, ale cărei imnuri naționale și al cărui Schiller cu *Wilhelm Tell* și cu descrierea unui război vestit i-au fost de mare folos lui Bismarck.

Și mai deschidă cei de la *Românul* din când în când literatura ungurească și să vadă și pe Petöfi în acțiune. Asta se cheamă politică de fapte, nu de vorbă goală, din *Românul*.

De ce acum numai la noi, aici în Ungaria, să se facă excepție? În ce creier de om politic a putut să răsără această pretenție grandomană și acest suveran dispreț față de scriitorii neamului nostru? Cine dă dreptul cuiva care abia știe să înfiripe două-trei rânduri și să așeze totuși pe scriitorii demult

consacrați mai pe jos de oricare meseriaș politic? Cine nu devine ridicol, ca *Românul*, când, într-un alt articol despre literatură și politică, pretinde să preconizeze principiul că scriitorii n-au ce căuta în politică, înainte de a obține de la pontificii noștri oameni politici din comitet un certificat de aprobare...

Și asta-i bună! Păcat că ne lasă impresia că nici cetățenii lui Democrit și nici locuitorii din Abdera, sau din Schilda n-ar fi îndrăznit să se gândească la una ca asta.

CUM CRED CĂ AR TREBUI SĂ FIE „COSÂNZEANA“

Scrisoare către redacție

Mi-ați făcut și mie onoarea, d-le redactor, să mă poftiți să vă dau câte o contribuție pentru revista d-voastră, apărută de curând. V-am făgăduit asta cu drag, pentru motivul că îmi e cunoscut, din experiență, un fapt: anume, că orice pornește din Orăștie, fie intelectual, fie politic, prinde în atenția cetitorilor și are sorți de viață. D-voastră ați reușit să faceți acolo o adevărată citadelă culturală, ridicată prin o muncă stăruitoare de mai mulți ani. Aveți frumoase ziare săptămânale, cari au pătruns în inima poporului, mai ales prin nivelul mai ridicat în care sunt scrise. Aveți editură și librărie și tot ce se cere unei edituri românești care-și propune să dea un avânt mișcării literare. Iar în asemenea condițiuni favorabile și cu îndemnul sufletesc, care se vede din silințele d-voastră, nu poate nimeni să rămână surprins, dacă găsiți de bine să încercați tipărirea și răspândirea unei nouă reviste.

Că revista d-voastră va fi binevenită nu mă pot îndoii. Mai întâi că loc este și pentru ea, destul. Căci, în afară de *Luceafărul*, așa de adânc înrădăcinat în toate regiunile românești, care va continua apariția în curând într-o nouă formă, mai intensivă, nu găsim la noi deocamdată nici o altă revistă care să se fi anunțat cu sentimente mai bune pentru cultivarea cetitului ca a d-voastră, *Cosânzeana*.

Pentru izbânda ei necesară mai intervine și un alt moment. Astăzi la noi în Ardeal s-a ivit de-a binele o epocă de mai multă conștiință culturală. Interesul pentru noua mișcare este mai viu și mai plin de inițiativă. Numărul cetitorilor și al abonaților crește mereu, fiind cea mai evidentă dovadă pentru puțința de menținere a periodicelor. Societatea noastră s-a îndeletnicit cu

revistele și, odată obicinuită, greu mai părăsește „foaia“ sa favorită. Aduceți-vă aminte de *Familia*, de pildă, și veți vedea câtă intimitate era între ea și cetitorii ei. Cu toate că, în timp de 42 de ani, a cultivat o formă veche și un sistem uzat de întocmire a materialului, cu rubrica ei permanentă cu „Bomboane“ proaspete, pe fiecare duminică, era foarte bine primită de preoți și de alți cetitori.

Stabilind deci, din aceste dovezi antecedente, îndreptățirea de existență a *Cosânzenei*, să trecem la amănunte, cercetând mijloacele cele mai probate pentru a putea exercita cuvenita atracție asupra publicului.

N-avem încotro. Când se vorbește astăzi de întemeierea unei reviste, cea dintâi preocupare mai pozitivă este partea practică. La orice întreprindere literară primează acum o administrație cu mână de fier, care știe să preîntâmpine orice greutate, evită risipa și luxul de prisos, *pentru a putea cobori prețul revistei la un minim posibil* și a-i da astfel fiecărui știutor de carte, fiecărui licean și învățător la sate, ocazia de a se putea abona. Acest principiu al reducerii prețurilor cărților, ale ziarelor și revistelor, s-a aplicat în anii din urmă și în România, cu toate ca acolo hîrtia este mai scumpă ca la noi, și a avut o înrăuire mare asupra mișcării sociale din anii din urmă.

Iată de ce ne-ar părea bine dacă și *Cosânzeana* ar reuși de a pune în practică această procedare și, dacă voiește, să-și schimbe puțin formatul prea luxos și prea mare, să evite orice cheltuială de prisos. Și, dacă este de acord cu mine, să-și prefacă și sistemul de apariție „de două ori pe lună“, căci astăzi numai revistele *săptămânale* pot satisface mai repede trebuințele sufletești ale cetitorilor.

Dar iată o altă problemă mai delicată ce se impune. Grija de colaboratori. În timpul din urmă se încing multe polemici asupra răsplatei acelor cari muncesc cu condeiul la reviste. Combatanții se împart în două categorii. Unii numesc revistele niște „magazine“ și pe colaboratorii lor, pur și simplu, „mercenari“, pe cari nu-i leagă vreun scop ideal între dânșii, decât cel mult vreun interes de parvenire, sau vreo aservire politică. Alții se sprijinesc pe ideea că revistele bune și ieftine se pot face numai cerând muncitorilor cu condeiul să se

resemneze și să fie numai luptători cu floarea albastră la ureche, romantici și visători.

Credința noastră este însă că nici unii, nici alții nu au dreptate deplină. E vremea acum, când nici o revistă nu poate să se teamă că nu-și va găsi colaboratori. Avem astăzi, din mila directorilor de reviste, fără sau cu control, o grămadă de talente apreciate. În cele două capitale ale României și la noi, generația productivă, poezii și prozatorii, sunt destul de capabili pentru a întreține revistele ce le avem. Dar, în realitate, trebuie o orientare mai mare ca aceste talente noi să fie selecționate. Într-adevăr, astăzi îmbulzătorii, începătorii problematici, umpluturile șterse și pretențioase, dau năvală la reviste, încât e greu să te aperi de dânsule. Cu durere însă o spun că e necesar și la noi în mod grabnic să se facă această amputație. Astăzi, când nu mai trăim în zilele „Zorilor Bihorului“, nici în epoca de poezie a d-lui V. B. Munteșu-Berbecaru, revistele trebuie să se țină și la noi de legea firească a evoluțiilor literare. O limbă aleasă, o cugetare mai sobră, o simțire ordonată în toate genurile literare trebuie introduse și la revistele noastre. O dorință care o exprim și față de cele câteva numere din *Cosânzeana* de până acum.

Căci, să recunoaștem drept, care trebuie să fie rostul acestei reviste, care a plecat în lume cu atâta sfială și curățire de gânduri? Odată ce împlinește condițiile, arătate în liniile spuse aici; făcându-o săptămânală; administrând-o cu gândurile cele mai entuziaste pentru răspândirea ei largă; asigurând-o de câțiva colaboratori sistematici, de cari să nu se rușineze, și suprimând toate prisosurile diletante – ea se va colora cu viață și cu meritul de a ști înlănțui atenția opiniei publice de la noi. Zicându-și *Cosânzeana*, revista d-voastră, voind să-și creeze un program, desigur s-o fi gândit și la poporul român, în a cărui fantazie trăiește acest simbol al frumseții din povești. Această zână ocrotitoare înseamnă desigur un indiciu pentru câteva drumuri pe cari să le călcați, intrând mai adânc în acea direcție literară care poate fi mai pe înțelesul păturei celei de la țară, care știe carte și așteaptă. Popularizarea literaturii, fie prin autorii actuali de seamă, fie prin cei de mai-nainte – cine citește la noi pe Creangă și pe Ispirescu la sate? – poate fi programul lăudabil și cuceritor de simpatii al *Cosânzenei*.

VIAȚA LITERARĂ

[XI]

„Pasărea albastră“ și „Colțul latin“.
O propagandă inofensivă

N-am crezut niciodată că d. E. Lovinescu, cu temperamentul d-sale, așa de puțin definit, va putea să ajungă cumva un om periculos pentru literatură. Îl știam înzestrat cu o fire mai mult simplă decât rafinată; mult mai normală, decât exagerată. Când ceteam primele pagini ale sale, din articolele acele, dialogate și imitate după forma arhaică a convorbirilor filosofice dintre elevii lui Socrate și Platon, găseam printre ele chiar naivități de publicist în stadiul pregătirii. Iar proza sa romantică, cum este bucată *Pasărea albastră*, în care mi se pare că voiește să-și idealizeze simbolul său literar, găsim o concepție tot așa de ușurică.

Povestea asta are legături intime cu convingerile individuale ale autorului în materie estetică. Ni se spune într-însa despre un anume Cătălin, fecior de împărăteasă, căruia, la naștere, ursitoarele i-au vestit următorul noroc:

„Să dorești ceea ce e departe și nu se poate găsi cu ușurință! Să nu ai odihnă până nu-i prinde și nu-i îmblânzi o pasăre rară, pe care nimeni n-a prins-o până acum“!!

Problema asta, firește, este greu de rezolvat atât pentru Cătălin, cât și pentru d. Lovinescu. Căci pe cum fiul împărătesei pleacă zădarnic în drumul pasării, tot așa de puțin d. Lovinescu și-a găsit un adevărat gust estetic, asupra căruia să se fixeze în mod serios. Nenorocirea de a nu da peste fâgăduita pasăruică albastră îi chinuiește, paralel, pe amândoi și gândurile lor se învârt în zigzaguri în rătăcirile după frumos:

„O zână răutăcioasă ne-a sădit în suflet o năzuință către lucruri cari nu sunt, făcându-ne să trecem cu nepăsare pe lângă

ceea ce ar trebui să facă fericirea acestei lumi. Nu ascultăm glasul privighetorii pentru că ne gândim la pasărea albastră (să nu fie oare o pupăză? n.r.), iar căutând ocolim frumusețile aievea, pentru a căuta o frumusețe plăsmuită de închipuirea noastră...”

Tot așa de jalnică este o altă mărturisire a d-lui Lovinescu despre modul cum își plăsmuiește d-sa idealurile sale și ale eroilor săi, idealuri cari rămân numai în imaginațiunea acestor eroi:

„Și cu cât creștea Cătălin, nu era fericit... și străbătu plaiuri și dumbrăvi. Răsunau codrii de glasuri armonioase, străluceau ramurile de pene frumoase, dar niciuna nu era pasărea pe care o căuta. Și Cătălin o dorea tot mai mult și simțea că nu poate trăi fără ea. Rătăcind așa după pasărea albastră, ajunsese o umbră de om, fără liniște și bucurie.”

D. Lovinescu are dreptate: soarta lui Cătălin o ajung toți aceia cari aleargă în goană după o fericire mai pe sus de meritul lor. De obicei oamenii aceștia își încurcă toate cărările și sunt ca Orfeu, care n-are darul de a salva pe Euridice din Hades. Astfel, d. Lovinescu a trecut și pe la noi, în zborul său după pasărea măiastră și s-a oprit câțiva ani în regiunea noastră de la țară, ca să-și așeze în plaiurile poporaniste cuibul unic al fericirii sale. Și era pe-aci să reușească, dacă nenorocul nu veghea asupra „pașilor săi pe nisip” și d-sa nu pleca mai departe, tocmai ca Ahasver, când era să prindă păsărica de coadă. Iată cum judeca în clipele petrecute printre noi asupra rostului literar:

„Literatura e produsul cel mai înalt al unui popor. Ea e inflorescența superbă, ce absoarbe puterile intelectuale ale unui neam întreg. Literatura fiind, așadar, o *expresie națională*, trebuie să fie gestul prin care se exprimă întreaga viață a unui popor... În ea scânteie o parte sau tot sufletul nostru... *Numai după această literatură sănătoasă a venit literatura esteților. Aceștia sunt scriitorii ce rup legăturile cu publicul românesc și visează forme superioare de artă în sentimente ce nu au nimic comun cu mentalitatea noastră! Ei sunt imitatorii literaturii franceze, cântăreții palidelor fecioare și a luminilor fosforescente.* Ei sunt îndreptați spre apus, tot așa cum mumiile egiptene au privirea îndreptată totdeauna spre răsărit... *Literatura* (acestor

«imitatori») *nu trăiește decât din imitație! Ea nu e nici sănătoasă, nici originală, nu e nici naturală, căci numai în Apus poate avea vreo explicare...* Neamul nostru însă este tânăr. În el stau imensele zăcăminte ale unor puteri neîntrebuțate încă. *Noi nu putem avea deci o literatură decadentă*, pentru că a fi decadent înseamnă să decazi undeva! (???!). Noi însă abia suntem pe suișul generos al culmei literare(???). *A inventa o literatură înseamnă a ne da aere de copii bătrâni, înseamnă a pune pe un obraz curat, roșu și proaspăt, un suliman roșu.* O bună literatură trebuie să fie însă o expresie națională!...” etc.

Iată cum Lovinescu ajunsese să caute premiul pasării albastre în literatura poporanistă! Cum combătea, dragul de el, acuma franțuzismul în literatura de astăzi, cum batjocorea imitațiile decadentilor și creațiunile lor bolnave, revendicând în schimb dreptul unei „expresii naționale” pentru literatura cu „zăcăminte neîntrebuțate”. Pe „poetul țărâniei din Ardeal”, anume pe Goga, cel cu „lira războinică și dureroasă”, pe cum și pe romanticul Sadoveanu îi apreciază cu elogi și nu refuză deloc literatura asta, întemeiată pe cunoașterea sufletului neamului nostru.

Dar d. Lovinescu în toate aceste peripeții nu face decât o „filosofie cuminte”, căci are conștiința foarte elastică și-și schimbă foarte repede opiniile estetice. Azi cu Goga și Sadoveanu, poporanist sadea, mâne pune „suliman roșu pe obraz” și aplaudă pe alții. Iar mai apoi își schimbă tot sistemul de logică, revine la decadentism, cu oarecare simpatie, înjură literatura națională în „autorizatul” din Arad, invocând, în locul ei, dragostea de noua literatură franceză și de spiritul latin. După Macedonski și Caion, cari au propagat în aceeași direcție de intelectualizare și de franțuzire a poeziei noastre; după Ervin, cel care voiește să rămână singurul stăpân hotărâtor în această modernizare – d. Lovinescu, care stă singur și fără ucenici, se frământă cu aceleași scopuri puțin originale și pornește de un timp încoace bucinul de reclamă de la înălțimea gazetei *Rampa*, unde se folosește de mijloacele unui afișaj individual, ilustrat cu propria-i fotografie, ca să fie mai bine crezut. „Pasărea albastră” este aproape uitată și, în schimbul ei, se introduce un cuvânt de ordine nou: „Colțul latin”. Limba d-sale

se împletește în înțelesuri echivoce, vorbind despre „pădurea de mâne, literatura de mâne“. Ceva dodonic, vag și imposibil se desface din înflorilarea stilistică următoare:

„În pădurea literaturii noastre e cu deosebire cu colț poetic, o răcoroasă poiană, înconjurată de izvoare(?) încoace și încolo... E un loc de odihnă; un colț pe care l-am putea numi *un colț latin* (fără a ne spune pentru ce! Red.), prin farmecul lui potolit, prin înfrânarea totului și prin armonia aleasă a întregului.“

Și cine va poposi în colțul latin cel „răcoros“? Desigur niște scriitori cari „au un fel rafinat și gingaș de a înțelege arta și talentul de a tălmăci acest ideal de artă (care ideal?) în forma cea mai potrivită, care leagă pe acești (?) scriitori în aceeași școală“. „Acești scriitori sunt artiști adevărați (???), înțelegând sclipirile cuvintelor, fără a le căuta sonoritatea în afară de înțeles... Ei au o măsură mai presus de toate și o sobrietate în simțire (???) și expresia adevărat latină. *Însușirea culturii latine și mai ales a culturii franceze a fost o mare fericire pentru literatura noastră* – într-un cuvânt un colț latin!“

Foarte bine! Dar pasagiul acesta cuprinde rătăcirii și fiecare afirmație e lipsită de dovezi. Contrazicându-le cu afirmațiile anterioare despre această nouă poezie, d. Lovinescu ar fi trebuit să-și păstreze câteva amănunte, renunțând la modul ăsta de a scrie generalități banale și a nu argumenta cu fapte și cu nume. După ce acum câțiva ani și-a făcut un izvor de inspirație din proza și poezia care va predomina la noi și de aici înainte, acum de ce nu ne dă nici o explicație precisă, cari adecă sunt minunații d-sale artiști din școala latino-franceză? Cine sunt protejații d-sale cari ar putea intelectualiza literatura? Ervin cu ceata sa de băieți anonimi, ale căror imitații se cunosc de-o poștă? Macedonski, cu școala sa baudelairiană, căzută în desuetitudine? Sau răzleții ceilalți, cari n-au habar de ce voiește d. Lovinescu să vorbească, spunându-le de un colț latin al culturii lor? În genere, unde este puterea de „înnoire“ asupra unei generații moderniste, cu care d. Lovinescu se tot mândrește? Și cum o să judece posteritatea contrazicerile stabilite în propaganda asta a d-sale, așa de confuză și de puțin periculoasă? Posterioritatea va tăcea, căci va privi zădarnic să

vadă înfăptuite dezideratele d-lui Lovinescu: nici „pasăre albastră“, nici „colț latin“ nu va vedea, decât „o umbră de om, fără liniște și bucurie“ în literatură, pe însuși d. Lovinescu.

VIAȚA LITERARĂ ÎN 1911

O privire generală

Judecând după coloanele revistelor și foiletoanele ziarelor, precum și din operele literare cari au văzut lumina tiparului din anul acesta, nu găsim motive destule ca să credem cumva că viața noastră literară ar fi trecut prin un an de stagnare. Constatăm însă, în schimb, un spor real în multe direcții. Răsfoind, de pildă, revistele în continuare, regăsim forțele cunoscute colaborând înainte, cu subiecte nouă în producerea lor, cu aceleași principii estetice, dar fără să intre cu toții în vreo fază nouă de dezvoltare. Iar cât despre elementele mai tinere, intrate de curând în arenă, dacă nu putem să le socotim ca apariții strălucitoare la orizontul literaturii, totuși rămâne hotărât că mai mulți tineri scriitori, cu talent incontestabil, și-au lămurit situația și-au străbătut în public, prin lucrările lor.

Nu putem însă să facem aceeași constatare și cu privire la rolul ziarelor zilnice în viața literară. Am urmărit și în anul acesta felurite rubrici ale acestor ziare din regat și am ajuns la convingerea că presa politică nu dă aproape niciun sprijin mișcărilor intelectuale și mai ales nicio atenție temeinică literaturii, făcându-se o mijlocitoare între public și scriitori. Foiletoanele literare rămân neglijate și se face școală publicului cetitor mai mult cu romane senzaționale, traduse cu stângăcii stilistice. Informația critică nu există decât sub formă de reclamă. Critica dramatică, scrisă în grabă după reprezentație și de niște reporteri nepregătiți în dramaturgia lui Lessing, se mărginește mai cu seamă la câteva clișee uzate și la epitețe distribuite actorilor, că au fost „bine“, sau „execrabili“ în câte un rol jucat. Iar dacă însuși *Universul*, cel mai răspândit ziar din

București, din spirit vădit de economie, nu-și mai deschide coloanele, decât cu intermitențe, unor scriitori ca d-nii Vlahuță, Caragiale și Gorun, vă puteți închipui ce procedări observă alte ziare, mai puțin îngrijite!

Excepție fac doar două gazete: *Ordinea* uneori, când informatorul Rodion-Steuermann din Iași, cu fecunditatea sa de rasă, dă câteva informațiuni cari pot fi cetite, despre actualitatea literară de la noi și de aiurea și mai adeseori *Minerva*, cu contribuțiile d-lor Sadoveanu, Anghel, Savel și Ciotori și alți câțiva tineri scriitori, însoțiți de dibăcia impresionistului D. Karnabatt, un abil condei literar și un sprinten stilist în presa bucureșteană. Nu încape deci nici o îndoială că, cu atâta osteneală, ziarele din regat nu se pot asemăna cu foile mondiale, fie din Austro-Ungaria, fie din Germania sau din Franța, cari își fac din promovarea mișcării literare o îndeletnicire principală.

Rămân deci tot revistele ca măsură de judecată. Găsim însă că reviste pur literare avem foarte puține. Este acum curentul enciclopedizării revistelor, cu materialuri foarte variate. Chiar și *Convorbirile literare* s-au supus acestei înrăuriri. Astăzi găsim, în venerabila revistă, mai puțină literatură ca în deceniile trecute, în schimb ni se dau de cetit articole de știință, istorie și pedagogie, iar partea critică literară este redusă mai mult la câteva notițe de încheiere a foi. Din vechea gardă mulți au depus condeiul, și dacă astăzi tot mai există o atmosferă literară în *Convorbiri literare*, este că ele caută să se primenească cu forțe tinere, să se supună astfel spiritului vremii. Printre cei dintâi sosiți în primul rând al colaboratorilor întâlnim, ce e drept foarte rar, pe d-l P. Cerna, poetul reflexiv, care a contribuit și în anul acesta cu câteva poezii. Poezia *Romanța* este de un lirism real și cuprinde un cadru de primăvară într-o gradină, în fundul căreia o mierlă își cântă cântecul sentimental, „care e sufletul meu“ - zice poetul - și pe care declară că „îl ascult cu ochii uzi“.

Un alt tânăr, acesta prozator, d-l Chirițescu, are meritul de a fi apărut, chiar la începutul carierei sale, în această revistă. D-sa a tipărit până acum schițe și povestiri de la țară, scrise în o limbă neaoșă și a adus, cu subiectele sale, o adiere de „poporanism“ în coloanele *Convorbirilor*.

Mult ne-am mirat însă să vedem un nou caz de migrațiune a colaboratorilor, a acestor paseri călătoare de la cuib la cuib. Alături de tinerii amintiți au mai venit la revistă mai multe elemente, părăsind ceaiurile literare din strada Gramont, după poticnirea *Con[vorbirilor] critice* ale d-lui Dragomirescu. În frunte Lovinescu, care își transpune la *Convorbiri literare* terenul de cercetări literare și de proză romantică asupra Veneției, intrând cu gândul de a „intelectualiza“ literatura de astăzi. Urmează simpaticul creator al lumii „care nu cuvântă“, subtilul nostru prieten Gârleanu, însoțit de doi tovarăși și un ajutor în luptele sale literare, de d-nii Cornel Moldovan și A. de Herz, amândoi poeți și amatori de teatru și de Atanasie Mândru, un tânăr cumsecade, care versifică ușor. Această primenire însă nu pare a fi de o natură statornică, cu toată vioiciunea calităților celor înșirați.

Ce plină de viață însă ni se arată, și este chiar, *Viața românească* de la Iași, față de altele, cu toate dușmăniile ce are de întâmpinat din pricina credințelor ce le mărturisește direct sau printre rânduri! E voluminoasă și zgomotoasă, ca o sală plină de frunzași din opoziție, cari își rostesc pe rând sentimentele și observațiunile lor asupra chestiunilor sociale de actualitate.

Articolele militante de istorie ale d-lui Radu D. Rosetti, autor al unor studii documentate despre țărănimea și dreptatea ei din trecut, apoi reflexiunile psihologice și judicioase ale d-lui Spiridon Popescu, travestit în Moș Gheorghe, despre nevoile actuale de la țară, sunt indicațiuni limpezi despre așa-numitul „poporanism“, o formulă introdusă ca înțeles pentru apărarea dezideratelor țărănești.

Nuwelele, povestirile multe de la țară, printre cari moravurile prinse de d-l Sadoveanu și mizeriile sociale din icoanele realiste ale d-lui Agârbiceanu, se apropie și ele de aceleași tendințe bune de însănătoșare sufletească a poporului nostru prin cultură. Iar articole în cari se ia adeseori apărarea comorilor noastre din trecut, față de cei ce tăgăduiesc poporului orice simț pentru frumos, arte și poezie, iarăși sunt dovezi că într-adevăr la baza existenței *Vieții românești* există un principiu conducător pur național, pe care poți să-l numești, dacă voiești, și „poporanism“.

Firește, însă, nu numai această culoare garantează succesele revistei. Un simț de selecțiune a valorilor creatoare totdeauna a știut să manifesteze. Achiziția prozatorului Brătescu-Voinești, care, cu venirea la *Viața românească*, a intrat în o fază nouă și foarte îngrijită de producție, a fost o alegere nimerită. Poeți ca Goga, Iosif, Anghel, Codreanu, Alice Călugăru și Minulescu neprezintă, ca buni maiestri ai artei poetice, câteva inspirațiuni unice – pe cât de puțin ne impresionează poezia rece și filozofică a d-lui A. Toma, un particular în armonia celorlalți. Nu vom uita, neapărat, pe Gh. Topîrceanu, care nu numai în cronicile sale umoristice, dar și în poeziile lirice, și-a câștigat titlul de recunoaștere, ca un talent simpatic și muncitor cum este. De încheiere n-avem decât cuvinte bune pentru polemicele asupra trecutului nostru literar, făcute de mâni dibace în această revistă. Poate însă să nu ne identificăm totdeauna cu partea de actualitate din critica *Vieții românești*, căci, între altele, nu-i putem împărtăși entuziasmul pentru Beldiceanu și felul de a trata pe alți prozatori tineri și talentați, ca d-l Cazaban, ca pe niște cantități neglijabile!

Întorcându-ne din Iași la București, găsim pe la chioșcuri, bătând la ochi, revista roșie a d-lui Rădulescu-Motru, *Noua revistă română*. Din punctul de vedere al valorii literare, cel mai fad organ săptămânal. O alegere de talente literare printre colaboratori nu există, căci scrie și publică cine vrea, dar o proză mai convenabilă n-are decât d-l Chiru-Nanov, cu niște descrieri de excursiuni. Informația literară, când nu e scrisă de d-l Theohari, cu tirade lungi, se mărginește la câteva notițe neserioase și pline de înjurii. Cât pentru directorul revistei, un bun filozof de școală și o apariție simpatică în calitatea sa de om, d-sa nu ni se pare deloc potrivit de a hotărî vreodată gustul literar și estetic asupra publicului, câtă vreme a putut să creadă că „d-l Emil Isac este talentatul poet al Ardealului“, iar *Păr de lup* ar fi o bună piesă de teatru.

Ceva nou în viața revistelor a fost în anul acesta apariția și dispariția unei publicațiuni socialiste, anume a *Vieții sociale*. De când gruparea d-lui Gherea s-a risipit și de când revista și activitatea rodnică a multilateralului domn Nădejde în direcția socialistă au încetat, sunt acum cel puțin două decenii, ni se

pare, de-atunci socialiștii au neglijat literatura ca mijloc de propagandă socială, probabil din pricină că nu s-au ridicat scriitorii din sânul lor cari să le reprezinte ideile în vers și proză. Acum însă extrema stângă a tinerelor elemente a numit pe d-l Cocea ca apărător al steagului roșu și a întemeiat revista *Viața socială*, unde să pledeze cauzele drepte ale democrației române. D-l Cocea nu are un trecut literar până acum, căci romanul său din primele debuturi n-a reușit, dar este, desigur, un temperament combativ și are darul socrului său, Mille, darul unui polemist violent. Articolele socialiste au fost ele instructive, dar păcat că partea literară n-a reușit și asta din cauza simplă că nici poeți, nici prozatori de seamă nu se găsesc printre rândurile socialiste. D-l Cocea voia să răzbească și a recurs la tinerii noștri decadenți și simboliști din București, cari însă, neavând nimic cu doctrinele socialismului, n-au putut face serviciul ce i se cuvenea revistei ca să nu apună în mod explicabil.

Cea mai artăgoasă revistă literară este, fără îndoială, *Vieța nouă* a d-lui Densusianu. Se luptă cu d-l Iorga; cu *Viața românească*, cu revista d-lui Motru, cu *Luceafărul*, cu Dragomirescu, a cărui universalitate de teorii nu vrea s-o admira, cu Lovinescu, pe care îl compară cu tipul „junimistului“ și-l acuză că articolul d-sale din *Convorbiri*, despre „intelectualizare“, n-ar fi decât „o reproducere simplă după articolele din *Vieța nouă*“. Dar, când e vorba de material, cine iscălește în revista asta? N. Solacolu, R. Celestra, C. Mărgărint și însuși Ervin, care își caută afirmarea prin, *Lumini și mlaștini*, unde îl cheamă „zonele albastre“ și „s-avântă să-și taie drum eroic spre azurul fără pete“. Dar, ca să ajungi așa de sus, până la azurul fără pete, e foarte greu când porți, alături, de mână, tovarăș de luptă, talente ca Emil Isac! Acest Isac, celebru, grație unor oameni neserioși, a putut să scrie în *Vieța nouă* un articol despre *Ardealul demagog*, în care, spre dovedirea demagogiei ardeleni, citează ca mărturii pe Desmoulins, Robespierre, Carlyle, Marx, Francisc Deák, John Bull, Chamberlain, Cecil Rhodes, Clericalismul Blajului, Erasm din Rotterdam, Marseu, Giordano Bruno, Copernic, Pico della Mirandola, Ion Barac, Nietzsche, Iorga et. Comp., Virchow, Metschnicof, Iaurt,

Eschimoșii și alte nebunii... Cert este însă că demagogia asta nu e nicăiri în Ardeal, precum se știe, dar se află direct în creierii, creatori de absurdități, ai tovarășului d-lui Ervin.

Înainte de a trece însă la mișcarea literară de la noi, să-mi fie îngăduit a face amintire de revista tinerilor craioveni, *Ramuri*, ale cărei condiții de apariție sunt destul de curățele și unde d-l D. Tomescu face partea critică cu un bun-simț și un gust vădit, relevând câteva deprinderi rele ce se strecoară prin viața literară și stăruind asupra tradiției în literatură. Soricu, poetul impresiilor caste, sfiosul liric romantic, autorul sonetelor impecabile, care în anul acesta a putut fi cetit în coloanele *Luceafărului* și ale *Tribunei*, și-a dat și la revista din Craiova tot concursul său călduros.

Trecând la presa noastră de acasă, din Ungaria și Ardeal, ni se deschide una din cele mai frumoase privescări literare din anul expirat. Generația noastră mai nouă de scriitori, grupați în jurul pușinelor organe de publicitate, au reușit, în sfârșit, să stabi-lească relațiuni de mai mare intimitate și de lucrare comună cu scriitorii din regat. Granițele de deosebiri provinciale și principiare în cele culturale au căzut, ca prin farmec, când prozatori și poeți, în număr mare, au venit în mijlocul nostru, să ne cunoască și să-i cunoaștem și noi. Și la serbările de la Arad și Sibiu, cu lecturile variate ale tinerelor talente bucureștene, în entuziasmul reciproc ce se manifestă prin aceasta înfrățire, am văzut licărind o nădejde pentru viitor, anume, ca fiind mulți cari urmărim unitatea în limbă, în literatură și în cultură, de dincolo și de dincoace de munți, datorită ce ni se impune de sine este să stăruim cu toții în noua direcție. Ce-a urmat după aceste începuturi s-a văzut îndată. O serie de scriitori din regat au intrat în rândurile noastre, ale celor de la ziarele politice de la noi, dându-ne o încurajare însemnată în propagarea literaturii în masele mulțimei cetitorilor. Firește, nu este aici vorba de *Românul*. Acolo literatura e prohibită, iar fără consimțirea onor. comitetului nimic nu se poate produce pe acest teren periculos. După păcăleala ce d-l Caragiale i-a tras acestui ziar, toată direcția culturală, oficială, a rămas în grija universalului nostru publicist Horea Petrescu și toată arta poetică se reduce la poeziile d-șoarei Roza Covrig, consacrați

din obârșie autorizată, probabil din partea d-lui A. C. Popovici, cu autoritatea d-sale de critic literar, celebru în felul său. Nu! Meritul acestui curent îl are *Tribuna*. Ea a fost cel dintâi ziar de la noi care a putut să concentreze atâtea forțe literare și științifice în coloanele sale și să exercite astfel o misiune superioară asupra cetitorilor, care fapt a putut să tulbure, spre mirarea noastră, liniștea, cumpătul și omenia de judecată a celor ce nu știu ce să cultiveze și cum să înainteze, decât păstrându-și toată paternitatea asupra politicianismului sec și fără succese.

Ce frumos se oglindește apoi și în *Luceafărul* acest principiu al unității. Agârbiceanu, infatigabilul nostru nuvelist, alături cu masivul fiu al Moldovei, Sadoveanu; poeta noastră Maria Cunțan, cu melodiile unui suflet trist de artistă, alături de Alice Călugăru, autoarea minunatelor paste, cu fond adânc de cugetare, din *Cântecul de greier* și *Copacul*, două perle ale literaturii noastre mai nouă. Virgil Cioflec și Caton Theodorian, autori de schițe, își reiau seria de caracterizări de oameni și de suflete. Iar tinerii poeți, ca Ion Borcia în *Sonetele* sale și Victor Eftimiu în poeziile sale, cu versuri albe, cu ritm vioi și sonorități, vin și dau paginilor calme o varietate ademenitoare...

Înceind cu *Luceafărul* darea aceasta de seamă asupra ziarelor și revistelor în cuprinsul lor literar, ar trebui să-mi continuu expunerile și asupra volumelor ieșite în acest an. Cetitorii acestei reviste însă știu foarte bine că, în cursul anului trecut, am tratat aproape toate volumele mai însemnate cari au apărut. Am relevat romanele *Apa morțior* de Sadoveanu, *Pe urma dragostei* de Irina Lecca, *O căsnicie*, nenorocirea d-lui Ionescu-Quintus, și *Ada Lazu* de Constanța Marino; ne-am ocupat de poezii și volumele lor nouă, ale d-lui Cincinat Pavelescu și H. G. Lecca și ale câtorva dintre simbolistii mai noi, neuitând nici chiar pe Dragoslav, cu trăsnetele Sfântului Ilie.¹

Cât pentru valoarea literaturii noastre dramatice, scrisă în anul trecut, regret a fi trecut cu vederea, până acum, *Înșir'te, mărgărite*, piesa-poem a lui Victor Eftimiu. Lucrarea asta a fost

¹ Aluzie la volumul lui I. Dragoslav, *Povestea trăsnetului*, apărut în 1911 (n. ed.).

la teatru, ca și în volum, un surprinzător succes al tânărului autor dramatic și, deși cam târziu, după ce atâția luminați critici și-au spus părerile lor asupra operei, vom reveni și noi asupra ei.

Nu putem închide cronica aceasta succintă de peste an fără a lua notă de o pierdere simțită pe care a îndurat-o literatura. Unul din scriitorii noștri cei mai de seamă, Ion Adam, o personalitate originală în proza noastră, mult apreciată de prieteni și de public, s-a stins pe neașteptate în toiul creațiunii sale artistice. *Florile de câmp* și *Povestirile* lui, adevărate idile de la țară, i-au deschis cariera de scriitor și l-au adus în rândurile celor ce făceau *Sămănătorul* la început, printre cari Adam a avut un deplin succes și o rară simpatie. Romanele sale, mai ales *Sibaris*, au fost cetite cu interes pentru multele pagini romantice și pentru modul îndrăzneț cum trata mai cu seamă câteva pagini sociale. Suflet sensibil și mândru, fantazie într-aripată, stilist cald și cu o culoare populară în limba sa bogată, Adam își va păstra o pagină de seamă în istoria literaturii contimporane.

VIAȚA LITERARĂ

[XII]

O învinuire nedreaptă. De ce nu cunoaștem noi limbi străine. Noi și literatura maghiară. Utilitatea limbei germane pentru cultura noastră

În presa literară din regat se poate ceti adeseori învinuirea gratuită la adresa noastră, a celor din Ungaria, că am fi dușmanii literaturilor străine și că, îndeosebi, literatura franceză ar fi foarte departe de orientările noastre. Constatăm însă față de acuzația asta, luată din vânt, că, dimpotrivă, literaturile străine, fie cele clasice, fie din perioada modernă, ne-au fost totdeauna simpatice și nu le-am combătut nici influența lor, decât doar în cazuri concrete, când ne puteau aduce prejudiții și falsificări spiritului românesc în dezvoltarea culturii noastre. Și în special reprezentanții de frunte ai oricărei literaturi străine ne-au fost totdeauna o lectură căutată.

Că există această legendă în cercurile confracțiilor bucureșteni nu ne putem mira, și socotim că n-au să strice deloc câteva explicări, pe cari trebuie să le dăm. Legenda se înțelege din faptul că, într-adevăr, la noi se vorbesc foarte puține limbi străine. Dar vina nu este a noastră, ci exclusiv a statului maghiar, care singur își reglementează, în favorul limbei maghiare, învățarea limbilor străine. Cetățenii de altă rasă decât cea suverană nu mai pot să-și ia diplome în străinătate, decât numai sub auspiciile regimului maghiarizator de la Cluj și Budapesta. Vremile cele bune, când iluștrii noștri fruntași se întorceau din Italia, Franța, Belgia și din țările germane au trecut, în fața sistemelor de educație patriotică de astăzi. Mulții noștri advocați și feluriții noștri doctori, cari alcătuiesc clasa noastră mijlocie și iau locuri însemnate în viața noastră socială, vin de obicei cu o mentalitate unghurească, cu o topică huno-altaică, cu o pronunțare românească aspră și barbară. Iar noi, cei de la gazete și reviste cari mai cultivăm limba noastră pe acest

pământ, încercăm greutatea multe și reușim cu anevoie a curăți toate defectele astea din atmosfera ce ne încunjură.

Ne-ar rămânea, în consecință, să ne îndeletnicim numai cu literatura maghiară. Dar, din norocire, s-a ivit un literatofag zgomotos, care ne-a speriat și de literatura asta – amenințând pe toți aceia cari ar mai ceti sau traduce în românește pe Petőfi sau pe Madách cu *Faustul* unghuresc cu epitete de „trădători“ ai neamului românesc. Cu teorii de acestea inaugurate de șeful intelectualilor noștri de acasă, de d. A.C. Popovici, ne vine și nouă foarte neplăcut să mai cetim „Befordultan a konyhára, rágyujtattam a pipára“ a bietului Petőfi.

Un singur noroc ni se pare că ne-a mai rămas pentru salvarea cunoștințelor de literatură universală. În loc de a avea un simț pronunțat pentru limba franceză, care ni se cere de dragul stilului mai rafinat, împrejurările ne-au înzestrat cel puțin cu o temeinică înțelegere a limbei germane, care ne stă în ajutor la multe. Suntem, din mila lui Dumnezeu, în stare să traducem, să scriem și să vorbim în limba asta bogată, care ne deschide frumoase perspective asupra culturii universale. Și ne știm folosi de faptul că germanii au avantajul de a fi stăpâni pe monopolul celor mai bune traduceri din literaturile străine de pe cele cinci continente.

Pe cât de superficial traduc francezii, în felul lor pripit, pe atât de obiectivi au rămas scriitorii germani, încă de pe vremea lui Schiller, care a fost întâiul traducător al lui Shakespeare în Germania. Tot așa n-au fost popularizatori mai mari ai literaturilor străine ca literații germani. Operele lui Ibsen, de pildă, s-au răspândit prin Paul Schlenther din Viena, fără a fi fost cetite mult în limba lor originală. Iar literatura slavă cea bogată desigur tot prin germani a trecut în Europa, cum s-a întâmplat de curând cu o splendidă traducere a operelor lui Dostoievski. Prin mijlocirea asta firească a limbei nemțești am putut să aflăm de popularul filosof Emerson. Și am reușit să avem distracțiuni frumoase chiar cu artele bizare ale japonezilor culți de astăzi. Din revistele și traducerile lor, am aflat, de pildă, despre regretatul scriitor Lafcadio Hearn, apuseanul zbuciumat, care s-a stabilit în Kyoto, în Japonia, și luându-și numele de Koyzumi Yakumo, s-a cununat cu o japoneză, lăsând în urma sa

acele descrieri celebre de moravuri originale și budhiste, cu tot felul de scumpeturi artistice japoneze din fermecata țară a Orientului îndepărtat, care ne-a oferit acum câțiva ani spectacolul eroic de la Port-Arthur¹.

Neapărat că în ceea ce privește literatura originală a germanilor partea lor modernă nu ne-a putut cuceri așa de mult. Căci oricât de echilibrați și de muncitori ar fi scriitorii aceștia de rasă, ei au putut să cadă în anii din urmă în anumite rătăcirii, alcătuind grupări decadente cu diferite „cabareture”, imitând pe francezi. Wolzogen, Wedekind, cel mai senzual autor dramatic, și alți tineri versuitori – ca și mulți tovarăși actuali ai noștri din București – s-au scufundat în clarobscurul gusturilor exagerate, cu virtuozități de ritm, de simbolism embrionar, în cari ipostaze apăreau ca niște revoluționari. Curentul acesta din fericire a trecut repede și la germani și nu s-a repercutat la noi, neavând nimic comun cu partea noastră sufletească. Doar poeziile lui Bierbaum, apoi Dehmel, câteva drame simboliste ale lui Hauptmann și clasicele tragedii ale lui Hugo von Hofmannsthal de ne-au atras în regiunea lor.

Un caz foarte serios de judecată literară cinstită a presei germane se vede în special în anii din urmă, când s-a atras atențiunea asupra autorilor belgieni, cari s-au ridicat atât de mult în ochii Europei. Mai ales, când criticul german a popularizat, în monografia, figurile aceste. Stefan Zweig, prietinel cunoscut al lui Maximilian Harden de la *Zukunft*, a străbătut și în Franța cu monografia celebră asupra lui Verhaeren mai ales. El a fost acela care mai săptămânile trecute a scos cel mai nou volum de poezie al lui Verhaeren, sub titlul *Ore de seară*, la Frankfurt, cu o prefață a sa și a mijlocit jucarea unei nouă opere dramatice, *Helena de Sparta*, la Berlin, în loc de a se juca mai întâi la teatrul din Paris al lui Antoine. Aflăm din criticele lui Zweig multe amănunte despre superioritatea literaților flamanzi asupra poezilor moderni de astăzi din Franța și ni se spune că o mare parte a presei franceze invidiază pe

¹ Cine voințe să cunoască pe Lafcadio Hearn, în traducere germană, să-și procure operele lui populare din Frankfurt a.M. și biografia extrem de interesantă din *Zukunft*.

acești poeți, cari scriu de obicei mai „barbar” și nu fără influențe din partea rasei germane, cu care se înrudesc. „Nicăiri – scrie criticul Zweig – Verhaeren nu este mai puțin popular ca în Franța. Aceasta s-a văzut din sfânta indignare și protestare din *Mercure de France*, relevând cartea mea asupra lui Verhaeren și declarând că sunt duzine de poeți în Paris cari sunt mai pe sus de Verhaeren în ceea ce privește rasa lui latină!”

Fac deci rău și sunt în perfectă eroare confrății noștri de la Dâmbovița când ne învinuiesc mereu că nu avem de unde cunoaște literaturile străine, până ce colțul francez nu ne este cunoscut. Câtă vreme suntem înlesniți de o limbă ca cea germană, suntem destul de bine informați asupra literaturii universale și ni se dau prilejuri bune de a selecționa pe autorii noștri favoriți, după gustul nostru tradițional, fără a avea nevoie de sfaturile amicilor noștri.

EVREII ȘI LITERATURA ROMÂNĂ

În urma articolului din numărul 3 al *Luceafărului*, în care am scris o reprivire asupra vieții literare din 1911, mi-am atras câteva dușmăanii. Regret că trebuie să le constat. Unele le-am primit din partea unor foști colegi eminenți, altele de la colaboratori și prieteni, care s-au crezut prea puțin considerați prin rândurile mele. De faptul ăsta nu sunt însă vinovat eu, deoarece știu bine că, cu sensibilitatea multora de astăzi, e foarte greu să nu le jignești și micile vanități. Dar experiența ne învață că aceste supărări vin și trec cu vremea și se uită prin împrejurările lor schimbătoare.

Nu însă cu aceste neînțelegeri, așa-zicând din familie, voi să mă ocup. Mi s-au aruncat, din pricina aceluiași articol câteva vorbe de certare din regiunile străine, la cari nu m-am așteptat și unde am fost întâmpinat cu mare obrăznicie. Există anume la București o revistă *Facla*. Director: d-l Cocea! Secretar: un fost monah simpatic, Arghezi Tudor, autor de articole, mai puțin caste, împotriva arhierilor, combatant violent pe alte terene și poet cu versuri pe care le-am lăudat într-un foileton din *Tribuna* și pe care foileton *Facla* l-a reproduș la timpul său. Afară de acești doi urzitori ai *Faclei*, se mai zvârcolesc, cum văd, o droaie de pui de evrei, deghizați în pseudonime: „Eujorlas“, „Argin“, „Bock“ și „Justus“ și alte jivine, cu ciucuri la ureche, în coloanele acestei reviste.

Unul din acești deghizați, insultându-mă pe mine într-un articolaș, are chiar fudulia de a se declara, pe față, iscălindu-se direct: „Un jidan“, adică, cu alte cuvinte, unul din mai mulții evrei cari se prefiră astăzi în presa românească din București, literară și politică.

Și iată ce a scris „Un jidan“ despre un articol din *Luceafărul* și altul din *Tribuna*. Citez textual, ca să vedeți un tip de mincinos în presa de astăzi.

1. „D-l Ilarie Chendi a somat pe evrei să se lase de scrisul românesc. Evreii să scrie în jargon. Ei n-au ce căuta în altă limbă! Această somație d-l Chendi a făcut-o în *Luceafărul*.“

Răspund că „Jidanul“ minte! Nici un cuvânt din cele citate aici nu există în articolul meu din *Luceafărul*. Eu, în darea mea de seamă, n-am făcut nici o propagandă împotriva evreilor și nici n-am pomenit măcar cuvântul „evreu“. Dar am amintit, pur și simplu, pe Rodion, de la *Ordinea* și pe A. Toma, poetul de la *Viața românească*. Și-am spus despre cel dintâi cuvinte destul de bune, arătându-l ca un „informator, care, cu fecunditate de rasă, dă câteva informațiuni cari pot fi cetite despre actualitatea literară de la noi și de aiurea“, iar despre poezia lui A. Toma, mărturisind iarăși adevărul, cum îl simt, că această poezie a d-sale, „rece și filozofică impresionează puțin“. Unde este deci „somarea“, unde e vorba de „jargon“, unde e darea afară din literatura română a evreilor în *Luceafărul*? De ce voiește un ziarist, numit „Un jidan“ să se distingă numai în minciuni și să nu înțeleagă adevărul, decât în ordinea inversă?...

2. „Dar d-l Chendi scrie și în *Tribuna*. Iar acolo d-sa arată avantajile pe cari le au ardelenii asupra românilor din regat.“

Răspund la asta că „Un jidan“ n-a văzut foiletonul meu dacă afirmă asemenea năzbâtii. Căci subiectul meu, despre influența germană la românii din Ungaria și influența literaturii francezești la cei din România, n-a fost deloc vreo constatare cu tendinți, ca să dovedesc cumva vreo superioritate a unora asupra altora dintre noi, românii. Vasăzică, nici de „avantagii“ sau de „chinchirentă“ n-am vorbit, în sensul fals cum inventează iarăși ipochimenul *Faclei*.

3. „D-l Ch. citează în *Tribuna* pe traducătorul Stefan Zweig, care traduce pe poeții francezi într-o admirabilă limbă. Da. Decât Zweig este evreu! – D-l Chendi îmi destăinuiește că Zweig s-a dezvoltat sub auspiciile celebrului publicist Maximilian Harden. – Da! Decât și Harden este evreu!“

Bine, sunt evrei atât Harden, cât și Zweig! Dar m-a întrebat pe mine cineva de la *Facla* dacă am scris eu undeva că n-ar fi? Aveam eu, în foiletonul meu, trebuința de a mă ocupa de rasa acestor publiciști germani cunoscuți și nu numai de partea lor literară, care mă interesa? Înseamnă, în genere, o inconsecvență împotriva principiilor antisemite, când vorbești bine de evreii de talent, sau iai la refec pe cei agramăți, pe cei îmbulzitori și fără vreo pregătire pentru cariera publicistică? Ce aberație de parazit.

Mai sunt ele și alte îngăimări mincinoase ale altor anonimi din *Facla*, dar niciunul dintre ei nu întrece pe acest „Un jidan“. Căci mai rar să vezi astăzi un evreu înjurând pe altul din neamul iudaic! Iată însă cum își termină, în cazul de față, pamfletarul nostru părerea asupra confratelui său de confesiune Harden!

„Și în ceea ce privește Harden, îl socotim – adevărat îl socotește numai *Facla*! – ca pe un pamfletar foarte puțin stimabil.“ Cum, atâta tot? Numai atât să „stimizeze“ un microscopic tip jidovesc de la *Facla* pe un Harden, directorul revistei *Zukunft*, răspânditorul înflăcărat al principiilor politice și naționale ale lui Bismarck și condeii mult oțelit împotriva moravurilor sociale stricate ale cercurilor conducătoare germane? Ei bine, dacă Harden este „foarte puțin stimabil pamfletar“ pentru noi, cât de „stimabil pamfletar“ ar trebui să considerăm pe „Un jidan“?...

*

Să-l lăsăm însă în bârlogul lui și să ne vedem de partea generală a problemei ce se leagă de acest caz. Căci acuzațiile aceste calomnioase de intoleranță și de prigonire a evreilor români în viața intelectuală se repetă mereu în timpul din urmă la adresa scriitorilor români. Mai cu seamă în generația tânără evreie se observă acest curent, în diferite ziare și reviste de a doua mână. Publiciștii mai vechi dintre dâșii sunt și rămân ceva mai rezervați, cel mult își fac vânt câteodată prin presa străină unde propagă aceleași jăluiri prin *Frankfurter Zeitung* și *Wiener Tageblatt*, sau chiar în *Pester Lloyd* împotriva presupuselor persecuțiuni. Încolo ei rămân prin coloanele

ziarelor partidelor politice, încearcă asimilări de cetățenie și de rasă, sunt plini de pretenții și de aroganță chiar, fără a-și putea pe deplin tăgădui însușirile lor moștenite: lingușirea și umilirea față de bărbații politici de cari depinde existența lor! Răsar și talente literare printre dâșii, cari se ridică până la nivelul revistelor celor mai bune. Așa încât problema e pusă de sine în discuție și o deșteaptă însăși înmulțirea asta a numărului intelectualilor evrei din țara românească și multele lor cercuri culturale.

Cestiunea evreiască, pe cât vedem, se împarte în două direcțiuni. Ea cere să se rezolve în amândouă. Atât în partea sa politică, cât și în cea culturală. Cât privește emanciparea lor politică nu ne interesează la acest loc, căci diplomația și tactul bărbaților politici din regat, precum și articolul 7 din Constituția României, poartă destulă grijă ca evreii să-și păstreze rasa lor, să nu fie nici asimilați și nici recunoscuți de cetățeni români decât în o selecțiune bine cântărită. Noi, ardelenii, respectăm și admirăm chiar acest punct de vedere. Noi știm bine că numai astfel se poate apăra integritatea națională a statului român și numai în acest chip se poate evita ca statul cu vremea să se împartă vreodată în naționalități recunoscute și ca azi-mâne toți străinii din România – masele de unguri și ciangăi, bulgari și sârbi, încurajați din țările lor revoluționare, și nemții, cu coloniile lor – să-și ceară și ei egalitatea drepturilor politice. Noi mai știm, din experiențele noastre, din stările noastre din Ungaria, câtă falsificare de mentalitate a adus asimilarea și încetățenirea evreilor asupra poporului unguresc și, mai ales, asupra politiceii conducătorilor față de naționalitățile autohtone.

Dar, când ne gândim la partea culturală a cestiunei israelite din România, când le vedem hărnicia asta cu care se organizează în societăți, cum știu să parvină în presă și să-și cultive școalele, înțelegem totuși, uneori, că problema asta a doua este mai greu de rezolvată. S-a spus de mult că cultura românească este a românilor și că, în literatură și arte, unde e vorba de sufletul românesc, n-au ce căuta evreii. Și în jurul acestui principiu ne-am adunat toți câți ne păzim de influențe străine, cari ne-ar putea submina fondul nostru de continuitate și tot caracterul etnic al progresului nostru pe terenele intelectuale.

Cine răsfoiește însă noua noastră literatură în dezvoltarea ei din ultimele decenii va fi surprins de adevărul că mai multe talente de origine evreiască și-au avut situația lor în această mișcare literară. Un condei ca Gherea a putut fi simpatizat și este încă actualmente popular între mulți cetitori. Un autor dramatic Ronetti-Roman, cu piesa sa *Manasse*, a avut mulți ascultători în Teatrul Național și destul entuziasm printre români. Sunt apoi astăzi atâția învățați cari, în oficiile publice din regat și prin presa științifică, s-au impus ca muncitori de marcă, atât ca matematici, cât și ca filologi sau ca interpreți de texte etnografice și ca autori de cărți didactice răspândite. Nu colaborează astăzi la *Viața românească* poetul Toma și nu scrie acolo criticul Sanielevici? Iar dintre tinerii evrei, cu talent poetic destul de pronunțat, cărora le-am deschis și noi coloanele, pentru frumusețea limbei la care au ajuns să scrie, de ce i-am prizoni?

Iată deci aici o serie de dovezi că noi, ca oameni culți și rezonabili, știm să rămânem toleranți cu literații și publiciștii de orice gen, ieșiți din neamul evreiesc și nu ne gândim să-i gonim din „scrisul românesc“, trimițându-i la „jargonul“ lor – cum ne acuză gazetele jidovite – și le acordăm o largă libertate de manifestare, când vin, în numele unei fapte bune și cu talent recunoscut, în rândurile scriitorilor noștri. Un Heine, un polemist ca Börne, n-au să fie respinși de pe teren nici la noi de se vor naște! Cât de grea este însă o asimilare cu dânșii pot vedea și evreii noștri literați când, și astăzi încă, poporul german, cel cu o cultură atât de înaintată, mai urăște atât de mult pe autorul poeziei *Loreley*, încât nu îngăduie nici o statuie în orașul lui de naștere.

Aceasta poate fi o învățătură pentru toți publiciștii noștri evrei, ca să nu ieie pildă de la cei cu prezumțiune și de la insultătorii de genul Brociner, care umple lumea cu ura sa împotriva stărilor din România. Și când bagă de seamă că, în jurul lor, există atâtea secături improvizate de reporterași diletanți, de pișcheri cu tendințe vane și de destrăbălări fără spirit, să facă bine să-și potolească turma, sau, în cazul contrar, să ne îngăduie a-i lua noi de perciunii lor nespălați pe aceștia și a-i alunga de la poarta culturii noastre, la care bat cu atâta îndrăzneală.

POEZII ȘI POEME

POEZII ORIGINALE

I

Primul pas în lume

Ca o păsărică
Ce din cuibu-i sare
să zboare-n lume
După-a sa mâncare
Aripile însă-i
Sunt debile tare
N-o avântă încă
Sus la cer, la soare;
Ca și fluturelul
Ce cu aripioare
Debile, se-ncearcă
Din floare în floare
Să-și sugă odorul
Să-și stingă amorul...

Așa eu acuma
Am pășit în lume
Mic, fără putere
Și fără de nume.
Iar dacă odată
Am pășit afară
În vechiul lăcașu-mi
Nu pot pași iară.

II

Nu-i nimic – numai vis!

În mansarda-mi cea îngustă trist zăceam pe patul meu
Luna palidă-și trimise razele din globul său,
Însă iute, spărioase când m-auziră suspinând
Și cu voce tremurândă „oh, iubită!“ exclamând,

Se retraseră îndată, lăsându-mă în durere...
Ah, și tu, o, lună dalbă, și tu-mi negi vreo mângâiere?
Tu încongiuri pe morbosul ca copila cea ingrătă,
Ce amorul mi-l refuză și tot rece se arată?!
Și așa în neodihnă mă-ntorsei eu tot mereu
Până ce, fiindu-i milă, mă strânse-n brațe Morfeu
Și p-aripi de fantazie mă duse la mândra mea
Ce pe-un scaun în grădină sub iasomin cântând ședea.
La picioarele-i de zână pe iarbă m-am așezat
Și capu-mi greu de durere pre-a ei mâni am delăsat.
Ea răsând-plângând și-nclină capul pe-al meu piept.
Eu exclam numai: „Iubito!“ Ea: „Demult, ah, te aștept!“
Buzele-mi pe-a ei vibrânde le imprim de multe ori;
Două lacrimi arzătoare curg din ai ei ochișori.
„Au tu ești, o, copiliță, ingrata de-odinioară?
Tu ești vrăjitoarea care-mi nega a sa gurișoară?“
Ea tăcea, însă suspinul și pieptul ei palpitând
Arătau că e fidelă până-n recele mormânt.
Deodată ambii sărirăm în sus, – portița cârțai
Și în ea mama iubitei surâzând ni se ivi.
„V-ați aflat, inimi pierdute, v-ați aflat, copiii mei?
Ah, trimite, Doamne, binecuvântarea-ți preste ei.“
Ambii-apoi în fața mamei am îngenuncheat
Și ea cu plăcere mâna mândrei mi-o donat.
Mă trezesc! Și mâna-mi goală îmi arată soartea mea!
Unde ești, a mea mireasă, unde ești, copilă rea?
Numai vis? Ah, afurisite, invizibile ființe
Ce-mi realizați falace sântele mele dorințe,
Ah, amăgitori diaboli cu balsamul cel vrăjit,
Unde sunt iasmin, grădină, toate ce mi-ați oferit?!
Numai vis? Și ea crudelă? Tot ca ieri și-alaltăieri?
Dumnezeule, demândă: „Muritorule, să pieri!“

III

Rechemarea lui Șaguna

E iarnă! Și de neauă groasă
Pământul e acoperit.
Și totul în noapte tăinoasă
Acuma este investit;

În marea-ntinsă, azurie,
Lucește luna și visează.
Și la lumina-i argintie
Mulți îngerăși se desfătează.

Tăcere mută, mormântală
Observă albul Crivăț domn
Și numai rar, cu vocea-amară
Gemând suspină lumea-n somn.

.....
Ce-nfătoșare-ncântătoare
Ce loc sinistru maiestos,
E colo-n sat cu colinoare
Cu cruci și pietri sus și jos?

E cimiteriul, loc de pace,
Împărăția morților,
De unde nimeni nu se-ntoarce
Degeaba-l cheamă vreun dor.

Iată-o figură învălită
Se mișcă printre pietre lin
Și umbra-i lungă, necioplită,
Negrește locul cel divin.

E un moșneag! Ce-nfătoșare!
Cu barbă albă, părul nins,
Trăsuri marcate de-ntristare
Cu spuza-n ochi de focul stins.

Fantoma se mișcă-nainte,
Pân'ce sosind la un mormânt
Exclamă: „Șaguna, Părinte!“
Și pică la pământ plângând.

Din turnul din apropiere
O buhă țipă fioros,
Iar jos la criptă, în tăcere,
Fantoma plânge dureros...

E cimiteriul, loc de pace,
Împărăția morților,
De unde nimeni nu se-ntoarce,
Degeaba-l cheamă vreun dor...

Ș O A P T E

[1]

Vino

Mi s-a deschis raiul, iubito. Munții sunt înaintea mea, munții cu brazi, cu păraie și cu toate minunile celelalte. Iată feriga ce o rupeam împreună. Iată fragile cum își culcă roșata la umbră și așteaptă să le culegi. Iată florile cum râvnesc după sărutarea ta. Tu singură lipsești din munți – tu, mândră căprioară.

Vino. Te chem, te strig pe nume. Și numele tău zboară pe aripi serafice, zboară din stâncă în stâncă, din vale în vale, și se pierde departe în răcoarea pădurii. Nu, nu se pierde. Și acolo-l rostesc zânișoare în șopot și toate se întrebă: cine ești tu dornic chemată, iubită...

Vino. În umbra de brad e patul molatec de mușchi încins de iederă. E patul, pe care șezând, ne-am jurat credință pe veci. Împletiseși două cununi de iarbă și din fire de romoniță. Ne-am încununat cu ele și o sărutare nebună ne-a fost jurământul... Din crengi sărea nestâmpărată o veveriță, martora singură la toate – iar jos prin tufiș cotcoroza o găinușă... Iată-le toate neschimbate ca atunci. Numai tu lipsești – tu, mândra mea.

Vino. Potecile ne așteaptă să rătăcim pe ele și să ne înălțăm sus, sus la lumină. Mai știi cât e de dulce iubirea la lumină?

Vino, căci ne vom face acolo o colibă. Vom fi singuri ca doi porumbei în vârf de copac, singuri cu iubirea și păsurile noastre. Și din înălțime, noi doi vom fi stăpâni pe fire, pe munți și văi și pe toate minunile lor...

Cum? Nu vrei, iubito? Nu mai vrei să zbori cu mine?... Nu poți?... Rămâi dar. Rămâi jos în draga ta căscioară. Acolo ai un pian, ce-ți zdrângăne cântece de iubire. Și mai ai o bucătărie, în care gătești prăjituri cu spumă și fripturi cu macaroane... Am înțeles că-ți plac grozav macaroanele, de când cunoști pe celalalt... Rămâi, dragă, acolo. Căci ce să mai zbori tu, ce să mai cauți tu la munte, când jos e viața atât de plăcută, cu prăjituri cu spumă și cu fripturi cu macaroane?... Și, la dreptul vorbind, nici n-ai mai încăpea în micul meu cuib de pe munte, dragă matroană!

[2]

Înviere

Înainte, tot înainte pe... panta mării, spre gloria pământească, spre tigna vieții.

Pornit-ai, suflet visător – și prin furtunoase valuri ale vieții, iată-te ajuns, ajuns!

Obrazul tău îmbrobonit de sudori, ți-l șterge, fruntea ta încrețită de povara greului drum ți-o netezește, mâna delicată a ei, pe care de tovarășă ți-ai ales-o; tovarășă este ea vieții tale, o viață întreagă.

Cerul e senin, pe pământ pace; adumbrită de iubire liniștea în sufletul tău sălășluită-i...

Ești în „vârf de munte“!

Brodezi de-acum în gându-ți pânza fericirii.

*

...„Lumea asta-ntreagă
e o clipă suspendată...”

Deodată o furtună se ridică. Văjâie, urlă, geme... iar în jurul tău zdrobit e totul, singur, cu iubita, ce tremurând ți se alipește, privești în juru-ți pustiul întins!...

.....
Unde-i „liniștea în suflet“, unde-i „gândul fericirii“?
Unde-i „vârful de munte“?

Din visuri și iluzii căzut, te regăsești în fața unui munte ce falnic se ridică, iar o cărărușă șerpuitoare printre stânci și prăpăstii se furișează, îndemnând la câte un dulce popas, la umbră de copac, la tânguire de izvor, care își plânge destinul, menirea de a-și părăsi căminul, pentru a se pierde în adâncimi depărtate de valuri verzi...

Înainte! te îndeamnă iubita.

În sus! șoptește pădurea.

Acolo e ... învierea!

[3]

Te iubesc...

După ani mulți, petrecuți la școală, Vasile se întoarce acasă, la sat, același sățșor cu uliți povârnite, cu bisericuța mohorâtă, cu case ca niște cuiburi de barză. Numai oamenii s-au mai schimbat la față de când nu i-a văzut. Băieții de odinioară s-au făcut flăcăi, iar copilele fete mari.

Vasile, văzându-i, își reaminteste viața din copilărie, cu toate jocurile și nevinovăția ei... Uite, aici e și Aurelia dascălului, cu care mai mult se jucase prin țărână și sub cireșii din fundul grădinei. Și ce frumoasă s-a făcut Aurelia, ce ochi, ce păr, ce buze!...

Și peste câteva zile parcă mai trăiește o dată copilăria. Mână-n mână, Vasile și Aurelia rătăcesc prin grădină și pe câmp, culeg flori din câmp și cireșe din grădină. El îi povestește de prin oraș, despre minunile din lume. Și ea, care niciodată n-a trecut pragul satului, îl ascultă fermecată și-l soarbe cu privirile.

Vasile înțelege aceste priviri, căci Vasile a umblat mult în lume. Și odată, șezând sub cireș, o întrebă:

– Aurelie, mă iubești?...

– Zău că te iubesc, Vasile!

– Ba nu mă iubești...

– Ba zău că... așa te iubesc, de zău că...

– Las' că știu eu că nu mă iubești...

– Să mă bată unul Dumnezeu de nu te iubesc din tăta inima, zău că...

Și Vasile a-nvățat iubirea-n lumea largă. El cuprinde pe Aurelia-n brațe și o sărută și ce fericită-i ea în brațele lui. Ea nu întreabă de-i păcat sau nu iubirea de-acum.

Ea crede că și asta-i copilărie, odinioară, când sub același cireș se sărutau ca două mierle nevinovate...

Dar vara trece și Vasile pleacă iarăși în străinătate. Aurelia rămâne cu celelalte fete din sat. Trec luni, trece anul și el nu mai vine, căci s-a făcut domn la oraș. Și biata fată, stinsă de dor și iubire, îi scrie:

„M-ai ciufulit, Vasile, așa m-ai ciufulit, de zău că ...“

[4]

Rupe lanțul...

Blăstem, iubito, pe părinții tăi, cari mi-au răpit comoara mea, inima ta. Blăstem și pe oamenii și soarta cari mi te-au înstrăinat. Blăstem pe toți și pe toate, cari mi-au zdrobit iubirea și viața...

Ah, nu.

Nu lumea o blăstem, ci pe tine. Tu singură ești vinovată de nenorocul meu. Tu, cea mai lașă între femei!

Urâtă e femeia, Doamne, când e lașă!...

Cât te iubeam! Cât mă închinam ție! Și ce mândru era altarul ce-ți clădisem în sufletul meu!... Și când am văzut că împrejurul meu se ridică viforul și că vijelia turbată amenință cu pierzare altarul meu, ți-am zis:

– Vino să fugim, iubito. Vino, căci aici nu e loc de iubire. Oamenii pe aici au numai *mutre* de oameni, dar inimile lor sunt de câne, sufletele lor n-au fost încălzite de sfințenia iubirei...

Și tu? Ai rămas obidită, apoi rece ca sloiul. Ah... cum să fugi, căci ai părinți și rude și lumea ce-o zice, lumea... Da, și prietenii cei buni... și, în sfârșit, că nu poți s-o faci ca eroinele din romane...

Da, da, nu puteai s-o faci ca eroinele din romane. Băgai de seamă atunci, iubito, că nu ești potrivită de eroină din romane, ci, cel mult, de eroină din proza cea mai sarbădă...

Și n-ai fugit: n-ai voit să frângi lanțul ruginos ce te lega de semenii tăi. Și singur m-ai lăsat să plec departe...

Și acum, din depărtare, întreb pe-un prietin: ce mai face lașa mea iubită? Iar el îmi scrie:

„E bine. Are un cățeluș, pe care îl duce la plimbare sub arini. Și singura ei dorință este ca în locul cățelușului să poată duce în curând pe altă ființă la plimbare“...

Și pentru o asemenea iubitoare de dobitoace am blăstămat eu atâta lume!...

[5]

Leana

Ce nume de înger! În cer de-aș fi, pe cel mai frumos îngerăș Leana l-aș numi. Un înger colea, cu fața rotunjoară și roșie ca și o piersică dogorâtă de soare, cu buze ca o cireașă despicată. Parcă-l văd înainte-mi pe acel îngerăș: cu trupul sculptural într-un văl într-aurit, cu aripi albe și cu părul bălai, ce flutură, flutură-n zbor...

Leana! Ce nume duios! E șopot de flori, când vântul de seară se-ngână cu ele. Pe zâna florilor, ce se dezmiardă în roua din potire și se leagănă în razele lunii tot Leana o cheamă...

Cei răi, cei cu păcat în suflet și cu venin în inimă să nu-mi rostească acest cuvânt, căci mi-l pângăresc. Nici cei ce nu înțeleg iubirea să nu-l poarte pe buze, căci nu se cuvine ca buze profane să se atingă de flori de cireș...

Nu! *Leana* se șoptește numai seara, când florile sunt amețite de iubire, când duhurile nopții se coboară pe razele de lună și se strecoară prin frunziș. *Leana* se șoptește numai în poezia nopții, când ești părăsit de lumea cea sarbădă și vânătoare de noroc. Sau în vis, când fantazia îți rătăcește departe, departe, prin sferele eterice, buzele-ți murmură lin și

dornic: *Leană!*... cam așa cum copilul din leagăn, duios de sânul cel dulce, își mișcă buzuțele-n vis și-ngână cuvântul *mamă*...

Leană! Ce farmec, ce poezie dulceagă, ce nume de înger... și totuși... Leana mea ce drăcoaică e!

„Haide, nu mai visa, fii cuminte! Haide, te aștept pe diseară cu vin roșu, cu pui fripți și cu plăcinte cu brânză.

Lasă luna și florile, lasă râul și zânele, las' toate visările și vin' să glumim! Viața-i o glumă și culmea ei e iubirea, vino, băietel!...”

Astfel îmi scrie pe un răvășel parfumat...

Leană, Leană și iar Leană!... Ce nume de înger și tu ce drăcoaică ești!...

[6]

Murăș, Murăș...

Cât te mai privesc de pe țârm! Cât îmi place să stau ascuns în boschetele din parc și să ascult șoaptele valurilor tale...

E mare parcul de-a lungul țârmului. O pajiște cu flori și cu ierburi înalte, prin cari se plimbă doi păuni ca două regine egiptene. Jur-împregiur sunt platani și pini și o pădurice de brădet, ce te invită la umbră.

Ce bine e să te pierzi prin tufișurile astea și leneș să te întinzi pe-o bancă și să lași gândul să plece în dragă voie pe Murăș în jos, să plece ca plutele unгурilor cari, încărcate cu varză și alt zarzavat, vin de la Radna și trec înspre Pecica.

Câtă muțenie în plutele astea, ca și în gândurile omului. Tăcute alunecă prin apele line. Un singur cârmaci stă în picioare, ca o ciuhă ce voiește să sperie paserile de apă. Alți doi inși, doborâți de căldură, dorm cu spatele la soare, legănați de blândețe valuri. Cîte-un scârțâit de cârmă, câte-un pleoscăit de lopată abia pătrunde la țârm... Ferice de cei ce în acest fel, încet, lin și pe nesimțite, pot pluti prin râul vieții...

Plutații se pierd departe prin șiragul de mori, iar privirile mi se întorc și se opresc asupra unui loc închis cu stobor. Stegulețe roșii fâlfâie deasupra-i.

E baia nămolosă a Murășului. Urâtă e apa Murășului și frumoase mai sunt femeile ce se mai răcoresc în ea! Vin șiruri-șiruri, în haine largi de vară și cu bonete în mână. Baia e plină de chiot; e stup de femei, iar trântor e numai băieșul...

Murăș, Murăș... Urâtule, ștregarule!...

[7]

În cimitir

E liniște și pace împrejur.

Numai bâzâitul câte unei albine rătăcite printre florile împodobitoare ale dovezii deșertăciunii, țișetele ascuțite și întrerupte ale țânțarilor săltăreți și o ușoară adiere de vânt sunt mărturiile vieții din jurul tău.

Rece ca moartea se înșiră monumente și rânduri de morminte, ca niște straje ale cărării, ale drumului printre morți, ale ultimului drum printre cei ce cărarea vieții și-au sfârșit... drumul spre odihna netulburată...

Câtă jale, câte regrete, câte suspine nu se îndreaptă din sufletele celor vii spre această grădină, în care verdeață și flori acopăr jertfele morții înfiorătoare...

*

Și îndoielnic sufletul, în veci nelămurit asupra problemei eterne, și-n fața dovezilor crudului destin nestrămutat, parcă își pune întrebarea:

– Ce visează morții?...

Fugiți, gânduri negre și zbuciumări zadarnice, voi nu duceți spre calea mântuirii!...

– O lacrimă pentru morți, iubirea pentru viață!...

Omul-mașină

Ce uniformă e viața românului ardelean! E ca o adunare generală a unei instituțiuni culturale: cu cuvânt de deschidere; constituirea biroului și a comisiunilor; raportul general, care se aprobă; eventuale propuneri; o eventuală disertație, pe care doar autorul singur să o-nțeleagă; închiderea ședinței; banchet cu petrecere declamatorică- teatrală împreună cu joc...

Acesta e tipicul social și ca dânsul este tipicul individual.

A pornit românul nostru să trăiască o viață, cu norme, cu șabloane, cu rubrici, de parcă s-au făcut cu toții funcționari de bancă. Operația aceasta însă nu-i conștientă. E mai mult o influență a spiritului german și un reflux al stărilor noastre politice, cari împiedecă libera dezvoltare a spiritului și a sentimentelor.

E grozavă lipsa aceasta de originalitate la noi și lipsa de idei, cari să îmbogățească nu numai capitalul nostru intelectual, ci să provoace și evoluarea moravurilor noastre. A fi atât de conservativ încât să te manifestezi vecinic în aceeași formă, să te miști vecinic în același cerc de viață sufletească, fără a te nizu de a-i ridica diapazonul, e un simptom îngrijitor.

În chipul acesta nu mai ești decât un *om-mașină*. Trăiești sau funcționezi după un calcul matematic stabilit înainte. Ce faci azi vei face și mâne și poimâne, până la infinit și... nici măcar nu te plictisești.

Ce bine se poate aplica oamenilor noștri vorba tragedianului german Gerhard Hauptmann:

Pasteten esst ihr morgens miteinander,
Die nämliche Pastete, auch des abends
Und Tag um Tag die nämliche Pastete.
Euer Fleisch ist nicht mehr Fleisch: es ist Pastete
Euer Hirn: Pastete, euer Herz – Pastete –
Eine kalte obendrein, nicht einmal warm!

Nostalgie

De câte ori n-am trecut eternii noștri Carpați! Iuțeala trenului de atâtea ori mi-a răpit bucuria de a mă pierde, de a mă *uita* în contemplarea mărețelor podoabe cu cari a înzestrat cel Atotputernic pământul românesc ...

Dar totuși, în amintire mi se reoglindează: prăpăstiile-brazde uriașe; înălțimile-falnice coifuri, împodobite cu mândrul brad; șoseaua albă, șerpuitoare, în mijlocul a atâta viu verde...

De le-aș mai vedea odată!

*

Cu entuziasm în suflet trecut-am Carpații...

.....
Cu ochii înlăcrimați trecui Carpații... și, poate printre lacrimi, revăzutul tablou al maiestății frumosului din natură îmi stoarce duiosia și-n suflet îmi pune dorul:

În liber încă o dată!

Să uit viața, să mă dezbar de grijile și nevoile ei, să uit că trăiesc, să visez...

De-aș mai visa o dată!

Cruciatul

Trec zile și luni; trec ani... Timpul te împinge înainte. Și cum alergi, în urma ta se pierde-n depărtare umbră după umbră, o icoană după cealaltă. În giurul tău tot mai multă lumină se face. Fuge copilăria, acea noapte de vraje, cu șireagul de năluciri. Se topește și dimineața cu toată roua frumoasei tinereți. Te pomenești deodată în plină lumină. S-a făcut ziuă deplină. Ești om, lăsat în grija puterilor tale...

Și ești singur. Nimeni nu-ți arată calea cea adevărată, căci, deși e lumină, căi sunt multe și încurcate. Ai ochi să vezi, minte să chibzuiești și inimă să simți, caută-ți însuți calea vieții!

Și pornești în căutarea ei... Pustie e lumea în giurul tău, precum pustiu era în giurul cruciatului ce pribegea la mormântul Mântuitorului. Soarele aprinde văzduh și pământ. Păsările, lovite în zbor de razele lui, cad în țărână. Arbori și flori se despodobesc. Și nici un izvor.

Gemând sub crucea vieții alergi amețit. O umbră, o palmă de umbră, un strop de apă să te răcorești, să-ți stâmperi arșița vieții!...

Nimic din toate acestea. Încă câțiva pași împleteciți... Te împiedeci de-o rădăcină... șovăiești... și cazi cu cruce cu tot.

În momentul acesta un dulce delir te cuprinde. Te mai vizezi o dată în leagăn; auzi cântec de privighetori; încerci dezmierdările unor brațe; simți suflul unor buze și... te liniștești.

Visul apune, coroana ți se face praf și tu rămâi ceea ce ai fost: un pumn de pământ pe întinsa pustietate.

[11]

Rustică

În casa de cătră uliță e lumină. În curte și în fund, în bucătărie, e zgomot. Sfârâie puiu-n frigare. Au venit pețitorii.

Două lumânări de seu în sfeșnice de alamă aruncă lumină peste cei din casă: părinții și fetele, vecinii și rudele și doi pețitori. Și masa e întinsă, belșug de mâncare și-n mijloc ulcele cu vin și două pahare cu flori: busuioc, mușcată și măghiran.

Se-nșiră povești și glume. Pețitorii știu multe și spun și tot spun; părinții zâmbesc, vecinii hohotesc cu lacrimi în ochi, iar fetele fac bumburuze din miez de pâine și zvârlă-n pețitorii glumeți în semn de atenție...

Acum vine rândul cântărilor.

– Să cânte Mariți, zic eu.

– Domnișoara Mariți să cânte, adaugă tovarășul meu, căci noi eram pețitorii.

– Că zău, domnule, nu știu cânta...

– Cum să nu știi, draga maichii? răspunde bătrâna și-i roșie foc.

– Așadar, să cânte Sofița, zic eu.

– Domnișoara Sofița să cânte! adaugă tovarășul.

– Că zău, domnule, eu tot hibălesc...

– Cum să hibălești, puica maichii? răspunde bătrâna și-i vânăta prună.

– Să cântăm dar cu toții... Și am cântat împreună: „Tu fetiță de român...”

Apoi seara târziu, ne-am dus în grădină, după pere și mere... Ah, ce plăcere să mergi seara după pere pergamute, să scuturi părul cel mare și pe-ntunec să le cauți

prin iarba cea deasă, prin care se plimbă câte-un licurici...

Și după ce-am cules o poală întreagă, am șezut pe podmol și am mâncat... Ce bine e să șezi pe podmol și să mănânci pere și să vie Mariți să-ți șază pe genunchi și tu să-i șoptești de iubire și să o înveți cântece mândre de dor, cari fac pe om să simță că-i om și că trebuie să... *hibălească*.

[12]

Logodnă

Un schimb de priviri, aprinse de focul iubirei, nu era el logodnă?

O strângere de mână, caldă și tremurătoare ca și patima noastră, nu era ea logodnă?

Întâia sărutare, acea întâia jertfă adusă pe altarul zeilor iubirei, acel întâi fruct al floarei tinereței noastre – nu era o logodnă?

Și o seară întreagă de plâns și de șoapte cu zâmbet de lună și doine de privighetore; o seară de vrajă, când freamăt tainic de vânt în patru părți ale lumii ducea vestea sărutărilor noastre...

Hârtie îți trebuia, hârtie cu martori și cu peceți?...

Mai mult te încredeai în scrisul hârtiei, decât în scrisul ochilor mei? Mai multă sfințenie credeai că are pecetea decât adâncul inimei mele, în care era săpată iubirea pe veci?

Mai multă crezare dedea unui jurământ între martori,
decât celui șoptit sub bolta albastră a ceriului:

... Având nuntași,
Brazi și pălținași,
Preoți munții mari,
Paseri lăutari,
Păsărele mii
Iar stele făclii...

Hârtie, hârtie îți trebuia... Dar bine, ăsta ar fi fost târg, nu
logodnă, un târg pentru care nu-ți trebuie nici inimă, nici
zbuclim sufletesc, nici frumusețe, nici virtute... Ei, și în târguri
eu nu întru, iubito. Sunt prea sărac ca să mi te cumpăr, iar ca să
mă vând, sunt, ah! prea.... bogat.

[13]

Mi-e sete...

Vin de departe, iubito. Buzele, biete, mi s-au ofilit și
sufletul mi-e ars și inima friptă și ... așa mi-e de sete!

Un strop de apă îți cer, un strop de apă și o sărutare. Nu
una, zece, o sută, o mie, potop...

Vino, copilă, și stâmpără-mi focul; vino și scutură roua
peste pojarul din sufletul meu; vino și stinge gheena din inima
mea. Potopește-mă!...

.....

Așa... așa... așa! Ce dulce săruți, iubito, și ce răcoritoare
sunt buzele tale ca fragedele roze din grădinile orientale, ca
roua cea sfântă din zori de Rusalii... Încă o dată, copilă... încă o
dată! ... Las' să curgă mereu, să curgă ca ploaia sărutările tale;
las' să mă înec, să mor – ce-ți pasă! Sărută numai și stâmpără-mi
setea și chinul mi-l potolește...

.....

Împregiurul meu e zgomot și hohot. Ațipisem, pesemne.
Îmi ridic capul, cel ca plumbul de greu, de pe masă și văd pe
tovarășii mei glumind și cântând și sucind hălbioarele. Suntem
la „Gambrinus“... Așadar, vis, numai vis! O, visele astea!
Afurisitele vise!

– O halbă, băietel!... Mândra mea e departe și setea
năprasnică amar mă doboară. O halbă – mi-e sete!

[14]

Mâna stângă

Știți cum salutăm pe preoți: sărut sfânta dreaptă!

În mod analog ar trebui să salutăm pe fecioare, zicându-le:
sărut sfânta stângă!

Să nu ne formalizăm pentru cuvântul „sfântă“. O fecioară
care știe iubi cu toată căldura și curățenia inimei sale e sfântă și
ea.

Mâna sfîngă a femeii e atât de aproape de inimă, încât e
împosibil să n-o iubești mai mult ca pe cea dreaptă. O știe
aceasta orice tânăr care măcar o dată s-a plimbat cu pașii timizi
prin sala de joc. Brațul stâng al fetei este acela cu care întâiași
dată face cunoștință, cu mult înaintea buzelor, de pildă. Brațul
stâng îi deșteaptă întâiele senzații neînțelese în pauzele lungi
dintre jocuri. Brațul stâng, cu căldura sa molatecă, îți ține
încleștat brațul tău cel drept și constituie firul electric de la
inimă la inimă.

Dar știi când tremuri mai grozav și mai dulce sub povara
brațului stâng?

Când umbrele nopții te apucă-n pădure pe cărări rătăcite.
Ești singur cu ea și pașiți înainte și-i tăcere. Prin iarba cea mare
pașiți înainte și cumplita voastră iubire graiul vă oprește. S-aude
ticăitul inimei și tare departe un zgomot de părau și un murmur
de șipot... Deodată luna răsare, hoața de lună, și v-arată poteca
printre brazi. Voi stați și o priviți sau ședeți pe un jghiab din
cale, jghiabu-i învălit în mușchi. Și tu, tinere, cu mâni
tremurânde desfaci, în valuri părul frumos al iubitei, ca luna să

stea în loc și să aibă ce să admire... Apoi iarăși vă luați de mână, o iai de mâna cea stângă, cea sfântă și iarăși pășiți înainte, tot înainte...

Viața e o pădure și mâna stângă a iubitei te face să crezi că e o grădină cu flori.

[15]

Momentul

Fericirea e nevăzută și plutește în aer. Ea e pretutindeni și nicăiri, ca orice putere transcendentală. Mai blândă ca un zefir ea trece zâmbitoare pe dinaintea fiecăruia. Greul este de a-i simți apropierea, de a-ți da seamă de momentul în care te împrejmuiește. Dacă știi pândi acest moment, prinde fericirea cu mână puternică, pe cum ai prinde pe zeul Amor în clipa trimiterii unei săgeți spre inima ta. Și după ce o prinzi, strânge-o cu putere în brațe și soarbe-i vraja până-n fund, căci cine știe dacă mai dă pe la tine...

Câtă nefericire omenească, câte decepțiuni, câte visuri sfărâmate nu se reduc la pierderea acestui moment!...

Tânărul timid, mistuit de focul iubirei, stă zile întregi în apropierea iubitei și de câte ori vrea să-și destăinuie chinul, cuvântul îi îngheață pe buze. Ea nu-i știe vrerile, nu-i știe durerile și trece-nainte. Un singur cuvânt, spus într-un moment potrivit, ar fi rupt orice stavilă între inimile lor, le-ar fi creat drumul spre fericire. Pierdut acest moment, ei se despart și căile lor se dezbină.

Sau... e seară. Din brădet iese luna. În prag stau iubiții și-și jură credință. Ei sunt pătrunși de aceeași dorință, buzele lor atât sânt fierte! Și niciunul nu zice nimic că e timpul să se sărute. „Zi tu“... „Ba zi tu“... gândește fiecare. Dar mulți se despart numai cu dorința în inimă și luna râde de dânșii... Mâne e nour și nu mai pot să se întâlnească...

... Așa se pierd toate. Ba azi, ba mâne, tu tot aștepti să vină momentul. Dar el vine pe furiș, îți trece pe sub nas și tu nu-l știi prinde, îl scapi cum scapă copilul un fluture. La sfârșit, viața

ta întregă nu este decât un lanț de momente pierdute, de trenuri scăpate...

[16]

Poveste nouă

Mi se bate inima ca-n vremuri. În suflet simt iarăși furtună. Iubire, te salut! De câte ori pierdeam doi ochi, două buze și mii de speranțe, parcă îngropam o primăvară. Durerea mai întâi mă zdrobea, dar cu încetul mă reculegeam ca un reconvalescent, ca pământul după o vreme grea. Viața-mi intra în făgașul obicinuițelor zilnice și eram ca un copac nesimțitor, pe care toamna l-a despodobit de toată frumusețea...

Dar soarele primăverii iarăși și iarăși mi se ivea; îmi deștepta germenii de viață, îmi aduna hâburile risipite ale sufletului. Și, ah, ce mândru, ce dulce e, când din toropeală și din nesimțire te trezești deodată în plină primăvară, într-un rai de flori albe, cari, scuturându-se, îți fac pat de mire, pe care șezând cu iubita, șoptești despre ... tainele firei...

După o toamnă lungă, iată iarăși o sfântă primăvară în pieptu-mi. Frunzele ce cad îmi par potire de flori, ce-mi încing patul nupțial. Soarele e mai viu și mai dătător de fericire; razele lui se topesc pe sânul feciorelnic al iubitei mele – o floare de munte.

O, dulce iubire! De ce ești tu numai poveste? De ce n-ai statornicia materială? De ce dispari ca noaptea cu visurile, ca primăvara cu cântările, ca râul cu șoaptele? Ce n-aș da să te pot priponi, să te țin vecinică tovarășe de viață, soare fix pe cerul albastru al vieții mele!!

Dar nu! Tu ești trecătoare ca frumusețea zorelelor gingașe! Deci, haide, joacă-ți orgiile tale. Răcorește-mi inima; amețește-mi mințile! Joacă-ți întreaga scară a meșteșugurilor tale. Haide, chinuiește-mă!... Dar grăbește, grăbește, căci poate ora s-apropie și scris este ca în aer să nu existe castele, nici fericire îndelungată în pieptul unui muritor.

Pe malul mării

Mișcarea munților de apă și vuietul abisurilor răscolite de furtună – câtor poeți nu le-au cântat, privindu-le de la adăpost, câți călători pe eternul luciul zgomotos nu le-a amuțit glasul de rugă îndreptată spre cer, tumultul valurilor!

Atâta jertfă și atâta fantazie...

*

Mă-ngrozesc de sublimitatea mării înfuriate... dar cât de duios se urmăresc pe marea lină în șoapte val cu val, și în undulare cadențată se zdrobesc, izbite de mal.

Un nisip argintiu le însemnează urma și clipește în vie strălucire, sub focul razelor de soare, în urma și înaintea zdrobirei unui val de apă.

În depărtarea vederii, delfini mândri își joacă dansul iubirei; spre depărtări, în roiuri se duc, se duc rânduri de paseri zgomotoase, răsfățându-se sub cerul senin, oglindindu-se în apă.

Gândurile mele pe a seninului vieții cărare se îndreaptă, și în vuietul ce însoțește a apei mișcare, duișia-mi văd pornită spre malul unei vieți și lumi unde o clipă senină măcar va străluci fericirea, ca un fir de nisip sub razele soarelui...

Dar vai!

Un nor pe cer, un clocot în fund de ape... ....Fantazie, fantazie!

Doamne, nu cere jertfe!

Constanța

Flori...

Dă-mi flori, iubito, numai flori. Și eu îți voi da flori multe din grădinile iubirei.

În calea noastră numai flori să presărăm, căci viața acum ne este o sărbătoare mare.

În casa noastră numai flori să fie, ca mirosul lor blând să ne răsfețe și gândul nostru să zboare departe, pe câmpiile împodobite cu mii de floricele.

Iar patul nostru să-l încingem cu ghirlande de roze și deasupra-i să așezăm un ceri de nu mă uita, ca visurile noastre să fie frumoase și nevinovate, ca și plăcerile florilor.

Adevărat că și în flori se poate ascunde vreun vierme, iar în inima noastră se poate furișa vreo bănuială. Dar astăzi jurăm moarte viermilor și bănuielilor, căci acum e timpul florilor nepângărite!

Deci flori, numai flori, să le strângem în brațe, să le sărutăm, să ne jucăm cu ele, să ne-necăm în ele... Ce ne pasă? E dulce să mori între flori!...

Știi la ce mă gândesc, iubită! La frumoasa Ana din legendă, pe care meșterul Manole a îngropat-o de vie, ca deasupra ei să poată zidi măiastra mănăstire de la Argeș.

Iată, astfel, în giurul tău și eu clădire-aș un mare zid de flori, numai de flori, zid „pân' la gleznișoare, pân' la costișoare, pân' la buzișoare, pân' la ochișori“... iar deasupra ta aș înălța o frumoasă mănăstire de flori, mănăstirea iubirei noastre, o dovadă mândră despre toată sfințenia simțirilor ce ne stăpânesc.

Flori, numai flori, florile dalbe...

Sinaia

Perversitate
(Fragment)

– O, de ce, când îți surâde și-ți vorbește cu amor,
O privești atât de rece și așa nepăsător?...
și de ce, când ți se pleacă – ea, cea mândră – roabă ție,
tu privești, orișice-ar face, c-o amară ironie?
Spune-mi, spune-mi cum se poate
tu să fii așa, tu, mare și așa cuminte-n toate...
de ce faci așa? De ce?
El surâde trist și-alene:

–Ți-aș putea spune orice:
Tu nu poți pricepe asta. La ce bun să-ți mai vorbesc...
Iată: nu pot s-o iubesc.
Și cu toată frumusețea-i înjosită, nu simț milă,
nu simț, nu am pentru dânsa decât un dezgust și silă...
Parcă se ridică-n mine o repulsie ciudată
pentru castitatea *cărnei*, curăția ei de fată.
Ca fecioară – înțelege-o – n-aș iubi-o niciodată.
Tu nu poți pricepe asta... La ce bun să-ți mai vorbesc.
Nu-i decât o explicare, și e simplă: N-o iubesc.

La fereastra-mi de alt-dată bate-o ramură de nuc
tremurându-și umbra-n carte și pe file de caiete;
parcă stă să mă întrebe: „De ce stai visând, băiete?
spre ce zări nestrăbătute și azi ochii ți se duc?”

Parcă tot n-ar mai cunoaște, de pe când eram copil,
și mi-ar zice-ncet ispita vocii cunoscute mie,
să mai las alături cartea, să pun tocul pe hârtie
și, neauzit de mama, să mă depărtez tiptil.

Drag prieten, cum trec anii te revăz tot înverzit
și din an în an coroana ți se-ndeașă și-ți sporește...
eu în schimb, deși azi încă glasu-ți drag îmi mai vorbește,
nu mai simț farmecul umbrei, căci copilul a-mbătrânit
și ce a fost de mult în viață, mi-a plecat să nu mai vie:

Azi nu mai aștept pe nimeni și, pe banca de sub tine,
să-mi mai stea d-alături Lia niciodată nu mai vine...
doară glasu-ți mi-o recheamă, când zefirul lin adie.

Dar și-acela pe încetul, vai, n-am să-l mai înțeleg
și, închis în adevărul lumii reci ce mă-nconjoară,
o să pierz pe neștiute toat-a viselor comoară
și-am să uit deplin cuvântu-ți, farmecul de dor întreg.

DIN POVESTE

Cerne bura, vânt tomnatic
bate-n geam tânguitor
zboară gândul fluturatec
după dragul vânător.

Mândra singură stă-n casă lângă sobă, visătoare,
ochii duși, gândul departe, nici dormind și nici deșteaptă...
De cu zori plecat în codri, „el“ s-a dus la vânătoare
și, țesându-și timpu-n visuri să se-ntoarne mi-l așteaptă,
amorțită de urâtul toamnei care-și cerne bura
și de tainica-ntristare ce învăluie natura.

*

Pe când focul își așterne spuza-i albă pe cărbuni;
un pisoai stând ghem își toarce în firida încălzită,
pe păreți stau înșirate vechi portrete de străbuni
ce-și afundă zilnic chipu-n umbra ce le-a fost ursită.

*

De trei ani ședem aice în acest locaș ascuns
protejându-ne iubirea cu misterul nepătruns al uitărei.
Cine acuma stă să-și mai aduc-aminte
de-un modest dintre tovarăși și de o fată mai cuminte,
după atâta timp?...
Și-aice, chiar în sat, căsuța mea
e la marginea pădurei și departe de șosea.
Singuri cu iubirea noastră stăm cuminți așa de departe...
și tot zbuciumul și grija lumii ni-s așa departe...
În odaia mea d-alături, un perete pe trei părți
ca și masa de la mijloc încărcate sânt de cărți:
Pentru noi aceasta-i *lumea*, iar, din sfera ei întreagă,
doar avântul cugetărei de șuvoiul ei ne leagă.

Ni-s atât de mulțumite dorul, gândul și simțirea,
doar cu liniștea, natura, cugetarea și iubirea.

*

Bate vânt tăios de gheață și întruna cade bură.
Galbene și veștejite ultimele foi se cern,
codru-i desfrunzit cu totul, sub noroasa boltă sură
amorțea și tăcerea ca un giulgi pe el s-aștern.
Câinii bat nainte drumul căutând vânatu-n leasă
Prin fâgaș clisos alene-i urmăresc pe drumul greu.
Treptat tainica-ntristare a pădurei mă apasă.
Și în gânduri vagi și triste mă afund fără să vreau.
Ca și pașii mei prin crânguri gându-n voie rătăcește:
ce s-ar întâmpla cu Lia dacă n-aș mai veni eu?
De-aș pieri?...
Pustie-n lume, singură cum se găsește,
ce s-ar face ea? O viață tot să sufere mereu?...
Și mi-o -nchipui părăsită, tristă, palidă și mută,
cum ar sta la gura vetrei și, pe chipul obosit,
privesc urmele durerii, privesc lacrima tăcută
care-i picură în taină fără ca s-o fi simțit...

*

Mă întorc. Răsună codri când îmi bucium câinii-n văi,
aș dori să zbor ca gândul, să am calul din poveste...
Ce-i și dorul! străbat codrii cu-mpletitele lor căi,
trec prin văi, desiși, pâraie, prin adâncuri, peste creste...
Iată-mi casa! de pe culme bucurosi din cornu-mi sun.

Ea, cum sta visând, trăsare. La fereastră se repede.
Mai ascultă. Înc-o dată sună cornul cunoscut.
Iese-n prag și pe potecă cum scobor voios mă vede.
Am sosit. O prinț în brațe. Dor și gânduri au tăcut.

Obosit m-așez la vatră și mă simț atât de bine.
Șez pe jeț plecat de spată cu un simț plăcut de cald.
Ea d-alături mi s-așează, dându-și jețul mai spre mine.
Bucuroasă îmi surâde că mă știe apropiat,

Ca copiii când s-alintă nalță ochii în podeală
și cum mângâi cu o mână păru-i moale și bogat,
simte cum îi trec prin vine calzi fiorii de sfială.
Peste umăr capu-și pleacă și pe piept mi-l pune lin
Cum o prind cu drag de mijloc, de-o susțin spre mine-așa
simț că sânt așa puternic, fericit așa deplin
că nimic, nimic pe lume să mai am de-acum n-aș vrea.

*

Șezi, comoara mea iubită.
Șezi la pieptu-mi alipită,
tu, izvor de fericire,
de plăcere, de iubire,
tu al vieții scump izvor,
să-ți ascult plin de iubire
răsuflarea ta subțire
și pe inima-mi să bată
inima, făptura-ți toată,
scump, unicul meu odor!

(Din carnetul unui anonim)

EPIGRAMĂ
„Crimă și virtute“

Generalului Bengescu

Generale, noua piesă,
Veche totuși, ți-am văzut:
E o crimă c-ai făcut-o
Și-o virtute c-a căzut.

VARIANTĂ
Îndoială

Nici chiar Bengescu nu mai știe
Virtute, crimă? Ce să fie?
Dar publicul care-a plătit
E sigur... că s-a păcălit.

CRONICĂ POLITICĂ

Spre Mecca puterei

A fost demult, odată – așa-ncepu bunicul –
În țara unde crește măslinul și finicul,
A fost demult, odată, un om cu gânduri mari,
Cu ochiul prins în sticlă, dar fără ochelari.

Și omul ăsta, dragă, avea păduri, ogoare
Ce rourau de viață sub veșnica dogoare,
Avea păduri mărețe cu rodii și lămâi,
Grădini în fața căror încremenit rămâi.

În codrii săi de dafin, de portocali în floare
Zburdau în cărduri dese mistreți și căprioare,
Iar printre crengi o lume de mierle și de granguri –
Oștiri strălucitoare cu fel de fel de ranguri –
Umpleau întreg văzduhul cu cânturi, ciripiri
Vestind reînvierea sau somnu-ntregei firi.

Aci vedeai vulturul rotindu-se în nouri,
Privind cu lăcomie spre turmele de bouri
Aci o potârniche pământul răscolea
Voind și ea s-ajungă în zbor o rândunea.

Dar vezi, pe omul ăsta nu-l mulțumea nimica
Ci sta de dimineată și toată ziua
Privind cu nostalgie la corbii cei nomazi
Sau în pământul firav sădind molifiți și brazi.

La toată avuția-i, el ochii închisese,
Nu-l fermeca nici codrul, grădinele-i alese,
Iar păsările rare ce-i tot dădeau ocol,
Plecau îndurerate de sufletul său gol.

Avea însă o ciudă: o parte din palatu-i
Și unde alții, poate, țin sfărâmate statui
El o umplea întruna cu lupi vicleni și cruzi
Cu fluturi dintr-aceia ce se hrănesc din duzi,
Cu vulpi lingușitoare, cu maimuțoi glumeți
Și-a căror școală cum să te strâmbi înveți,
Iar peste ei un paznic încovoiat de ani
Supraveghea cu grijă pe scumpii gugumani.

Și numai în mijlocul atâtor lighioane
Era slăvit stăpânul cel cu atâtea toane
Și numai lângă ele nu se putea opri
Să fie om cum altul n-a fost și n-o mai fi.

...Și-n vremea asta, codrul se umple de viață
Învioează câmpul, grădina lui semeață,
Iar cerul mai albastru, mai mare, mai senin
Și mai albastră marea din zi în zi devin...

Dar n-avea ochi bătrânul... De-l îndemnau cândva
Să vadă răsăritul, să umble a vâna,
El încrunta sprânceana și foarte mohorât
Lua în spate pușca să-și treacă de urât.

Trecea prin crânguri dese cu umbră și răcoare,
Sărea din vreme-n vreme pâraie și izvoare
Ce se iveau sfioase sub bolți de trandafiri,
Își astupa urechea la glas de ciripiri,
Zdrobea cu nepăsare ciorchinii de căpșuni,
Din care ciugulise o ceată de păuni,
Și numai când plăpândă și albă – fulg de nea –
Vedeo o căprioară, atuncea se oprea
Ca să întindă pușca... zdrelind câteva foi
Prilej să-i rădă-n spate un hoț de maimuțoi!

Dar dac-aș sta, nepoate, să-ți spun la ciudățenii,
Te-ar chinui nesomnul și apăsarea genii
Și cine știe, poate, nici mîine n-aș sfârși
Dacă ți-aș spune câte făcea numai pe zi...

Ascultă încă una din poznele-i nespuse...
O pacoste odată pe capul său căzuse:
Omida copleșise întreaga lui pădure
Și frunza începuse copacilor s-o fure;
Din zi în zi mai multă omida și mai rea
O creangă după creangă de foi despodobea.

...Și când la moș venire să-i spună ce năpaste
Primejduiește grabnic domeniile-i vaste,
El potrivi monoclul și zise-n zeflema:
– Tăiați întâi pădurea ș-apoi... vom aviza!

II

Când seara albăstrie cu ceruri colorate,
Cu stele și luceferi în apa mării bate,
Când pleacă spre geamie poporul să se roage
Ieșea tiptil din casă lipsitul cel de doage,
Lăsa în urmă marea, pădurea și grădina
Ca să o ia pe drumul spre Mecca și Medina.

În fața lui, pustiul își răsfire nisipul
Iar luna, hăt... departe... prindea să-și lege chipul
Și pe albastrul negru din fundul largei zări
Deosebea monoclul tot felul de-arătări:

Vedea în fumul serii cum scânteiază Mecca
Cum oameni printre oameni își caută poteca,
Vedea palate mândre, o lume de statui
Și toată lumea asta era numai a lui.

Doar el era vizirul, stăpân pe orișicine
Mai mare ca emirul poeticei Medine...
...Dar când lăsa privirea mai sus sau mai în jos
Îi răsărea deodată un deget noduros.
O, câte nopți de-a rândul, câți ani nu-l chnuise
Acel fantastic deget! Din câte mândre vise
Nu-l deștepta deodată, solemn, poruncitor,
Spunându-i să-și ia gândul de-a fi stăpânitor!...

Când sta pe malul mării uitat pentru o clipă
Și când simțea că gândul, ușor, i se-nfiripă,
Când visurile roze îl ridicau în zări,
Se pomenea că ceasul cumplitei deșteptări
Suna ca prin minune frumosu-i vis curmând,
Ș-atunci o noapte neagră i se lăsa pe gând...

Un deget... Plin de raze strălucitor ca jarul,
Un deget lung, puternic îi răscolea amarul,
Îi sta în ochi, în suflet, în inimă și gând
Verzui câteodată, roșcat din când în când
Și uneori albastru, cu palide vâpăi
Până pierea deodată în fundul lungei căi.

În urma lui o dără de fum și de pucioasă
Trecea ca o nălucă ușoară, furtunoasă,
Iar după ea, un diavol se strecura rânjind
Cu-un ochi cuprins de ură, cu altul plin de jind.

Se tot gândea bătrânul ce pacoste să fie,
Ce rost să aibă dracul în astă istorie,
De ce când se ridică spre Mecca, mintea sa
Un deget cu un diavol în drum îl aștepta?

III

Într-un amurg de toamnă se tot gândea bătrânul
La vremea când pe Mecca va fi doar el stăpânul
Și când, ca totdeauna, se aștepta să vadă
Ieșind stafia cărei i-era, de vreme, pradă,
În fața lui se-nfipse istețul drăcușor
Privindu-l cu blândețe și prea curtenitor:
– Noroc și voie bună! Sânt diavolul pe care
Îl vezi când stai cu gândul pierdut în depărtare
Sânt diavol... dar n-am coarne cât ai credea de lungi
Și doar prin mine Mecca putea-vei s-o ajungi.

Când auzi de Mecca, rămase bleg moșneagul...
Simțea că anii vieții își reîncep șireagul,

Simțea că înainte mai are înc-un veac,
Simțea că viața intră pe-al pieptului ogeac.

– Vorbești minuni, băiete... Eu nu sânt guguman
Și nu mă-ncred în vorba șiretului satan
Măcar că are glasul de sfânt, melodios
Și că-i mai blând ca mielul ce crește-n Merinos...
Dar cu minciuni de-acestea, pe alții, nu pe mine
Să-ncerci, de-aci nainte, ca să-i momești, străine!

Dar în aceeași clipă, pământul tot tresare
Un tunet... apoi altul răsună-n depărtare.

– Ce-i asta, bre? Întrabă bogatul cel cu toane
Da ce, doar nu ți-e frică?! Nu te-ai speriat, cucoane?!
În Mecca este astăzi o zi de sărbătoare
Când Dumnezeu din ceruri rugat e să coboare,
Când se adună pașii, hogialele, perfecții,
Când cei pe cari i-alege poporu-nvață lecții
Și când li se citește regeasca-ntâmpinare
De unul, care singur, ca tine-ar fi mai mare...
Azi, degetul magnetic nu s-a-nlesnit să vie
Cari are mult de lucru pe deal, sus, la geamie
Și d-aia vezi, cucoane, venit-am numai eu
Să-ți spun ceva la care mă tot gândesc mereu.
Ascultă-mă, cucoane, că-i bine ce ți-oi spune
Și zău, îți dau parola că vin cu gânduri bune:
N-ai vrea să lași în pace pustiu-ți țintirim?
N-ai vrea ca împreună spre Mecca s-o pornim
Și ajutați de Domnul, de noi, de-mprejurări,
S-ajungem mari în țara ce-o-ntruchipezi în zări?
Întinde mâna! Văd eu c-afacerea-ți convine
Și zău, de m-ai respinge, deloc nu ți-ar fi bine,
Căci ai rămâne veșnic străin și singurel
Tu om cum nu e în lume al doilea la fel...

A fost destul o vorbă și moșul, fericit
Că sânt și alții-n lume ce-l cred neșemuit
Își încarcă vreo patru asini și trei cămile
Pe cari le alesese din cele mai umile

Și chiar după o noapte, în zorile de zi
Alătura de diavol, spre Mecca o porni...

IV

Pe drumul care duce în Mecca în cetate
O caravană tristă nisipul ars îl bate.
Pustiul nu-l poți trece în patruzeci de zile
Dar tot se încumetează și oameni și cămile,
Și trece dimineața cu rouă prea puțină
Și arșița amiezii și-a zilelor lumină
Trec noaptele de-a rândul ca filele de carte
Dar țara mult dorită rămâne tot departe.

Bătrânul se căiește c-a părăsit pădurea
Cătându-și fericirea în alte zări, aiurea,
Și-abia acuma vede ce raiuri a lăsat
Când a plecat de-acasă cu dracul blestemat.

Atâta îl urăște!... ar vrea să-l ia de gât
Să-l strângă, să-l lovească cu pumnul într-atât
Încât să crape dracul cu toat-a lui ispită,
Iar el să se întoarcă la casa mult iubită...

Dar într-o zi când gata era să se întoarcă
Zări în depărtare, încornoratul, parcă,
Un zid ce se desprinde din ceață... O geamie,
În piept le năvălește potop de bucurie,
Iar moșul zice: Frate, să-i tragem o bătută
Și-l ia de gât pe diavol și-l strânge și-l sărută...
Trecu o noapte lungă cu stele mai rotunde
Și mai licăritoare în ale nopții unde,
Iar înspre zori, când cerul se lumina încet,
Trudita caravană s-opri la minaret.

V

– Ce vești? întreabă dracul pe-un om ce sta la poartă
– A degetului faimă, străinule, e moartă

Și-acuma în cetate nu-i nimenea stăpân
Și nimeni nu mai poate, ca degetul bătrân,
Să facă rânduială în ale țării trebi...

Vezi, asta-i noua veste. Și dacă ne întrebă
De ce privim în zare cu ochii umeziți,
Te-oi întreba la rându-mi: Din care părți veniți
N-ați întâlnit în cale un om ce-ar vrea să vie
Să ia în stăpânire această-mpărăție?

– Dar cum, califul vostru nu-și caută vizir,
Pe înțelepții Meccei chemându-i chiar, în șir?

– O, s-ar găsi, străine... Dar vezi că pe la noi
Nevoie mare este de legi, de oameni noi...

– Ia scoală-te, cucoane, și dă-te-ncoa nițel!
(Strigă încornoratul la omul-fără-fel)
I-auzi ce spune lumea... că legi aicea nu-s
Și că un deget, care domnea de mult, s-a dus!

– Mă rog! se bagă-n vorbă un moș cu barba mare
Mă recomand: portarul. Cu cine am onoare?

– Sânt călător, jupâne, iar dumnealui mi-e rudă,
Răspunde bogătașul privind la moș cu ciudă,
Trecând din întâmplare prin locurile aceste
Un om d-aici din Mecca ne-a dat o tristă veste:
Ne-a spus că vă lipsește un om cu gânduri mari,
Cu ochiul prins în sticlă dar fără ochelari.
Fiindcă n-am o țintă bătătorind pământul
Amicului de-alături eu datu-i-am cuvântul
Că nu mă indispune să fiu vizir aici
Unde legiuitorii sânt oameni sarbezi, mici...

Portaru-și trece mîna prin barba lungă, lată
Își descrește fruntea o clipă înnorată
Ș-apoi cu glas puternic, dar mlădios și blând
Spre călători se uită, cam astfel: cuvântând:

– Fiindcă legea noastră, prieteni, ne învață
Să n-alungăm pe nimeni ce ne-ar veni în față,
Fiindcă astăzi țara prin grele zile trece

Și-un om din altă parte mai vrednic e ca zece,
Deschisă fie poarta și de intrați prin ea
Alah să vă învețe la tot ce veți făcea!...

Mai vrei să-ți spun, nepoate, cu câtă bucurie
Primi să intre moșul cu dracul, la domnie?

Dar vezi, jupân portarul avea să le mai spuie
O vorbă, înainte ca ei pe tron să suie:

– De „domnul cu monoclu“ am auzit, îmi pare...
Vecinul meu Has-Dè-U, ce fuse dascăl mare,
Mi-a spus că cel ce vine din depărtat hotar
A fost demult, odată și critic literar.
Deoarece, p-atuncea mergea și cu minciuna,
Fiindcă minți senine nu prea aveai niciuna,
Putea orice lighioană să treacă învățat
Să fie chiar, de unii, cinstit și admirat.
Dar vezi, după o vreme simți întreaga țară
Că e cam efemeră tendința-ți literară
Și nimeni, de atuncea nu te-a mai proslăvit:
Scăpa literatura de înc-un parazit!
Acest vecin, străine, de felul său ursuz
Mă face toate alea în orice zi s-auz:
Filologie, spirit, sarcasm, literatură,
Dar mai presus de toate pe dumneata te-njură...
Îmi spune că trecut-au vreo cinsprezece ani
Până să vadă țara și-ai țării gugumani
Că tot ce-ai scris odată a fost prostie goală
Și dacă în privința-ți mai e vreo îndoială,
După puțină vreme vedea-va neamul tău
Că și în vizirie ai fost un nătărău!

– Îl știu eu pe acela: era un guguman
Ce-a scris o dramă-mi pare, pe *Vidra și Răzvan*

– Cam ai dreptate... însă, politica te-o prinde
Mai mult ca alte alea. Acum te rog întinde
Hârtiile și scrie ce legi mântuitoare
Aduci pentru poporul ce suferă de moare
Gândindu-se că mâine va fi în toiul iernii...

– Voi împărți orașul în 5-6 gubernii
Și fiindcă țărâniea se vaietă de foame
O critică citi-voi asupra unei drame
Și dacă să se prindă n-o fi nici asta-n stare
Am să citesc mulțimei proiectele-mi agrare...

– Destul, destul atâta... Alah cu tine fie:
E foarte bună legea ce-ai scris-o pe hârtie.
Acum te urcă-n pomul ce-l vezi în fața noastră
Și vei vedea o cheie ce șade-n vârf sihastră.
Tu ia-o... Noi cu brațul deschis te-om aștepta
Strigând: Mărire ție, puterea e a ta!

– Aha! e cheia sfântă... Cerca-voi să mă sui
Dar fiindcă-s cam în vârstă, mă urc cu dumnealui!...

Și urcă, urcă moșul suflând cu greu săracul,
Iar după el se suie, ca o maimuță, dracul
O cracă, încă una – că, Doamne, multe sânt,
Și mult departe, Doamne, e cerul de pământ...

Cu chiu cu vai ajunge la vârf de tot, bătrânul
Privi în jos orașul, i se credea stăpânul
Dar când întinse mâna s-apuce scumpa cheie
Văzu cum peste capu-i o sabie scânteie
Și-apoi simți că brațu-i din umăr s-a desprins
Văzu un val de sânge și cerul tot aprins,
Văzu o mână lungă ce se ridică-n zare
Aceeși care scris-a pe Mane, Tekel, Fare –
Și mân-aceea scrise pe raiul său pierdut
O vorbă, o pedeapsă, un rânjet: *Belzebut!*

PROZĂ LITERARĂ

S-AU DUS ÎN ȚARĂ
Nuvelă originală

Bietul opaiț, cum mai ardea de cu sfială, oleul era spre gătate și flacăra gălbuie tot scădea... se zice că tocmai în fielul acesta se stinge și viața omenească! La lumina palidă a opaițului torcea lelea Tincă, torcea repede dintr-un caier mare de păcișele mai ca mătasa și torcând firul cel subțire de tort, în mintea ei torcea un fir lung de gândiri...

Afară ținea vântul de toamnă cu patimă, de se clătina întregul bordei al lelei Tinca, ferestruiele tremurau de puterea vântului... sărmanele ferestruie, erau abia pe jumătate de sticlă, căci cele mai multe ochiuri erau acoperite cu hârtie ciruită pe lături, cu gazete vechi, căpătate de pe la dascălul din sat. Începea a se răci în casă, căci focul era stins, numai o spuză caldă, o rămășiță de coceni de cucuruz acoperea niște cartofi în vatră; oala cu cucuruz era răcită, nu mai clocotea, lângă ea se zgulia o mătă cenușie, torcând și ea cu botul pe picioare. Afară zgomot mare, mesteacănul din fundul grădinei, sădit de moșul lelei Tincă, cârția așa nu știu cum... pare că plângea; înlăuntrul bordeiului o liniște ca-ntr-un mormânt, numai fusul și mătă nu mai tăceau! O, nici în mormântul acela nu poate fi cine știe ce liniște, căci doar carii bat mereu la copârșeu, cam așa cum bat și jucuteii la ușile săracilor...

Torcea lelea Tincă mereu și în capul ei se rostogoleau gândurile cu droaia. În puține clipe ea își văzu întreg trecutul, se văzu încă o dată fată tânără, cu obrazii rumeni ca piersica cea înroșită pe partea de cătră soare; își aduse aminte de ceasul în care a deocheat-o privirile blânde și fermecătoare ale lui Neagu, apoi de boala de care a suferit după aceea, de așa-numita boală

a dragostei, până ce a tămăduit-o cununia cu Neagu... da, da, a suferit și lelea Tincă de boala aceea pentru care nu este alt doctor decât vremea, care are leac pentru toate; și lelea Tincă a spus la mulți că i-a plăcut boala aceasta, căci a avut visuri dragălașe, totul în jurul ei a fost mai altcum, mai frumos ca îndeobște, pare că a trăit în altă lume pe vremea aceea.

Caierul de păcișele se subția, pe genele leliței se așeza o osteneală, fusul îi căzu din mână fără voie... era și vremea, căci și opaițul adurmise.

– Bună seara, mamă, zise un flăcău trupeș, care intrase în bordeiul cuprins de întunec.

– Tu ești, Nețule? întrebă Tinca dezmeticită – norocul meu că dorm ușor ca iepurele, căci altfel, cum ațipesc așa iute acum de când am îmbătrânit, ni s-ar fura ușor toată averea, cuvintele din urmă le rosti cu glas batjocoritor.

– Las', mamă, nu te certa cu soartea, căci doar nu suntem săraci din vina noastră, și apoi e mai bine să fim săraci și de omenie, decât cu avere și în necinste!

– Drept ai, Nețule! Știe-mă pământul, parecă că nu știu altceva decât să mă tot jeluiesc de sărăcia noastră, ca și când nu ar veni toate de la Dumnezeu. Fără, iar trebuie să mă întorc, de când a murit tatăl tău, la Ispas au fost mulți ani, Tatăl din ceriu și-a luat toată mila de la noi, sărăcim văzând cu ochii. Sau că au păcătuit părinții mei și noi trebuie să suferim, sau ne-a uitat ceriul...

– Mamă, oprește, căci, deznădejdea dumitale ajungi prea departe. Nu-ți spune părintele, în toată dumineca, că omul nicicând nu trebuie să deznădăjduiască; și apoi oare nu vor fi alții și mai săraci ca noi? nu avem noi ce ne trebuie? nu câștigi dumneata cu torsul iar eu cu pescăritul atât cât ne trebuie de azi pe mâne? Te plângi că n-ai avere? Așa sunt toate femeile, toate ar voi să fie avute, deci nu ți-o pot lua în nume rău! Dar ce lipsă ai de avere? Azi-mâne murim, și cui să o lăsăm, la oameni mai răi ca noi, cărora le poate fi spre nenorocire? Mamă, noi suntem avuți, căci avem omenie, iar până acum credeam că dumneata ai ca și mine credință în Dumnezeu! Dar acum... mă îngrozesc! Mamă, mamă!

Mamă-sa îl asculta cu capul plecat ca o păcătoasă.

– Nețule, nu mă judeca prea aspru, adă-ți aminte de loviturile cele multe, de focul ce ne-a ars de două ori, de chinurile tatălui tău după ce l-a lovit, când cu focul din urmă, un cafăr de la șură, și în sfârșit de moartea lui cea învălătată în taină la un an după aceea; – tu erai copil de vreo câțiva ani și nu poți ști de durerile mele! Spune, e cu drept ca tatăl tău să fie omorât în floarea vieții, și cel ce l-a omorât să trăiască în tihneală!?

– Mamă, când vei asculta rușele copilului dumitale și vei înceta cu bociturile împotriva sorții? Întreg viitorul meu e mai întunecat ca la orice june din sat, și dumneata tot mai amar mi-l faci!

– Iartă-mă, Nețule, iartă-mă, dragul meu!

– Mamă, mamă!

– Cu aceste se încheia vorbirea dintre fiu și mamă. Tăcută ieși lelea Tincă după niște găteje, ca să facă foc și să fie și puțină lumină în bordei, căci oleu și lumină de său, ca-n palmă!

Tăcut mânca și Nețu vreo doi cartofi și vreo câteva boabe de cucuruz fiert, apoi se întinse jos pe sarică. Era pe la miezul nopții, vântul plângea pe la ferestri ca nebun – în casă nu durmea nici Tinca, nici Nețu.

– Dormi, mamă?

– Nu pot, Nețule, mi-a sărit somnul! Când e vreme grea, nicicând nu pot dormi, căci vântul parecă are glasul tată-tău – și știi tu că mie mi-i frică de cei morți!

– Lasă morții cu morții, fie-ți teamă de cei vii!

– Vai, mamă, nu știu ce mi-i în seara aceasta, așa-mi bate inima de tare, așa-mi zvâcnesc tâmplele, așa mi-e de jale, de... de-mi vine să bag lemnușe în apă, să beau – și apoi să mor! Mamă, mamă!

– Nețule, strigă mama cu glas amărât, nu-mi grăi așa. Tatăl tău e mort – acum vrei să mori și tu – dar apoi eu? Ce să fac eu? Doamne, Doamne ce pedeapsă! Tu mă îndrepti la mila Celui de sus – și acum tot tu ești care-și urăște viața. Ea începu a plânge și sculându-se de pe lavița de după ușe se puse tremurând lângă Nețu și îi luă capul în poală.

După vreo câteva clipe de tăcere urmă Nețu:

– Nu crede, mamă, că nu știu eu ce te doare și ce te face neîmpăcată cu mâna sorții. Nu e sărăcia noastră ce te silește să

mi te jeluiești zilnic, să-mi amintești despre moartea tatii – e dorul de răzbunare, ce roade la inima dumnitale – ce păcat, ce păcat!

– Da, Nețule, nu o mai tănuiesc, ți-am spus-o des și nu voi înceta până ce voi trăi a-ți spune că tatăl tău a murit din răutatea unui om, a blăstămatului Dinu lui Bobiț de lângă vale și că murind a strigat numele tău. Era seară, și numai eu și Dumnezeu am văzut cum l-a sugrumat Dinu pe tatăl tău și l-a aruncat în lac. O, eu nu-s de vină, Nețule, căci eu nu am iubit pe Dinu nicicând, mie numai Neagu, tatăl tău mi-a fost drag, mai drag ca inima din mine... Nu voi înceta să-ți spun, căci acum ești mare și poți înțelege pe tatăl tău, ce a vrut să zică chemându-te pe nume; și am iubit pe Neagu, Nețule, deci îți poți închipui durerea mea!

– Destul, mamă, destul pe astă-seară, căci ți-am spus că mi-i jale, de-mi vine să beau apă otrăvită!

– Dragul mamii, lasă tu să beie alții, iar tu trăiește, căci ai de lucru!

Vântul întăritat lovi turbat în ferestruie, de se desfăcură ochiurile de hârtie de pe crucea ferestrii și prin ele intrară stropi mari de ploaie. Lelea Tincă se sculă și astupă fereastra cu o măsurită groasă – apoi iar se întinse pe lavița de după ușă.

Numai târziu, după ce încetă vântul de a mai dăuli și se auzi cântec de cocoș, închiseră ochii cei osteniți, mama și fiul.

*

Noaptea părăsise pământul, de pe vârfuri de dealuri se lăsau nori de neguri peste sat, ceriul însuși era acoperit de nori cenușii – cam așa, precum adevărul câteodată e învălit și el în nori de minciuni.

Bordeiul era singur, gol și curățit ca-n toate zilele. Din colivia atârnată deasupra ușii cânta stigletul, prietinel lui Nețu, cânta versuri triste, căci își vedea soții din copilărie afară pe scăieții de lângă gard și plângea de ciudă și pizmă. Tinca era prin sat, pe la muierile cele mai fruntașe după lucru, după lână și fuior de tors – iar Nețu se duse, când se crăpă de ziuliță, la pescuit.

Era abătut și îngândurat Nețu, astăzi ca niciodată, și în mintea lui trebuie că rumega jalnice gânduri, căci pășea cu capul plecat prin ulicioarele povârnite ale satului, până ce ajunsese la lac. El murmură mai de multe ori cuvintele mamei sale: Lasă să beie alții, iar tu trăiește, căci ai de lucru!

„Am de lucru?“ borborosi el mai departe. „Mamă, am de lucru? Da, mă voi munci numai să te văd mulțumită, dar păcatul al cui să fie – nu știu, nu vreau să știu, soarta poartă vina!“

– Bună dimineața, Nețule, ce-i cu tine de stai așa de îngândurat la marginea lacului, te zgâiești la apă, borborosești mereu ca strigoii, și nu-ți vezi de lucru?

Era un pescar mustăcios, în vârstă înaintată, care sosi și el la muncă. Era chiar Dinu lui Bobiț, care se hrănea cu aceeași pâine ca Nețu.

– Apoi vezi, bade Dinule, așa-i de tulbure astăzi apa, de mă tem că în zadar voi arunca unghița, în zadar mi-oi cufunda mreaja, că tot goală și voi scoate.

– Fă ce vei face – văd că și tu ai toane ca toți tinerii, zise Dinu și pășind într-o luntre nou cârpită se depărtă de la mal, lăsând pe Nețu singur. Acesta îi urmă peste puțin, el coti însă în o cărare a trestiișului celui des. Deodată scăpă lopata din mâinile ce-i tremurau ca varga. Sângele îi clocotea, tâmplele i se băteau – îi venea să se arunce în apa cea murdară și rece, ca să se liniștească.

„Cum? Să-l răzbun eu pe tată-meu? Dar omul acesta-i blând și slab peste fire, el nu l-a putut omorî. Oare bine a văzut mama când s-au luptat în luntre, când l-a sugrumat Dinu pe tata și l-a aruncat în lac? Oare drept să fie? Va fi, va fi, căci mama zice că Dinu a iubit-o și, de când s-a măritat, Dinu mereu umbla în urmele părintelui meu spre a-și răzbuna! Va fi, căci ce nu face dragostea, și apoi poate va mai fi fost și altceva la mijloc, gălcevi omenești – mai știi!“

Nu o săvârșesc, nu! Pentru ce să fiu tocmai eu răzbunătorul, soarta a voit să fie omorât, deci tot soarta-și va răzbuna! Dar – eu sunt unealta sorții, o, apoi vocea unui părinte din doaga morții trebuie să fie sfântă înaintea fiului, căci dacă nu, urmează blăstăm, blăstăm!...“

Cam aceste gânduri îl frământau pe bietul Nețu și sudori ca bobul îi curgeau șiroaie pe fața lui înroșită, ca de friguri. Sărmanul, de când i-a povestit mamă-sa întâmplarea adevărată cu moartea tată-său, nu mai avea liniște nici trupească, nici sufletească; noaptea începea a-i fi frică, de câte ori striga bou de baltă el tremura, de câte ori auzea huhurezul șoptind sinistru se cutremura, ba odată i s-a părut că a văzut pe tată-său ridicându-se învălit într-o sarică de negură dintr-o gărlă a lacului. De câte ori auzea zurețul vântului și foșnetul trestiișului își mâna luntrea la prundul uscat, căci îi era teamă de duhuri rele. În zarea sării, când mai ieșeau îndrăznețele rațe din desimea stufului, sau se ivea câte un cap de hodă pe suprafața apei - el le ținea de capete omenești - starea lui sufletească era ca strămutată.

Paserile să părea că nu mai au teamă de Nețu, de pescariul cel cu fața bălaie și slăbicioasă și cu părul cel negru și lung; peștii îl înșelau mereu și îi înconjurau unghițele și mreaja. Numai un cocostârc era de-a pururea în apropierea lui; cocostârcul acesta venise singur în primăvară, înaintea tuturor, și tot el pleca mai pe urmă, când îl alunga frigul de toamnă, și pescarul Nețu văzu în împregiurarea aceasta un lucru însemnat, își prevesti o nenorocire.

El ședea pe o scândură pusă de-a curmezișul luntrei, și răzimându-și capul greu cu manile, proptite pe genunchi, uită să arunce rețelele.

„Haha! să omor eu pe Dinu, pe tatăl îngerașului cu ochii de mură, cu dinții ca lebăda... Cum, să omor eu pe tatăl Chiții - nu mă lăsa, Doamne...” Nețu începu să râdă... dar râsul acesta! Așa numai fericiții și nebunii obicinuesc a râde - oare nu-i totuna? Oare nebunii nu sunt și ei fericiți?

„Și pentru ce să moară Dinu - și nu eu; nu are lacul acesta destulă apă și pentru mine?”

Iată mântuirea mea! Dar ruga din urmă a tatălui meu, Chita - nu pot, nu pot!” așa se tângui mai departe Nețu și-și smulse fire lungi de păr de pe capul cel frumos!

- Tuțule, tuțule! strigă în clipa aceea o voce femeiască de pe marginea lacului. Era Dochița lui Dinu, care venise cu prânzul - era Chita, îngerașul lui Nețu. Tuțule, aideți la

mâncare! strigă ea încă o dată, făcând semn cu mâna atât lui Dinu și lui Nețu, ca să vină.

Soarele era sus pe ceriu, furtunei de noapte îi urmasă o zi călduroasă de toamnă. Chita era ușor îmbrăcată, cu o fustă roșietică, cu șurț cu fluturei pe de lături, cu ie de giolgiu țesută și cusută de mânuțele ei - pe cap o basma de păr, pe spate două plete lungi și negre ca păcatul de moarte - știi așa, precum port câmpenele din jurul acela - da, puteai zice, ca Nețu, că Chita e un îngeraș pe pământ.

Așa sunt multe din câmpenele noastre, au trup zvelt ca brăzișorii, sunt iuți și scuturate ca falnice codobature.

Chita întinse o măsurică vârgată sub o salcie și scoase din pleteică o oală cu tipări fierți în borș, o păstură cu felii de mămăligă nouă, tăiate cu fir de uruioc, apoi mai scoase și două linguri de lemn, nouă și crestăte și le pofti la amândoi pescarii un „prânz bun!”

O boare rece clătina vârful sălciei și scutura frunze galbine, moarte, preste mâncarea pescarilor.

- Chită, întinde masa într-alt loc, n-ai putut vedea că aici vom fi siliți să mâncăm și frunze?

Chita înroși la vorbele tată-său, îi era rușine că nu a prevăzut că vor cădea frunze în mâncare. Până ce întinse ea masa într-un loc mai potrivit, zise Nețu mai mult cătră sine decât cătră cel de lângă el:

- Săracile frunze, cum sunt de galbine când nu mai este viață în ele - parecă sunt de lut. Ce lucru ciudat, oameni, dobitoace, flori și frunze, toate se fac cu vremea lut!

Chita, urmată de privirile lui Nețu, se depărta spre lac, ca să-și taie niște papură, pentru a avea preste iarnă din ce să împletească corfe și pleteice, iar Dinu și Nețu începură a prânzi.

- Ce ai tu, Nețule, de-mi îndrugi aici vorbe cu înțeles posomorât, tu un băiat tânăr faci o față, parecă tu ai să porți năcazurile lumii. O, sfinte Dumnezeule, eu în vârsta ta eram vioi și deși eram sărac ca napul, sau mai bine zis ca toți pescarii, totuși îmi părea că lumea întreagă e a mea. Când era ceriul senin și vânău ca ochiul șarpelui, eu mă puneam fluierând în luntre, ba când nu se acăța nici cel mai mic peșcuț în rociul meu, începeam a cânta cântecul pescariului și-mi trecea de

necaz! Tu parecă nu ești născut pescari, sau, sau – ce lucru naibii, de nu mi-a trăsnet până acum prin minte.

– Ce nu ți-a venit în minte, nene Dinule?

– În vârsta ta toți flăcăii sufăr de o boală. Bat-o naiba dragoste, câtă amărăciune mai aduce peste bieții oameni simțitori – știi, Nețule, ar fi făcut poate mai bine puterea dumnezeiască ca să nu fi zidit odată cu lumea și femeia, căci ea e în stare să facă mult bine, dar și mari stricăciuni. Vezi, așa trupește slabă, cum e femeia, totuși are niște puteri tainice, e începutul multor lucruri, pe cari le poate întoarce spre bine sau rău.

– Va fi, nene Dinule, va fi!

– Ba-i chiar așa – și m-aș putea prinde că și pe tine au pus gheară uneltirile femeiești – doar înainte de asta erai altul. Doamne, Doamne, ce poznă mi-a făcut și mie dragostea... aci îngâlbeni Dinu, se făcu ca ceara și îi căzu lingura din mână.

Cu el dimpreună îngâlbeni și Nețu și întorcându-se într-altă parte șopti fără veste:

– E vinovat!

Dinu sări sus.

– Ce-i asta, cine vorbește aici – tu, Nețule, sau vântul, ce ai zis, Nețule, ce ai zis? – strigă el cu limba încâlcită și privind la Nețu cu ochii plini de sânge și ieșiți din cap, ca la cei ce și-au pierdut mintea.

– Nu am zis nimic, nene Dinule, dar spune ce ai, nene, de te încrunți așa de grozav, ești bolnav, e dragostea, e femeia de care-mi povesteai?

– Nu ai zis nimic – nu, nu – mi s-a nălucit numai! Când bate vântul asta afurisit printre plesnele trestiei și când zuruiesc frunzele aceste lungi, parecă șoptesc chiar oameni – lucru ciudat! Sunt bărbat și totuși mă înfioară câteodată vântul, de-mi tremură dinții în gură... Se zice că numai la oamenii cei răi și păcătoși le este frică, dar eu nu-s păcătos, nu-s rău – așa-i, Nețule?

– Nu ești rău, nene, căci de când te cunosc, mi-ai fost ca un tată – dar spune-mi ce ai astăzi de ești așa de tulbure... vezi, vezi, și tot zici că eu vorbesc posomorât!

– Lasă-mă, băiete! Femeia-i femeie și ar fi bine de n-ar fi ea pe pământ – mă înțelege, Nețule? Nu, tu mă poți înțelege... dar ce aud, de cătră balta cea cu pipirig iar a șoptit cineva, o, cum e de pustiu așa un lac, așa de părăsit de oameni... mi-e frică, Nețule, e ziua mare și mie totuși mi-e frică... dar așa-i că nu-s rău?

– Nu ți-am spus, că de când e mort tată-meu...

– Taci, băiete, taci să nu te audă vântul, căci de morți nu-i bine să vorbești pe aici – auzi vântul, auzi-l? Cine-i vinovat? Eu? Nu, nu! Nețule, mă duc la lucru, când mă văd pe apă parecă nu-mi mai este așa groază... lucru ciudat, ciudat de tot!

Fără a-și mai face cruce, fără de a mai zice un „mulțămescu-ți, Doamne, că m-ai hrănit în pace“, se depărtă Dinu de la mâncare cu capul zburlit, cu inima rece de frică, ca sloiul, se aruncă în luntre și mână înainte, mână din toate puterile.

– Și asta-i tihnă sufletească, așa o numește mama! zise Nețu, uitându-se în urma lui. Doamne, nici chiar la vrășmașii mei nu le dăruie așa o tihnă. Ceriule, ceriule, da rău m-ai pedepsit! Nu mă mai pot îndoi, tatăl Chiții a omorât pe tatăl meu, iar eu iubesc pe Chița, o iubesc mai mult ca pe mine, ce ar fi viața mea fără ea, un șir lung de chinuri, o bășică de săpun! Toată urgia din lume s-a vărsat asupra mea, nu-s vinovat, nu! Mântuiește-mă, Dumnezeire!

Așa vorbi Nețu, cel cu sufletul zbuciumat și ascunzându-și fața în mâni începu a se boci...

Da, plâng și bărbații și lacrimile lor sunt mărturiile celei mai adânci deznădăjduiri, celei mai dureroase zguduirii sufletești – e deosebire mare între plânsul bărbatului și al femeiei!!

Nici nu băgă Nețu de seamă că Chița sosise cu un snop mare de papură, care o aruncă cât pe colo, văzându-l pe el, așa lungit cu fața cătră pământul umed.

– Ce s-a întâmplat, Nețule? se întoarce ea cu glas tremurător cătră cel de pe pământ, cum, tu ai plâns, tu suferi, și Chiții tale nu-i spui nimic, să sufere și ea cu tine dimpreună; cum, tu ai taine înaintea dragei tale?... Nețule, asta nu-i dragoste curată, căci între cei ce se iubesc nu-i iertat să fie taine, Nețule, tu nu mă ai dragă, precum îmi spui seara la porțiță...

– Chițo, nu tot ce știe bărbatul e dat să știe și femeia! Așa vrea Dumnezeu ca bărbatul să poarte durerile cele mai mari din lume, iar femeia, precum se vede, e făcută ca să alineză durerile, să învelească inimile amărâte.

– Poate să fie și așa, Nețule, dar cum să te învelesc, cum să-ți potolesc focul ascuns, ce ți-a stors lacrimi, dacă nu-l cunosc, dacă nu știu ce te neliniștește? Iată neîncrederea ta – nu, Nețule, tu nu mai ești cel de demult! O, Doamne, simțesc că vine un vifor peste sărmanul meu suflet – jale acasă lângă tata, care de o vreme încoace e ca schimbat, jale unde mă duc, numai locul de lângă tine era mai înveselitor – dar acum – o, de ce sunt eu atât de culpeșă înaintea lui Dumnezeu?

Chița începu a lăcrima. Sărmanul Nețu, ce avea să facă? Să-i descopere tot, să-și verse toate tainele în urechile nevinovatei copile și să-i răpească toată liniștea sufletească, toate visurile ei – nu, văzu el că e păcat a o trage în șirul păcătoșilor... dar acum sau mai târziu, totuși trebuie să se afle... decidă soarta!

El se sculă și luând pe Chița de mână se așezară amândoi la trunchiul de salcie. O, așa le ședea de frumos unul lângă altul, amândoi cu păr bogat și negru, al lui în bucle mari, al ei în plete lungi; pe fața amândurora deznădejde; pe fruntea lor norii îngrijirei, în ochii lor focul dragostei, oglinda inimei... frunzele cădeau mereu, mereu preste ei...

– Ești urâtă când plângi, Chiță, știi bine că atunci îmi ești dragă când te văd și te știu veselă și șagalnică, zise Nețu luându-i mâinile de pe fața ei, ce și-o acoperise cu șurțul.

– Nu-ți mai sunt dragă, Nețule, nu! răspunse ea suspinând.

– Dacă vorbești așa, păcătuiești, Chițo, ascultă numai, copilă, și poate vei înceta! Nu-i cea taină mare ce mă bântuie – dacă tocmai mă silești să ți-o spun – iată-o: mai întâi iubesc pe Dumnezeu, apoi urmezi tu. Dumnezeu e de-a pururea cu mine, eu aș voi însă să te am și pe tine, dar piedeca e... să ți-o spun, Chițo? E sărăcia!

Aici înroși Nețu, căci el spuse o minciună, ca să liniștească copila. Și ce avea alta de făcut – bărbații au să poarte durerile lumii!...

– Numai atât, Nețule? întrebă Chița cu fața înveselită, ești un copil ce plânge pentru toate nimicurile, haha, tot necazuri de astea să deie Dumnezeu! Ce ne trebuie nouă avere, când avem în inimă câte o comoară, dragostea! Dute-n colo, Nețule, fii mai bărbat.

Și unde nu mi-l îmbrățișează Chița, toată bucurie, și-i acoperi fruntea cu sărutări, îi netezi părul și se jucă cu chica cea îndărătnică, ce nu se așeza lângă celelalte, ci îi luneca mereu pe frunte în jos. Apoi îi culegea răsând frunzele galbine de salcie, ce îi căzură în păr.

– Auzi, bădițul meu, eu nu știu ce minunea Domnului e asta, cu cât te sărut mai mult, cu atât am plăcere mai mare să te sărut – știi, ca și omul cu friguri, care cu cât mai multă apă bea, cu atât mai mare poftă are de băut – trebuie că e o vrăjitură la mijloc!

– Vezi așa, așa glumeață îmi placi! zise Nețu, silindu-se și el să zâmbească, crede-mă, dragă, că să fiu eu în țară străină și să aud că tu ești supărată, aș muri de jale!

– Una ca asta nu se va întâmpla nicicând; ce ai tu cu țările streine? Aici e satul nostru, aici avem dreptul de pescuit, unghițe, mreje, pace, iubire... ce ne mai trebuie? Avere? Nu!

– Dar nu știi că părinții noștri sunt învrăjbiți și deși noi nu știm pentru ce – ei se urăsc până la moarte și s-ar putea întâmpla ca ei să nu se învoiască nici într-un fel la unirea noastră, iată, dragă, altă piedecă; să avem avere am delătura-o, am fugi în țări străine, am uita totul de pe aici și am trăi în iubire... dar așa?

– Nu vom fugi, Nețule, numai o încercare, și părinții noștri se vor împăca!

Nețu-și clătină capul.

– O voi femeile vă închipuiți lucrurile din lume așa de ușoare!

– Nu, Nețule, pe noi oamenii nu ne mai pot despărți, numai Dumnezeu! zise Chița și, încolăcindu-și mâinile în jurul gâtului lui Nețu, îl strânse la sânul ei cu foc și-și lipi buzele ei de ale lui cu un cutremur fericit și cu frica să nu-l piardă.

E frumos așa un chip, e frumos a vedea două inimi cuprinse de simțul fericirii. Și știți cine văzu icoana aceasta

sărbătorească și totuși nu se bucură și totuși nu rămase încântat? Dinu!

Din luntrea legănată de apa mișcată de vânt îi văzu și inima lui se îngrozi. „Dinule, ai fost orbit, Dinule, de nu te-ai gândit la una ca asta?” așa-și vorbi sieși Dinu, lovindu-și fruntea încrețită cu palma. „Da, mi-a fost drag Nețu, pentru că voiam să-i înlocuiesc pe tatăl său, îmi era milă de dânsul, dar el e tot feciorul lui Neagu, el e de un sânge cu hoțul Neagu, care mi-a răpit pe Tinca, nu, viu nu pot suferi ca odrasla lui să se împreune cu Chița. Ah! cum seamănă Nețu cu Neagu, ca ochi cu ochi, tot părul cel creț, tot fruntea cea lată – tu, șerpe, năpârcă, la o parte de lângă fiica mea!”

– Chiță, Chiță! strigă el apoi cu glas puternic către cei de pe mal, amenințându-i cu mâna.

Să fi fost cei doi fericiți lângă Dinu și să-l fi văzut așa cu ochii înroșiți de mânie și cu fața acoperită cu un văl de furie, ușor l-ar fi asemănat cu o fiară sălbatică ce-și vede primejduită viața.

Chița sări spăriată din brațele fericirei, fața ei părea că era văpsită cu vâpseală roșie, ochii ei priveau tulburi spre părintele cel amenințător.

– Nețule, șopti ea, acum ne-a văzut tata, știe totul, vezi și folosește privilegiul ca să-i împăcăm – te las, rămâi cu Dumnezeu, fii vesel ca Chița ta! Și luându-și berda de pipirig și papură subsuoară, plecă Chița, după ea zburau privirile lui Nețu, ce se opreau la coșitele ei cele negre și despletite în capetele îngânate de vântul de toamnă. Și cum o văzu el așa cu capul plecat pășind pre pajște și dispărând acum printre tufe de porumbei și rugi, acum printre bozi, scâieți și urzici, îi venea să creadă că nu-i ființă ca Chița lui în lume, nu-! Ea sosi la fântânița din rozorul labului acoperit încă cu paie de cucuruz și aci își scoase basmaua, ce o căpătase dumineca trecută la joc de la Nețu, și întorcându-se cu fața către lac, duse năframa cea albă, brăzdată cu floricele roșii, la gură, apoi o scutură în vânt – dar iute-și urmă calea mai departe, căci băgă de seamă că și părintele ei o urmărește cu ochii.

– La lucru, Nețule, la lucru! strigă Dinu din mijlocul lacului către Nețu, cel de sub salcie, care încă nu se mișcase din

locul fericirei tulburate. Acesta se sculă repede ca trezit dintr-un somn, sări în luntre și dispăru în trestiiș, fără a se gândi la vorbele din urmă ale Chiții. Liniște mare în jurul lacului, toate sălbăticiile gureșe tăceau, parcă într-adins, ca să asculte la suspinele, la semnele zbuciumării lăuntrice, a smăcinării sufletești alor doi pescari din două unghiuri ale lacului.

Numai târziu, după ce părăsiră ogorul toate plugurile și pământul întreg se învăli în păiengenișul fumuriu al serii de toamnă, părăsiră și pescarii noștri lacul. Tăcuți, în traiste numai cu vreo câțiva pescuți, se depărtară pe cărarușe deosebite.

*

Sfârșitul toamnei era sosit! Lacul cu câmpul din giurul lui forma un fel de lume moartă, era pustiit ca inimile omenesti lipsite de orișice plăcere. Chiar și paiele de cucuruz erau tăiate în jepi și duse pe acasă, așezate în jirezi pe sălciile și merii cei vechi din fundul grădinilor; cotoarele însă arătau că a fost împodobit odată câmpul cu cucuruz, cam așa precum dovedesc și ruinele, că preste ele au înflorit cândva cetăți și orașe; așa precum durerea inimei cuprinsă de dezamăgire dovedește că aceasta a fost odată plină de fericire și nădăjduiri.

Era sâmbăta după-amiazi. De către bisericuță aducea vântul glasul jalnic și cucernic al clopotului spre grădinița lui Dinu.

Clopotul, prietinul creștinilor, suna de vecerne și Chița cea evlavioasă, care cosea în grădină la o mânecă de iie, șezând pe un scaun lângă masa cea de piatră, auzind glasul clopotului, aruncă cusătură din mână, își făcu cruce și zise un „Doamne, iartă-ne păcatele!” apoi se grăbi a scoate din grădină vițelul și se îndreptă spre pridvorul casei.

– Chițo, auzi tu, Chițo, cum plânge clopotul și cum se bocește, știi pe cine-l îngroapă? Pe Neagu, pe tatăl lui Nețu! vorbi Dinu, care ieși din casă în pridvor, cu părul cel lung dat preste frunte, cu ochii ieșiți tare afară din cap și înroșiți, parecă erau acoperiți de o piele roșie.

– O, trage numai de vecerne, îi răspunse Chița cu ochii sleiți în lacrimi, ești bolnav, tată, dar nu mai știi că nenea Neagu-i mort de mult, nu știi că s-a înecat în lac?

– Hahaha! Cum să nu știi, Chițo, doar eu l-am omorât, l-am sugrumat, Chiță, căci a fost un hoț Neagu ăsta, mi-a furat multe, multe; mi-a furat pe Tinca și cu ea și viața – dar el iar a înviat și uite azi îl îngroapă a doua oară. Hai, hai cu mine, Chiță, să-l scoatem din copârșeu, să-l tăiem bucăți pe Neagu ăsta – hai, nu sta – stai, Neagule, stai, nici mort nu te las în pace.

– Tată dragă, ești bolnav, te doare capul, tată, vino în casă, zise Chița cu vers blând și rugător.

– Ce-i, nu vrei să vii după Neagu? Ha, tu iubești pe fiul hoțului aceluia, pe Nețu? Vai de tine, năpărcă afurisită, mai bine să te văd colo sus, cu capul legat de vantura șurii, decât lângă Nețu... Nu plânge, porumbiță, nu, gătește-te mai bine și vino la înmormântarea lui Neagu, vino, dragă, că și Tinca mea va fi acolo, Tinca pe care o iubeam odinioară și care-mi șoptea în față: Dinule, scumpul meu Dinu - iar în ascuns iubea pe Neagu – afurisita aia de Tincă – blăstăm, blăstăm. Vino, Chiță, să-mi scald cuțitul în sângele mort al lui Neagu, al blăstămatului de Neagu...

Chița plângea cu hohot! Era singură, fără sprigin, o copilă tânără, cu un bărbat lipsit de ce-i mai scump în viață – de minte. De trei săptămâni, de când era bântuit Dinu de boala aceasta grea, înțelesese și Chița că numai ruga umilită și blândeța stămpără și liniștește sufletul cel tulburat, viforul de dinlăuntru al lui.

– Aiurezi, tată, nu-i nici o înmormântare azi, ascultă-mă, scumpul meu, și vino în pat! zise Chița blând întinzându-și mâinile, pentru a-l opri ca să nu iasă din pridvor.

– Nu-i înmormântare astăzi, Chițo? Să viu în pat, zici? O, dar nu mi-i somn, și apoi las, că voi dormi eu în mormânt destul! Dar tu mă rogi, plângi chiar – vină fiica mea cea bună – vină! Abia intrară în casă.

– Așa-i, Chiță, că tu nu ai drag pe Nețu, așa-i că eu nu am omorât pe Neagu – nu, nu, doar nu va fi tatăl tău călău – ce văd, cade zăpada îngheț, mă fac sloi, ține-mă, fată, ține-mă... zise el tremurând. Fața și buzele i se învinețiră, dinții îi clănțăneau – ochii îi ieșiră mai tare din cap.

Biata Chița, cu multă trudă numai îl așeză în pat, apoi punându-se și ea pe un scaun lângă pat, îi acoperi fruntea, ce

ardea ca focul, cu un ștergar muiat în apă rece. Sărmana, cât se schimbase din ziua în care se întâlnise cu Nețu la malul lacului. Rumeneala din fața ei ca piersica cea frumoasă se pierduse, albăstreala ochilor era acoperită de o ceață – întregul ei era acum supărăcios, ca floarea strivită pe neașteptate.

– Nime, nime-n lume nu m-a văzut când l-am omorât - dar apoi vântul ăsta ce vrea, ce-mi tot șoptește; cine cutează de-mi tot bate la fereastră și strigă mereu că am sugrumat pe Neagu? – ia vezi, Chiță – minciuni, minciuni! Așa-i, dragă Chiță?

Chița-i puse mâna pe ochi și-l liniști. Abia la o jumătate de ceas încetă Dinu de a borborosi și începu a geme cam ca cei ce trag de moarte.

Chița folosi privilegiul de a ieși după niște găteje, ca să ațâțe foc în casă. Când intră însă în odaie, căutând spre pat, tatăl ei nu mai era acolo. Însăpăimântată aruncă gătejele din mână și țipă din toate puterile:

– Tată, tată!

Toate în zadar, căci răspuns nu căpăta. Fără a mai zăbovi îl căută prin șopru și șură, prin grajd, pe la fântână – tata nicăiri! Numai târziu băgă de seamă că portița e deschisă, și-și aduse aminte că a putut fugi pe uliță. Niște copii îi spusese că l-au văzut fugind la vale. Fugea Chița tot într-un suflet pe uliță în jos, până se opri la poarta lui Nețu, carele o văzuse de departe și îi ieșise înainte.

– Ajutor, Nețule, dă-mi ajutor să găsesc pe tata, căci a ieșit din casă, din curte, strigă ea plângând amar.

Și Nețu plecă dimpreună cu Chița pe ulițele povârnite în jos și o mângăia cu vorbe blânde și dulci, așa precum știe cineva să liniștească inima aceleia ce o iubește. Și prinse curagiu copila, ascultând pe iubitul său cum îi spunea multe, că toate se întâmplă cu voința lui Dumnezeu și că soarta se răzbună pe sine însuși.

Amurgea de seară. Din turnul bisericei suna acum clopoțelul de seară, și sunetul subțire se resfira prin văile din giurul satului. Nețu ajunsese cu Chița la izvorul din rozor și aci se opriră ca să arunce o căutătură asupra lacului. Un fior rece îi cutremură pe amândoi – de la prund lipsea o luntre. Din partea lacului cea de cătră asfințitul soarelui se ridicau neguri, în forme

de vedenii, ele se tot apropiau de o luntre ce plutea liniștită în mijlocul afund al lacului. Unul și același gând se născu în amândoi deodată:

Dinu se înecase! .....

.....
.....
Ani mulți au trecut la mijloc. Oamenii își mai povestesc multe despre moartea și înmormântarea Dinului celui nebun, al cărui duh și acum se ivește, când e lună nouă, peste lac și suspină: Neagule, Neagule, dă-mi înapoi pe Tinca! Dar despre ceilalți, despre Chița cea frumoasă cu plete lungi, despre Nețul cel trupeș și voinic, despre Tinca cea supărată, nu-și pot povesti oamenii mai multe, decât că – s-au dus în țară!!

Sibiu, Mart 1893

LA PĂLTINIȘ

Cine a făcut elementarele ca și mine la țară cunoaște de bună seamă poezia:

Sus la munte la izvor,
Unde printre stânci bătrâne
Curg izvoare cristaline
Sus la codru-nfloritor...

Vedeți, aceasta-mi era mie după *Ce e patria română* (eram mare naționalist deja de băiat!!) cel mai favorit cântec și-l cântam cu un nespus ifos, propunându-mi a nu mă odihni până ce nu voi zări piscurile din cântec. Mi-am făcut copilăria pe câmpia cea plină de lacuri și de mlaștine, giur- împregiur nicio pădure, numai dealuri țuguiate și pleșuve, ici-colo, acoperite cu zvârcuri de colie. De-atunci, din nefericita mea copilărie încă, visam ziua-noaptea despre munți cu „stânci bătrâne“, de șopotul tainic al izvoarelor, de potecele cele bătătorite de voinici ce „trag chiorăș la punga ciocoilor“ dar cu oameni buni se înțeleg pe sprânceană, visam de cerbi și ciute ce trec ca fulgerul în vis peste căile pădurilor seculare. Și crescut la câmpie, fără a cunoaște decât rozoarele cele imense cu belșugul cuiburilor de codobaturi și de cristei, decât râpele cele primejdioase acoperite de podbeal, păpădie și sugel – credeam de copil încă că visul meu de a vedea munții nu mi se va împlini niciodată.

Din „elementare“ trecui pe urmă la liceu. Cântecul meu de predilecție nu se mai ștergea din memorie, ci-l repetam zilnic, îmi era nu știu cum de drag, ca și rugăciunea de seară. Am cercetat un liceu săsesc. Și să vezi minune, aceste licee cultivau

inconștient dorul de munți. În toate legendarele cele mai frumoase și instructive piese sunt de acest cuprins. Ți se octroează dorul și nostalgia de lăcașurile cele pline de farmecul misterios al firei. Din „*Auf die Berge möcht ich steigen*“ și „*Schweifen auf den wilden Höhen*“ nu mai ieși. Pe urmă auzi și popularul „*In der Schweiz, in Tirol*“ și te convingi că „Românașului îi place“ nu este decât o imitație după aceasta, ca și „Ce e patria română“ după „*Was ist des Deutschen Vaterland*“ de E. Moritz Arndt – dar prin toate aceste ți se deșteaptă într-adevăr o tot mai puternică dorință de a urca munții. Dar ca student de liceu eram silit a mă mulțumi cu dorul și fantazia, sau cu o „fata morgana“, și aceea, firește, numai închipuită. Multă mângăiere îmi cauza în sfârșit și faptul, cunoscut din istoria literaturii, că celebrul Schiller a descris marea și munții, îndeosebi în baladele sale, în mod genial, fără a fi văzut munții și marea.

Trecut-au în sfârșit și anii de liceu și – vorba aceea – „am ajuns... ba n-am ajuns“ ... destul că am venit în plăcuta și deja de copil dorita poziție de a pleca „sus la munte la izvor, unde românașului îi place“. Ținta mi-a fost Păltinișul.

Păltinișul, sau cum prin contrabandă l-a botezat reuniunea carpatină „Hohe Rinne“ (scocul înalt) este în munții Cristianului, în depărtare de 9 ore de Sibiu, sau 5 ore din Gura Râului. Este un loc învâtor de cură (Kurhaus), situat nu tocmai sus pe munte și, judecând după locuitorii de acolo, aproape exclusiv germani (sași), îți face într-adevăr impresia că te afli „*In der Schweiz, in Tirol*“, dar așa mai devale, sau cum am zice în termeni de pe la Cetea și Geoagiu „mai cam pe horeți“, „din jos de bulz“.

Dimineața plecării noastre era pentru întreaga societate ziorile unei sărbători. Eram o societate de vreo zece inși și inse, toți dorobanți și – dorobante, cu suflete voinicele și vesele, plecat-am de la Gura Râului (rimează pe Văslui!). Nu eram singur eu care nu fusesem decât în vis la munte, mai era cu noi și Leana din Ardeal, zglobia brunetă. Eram cu toții călări (celebri dorobanți!), care fapt dedea multă ansă celui mai gras

dintre noi a face cele mai drastice glume prin potrivite citate din poezia populară locală. Cavalcada deveni interesantă prin amazoanele noastre, cari, abia plecați cu toții, înaintau cu o nespusă patimă, lăsând ca părul lor despletit să zboare undulând în aerul îmbalsamat de dulcele miros al miliardelor de flori de câmp și munte.

Și Leana era răpitoare, căci părul ei cel resfirat zbura mai nebunatic și fața ei cea rotunjoară roșise și mai tare, iar ochii îi erau scâlțați în patimă. Și murgul meu se ținea morțiș de calul celei mai distinse amazoane.

Lângă olaltă treceam „ca fulgerul“ și mult neastâmpărați peste calea către Păltiniș, treceam ca Wilhelm și Lenor din admirabila baladă lui Bürger:

Und... hop, hop, hop,
Ging's fort in sausendem Galopp
Das Ross u. Reiter schnoben
Und Kies und Funken stoben.

În sus tot mai sus, înainte tot înainte: Și munte, padini, văi, izvoare... nu mă întrebați căci nu le-am văzut. Văzutam însă „zâna munților“, pe Leana, și ochii îi erau izvoare cristaline pline de farmece, iar părul ei mai încântător ca desiște de brădui. Tot ceea ce se petrecea în giurul meu, nu-mi părea decât un dulce mecanism ce îl simțeam numai, dar ochi nu aveam decât numai pentru Leana. Mă cuprinsese așa un dor de această zână, ca pe un făt din dulcile povești în cari fătul își întâlnește fata de împărat sus pe muntele de sticlă în palatul bălaurului. Așa-mi venea și mie să fur pe această zână, s-o fur și să zbor cu ea peste munți, peste hotară să zbor cu ea în altă țară...

Ajunsesem la țintă întreaga cavalcadă. Căi măiestrite încunjurate de brazi înalți, vile cum nu mai văzusem zugrăvite, streini gâlfezi și rebegiți. Aer și apă pentru sănătate. Iată Păltinișul. Nimic din farmecul visat în copilăria mea, nimic din impresiile ce ni le stârnise poezia mea cu „Românașului îi place“. Cauza? Era Leana! Amorul este un sentiment mai intensiv și împiedica ca senzațiile mai puțin puternice să se manifesteze.

Mai târziu îmi deschise însă și mie firea brațele. Toți ceilalți plecară mai în sus la Oncești – depărtare de o oară de Păltiniș – și ne lăsară pe noi doi ca să culegem flori, pe mine și pe Leana.

Și am cules, ea fragi, eu flori, și-am povestit, am râs și am plâns și iarăși ne-am întors la flori. Ah, dulce este de-a culege în Păltiniș flori și fragi cu Leana...dar...

Leano, dragoștile noastre
Au rămas pustii pe coaste.

SCRISORI DE CARNEVAL

M-am decis să vă comunic scrisorile amicei mele Dora. Nu toate, nu, căci prea nostim mozaic v-aș oferi. Numai niște escerpte din scrisorile ei de carnaval. Sunt destul de caracteristice pentru împregiurările între cari sunt scrise și redau cu destulă fidelitate unele nuanțe ale vieții noastre sociale. Ei îi cer iertare pentru violarea secretului epistolar, iar cetitorilor le cer indulgență și considerare față de modul de gândire și de scriere al prietinei mele.

I

... Nu, de azi înainte n-ai să te mai plictisești cetindu-mi scrisorile. E aici carnavalul! Mă înțelegi? Carne-valul! Ce urât cuvânt și ce defectuos exprimă noianul de plăceri sufletești!... sufletești? Cred dimpotrivă că exprimă mai mult cele fizice, căci îndeosebi plăcerile fizice sunt mari și multe în acest fragment al anului.

Vorbă fiind de plăceri, stai să distingem cine se răsfată mai mult acum: corpul sau sufletul. În primul rând vin socotite *balurile*. Aici își are corpul teren larg de desfătare. Aici faci mișcări ritmice la comanda muzicei, ajunsă în vârtejul jocului te învârți cu tot mai mare pasiune, simți plăcerea crescându-ți, simți o voluptate neînțeleasă ce-ți cuprinde corpul întreg și – nu-i ameteală mai dulce ca ameteala din decursul jocului. Ei, și eu susțin că această plăcere este curat fizică! Urmează *patinatul* – este același fenomen. Vin *jour-fixele*. Bine, aici ai mai putea zice că sufletului i se dă răgaz de a se distra: conversații, cântări,

maltratări de pian, jocuri sociale, toate aceste sunt menite de a recrea spiritele corpurilor obosite. Principiar însă sunt în contra acestor fel de „recreări“, din simplul motiv că între împregiurările noastre sociale ele nu sunt recreări. Conversațiile aceste silite, afectate și fără porniri de la inimă, obosesc mai mult ca o noapte de bal, în care cel puțin corpul și-a avut plăcerile sale. Și pentru aceea eu nu dau o primăvară pentru zece carnevaluri.

Preponderența plăcerilor fizice aduc cu sine că noi fetele suntem atât de nervoase după carneval. E și natural ca atâtea mișcări să atenteze la sănătatea bieți nervilor noștri. Are haz însă ca nervozitatea noastră să înceapă odată cu carnevalul. Pregătirile, impaciența, râvna și curiozitatea te fac nervoase *da'capo*. Alergările cele multe de la o modistă la cealaltă, de la o prăvălie la alta, te istovesc. Însă trebuie să le faci pe toate. Dacă sai în joc trebuie să te învârți. Curentul carnevalului e ca o putere elementară, care pe toți îi cuprinde și îi mână înainte ca pe niște marionete lipsite de voință.

Eu urmez mecanic curentul, că sunt și eu cu corp și cu nervi și trebuie să fac ceva pentru distracția lor. Și ceea ce fac mai întâi e natural – costumul. Costumul de bal, iubite prietene... înțelegi tu farmecul depus în acest cuvânt? Nu râde... nici eu nu-l înțeleg, văd însă că trebuie să existe acest farmec, căci prietenele mele saltă și bat din palme, râd și înroșesc de bucurie vorbind de... costumul de bal. Uite așa sunt cele mai multe dintre noi: se bucură de podoabele aceste ale corpului, stau să îmbrățișeze și să sărute oglinda ce le arată atât de grațioase în vestmântul de bal. Astea sunt plăceri femeiești, amice, pentru cari tu n-ai pricepere, trebuie însă să știi că amorul propriu la femei nicicând nu e atât de mare ca în carneval.

Și moda, moda naibii...

Mi-e necaz pe Ianculeștele, știi, cele două surori brunete, sosite de curând în orașul nostru. Ele au produs aici o adevărată revoluție pe terenul modei. Acum toată lumea se ia după ele și o frizură ce nu e ca a lor nu e modernă, toaletele ce nu au cel puțin apropiat fasonul Ianculeștelor nu sunt de seamă... ah, n-ai idee! Și trebuie să te orientezi după ele, căci, crede-mă, nu este mai mare genare pentru o fată decât să audă împrutându-i-se că

nu are sens pentru ce e modern, că n-are gust rafinat, simț estetic și câte toate... Brrr... simț estetic! La vară îmi vei da niște ore de estetică, așa-i amice? Am să fiu elevă atentă, am să-mi procur cărți scrise de cei mai de căpetenie savanți și cu ajutorul tău am să învăț vreo câteva principii de estetică... puține... cele fundamentale. Așa-i, amice, că e de-ajuns pentru o fată să știe vreo câteva principii de-astea? Ah, picant, picant! Cât de superioară voi fi Ianculeștelor când le voi spune părerea cutărui estetician...

Am făcut digresii. E vorba de carneval. Sezonul balurilor a sosit. Sâmbătă avem pe cel dintâi. Detaiurile urmează. Până atunci, adio. A ta amică,

Dora

II Amice,

Ți-am promis că-ți voi descrie balul nostru de sâmbătă. Iată-mă, nu știi cu ce să încep. Să imitez pe reporterii gazetelor, să-ți descriu sala cea mare și lipsită de ornamente, să-ți enumăr părechile cele vechi și cele nouă, să-ți zugrăvesc costumele prietinelor mele...

Uite, mie mi se pare balul un ce fără început și fără sfârșit, uniform și fără multe note distinctiv. Un bal seamănă cu celălalt ca ziua de ieri cu cea de azi. Este același caleidoscop, același mixt-composit de coloraturi, același babilon lingvistic, același roi de răs și zâmbet ca în toți anii. Oamenii se schimbă numai, acești actori călători, acțiunea însă e aceeași. Astfel balul mi se pare a fi o piesă teatrală ce se dă în diferite trupe de actori. Și crede-mă, amice, nu numai mimica, grimasele, când cineva e călcat pe picior, și muzica sunt la fel, ci chiar și libretul e în permanență unul și același. Frazele convenționale, complimentele obligate, observările stereotipe, glumele enuyante formează acest libret permanent al balurilor noastre.

Și cu aceste stări de lucruri ne-am desprins, încât nici nu ne mai par nenaturale. Iată comicul situației. Eu știu bunăoară

de-a rostul ce o să aud la bal din gura cutărui tânăr și ce glumă îmi va ticlui în decursul jocului de coloață cutare domn ofițer. Dar totuși merg și-i ascult, căci dacă aș face contrarul, m-aș lipsi de un hatâr cum este jocul.

Și fiindcă am făcut amintire de tinerii (tinerii sunt doar subiectul din propoziția vieții noastre sociale), dă-mi voie să-ți scriu vreo câteva reflexiuni sincere asupra lor. Închipuie-ți că ceilalți joacă la bal în ruptul-capului, până ce eu îți scriu aceste reflexii nepretențioase, bazate pe mult-puțina mea pătrundere psihologică.

Crede-mă, amice dragă, că întreaga societate de aici și în special damele, dar mai ales noi fetele, nu suntem mulțumiți cu tinerii noștri. Iaca pentru ce. Tinerii fug de societate, tinerii se feresc mai cu seamă de noi, tinerii înjghebează o societate de sine, secta burlacilor, își creează anumite principii după cari își întocmesc modul de viațuire, izolându-se de viața în familie, lucru ce la alte neamuri, nu se întâmplă tocmai. Rezultatul firesc pe urmă e că între noi, fetele, și între tineri nu există raporturile sociale, ce există în toată lumea cultă, nu există comunicațiunea intimă de idei, schimbarea reciprocă de sentimente. Dimpotrivă însă, e o răceală, ceva strein, un abis formal între noi și ei, cari nu se vor delătura prin rarele întâlniri în salele de bal.

O, și chiar în salele aceste ies la iveală neajunsurile acestor stări. Tinerii sunt de vină că balurile noastre oferă atât de puțină distracție sufletească. Las' că intimitatea lipsește cu desăvârșire, dar lipsa de viață și de școală socială e prea curând evidentă în stângăcia lor, fie în maniere, fie în conversație, peste tot.

Unii sunt naivi și sficioși. Aceștia consideră femeia de cine știe ce cheruim ideal și înaripat, de care a te apropia e păcat. Vocea le tremură, îngăimând câteva cuvinte când se prezintă, de-ți vine să faci haz de purtatea lor. Alții iarăși sunt îndrăzneți și agresivi, de te molestează, poate fără intenție. Mai șarmantă însă este conversația cu oamenii aceștia. Funcționarii de bancă – căci de aceia avem mulți pe aici – îți torăie mereu de procent, promil și ipotecă până ce te buimăcesc de cap. Și așa, rând pe rând, te maltratează fiecare cu crâmpie din înțelepciunea în care e specialist... Lipsește tonul acela natural

și modul nesilit de conversare, ce se stabilește de sine în acel mediu social în care dese conveniri și comunicări nu cunosc bariere precum există la noi. Se remarcă la acești tineri o lipsă de originalitate în idei atât de mare, încât, zău, te bucuri dacă cineva dintre dâșii îți povestește vreun vis ce l-a avut, căci visurile sunt cel puțin originale...

N-are deci nime motiv să se mire dacă la balurile noastre, cum a fost și la cel de sâmbătă, ofițerii au preferință la multe fete înaintea acestor tineri. Admit că fetelor nu le place a judeca mult și a cumpăni cui să deie preferință, admit că ele disting cu atențiunea lor pe aceia care se știu face mai iute stăpâni pe situație, dar găsesc foarte natural ca acești bărbați uniformați, cu pronunțate forme ale corpului, acești oameni elastici, la cari cunoașterea manierelor sociale pare a fi o cerință de primă ordine, să reușască învingători la multe dintre fete, să pară conveniabili și să placă chiar, pe când tinerii „civilii” retirează somnuroși înaintea lor.

Nu sunt prietină a ofițerilor. Conversația lor, glumele lor tocite despre sporturile lor diverse mă lasă rece, purtările lor agresive le despectez și am convingerea că în acea uniformă sclipitoare se ascunde o doză de ignoranță cu care tinerii noștri neuniformați nu se pot lăuda. Nici nu voiesc să mă fac apărătoarea fetelor ce se rup după sabie, dar doresc să constat că tinerii sunt de vină la multe anomalii sociale. De la tineri atârnă ca aceste anomalii să înceteze, ca între ei și noi, între noi și societatea cultă peste tot să se stabilească raportul firesc. Poftească numai și iasă din vizuinele lor, din fâgașul burlăcesc, să nu se ascundă de societate ca bufnițele de lumină și vor vedea că rezervele noastre față de ei vor dispărea. Se vor convinge că prejudeciile lor față de noi sunt neîntemeiate, ci ele își au sorgintea în împregiurarea simplă că *nu ne cunoaștem*. Vor vedea că nu e nici artă, nici vrajă, nici iarba fiarelor nu le trebuie, ca să se facă ei stăpâni peste situație și să-și ocupe locul ce le compete; locul de subiect în propoziția vieții sociale. Vor alunga cu ușurință de pe teren pe aceia de cari își bat joc. Intellectul, școala, teoria îi fac superiori. Poftească acum să între în școala socială. Aici elevi și eleve vrem să învățăm împreună...

Tu zâmbești, amice, cetindu-mi reflexiunile mele? Scuză. Mi le-a inspirat monotonia balului și sunt chestii de actualitate pe-aici prin provincie. Ce părere ai? În scrisoarea viitoare, alte amănunte. A ta

Dora

III

Ce-a fost mai bătător la ochi la balul nostru?

Crezi doar că toaletele cele cu prețuri uriașe, crezi că frizurile cele moderne, sau ochii cei negri ai surorilor Ianculescu? Nu, toate aceste nu „bat la ochi“. Cu totul altceva era ce atrăgea privirile lacome ale dansatorilor.

Iată un episod ce-ți explică totul.

Lângă mine ședea una dintre cele două frumoase surori pe cari ți le-am amintit. Era adâncită în conversație cu un ofițer, încât părea a nu mai lua în seamă lumea din giuru-i. Flecăreau multe de toate. Ajunseră a vorbi și de toaletă. Ea-l întrebă dacă-i place toaleta? „Toaleta? – răspunse ofițerul, – da cine se va uita la toaletă? Drept spunându-ți nouă ne plac toaletele în cari apar damele *decoltate* la bal, le admirăm chiar... Nu însă și toaletele închise, cari deghizează frumseța femeiască și îi iau ochiului puțința de a-și scălda privirile setoase în...”

Aici m-am ridicat de lângă perechea ce discuta cu atâta temeinicie însușirile toaletelor. Mă jenau cuvintele cavalerului, cari amenințau a deveni frivole. Mă cuprinse un simțământ curios. Deși eu nu eram decoltată, îmi venea să strâng și mai tare haina de pe mine, ca nu cumva privirile pătrunzătoare ale tinerilor să-și afle vreo cale...

Înțelegi acum, prietino, ce-a fost mai bătător la ochi? Nu ochii cei negri, de cari sunt berechet pe la româncele noastre, nici frumseța fețelor rumene, nici toaletele costisitoare, ci... ceea ce *nu* acopereau toaletele bătea la ochi, plăcea și făcea senzație.

Mă opresc nițel la chestia asta. Și vorba fiind de decoltaj îți scriu fără paravan.

Curtizanal Ianculeștei a spus un sincer adevăr. Domnii se uită azi mai mult la ceea ce nu acopere toaleta. Și damele din parte-le sunt atât de bune și de prevenitoare, încât se îngrijesc cu binișorul ca domnii să aibă ce admira la bal.

Decoltajul se cultivă și la noi cu tot mai multă predilecție. Dame tinere și bătrâne, fete mici și mari apar cu brațe goale, cu pieptul deschis. Și dimensiunile părților decoltate iau proporții tot mai îndrăznețe. Pruderia cu care au fost întâmpinate primele apariții ale decoltajului a dispărut, făcând loc unei obicinuițe de modă.

Decoltajul e modern. Da, fiindcă toate mijloacele cu ajutorul cărora femeia știe să apară mai pe voia bărbaților sunt moderne. Și ai putea zice că decoltajul numai pentru voia acestora se cultivă. Privirile bărbaților cer hrană tot mai multă. Nervii lor senzitivi par a nu se mai îndestuli cu frumseța ideală a femeii. Le trebuie o realitate nudă, le trebuie forme pline și rotunde, la vederea cărora să se aprindă, să se înflacăre și sângele pofditor să le clocotească. Și astfel decoltajul a ajuns pentru femeie mijloc de cucerire a bărbaților. Formele aceste neacoperite au ajuns astăzi zestre atrăgătoare și căutată în piața vieții noastre sociale.

Este însă frumoasă această modernă îndeletnicire a femeii?

Dă-mi voie să-ți prezint trei modele de la balul nostru.

Încep cu patroneasa balului. D-na B., o damă în vârstă, cu părul albit, ce strălucește în frumoasa culoare a argintului, e adânc decoltată. O cunoști. E tot atât de grasă și de hălăoie ca mai-nainte. Haina îi lasă dezvălitate: un gât alb, brațele cele diform de groase, o parte din sânul cel pufăios, ce e pe calea firească a veștejirei, și părțile carnoase de sub ceafă. E o adevărată figură de carnaval. Cum se potrivește această vârstă și acest colos de forme cu decoltajul?

D-na R., femeia cea cu ochii renumiți, cari sunt culcușul multor patimi, și cu părul cel bălai, ce-l poartă nebunatic fluturând în giurul părților decoltate. Când o vezi așa decoltată, parecă e o bacantă, sau o grisetă, ce se pregătește a sta model, sau o damă din circ, care își schimbă haina cu tricoul cel subțire...

D-șoara S., copila răsfățată din familie mare, subțire ca un fusc, zveltă și slabă. E decoltată poate numai ca să dovedească că nu se vatează, cum susțineau unii răutăcioși. Decoltându-se însă îi ies la iveală umerii cei osoși, brațele ca două bețișoare, pieptul lătăreț, brăzdat de venișoare.

Unde-i frumseța în aceste figuri? Unde-i gingășia?

Da, sala de bal este, ce-i drept, o expoziție de busturi feminine, însă frumseță, artă, sublimitate *nu* se caută la aceste busturi. Este numai un material brut în cele mai diverse forme, o expoziție abnormă, ce vatămă bunul-simț și încălzește numai ochiul senzual...

Scuză, prietene că ți-am destăinuit aversiunea mea față de lucrurile astea. Sunt convinsă însă că vei recunoaște și tu că decoltajul este o abnormitate modernă. Eu nu-mi pot închipui că tu, cu vederile tale despre femeie, îi fi în stare a iubi o fată care în felul acesta se expune privirilor; sau dacă te-ai căsători, să dai voie soțiii tale ca să procedă ca cele două modele de sus, să ducă la târg ceea ce numai *unuia-i* compete, numai soțului căruia i-au jurat credință.

Acest drept răspuns la întrebarea ta: Ce-a fost mai bătător la ochi la balul nostru? Te salută

Dora

IV

Zici că scrisorile mele ți-au produs oarecari „deziluzii“. Așteptai să-ți descriu o serie de plăceri de-ale carnavalului, de delicioase amintiri de pe la baluri. Să-ți descriu pe provincialul prinț-Carneval, cum din corfa-i plină de flori împarte garoafe pentru butonierele cavalerilor și presară trandafiri în părul copilelor dornice. Doreai ceva despre nebunatacul paj Amor, care – după părerea ta – mai dă și pe la noi și-și prădează săgețile, transmitând morfina dragostei în inimile june... Afirmi mai departe că e cu neputință ca un eveniment anual atât de important precum e carnavalul să nu aibă și urmări sociale practice: logodne, cununii ș.a.

Stai frumușel. O să-ți dau câteva deslușiri de trebuință la toate aceste. Poate îți voi mai mări deziluziile, însă n-am ce-ți face.

Încât pentru basmul cu *prinț-Carneval*, el rămâne basm. Noi nu cunoaștem pe acest făt-frumos din poveste, care pe unde ajunge deschide raiul plăcerilor sufletești, aduce veselie și sărbătoare. La noi carnavalul e un june senzual, care nu are înclinațiuni pentru muzele veselnice, ci pentru acele bacante moderne, cari schimbă vâlul fantastic cu tricoul și sunt gata de obscenități. Ei, și fiindcă eu nu am avut nici un dor de a mă înrola în regimentul acestui enervant și grotesc flăcău – e natural că nu-ți pot scrie de „plăcerile și deliciile“ ce le oferă viața din apropierea lui.

Iar *Amor*? O, el n-are grija noastră. În cât mă privește, te asigur că nici foșnetul aripilor sale mătășii nu l-am auzit. Și ce-ar căuta acest răsfățat copil pe la noi, înarmat cu arcu-i auriu și cu tolba-i cu săgețile de vrajă otrăvite? El e deprins a se juca cu inimi ca cu fluturașii. Și își caută inimi curate, lipsite de sutele de interese, suflete senine ca chiar aripile sale... Ei, spune-mi, prietene, nu crezi și tu că societatea de p-aici nu este grădină potrivită pentru această ideală ființă? Nu crezi și tu că și-ar murdări numai aripile drăgălașul copil, ar fi luat în răs, numit naiv. Și el al înroși de cele ce-ar vedea... o, lasă-l pe Amor în alte părți, pe alte plaiuri!

La noi altă zeităte stăpânește, ce-i drept, numai o caricatură de zeităte, dar e mare și puternică, e *amorul-propriu*. Acestuia toți se închină, toți îi aduc tributul. Și cultul lui crește din zi în zi. Viața este o nebună alergare în slujba acestui amor-propriu, o încrușișare de intrigi și de gheșeftării, din cari unii trag foloase pe socoteala altora. Acest amor predomină. Și tinerimea încă e în mijlocul acestui vârtej. Îi lipsește puterea de a se desface din brațele acestei oarbe pasiuni, ce o ține înlănțuită și – odată obicinuită – tinerimea își trăiește traiul sub ocrotirea rigidă a acestui idol.

Aceasta-i cheia explicătoare a faptului că tinerimea nu este accesibilă pentru avânt, ideal și sentimente gingașe.

Tânărului de astăzi, bunăoară, *dragostea* i se pare a fi o floare exotică, hai să zicem din Himalaia. Lui nu-i trebuie dragoste,

ci un corp cu condiția formelor bine rotunzite, și – monedă sunătoare. Cu un cuvânt, el n-are sens decât pentru ce e pipăibil, iar pentru aceasta se știe chiar inspira. Cei mai lascivi se mulțumesc și numai cu prima condiție și astfel s-ar învoi ca viața întreagă să le fie un lung și plăcut carne-val... O, prietino, dacă dragostea ar fi vizibilă, având, bunăoară, înfățișarea nectarelor moderne, a vinului și a berii; sau dacă concepția dragostii ar fi identică cu femeia frumoasă dar dezbrăcată de calități și sentimente; sau – ca să fiu ceva mai abstractă – dacă această dragoste ar fi sunetul dulce al păharelor sau al muzicii sălbatice și enervante din lăcașurile de chef, atunci, îți jur, că *toți* tinerii noștri ar fi îndrăgiți, *toți* ar avea „idealuri“, *toți*.

Iar fetele? Ele sunt născute din aceiași părinți și din același mediu ca tinerii. Iar deosebiri între ele și între tineri în ce privește dragostea în înțelesul ei ideal nu sunt tocmai multe. Eu împart fetele de aici în două categorii. În prima intră fetele cu alure de emancipare. Sunt fetele crescute cu doică și guvernantă, cu maestru de pian și canto, cu instructor din franceză și engleză. A pretinde de la aceste ca să te înțeleagă când le vorbești de dragoste este egal cu: a pretinde de la țaran ca să priceapă o prelegere de estetică și psihologie. Sunt răci ca sfintele, maiestoase în felul lor și râd de îndrăgostiți ca de năcazurile proletarilor.

În a doua categorie vin socotite fetele deprinse de timpuriu cu grijile vieții, cari cu ochii văd lumea în toate culorile ei, cu inima simțesc, știu suferi și a se însufleți. La aceste sentimentul prevalează. În ceata lor dragostea adeseori își găsește sălaș. E o dragoste cu toate chinurile, cu roiul ei de plăceri și dezamăgiri, cum le descrie admirabilul Heine în dragostile lui numite „Niedere Minne“. Iar dacă dezamăgirile preponderează și aici, dacă astăzi jalbe se ridică că aceste fete prea își schimbă idealurile, bunăoară ca Don Juan cravatele sau ca ziaristii principiile, sau că sunt capabile a avea chiar două, trei idealuri deodată; dacă de aici mulți trag concluzia că dragoste platonice nu există, crede-mă, prietino, nu aceste biete fete poartă vină, ci tot o seamă de tineri, cari creează primejdioasa școală și în direcția aceasta...

Dar sfârșesc cu spovedaniile aceste de pe la noi. Încă ceva drept răspuns la chestia ca „rezultatele practice ale carnevalului“, și am gătat.

Întrebi de logodne, cununii...

Vei ști, poate, că aceste sunt astăzi niște convenții în înțelesul cel mai real al cuvântului. Există două părți contrahente, dintre cari prima ceré bani, iar a doua poziție socială înaltă. În giurul acestor două condiții curg ani de-a rândul pertractările după nestrămutata lege a comerziului: dă-mi ca să-ți dau. În felul acesta înțelegerile se amână și nu-și are fiecare carneval „rezultate practice“, oricât de rafinate ar fi mijloacele de acaparare și într-o parte și într-alta. Până la adevărat se dreg și schimbă multe toalete cu și fără decoltaj. Acum, se vede, e condiție a gusta mai întâi un șir întreg de carnevaluri, până a pune la cale aliajul de calcul și ambiție.

Poate la anul se va întâmpla vreo catastrofă de asta, eveniment mare pe la noi.

Însă să sfârșesc cu palavrele aceste de carneval. Sunt veselă că am trecut peste această mie antipatică parte a anului.

A sosit primăvara. Ah, cât am așteptat-o.

Adio, prietino. Te sărută

Dora

LA MUNTE *Impresii*

Gura Râului este o comună mare și frumoasă la poalele munților cibinieni. Cine voiește să o cunoască mai de-a-proape, poftescă și ostenească-se până acolo, sau apoi procure și monografia popii.M; aceea a fost premiată și conține multe verzi și uscate...

Remarcabile lucruri în această comună sunt gușații, fetele frumoase, apa, aerul și „Kracher“-ele explozive, un fel de bragă nemțească din hanul lui Simion.

Interesantă coloratură de stradă sunt țișănușii bălțați, cari se coboară din districtul lor Hodrea (căpitanatul țiganilor) și împletecându-și piciorușele aleargă cu droaia după pasagerii străini, cerându-le „un creițar să ieie o țără de sare, că mănâncă mămăliga tot nesărată...”

O altă particularitate a gurenilor (contras din Gura Răurenilor) este faptul că băieții lor mai mici sunt cam certați cu vremea. În faptul zilei ei te salută cu „bună-tala” (vor să zică bună-seara, însă gușulițele le dau tala), iar coala cătră asfințit cu „bună-dinineața”.

La această grozavă mistificare a ordinii de zi pare-mi-se poartă vina și dirigentul școalei de-acolo, care mai dirigează și orologiul din turnul bisericeii și-l dirigează cu atâta măiestrie și cunoștințe astronomice, încât ai crede că-și bate joc de bieții săteni. Iar de când l-au pus păcatele pe acest apendice al culturii moderne ca să se mai și amorozeze într-o fofează de față, scuturată ca o codobatură și cu capul mic ca o crumpănă mai mare – ceasul aiurează și mai teribil, umblă leanca în dragă voie.

Sătenii sunt deserați că nu găsec moașă potrivită pentru lecuirea orologiului. Vaivoda din Hodrea e hotărât a înainta în numele sudiților săi o jalbă la administrația satului.

Notariul cu firea-i cea aprigă va reveni în chestia asta unaltă și la an pasagerii vor avea probabil onorul a vedea un orologer amoretat – în pensiu și un ceas pe felețat, adecă două noutăți de senzație în Gura Râului.

Amintesc aceaste nu doar cu intenția și curagiul de a complecta monografia popii M., ci fiindcă Gura Râului este prima stațiune a excursiei mele în munții Cibinului, cătră lezer. Iar despre un plăcut popas cum ți-l oferă Gura Râului se pot scrie încă multe alte verzi-uscate, de care monograficul autor a binevoit a-și uita.

În Gura Râului ești cu un picior în munte.

De n-ar fi biserica și turnul cu ceasul, de n-ar fi școala și „antistia comunale”, de n-ar fi preoții (doi ortodocși și un uniatos din Roma-mică), de n-ar fi cârciumarii, „gaveții” cei sătui ca niște fedeleșe pline de păstrăvi... ei, de n-ar fi satul întreg, te-ai crede deja la munte. Astfel însă trebuie să te crezi numai după ce ai ieșit din sat.

Dar stați, că nu ieșim încă.

Tustrei, adecăte eu cu tovarășii mei Străulea și cu Grasu, stăteam la cârcima lui Simon (d-l I.C.Panțu i-ar fi zis:cârcima lui Tiriplic!) și așteptam pe Albușoi, călăuzul nostru, să ne aducă caii, cu cari avem să plecăm la munte.

Era foarte de dimineață. Nici gurenele cele harnice nu se sculară încă, ca să-și care din râu apă de băut cu ulcioarele.

Din casa de peste cale îmi băteau la ureche niște tonuri ciudate, absolut nearticulate. Mi se părea că asist la un concert cu intrare liberă. Concertul însă nu era nici de pisici nici de diletanți, avea ceva propriu în sine, semăna cu o arie de cimpoaie răgușite. În primul moment nu-mi puteam explica fenomenul altfel, decât aducându-l în conex cu boala de rămători ce domnea în sat și care va fi cuprins și pe exemplarele din curtea de peste cale. Bătrânul Simon însă mă scoase din nedumerire, explicându-mi că tonurile acelea nearticulate provin de la niște mari proprietari de... gușe, cari locuiesc peste cale și au o respirație tare anevoioasă. Bieții concertanți!

Într-aceea sosi și Albușoi cu cei trei cai ai noștri. Vai de caii noștri... ne cuprinse mila uitându-ne la acești nobili bungărzeni, nu-i cunoșteam de sub bagagiul cel mult, că sunt oare cai sau pui de cămilă: pe fiecare păreche de dăsagi ticsiți cu de toate, o straiță cu plosca, țeale, un roc și... peste toate, cel mai de frunte bagagiu, călărețul.

Păcat numai că nu era cu noi și vreo damă! O, e ceva clasic a vedea o damă sus pe un cal înțorțonat cu bagagiu, și dacă se întâmpla ca dama să fie și frumoasă, îți face impresia că vezi o zână pe un tron de zdrențe portativ. Am văzut ființe de aceste cu corpul tescuit în șea de munte, am văzut pe drumul către Păltiniș (Kurort zur Hohen-Rinne) și mi s-a imprimat bine în memorie. Ca apropo, trebuie să spun că frumosul Păltiniș e numai 4 ore departe de aici și zi de zi se urcă acolo câte o caravană de domni, ofițeri, domnișoare, oameni și frizeri de pe la Sibiiu, ba chiar și câte un cetățean al României libere și independente...

Însă să reviu la cai.

Da, eram la cai și gata de plecare. Iepșoara mea, bătrâna Eva, crăiasa din staulul lui Albușoi, necheza viu și dornică de plecare și nechezând i se umfla bobâlca de pe foale, semnul rămas moștenire de la mamă-sa de pie amintire.

Îi dădai de trei ori pinteni cu călcâiele și, hi Evo, la drum...

Faptul că iapa mea avea un nume atât de venerabil îmi reamintește o afirmațiune a unui învățat german, că adecă odată cu prima păreche de oameni au mai părăsit raiul și alte dobitoace, între cari și o păreche de cai, pedepsiți pentru păcatul de a fi mâncat din ovăzul cel oprit.

Si non e vero...

*

Zorile zilei erau ivite.

Aurul soarelui ce răsărea săruta vârfurile dealurilor din giurul râului, pe valea căruia înaintam în sus. Cele ce porneau a se desfășura înaintea ochilor mei îmi gădilau privirile și sufletul.

Îmi adusei aminte de Sion, de pasionatul călător și de vorbele lui simple, dar pătrunse de adevăr:

„Dintre plăcerile cele dulci, cari le gustă omul, amorul și călătoria sunt cele mai întâi; cea întâi gădilă inima, cealaltă gădilă sufletul. Când omul gustă numai pe una este pe jumătate fericit. («Mult e dulce și frumoasă limba ce-o vorbim», a zis Sion, însă aici d-sa devine cam echivoc. Să nu-l înțelegem însă falș! Aut.) Când poate să le guste pe amândouă deodată, rămâne cu suvenirea până la moarte: am fost fericit odată“...

O, și îl asigur pe fie iertatul Sion că nici mie nu-mi place să fiu numai „pe jumătate fericit“ (sunt curios cu ce cumpănă se măsoară fericirea asta pe vremea lui Sion), eu sunt dușman a tot ce-i mediocru; îmi place să tind spre desăvârșire, îmi place bunăoară cupa plină cu vârf și fericirea desăvârșită... Cupa mi-e plină ce-i drept adeseori și cu amar, amar mai chinuitor ca chiar catranul, însă îi dau drumul închizând ochii și scrâșnind din dinți... căci, fiecare muritor trebuie să se oprească și la astfel de stațiuni în calea sa spre fericire.

Și aducându-mi aminte de poetul Sion, observ admirabila coincidență, acasă am lăsat o mândră de copilă cu ochi de mură, cu inima plină de iubire și eu am alergat să „gust“ a doua parte a fericirii, farmecul călătoriei.

Și toate câte le vedeam aici pe calea râului în sus, prin prisma dragostei le vedeam. În murmurul Cîbinului auzeam vocea ei melodioasă și râsul ei cel răsfățat și în razele calde de soare ce mă sărutau simțeam căldura buzelor ei, și în picurile de rouă îi găseam lacrimile ei de fericire ce la vărsa când îi mărturiseam dragostea mea fără hotar. Chipul ei îmi stetea vecinic în calea privirilor rătăcitoare... și văzând nenumăratele tufe de romanițe de pe malul râului, îmi venea să le rup, să le strâng în brațe și să le sărut, căci bine știam că romanițele îi sunt obiecte de distracție până la reîntoarcerea mea, pe ele le întrebă dacă o mai iubesc...

Dacă o mai iubesc? O, ce tândală!

Dar cum înaintam, chipul ei dispărea din ce în ce, până ce se stinse în lumea din giuru-mi. Toate necazurile, grijile și intrigile se nivelau, natura triumfa asupra sufletului meu, puterile ei cele magice mă captivaseră...

Și atât de mic mă simțeam în fața Majestății Sale, a firei, și îmi venea să mă arunc în genunchi și să preamăresc puterea creatoare; îmi venea să mă ascund într-un tufiș ca un nevrednic și de acolo să admir pe furiș atâta frumusețe căzută din ceri...

„Spiritul își iubește obârșia – zice filosoful Emerson – pentru aceea nu ne putem lipsi de natură. Orașele sunt prea înguste pentru sensurile omenești, deci ziua-noaptea simțim dorul de a ieși din natură, de a ne desfăta privirile pe orizont, iar spațiul întins este pentru noi indispensabil“...

O, e măreață clădire natura și ea e mai impunătoare acolo unde culorile îi sunt mai intensive, unde spiritul omenesc și puterile brahiale n-au cooperat cu nimic – natura în nuditatea ei sublim de sălbatecă ... Aici, în natura aceasta, ne simțim îndeosebi mici și nemernici...

„Dacă ar exista oameni buni, natura n-ar deștepta în noi sentimente de înaltă inspirație, zice Emerson. Omul a căzut, natura însă a rămas măreață. Vânătoarea noastră după tot ce este romantic nu e decât un viu protest împotriva falsei societăți. Privind noi la râul ce curge cu zgomotu-i obicinuit, simțim muștrări de conștiință; o, dacă viața noastră ar curge mai cu energie, am putea fi siguri că s-ar umili râul înaintea noastră“...

Citez cuvintele înțeleptului american, fiindcă găsesc mult adevăr în acele.

Încet înaintarăm de-a lungul Cibirului în sus. Trecurăm pe lângă renumitul șipot al Pleștioarei și o luarăm imediat după aceea la stânga în sus. La dreapta, rămaseră frumoasele „Runcuri“ cu fânețele, iar noi pornirăm a sui pe serpentine, suirăm, căci asta ne era scopul.

Pus-am gând să sui la vârf
S-aud brazii suierând
Și oile zbierând
Și ciobanii chiotând
Pe lângă oi fluierând...

Serpentinele sunt strâmte și piezișe și biata mea Eva suspina adânc, iar întrebându-l pe Albușoi că de ce-i suspină iapa, îmi răspunse că, sărmana, în suspine s-a născut, în suspine

a crescut și suspinul din fire n-are lecuire... De povară strănuta și calul lui Străulea, iar Străulea găsi cauza în aerul de munte, care ar fi prea proaspăt pe seama calului ce avea fericirea să-l poarte.

Tufării de alunș formau gard firesc de-a lungul serpentinei. Prin alunș se auzea câte un zgomot de găinușe și de obraznice veverițe.

Sprintenul nostru conducător făcu o abatere în dreapta, îndrumându-ne pe un hătaș (potec) îngust, făcut mai astă-iarnă de tăietorii de lemne. Umbra era aci deasă și răcoroasă și o liniște plăcută ne cuprinse. Și cum înaintam pe aici, părea că suntem niște contrabandiști așa mai moderni, în frunte cu căpitanul Albușoiu, care, cu luleaua în colțul încrețit al gurii și cu toporul în mână, era o figură caraghios de eroică.

Pe acest hătaș umbros de preste dealul Măgurei, încungiurând Piscul și Între-Sibiiele, ajunserăm la Poienița, un loc răpitor de piviri.

Poienița e o padină lată și frumoasă, un platou încungiurat de brazi. Iarba grasă acopere padina pe care păsc ciurzile gurenilor. Câte un brad singuratic își așterne umbrele peste iarbă, iar în umbră tolănit stă ciurdariul cu capul răzimat de trunchiul bradului. Talangele produc acorduri destul de armonioase, ce se pierd în desiștea de brazi, purtate pe aripile ecoului.

E încântător acest idil cu multele sale variațiuni. O singură notă de discordanță este – *strechia*, care își joacă capricioasă și aici mendrele sale, silind pe câte o vită cu coada ridicată smirnă și cu nările umflate a da raita în giurul goliștei și a se ascunde pe urmă neastâmpărată în tufiș.

Aici în poieniță este și o casă de bârne, căreia îi zic *căsoaia* forestierului. Are mai multe încăperi cu așternuturi de cetină pentru voiagiori. În giurul ei o grădină cu câteva straturi de brădui cultivați, altoi de meri, cuiburi de cartofi, salată și știr pe seama ciurdarilor, o grădină de munte.

În grădina aceasta făcurăm popas ca să dejunăm. Era și timpul, căci era la zece ore și bietul Grasu era obosit și se încălzise, de îi evaporase întreg humorul, iar Străulea, care în decursul călătoriei făcuse mult haz cu ecoul, prinsese cobe.

Ne aşezarăm în umbra celor doi brazi uriaşi din faţa casei şi ne aruncarăm năvalnic asupra desagilor, pe când caii năvăliră şi ei la iarbă.

– De ce trăim? întrebă Străulea, căruia i se înseninase fruntea văzând ploscuţa, şi care – fie în paranteze zis – purta cu sine şi sacul cu glumele.

– Ca să mâncăm, îi răspuse Grasu.

– Ca să bem, îi reflectai eu.

– Ei, dar pentru ce mâncăm şi bem? continuă el cu banalităţile lui.

– Moft, natural, ca să trăim. Taci, Străuleo, că ai sfeclit-o, viţul e mai vechi ca bună-ta! îi răspuse drasticul Grasu.

– Nu ştii nimic, triumfă Străulea. Bem şi mâncăm *numai fiindcă avem apetit, pentru că ne prieşte...* Deci, sănătate în traistă „ai noştri“, proşit!

Şi scoţând ploscuţa din traistă, se întoarse către răsărit, stropi din ploscuţa cu pietate în dreapta şi în stânga, spunând că astfel se face la ei în sat libaţiunea, îngână drept rugăciune refrenul:

Eu în sus când te ridic
Tu-mi închini cu gli-gli-glic...

şi pe urmă dă-i, dă-i cu nemiluita la leac în contra cobelor. O, Străulea are un „zug“ minunat...

Pilda bună prinse. „Iute şi degrabă“ se plimbă plosca de la frate la frate, ba văzând pe Albuşoi cât de neliniştit şede pe un muşuroi cu un ochi la slănină, cu celălalt la ploscă, i-o oferirăm şi lui ca să închine.

Este un deliciu a vedea pe Albuşoi cu plosca la gură – o expresie a unei fericiri saturate: ochii mari căscaţi, buzele tremurânde convulsiv ca ale copilului când mozoleşte ţăta mamei, vinele de la grumazi umflate ca guma de la velocipedele pneumatice şi ca întregire gălgăiturile cele profunde... a, ceva clasic de tot. Iar luându-şi plosca de la gură rămâne vreo câteva secunde rânjind a satisfacţie şi în sfârşit îşi şterge cu mâneca picăturile din streşina musteţelor ciuntite şi din groapa bărbii...

În decursul potolirei setei şi a foamei noastre am putut vedea un nou tablou: care încărcate cu groşi (brazi tăiaţi) şi cu

scânduri de la joagărul Cindrelului, treceau peste Poeniţă către casă. Câte un băieţandru somnoros şede deasupra groşilor şi făcea fără voie închinăciuni în dreapta şi în stânga...

*

De la Poeniţă o luarăm pe o muchie înainte. Trecurăm peste muchia Cacovei şi dealul Folţii, lăsând la dreapta plaiul Orlatului, iar la stânga, în depărtare, vârful Ciorii, vârful Surdului şi Crăciuneasa. Pe Crăciuneasa (muntele Saşilor din Cristian) este o piramidă de 3 ½ stângini de lemne, de unde poţi privi tare departe, iar locului acela îi zic „la piramidă“.

În Foltea şi se desfăşură o neobicinuită şi mult posomorâtă icoană. O mare parte a pădurii de brad de-a lungul drumului e arsă deja din anii trecuţi. Cioturi de brazi cărbunii stau încă mărturisind focul năprasnic ce a despodobit pădurea. Te atinge foarte neplăcut acest tablou tulburător al frumşetei universale. Parecă treci printr-un loc unde s-a dat o crâncenă luptă, iar duşmanul învingător a prefăcut toate în tăciune.

Coborând de aici ajungi la joagărul Cindrelului, iar trecând obositorul deal al Surupeţii ajungi în mult aşteptatul Cindrel.

Poiana Cindrelului este o golişte întinsă, ici-colo câte o tufă de brădui, de şneapăn şi buhac, sau câte un jgheab, ce-şi scoate colţurile din iarba cea mare.

Într-un colţ al acestei terase este o stână; oile sunt duse pe coastele din giurul iezărului, prin Iuşbea şi Cănaia. În giurul stânei şchiopătează numai nişte oi bolnave de unghii, cari formează astfel o mare disonanţă faţă de belşugul de sănătate ce respiră aici din tot firicelul de iarbă. Lângă stână ţin strajă doi puternici zăvozi, cari se joacă cu muştele de trecere de vreme.

Obosiţi de calea cea lungă şi de căldura cea dogorătoare ne căutarăm un loc potrivit în apropierea stânei, la marginea brădetului.

La zgomotul nostru ieşi din stână ciobanul Iacob din T... şi era vesel fără margini că a dat de oameni. Ne împrietinirăm iute, căci Iacob e o fire deschisă şi comunicativă. După desluşirile cuvenite, că unde mergem, cine suntem etc., ne cunoşteam deja bine. Şi să-l fi văzut pe Iacob cât era de vesel

când văzu tutun și vin, de cari atât era de duios. O surprindere teribilă îi făcurăm, spunându-i că popa din satul lor a trecut la cele vecinice.

– Ace-că o murit popa Ion? – întreabă Iacob rămânând cu gura căscată.

– Murit, zău, frate Iacobe!

– Ace-că o murit... și dând din cap scuipă indignat prin strunga dinților celor albi, apoi continuă încă de vreo câteva ori cu „ăce că“ (zice că) și-și șterse pe urmă două lacrimi din ochii cei frumoși.

Îi întinserăm plosca ca să beie întru amintirea celui mort.

– D-zeu să-l ierte pe fie-iertatul popa Ion, că mi-o fost vecin, zise Iacob emoționat.

– Amin, frate Iacobe!

Înserase.

Eram hotărâți a rămânea aici peste noapte. Soarele se cufunda după munții Jinei. Albăstreața ceriului se prefăcu în culoare violetă și deveni cu încetul plumburie. Cu cât mai mult se apropia umbra nopții, cu atât mai fermecătoare, mai varie și mai pronunțată în nuanțe devenea natura. Romanticismul cu realitatea se îmbrățișau în armonie și era greu a distinge granița ce desparte aceste două domenii.

În giurul întreg e pace. Pâraiele sunt prea îndepărtate, decât să pătrundă cu zgomotul lor până la înălțimea Cindrelului. Reînvie și basmele sute de mii ce-și au lăcașurile lor nepieritoare în părțile aceste. Toate gândirile apăsătoare sunt puse la adăpost. Sufletul purtat pe aripile fantaziei se răsfată pe plaiurile aceste nețărurite.

Albușoi a aprins focul mare la rădăcina unui brad maiestos... O, aici toți brazii sunt maiestoi, și dacă întreb pe Albușoi ce neam de brad e cutare, el îmi răspunde că e „brad nemeș“, brad nobil. Da, e o mare nobilime aici, cea mai ideală aristocrație a naturei...

Focul arde cu flacări mari, producând pocnete și vâjeituri și schinteile se avântă prin brazii înalți pârjolind crengile fără cruțare. Brazii aceștia pârjoliți, de cari mulți se află în poiana Cindrelului, seamănă pintre ceilalți cu niște călugărițe cari, în hainele lor cele cernite, petrec în mijlocul copilelelor senine.

Numai bătanii, acest mizerabil soi de țânțari, își fac nejenăți mendrele și ne cheunează cu muzica lor de ultrasopran.

Văzând acest potop de bățani, nu putui să nu reamintesc celorlalți o teribilă narațiune a scriitorului basarabean Stamati-Ciurea, care a susținut într-un almanah că o droaie de țânțari de la gârlele Dunării s-a năpustit asupra unei tinere părechi, care sedea tocmai la umbra unei tufe de pe malul Dunării și... se îndrăgoste. Țânțarii năzdrăvani au supt tot sângele părechi amozate, lăsând morți pe cei ce pluteau în plăcerea cea mai desăvârșită a vieții omenești.

– N-ai frică, d-le, bătanii noștri sunt mai de omenie – mă liniști Iacob, auzind povestea cea formidabilă...

De pe piscurile deasupra iezărului sunau niște clopoțele și ciobanul nostru ne desluși că pleacă turmele la strungă.

Colega Străulea, pe care îl cuprinse sentimentalismul de atâta frumusețe, nu se putu răbda să nu-și cânte cântarea:

Turma paște pe coline
Eu gândesc, mândro, la tine...

Adecă să fim drepti. Străulea e mare utilitarist. Tot ce face, cu scop face. Și la mândra sa tot cu scop anumit se gândește. Gândind el la ea, gândește totodată și la sticla de coniac din desagi. Această minunată asociație de idei se explică ușor dacă mai știm că mândra lui Străulea bea des coniac pentru că are durere de cap... sau (după părerea lui Grasu) are durere de cap fiindcă bea prea des coniac. Iată o dilemă a cărei dezlegare altcum nu-mi preocupă mințile.

*

Auzind chiotele noastre se mai coborâra de la turmă doi mânăzărari. Tot mai mult ne împrietenirăm cu aceste ființe ale naturei.

Păcurarii aceștia sunt ființe de o simpatică simplitate. Frumoși și rumeni la față ca bujorii de munte, sprintenei și vecinic tinerei trăiesc pe aici din copilărie și cunosc hătașurile prin lătărețul și crăcanatul jip, ca și găinușile prin alunișul din părțile de jos ale muntelui. Cei de la mioare, mielarii,

mânzărarii, baccii și tinerii boitari țin strânsă tovărășie și se înțeleg prin semne greu de imitat. La zile anumite se adună cu toții (cei dintr-un sat) la un loc și fac praznic din câte un berbec hăzman. De elemente și de fiare sălbatice (urși și lupi) n-au teamă. Cu toții sunt fataliști. „Feri nu ne putem de ce ne este scris să pățim“ – asta este principiul ce le normează viața, în care toate se succed cu o fatală necesitate. Și această viață le este adânc religioasă. Ceriul liber le este bolta bisericii lor, iar la câte un izvor limpede își rostesc dimineața și seara rugăciunile.

În anul acesta s-a întâmplat un lucru nu tocmai rar pe aici. Într-un munte de lângă Cindrel stetea un cioban în mijlocul turmei sale. Deodată se ridicară de deasupra Iezerului niște neguri mari și cât ai bate în palme se formară nouri grei brăzdați de înfricoșătoare fulgere, dintre cari unul se descărcă în turmă și în păstor. Treizeci de oi au rămas moarte, iar ciobanul schilăvit pe viața întregă. Astfel soarta ciobanului...

Și aceasta mi-o spuse Iacob.

Și fiindcă dând așa din vorbă în vorbă mai și flămânzisem, se puse Iacob să ne omenească cu o cină ciobănească și ne făcu într-un ceon o dragă de mămăliguță, iar dintr-un folicel de brânză ne croi niște scoici (gogoloașe), cari prăjite pe cărbuni sunt pastetele ciobanilor. Erau de un gust admirabil aceste pastete, dacă mai și sorbeai câte un pic de vinișor după ele. Nu-mi aduc aminte să fi cinat cândva cu atâta poftă ca în seara aceasta sub ceriul Cindrelului și în societatea lui Iacob și a celorlalți tovarăși de călătorie.

Și era o seară de multe momente fermecătoare. Cериul cu minunățiile sale, cari acolo par de o mie de ori mai mărețe; luna cu belșugul de lumină ce se lasă peste vârful de brazi ca o ușoară și transparentă pulvere de argint; șuierul misterios de lin al brazilor, care îți sună în urechi ca o muzică de vrajă plină ce o ascuți cu capul răzimat de sânul iubitei; țipătul țapilor, ce seamănă a strănut înădușit; bocăitul cerbilor din depărtare... și în sfârșit focul acela mare de lângă noi, la care ai fi putut pe lesne învărti frigări cu berbeci întregi – toate aceste momente laolaltă formau un amestec de o indescrribibilă frumusețe.

Albușoi ne făcuse așternutul, la cap o zăveadă (obor) de brădui, în loc de perină câte o șea, în loc de plapomă câte o tolică, în loc de saltea mușchiul cel moale și pufăios, iar la picioare grămada de jăratec – un așternut de o comoditate *sui generis*.

Și Iacob își scoase de după șerpar arma păcii, fluierul și porni să ne legene gândurile cu doinele sale de restriște...

Obosiți de calea cea lungă, ceilalți durmeau cu toții. „Sie sind müde wie die Hunde und schlafen wie die Götter“, ar fi zis Heine să-i fi văzut.

Eu mai șopteam cu Iacob, căci cu el nu ți se găta ușor poveștile. Iacob știe multe de toate, are un magazin întreg de balade și de versuri populare. Două figuri îi sunt predilecte, a lui Vălean și a lui Dăian, ambii crai de codru, cari au rătăcit mult prin părțile aceste ale Carpaților.

Vălean a fost pesemne mai simpatic în ochii ciobanilor, căci îl descria în colori mai favorabile. După multe jăfuiri, cari le făcea pentru a ajutama pe cei săraci, Vălean a căzut jertfă intrigilor unei femei, Marta. Pe Marta o părăsise Vălean, care era un flăcău frumos, încât

Nevestele de-l vedeau
Toate cu ochii-i trăgeau...

Și aceasta a încercat să-și răzbune. Văzându-l odată pe stradă:

Bagă capul pe fereastră:
Haida, măi Vălene,-n casă,
Că-i cafeu cald pe masă.
El în casă a intrat
Și din cafeu a gustat,
Apoi seara pe-nserat
I-a mai tras un sărutat...

Dar „cafeu“ era otrăvit, și Vălean a murit în brațele răzbuunătoarei iubite. Astfel s-a sfârșit un erou al poveștilor noastre.

Al doilea era Dăian. Iacob mi-l prezentă înalt, cu barbă mare, cu comănac lat și cu cioboate. După cât știu eu, Dăian a domnit prin părțile aceste între anii 1870 și 1880, și a domnit cu atâta teroare, încât i-a ieșit vestea în țară. Sunt multe năzdrăvaniile isprăvite de el și cu amănunte pot servi actele tribunalului din Săliște și ale celui din Sibiiu. În aceste două locuri Dăian a fost adeseori întemnițat pentru hoții ordinare. Cu toate că Dăian a fost un hoț de specia cea mai declarată, în fantazia poporului el s-a avântat la rangul de haiduc viteaz, care dă piept cu potera. Poporul povestește că Dăian ar fi trăind și astăzi ca mare boier într-un sat din Dobrogea. Numele i-a fost eternizat în mai multe cântece, cari în mărginime sunt foarte des cântate. Iată un cântec, auzit de la Iacob:

Frunză verde de hirean
D-auzit-am de Dăian
De hoțu de săliștean (?),
Că umbla din stână-n stână,
Să-nguște brânza de bună.
Iar bacile-i fac de cină
Bălmoșelu cu smântână.
Și stăpânii când aud,
Își iau drumul și se duc.
Vai săracii ciobănașii,
Că s-ascund ca grăurașii...

Pe din jos de Dealul-Mare,
Mergera Dăianu călare.
Ocolitu-i de pistoale,
Patru pline și trei goale
Strălucesc ca sfântul soare.
Se ducea la lăsători
Să câștige gălbiori:
Ușurei-s la purtare
Dar spornici la numerare.

S-a oprit la crâjmă-n deal
Ca să beie cu Vălean.
Bea vin roșu cu vadra
Și rachiu cu ocaua

Bea vin roșu încălzit
Pe seama lor pregătit.
Crâsmărița-așa zicea:
„Bea, Dăiene, nu prea bea
Că potera e colea“.
„Tu, Aniță crâjmăriță,
Fată de călugăriță,

N-avea tu de mine frică“.
El nici vorba n-a sfârșit
Potera înainte – a ieșit.
Dăian din grii că grăia:
„Trage potera-ndărăpt
Să nu-i trag un glonț în piept,
Căci nu-s muiere-nvălită
De pușcă să-mi fie frică.
Că-s voinic cu comănac,
Verde ca frunza de fag,
Cu șapte poteri mă-mpac,
Sunt voinic tânăr de-acasă,
De șapte poteri nu-mi pasă;
Mi-e milă de poterași,
Le rămân copii săraci.“

Aici se sfârșește poezia. Dăian n-a fost prins de poterași și a trecut granița teafăr, după ce se cam lăsase de hoții, dând ascultare mamei sale, care i-a tot cântat:

Dăiene, sufletul meu,
Lasă-mi-te de hoții
Că-i muri în pușcării...

După atâtea povești despre haiduci falși și veritabili ne-am dat și noi dorului cu fratele Iacob, însă eu am avut o noapte foarte neliniștită, tot Dăieni am visat – nu le-ar mai fi pomană.

*

Și des-de-diminează ne-am luat adio de la stână și de la Iacob și ne-am dus cătră Iezăr. Iezărul zace într-o depărtare de o jumătate de oră de poiana Cindrelului.

Iezărul este o taulă mare și frumoasă încungiurată de piscuri înalte și pleșuve, cari formează aproape o căldare.

Forma iezărului este eliptică, apa e cristalină și rece ca sloiul. Aproape până la jumătatea lacului vezi pietricelele de pe fund, iar unde ies vinele de sub jgheaburi, apa e verzie și foarte afundă și – după credința ciobanilor – acolo se află lăcașul bălaurului, care se mânie de câte ori arunci pietre în lac. Noi am rostogolit pietre în lac și priveam încântați la frumoasele cercuri concentrice ce încrețeau suprafața apei - bălaurul însă n-a voit nicidecât să ne arete cinstita-i fizionomie.

Din partea vestică a elipsei iese pârăul, care este modestul început al Cibinului și câștigă considerabil în mărime prin pârăul Nicoleştilor.

Jur-împrejur tot o tufă de bujor de munte, care se întinde până la poalele piscurilor ca un mare covor roșu. Aerul e îmbalsamat de parfumul acestui bujor.

Un fenomen de o rară frumsețe este aici ecoul, care-ți redă cu mare intensitate și claritate o propoziție de 9 silabe. Dând o pușcătură preste lac, sunetul ocolește pereții căldării și se izbește cu tărie de câte o coastă piezișă, încât ai crede că se surpă dealurile, astfel de zgomot produce.

Arareori se întâmplă ca să nu ploaie în vreo zi pe la Iezăr. Noi am avut o zi senină și am putut admira în dragă voie frumsețile munților de pe aici.

.....

Adânc impresionati plecarăm pe alte hățașuri cătră casă. A vă descrie și calea aceasta e prea mult pretins. Închipuți-vă pe un tânăr care, după ce a petrecut minute de fericire în brațele iubitei, pleacă cătră casă, și veți ghici și sentimentele mele cu cari am plecat din brațele munților încântători

Gura Râului, August 1897

PRIN VAMA CUCULUI

De altă dată cutreieram munții noștri cu o plăcere vecinic nesăturată. Șireagul întreg de munți, de la București până la Frumosele și mai ales munții Cibinului îmi erau vara și toamna raiul plăcerilor mele. Mă întrodusesem în toate misterii lor. Cunoșteam boncăitul cerbului, șuieratul căprioarelor și strănutarea țapului. Cotcărăzitul găinușii și țipătul uliilor sau al hoalelor le știam perfect imita. Cunoșteam în toate părțile raioanele de afine și zmeuriștea cea dragă ursului. Florile, începând de la bujorul de munte până la impozanta feregă, la umbra căreia se adăpostesc mierioarele, le cunoșteam și iubeam precum își iubește grădinariul toate floricelele. Mă simțeam în munte ca ciobanul, acel mic crai al munților, care departe de masa tencuită de cultură își trăiește traiul de o rară fericire.

Astăzi însă nimic din toate acestea. Trec prin munte, fără a avea senzația plăcerilor de până acum.

La plecarea mea din valea satului R. era deja seară. Soarele apusese și niște raze întârziate mureau în văzduhul îndepărtat. Luna nouă ca o seceră îngustă și câteva stelute împodobeau azurul ceriului, ce se întuneca tot mai mult.

Un potec ne duse în pădure. Călăuzul meu era un om glumeț și gureș. Îmi ținea o strajnică prelegere despre trecerile sale cele dese și despre curaj, ca prima condiție a trecerii peste munte. Cu vorbele lui căuta să-mi inspire încredere. Curagiul și încrederea în călăuz sunt, ce-i drept, indispensabile condiții la asemenea ocazii. Căci un lucru este a face excursii de plăcere prin munți și altul este a trece munții prin vama cucului.

Vama cucului o formează căile nebătătorite ale munților, pe unde gendarm și finanț nu pune piciorul, pe unde numai

ochiul ager al românului te poartă. Te poartă ziua, te poartă noaptea, de nici pasere măiastră nu-ți dă de urmă – până ce trece în altă țeară.

Oricât de mare dragoste ai avea față de munți, o trecere de aceasta ți-o suprimă. Atent și aproape mecanic urmezi pașii călăuzului. Inima ți se strânge purice. Calci aproape numai în degete și orice zgomot produs de vreascurile ce se frâng sub picioare te face să tresari, să-ți ascuți urechile și să ascuți dacă nu ești cumva adulmecat de vreo patrule. Conștiința de a umbla pe căi lăturalnice ți se mai tulbură prin faptul că treci noaptea prin o singurătate prăpăstioasă, unde orice pas te poate rostogoli în vreo afunzime. Ești predominant de puterile nopții sinistre. Natura cu umbra pădurii, cu toiul nopții, cu singurătatea cea sombră nu mai are nimic din farmecile sale de zi, ci mai mult aspectul sălbătăciei, în mijlocul căreia viața nu-ți este sigură...

Nu vedeam nici măcar loc de un pas înaintea mea. Călăuzul, ca să nu-i pierd urma, îmi dădu un capăt al bătei lui și – pășește-o înainte, tot pe unde era tufa mai deasă. De poiene ne feream.

Din deșiștea de fagi ajunserăm la brădet. Mirosul de brad îmi revoca în memorie serile de astă-vară petrecute în Cindrel. Erau frumoase seri acelea, pe malul iezărului, lângă un foc uriaș, în societatea câtorva prietini și a ciobăneilor, cari nicicând nu sfârșeau poveștile din zile și doinele străvechi de dor și dragoste înșelată...

Din reflexiile mele însă mă trezi un țipăt înfiorător: era cântecul răgușit al huhurezului, al acelei paseri cobitoare, care e spaima călătorilor de munte și prevestește ciobanilor primejdie...

La două ceasuri după miezul nopții sosirăm la un loc liber. Era o poieniță înconjurată de brazi mândri. Aci era locul unde trebuia să vegheze sentinela. Călăuzul meu știa – din experiență – că „șilbocul“ doarme pe vremea asta și în consecință declară trecerea de sigură. Eu eram cu frica-n sân, dar el își aprinse liniștit luleaua și mă invită să-mi iau sănătate de la pământul nostru, căci trecem pe al României. Inima începu să-mi palpитеze mai tare, îmi făcui o sfântă cruce și sărutai cu evlavie pământul patriei. A fost prima, dar poate și ultima oară, căci, vorba poetului:

Cine știe, cine știe,
Dacă-mpins de-al sorții vânt
M-oi întoarce-n veselie
Să mai sărut al tău pământ...

După un popas de câteva minute eram un călător prin munții României, și după un coborâș de două ceasuri ajunserăm la marginea pădurii, pe pământ românesc. Aici călăuzul făcu foc, ca acasă, scoase din traistă o sticlută cu rachiu și bău în sănătatea mea.

În depărtare răsărea soarele, și razele lui frumoase scâldau plaiurile României. Obosit căzui în genunchi și îmi rostii rugăciunea de dimineață.

DIN MUNȚI
(Fragment)

Înserează. Soarele-și ascunde fața după piscurile Linei. Albastrul cerului se face plumburiu. Umbra nopții se apropie tot mai mult, aducând cu sine miile de basme, ce-și au lăcașurile în aceste părți. Ne hotărâm să rămânem peste noapte aici, în Cindrel.

Albușoi, sluga noastră credincioasă, aprinde focul la rădăcina unui brad. Focul ia dimensiuni uriașe, cu pocnete și văjiituri și cu o volbură de schintei, ce se avântă în sus printre brazii cei mândri, pârjolindu-i cu nesaț... Brazii aceștia despodobiți, de cari mulți se găsesc în poiana Cindrelului, sânt printre ceilalți ca niște călugărițe cernite pintre fete mari...

Oboșiți de lungul drumului, ne așezăm în giurul focului, urmărind jocul nemilos dintre schintei și verdeață. Roiuri de țânțari năvălesc asupra noastră și pornesc a ne cheuni cu glasurile lor de ultrasopran. De pe coastele deasupra noastră se aud clopoțelele turmelor ce se-ntorc la strungă.

La chiotele noastre câțiva ciobani coboară la noi. Din vorbă în vorbă ne împrietenim, căci e de mult de când n-o mai văzut picior de om acești ciobani...

Ce mai ființe, dragii noștri de oieri! Frumoși și rumeni la față ca bujorii de munte, sprinteni și vecinic tinerei, ei trăiesc pe aici din copilărie, de cunosc hătașurile prin lătarețul jip ca și găinușile prin părțile de jos ale muntelui. Mielarii, mânzării, baccii și tinerii boitari țin strânsă tovărășie. La zile anumite se strâng toți cei dintr-un sat la un loc și fac praznic din câte un berbec hăsman. De jigăni, ca urșii și lupii, cari pe aici își au împărăția, blânzii noștrii păcurari n-au răcoare, căci dau zilnic piept cu ele. Credințele străbune însă, despre vrăji și bălauri îi

fac fataliști pe toți. „Feri nu ne putem de ce ni-i scris să pățim“ este principiul ce le hotărăște viața ciobanilor, viață în care toate urmează după legea croită de voia întâmplării...

Astfel ne povesti unul dintre ei cum tocmai ăst an s-a întâmplat că în apropierea Cindrelului un cioban a fost trăsrit pe când stetea răzimat de bătă în mijlocul turmei sale... „Și l-am găsit lat, domnișorul – povestea ciobanul meu – „și cu el mai erau vreo treizeci de mioare fulgerate. Ne-am adunat cu toții, cu badea Toma din Tilișca și cu băieții de la stână și i-am făcut o groapă la crucea de lângă șipotul din poieniță, unde l-am așezat pe fie iertatul“... O lacrimă îi tremura în pleoape, vorbindu-ne astfel.

Multe lucruri jalnice mai știu povesti ciobanii și mult grăitoare sunt micile gurguiete ce le întâlnești prin munte, pe câte-o muchie de deal. Sânt morminte, însemnate cu câte-o cruce de brad, sub cari zac nenorociți ciobănași, așternuți acolo fără glas de preot. Turmele de oi trec păscând peste acele morminte...

Dar pe când stăm de vorbă cu ciobanii, Albușoi servitorul ne pregătește cina. Într-un ceon ne face o dragă de mămăliguță. Dintr-un folicel de brânză ne croiește niște scoici, cari prăjite pe cărbuni sânt pastetele păcurarilor. Și mâncăm cu toții și plosca cu vin se învârte pe la toți. La sfârșit ea rămâne în mâna lui Albușoi, a credinciosului nostru tovarăș. O, e un deliciu să vezi pe Albușoi cu plosca la gură, e expresia unei pofte săturate: ochii mari căscați, buzele tremurânde ca ale copilului când mozolește pieptul mamei, vinele de la grumazi umflate ca guma velocipedelor pneumatice și ca întregire gâlgăiturile cele profunde... Iar luându-și plosca de la gură, rămâne câteva clipite rânjind de plăcere și în sfârșit își șterge cu mâneca picăturile din streșina mustețelor ciuntite și din gropița bărbiei...

Nu țin minte să fi stat cândva sub năvala atâtor plăcute senzații ca de astă-dată, sub cerul Cindrelului și în societatea ciobanilor și a tovarășilor mei de călătorie.

Sara e numai farmec. Văd cerul cu toate ale sale minunății, luna cu belșugul de lumină ce se lasă peste vârfurile de brazi ca o ușoară și transparentă pulvere de argint. Aud șuierul misterios de lin al brazilor, care îmi sună în urechi ca o

muzică sfântă ce-am ascultat cândva cu capul răzimat de sânul iubitei. Jos în vale hăulesc pâraiele rostogolind cu zgomot ghicașii de munte. Câte-un strănut înădușit de căpriori, câte-un boncăit de corb străbate din fundul codrului până la noi. Toate laolaltă alcătuiesc o mândră poveste, pe care a o trăi aieva e o fericire...

Albușoi ne face așternutul, la cap o zăveadă de brădin, în loc de perină câte-o șea, în loc de plapomă o țolică și în loc de pilotă un covor de mușchi moale ca mătasa – un așternut împărătesc!

Un cioban își scoate de după șerpar fluierul și ne leagănă gândurile cu doine de dor...

— *Gura Râului, 1897*

SCRISORI

I

Lui Adrian

„Mărire Ție, Doamne!“

A venit soarele și m-a deșteptat. Lungă mi-a fost iarna și urâtă ca un iad. Somnul mi-a fost greu și chinuitor. Îmi pare chiar c-am fost mort, căci fără soare viața e moartă.

Dar iată dulcea, calda sfânta rază de soare. O simt pe pleoape o simt pe buze, o simt în inimă. Ochi, buze, inimă mi se deschid de puterea ei și împreună rostesc rugăciunea de dimineață:

„Mărire Ție, Doamne!“

Astfel, chemat din nou la viață, părăsesc cosciugul meu de iarnă, ca să întru în lume. E numai viață și zgomot în lume, numai hohot de râs și zâmbet de fericire. O lume scaldată în parfum și lumină. E raiul deschis prin farmecul razei soarelui de primăvară. Și neîncrezător mă întreb: viață aieva e asta sau vis?

Sunt ca bolnavul scăpat din ghearele morții, care, proptit pe cârji, părăsindu-și patul de obidă, găsește lumea cu totul schimbată și nu o mai cunoaște. Parecă n-ar fi fost și el odată ca norodul de astăzi!...

Tiptil mă strecor în mulțime – în valurile agitate ale acestei străine mulțimi. În semenii mei caut să mă regăsesc pe mine însumi. Caut puncte de sprijin pentru continuarea vieții și pentru legarea prezentului de trecut – de acel trecut când iarăși trăiam și viața-mi era viață și soarele soare.

Și iată, îmi răsar în cale doi ochi de femeie. Îmi par cunoscuți. Iar colo două buze rumene, încondeiate de un surâs diavolesc. Și iarăși, la altă femeie, două plete negre lungi. Și toate astea laolaltă dau o singură imaginațiune. Mi-e cunoscută de mult, din timpuri apuse...

Cine-i icoana ce astfel îmi leagă ziua de azi cu cea demult? Eu cred că-i simbolul păcatului, sau însuși păcatul. Un poet îi mai zice acestui păcat și iubire.

„Știți voi *păcatul* în ce haină se-mbracă intrând în lume? Cuvânt, ură sau orice alta veți zice, eu voi râde de voi. Ascultați și țineți minte: *Iubire* se cheamă înainte de toate!“...

Așadar, păcatul îmi reamintește viața apusă. O da, mi-aduc aminte: am păcătuit mult în vremea aceea, căci am iubit inimi și am iubit ochi; am iubit tovarăși și-am iubit prietene; am iubit lege și am iubit credință. Numai pe *mine* nu m-am iubit, și asta a fost păcatul meu cel mai mare și *el* m-a doborât.

Ei bine, dar oare mulțimea aceasta dimpregiurul meu nu e călăuzită și ea de iubire? Nu cade și ea în păcat?

Ba da, desigur iubește! Dar e o deosebire între iubire și iubire. Unii iubesc astăzi, pentru ca mâne s-ajungă la o țintă – și ajung. Alții însă, iubind, se îndepărtează de la acea țintă. Căci iubirea e un magnet cu două puteri: una atrage și împreunează, alta respinge și despărțește.

Vedeți această mulțime de pe stradă, veselă și zgomotoasă? Ea trăiește în împărăția puterii celei dintâi și aici păcatul e dulce. Urzitoarea păcatului *meu* însă e o fantasmă cu ochi de jăratec, cu sân de patimă; ea distruge, nu împreunează, nu fericește. Și aici e deosebirea între norodul fericit de pe stradă și între mine și cei deopotrivă cu mine!

Dar fie! Reproșuri nu-mi fac. Dimpotrivă. Să pot, din nou aș păcătui, căci e mărșă a te ridica cu sufletul sus-sus, la înălțimile amețitoare ale idealului, chiar cu riscul de-a cădea și de-a te zdrobi – căci totuși îți rămâne conștiința de a fi pipăit cel puțin culmile neatînse și nevisate chiar de alții! Iar această conștiință e o mare compensație pentru toate suferințele omului...

Dar, ce tot vorbesc aici de păcat și de moarte? Eu nu m-am deșteptat din somnul de iarnă ca să plâng. Eu *trăiesc* acum și *voi* să trăiesc!

Simt că mă mișc și mă învârt cu pământul și cu lumea. Mi-e cald chiar. Mă acațăr de raza de soare ca deznădăduitul din râu, ce se prinde de-un pai ca să iasă la mal. Și raza mă scoate la mal, îmi redă simțirea, o simțire senină ca albastrul cerului de primăvară. Și așa mi-e de bine!

Acum parcă-mi place și de mulțime. Privesc cu plăcere la păpușele ce se plimbă în trăsuri și la domnișorii monoclați, cari gesticulează pe trotuare ca niște clovni zburdalnici. Am senzația plăcerilor mele din copilărie: m-aș juca cu aceste păpuși și cu acești domnișori, aș râde și aș flecări cu ei, și-mi vine să-i bat, știți, așa cum copiii își bat jucăriile, de drage ce li-s...

Cu pas domol părăsesc orașul și apuc pe-o șosea în jos, printre grădini. E viață și aici și miros de flori. Firea începe a se primeni și a-și găti haina de mireasă, din muguri și din boboci. Lunca înverzește și copiii aleargă de-a latul ei și se joacă de-a pila, aruncând cu căciulile în vânt. Colo mai de vale e un lac și fața lui lucește acum ca argintul. Două lebede îl taie în două și în urma lor apele se încrețesc tremurând. Jur-împrejur de lac, o horă de sălcii. Sunt vesele sălciiile și par a mulțumi mândrului soare, care pe *ele* le-a înviat mai-nainte de toate.

Ajuns la rozorul deasupra lacului, îmi descopăr capul. Și împreună cu toți și cu toate, cu copii și cu lebede, cu sălcii și cu lunci, prăznuim învierea și zicem, fiecare în graiul său:

„Mărire Ție, Doamne!“

II

Lui Adrian

Am plecat din București și m-am tot dus ca gândul. Trenul zbura printre câmpiile întinse ale României. Cât vedeam cu ochii, tot un covor galbin de rapiță înflorită. Și-apoi apă, apă și stuf și paseri de apă: berze și rațe, corle și șorecari, cari se bălăceau prin trestii și – secundate de zgomotul ritmic al roatelor trenului – dădeau un concert infernal.

Și înainte, băiete, tot înainte, până la marginea pământului. Rar de tot atingeam câte-un sățor, vreo treizeci de hurube ascunse în pământ, iar deasupra niște mușuroaie. Împrejurul lor sunt târle de vite cu păstori, bătrâni proptiți în băte și băiețandri ce se tăvălesc pe pajiștea înverzită. Încolo, zare nemărginită și curată, cât ține rotogolul ceriului. Nici o lecuță de ceață, nici un noraș în această sfântă zi de primăvară.

Un șuier prelung al locomotivei vestește sosirea la podul de la Cernavodă. Un zuruit de câteva clipite te face să tresari și

să încerci un fior, parcă auzi mii de săbii trăgându-se deodată din teacă. Și trenul iarăși aleargă înainte și podul rămâne îndărăt, lung și maiestos, păzit de doi uriași Curcani, martori ai vremii ce trece și simbol al puterii române, ce rămâne.

Trecem prin Dobrogea cea „scăldată-n soare“; încă un ceas și pământul se sfârșește și în dreapta și în stânga și înainte e numai deșert albastru-închis, apă mișcată de-o nevăzută putere: e Marea Neagră cea frumoasă.

Am ajuns în Constanța, în mica Babylonie a românilor, în locul de osândă al lui Ovid. Străbat cu grăbire câteva străzi, printre greci și tătari, printre turci și alte mutre de toate rasele, și ajung în port. Aici e liniște de sărbătoare – căci e Ziua Învierii – și-n ziua de astăzi se închină și păgânii. Vapoarele zac ancorate, se pare că dorm. Bărcile și caiacurile goale se leagănă ușor în vălurelele străvezii. Marele deșert doarme și el, ca închegat într-un singur metal. Și duhul lui Dumnezeu plutește deasupra apei...

O decepție e întâia impresie primită la vederea mării. Mă așteptasem și doream chiar să văd patima întrupată și valuri cu furie lovind în mal, vântul hăulind de-a curmezișul și aruncând valuri ca o amenințare către cer. Dar iată, înaintea mea o suprafață uniformă, aproape netedă și liniștită, blândă și cu expresia credinței, ca ochii albaștri ai unei copile inocente...

Din o biserică frumoasă de pe țărm sună clopotele de liturgie. Intru și eu, să mă împărtășesc cu sfintele Paști și să cânt un „Christos a înviat!“ Privesc lumea din biserică și... Doamne, ce surprindere! Parecă-s acasă. Nu-i vorbă, în biserică, oriunde ai fi, uiți că ești străin și te simți mai aproape de casă. Dar aici? Tot fețe cunoscute și porturi de pe la noi și grai și gesturi și priviri. E mare colonia *ardeleană* în Constanța. Aici vezi portul pitoresc din Selişte, femeii curățele și sprintene ca niște codobature. Colo un prichindel de rășinărean cuminte, sărutând icoana cu gura și cu fruntea; o țarancă din Topârcea, satul fetelor frumoase, stă lângă o bătrână de pe la Cacova, căreia din cătrintă nu i-a mai rămas decât un petec... emblema satului său. Se pare că mărginimea Sibiului, de la poalele Carpaților, a venit să facă o altă mărginime aici, pe țărmul Mării Negre.

Și cu câtă dragoste privesc la mine compatrioții mei, când, după biserică, le povestesc lucruri de acasă din Ardeal, despre

„părintelea“ lor, despre munții cei frumoși încununați cu brazi, despre Sibiul cel bogat în cătane, în preoți, în intrigi și fete frumoase... Parcă îmi saltă inima, văzând pe acești exilați, cu câtă sfințenie își păstrează ei obiceiurile și calitățile cele bune de acasă și cu câtă râvnă își împlinesc misiunea lor culturală și națională pe pământul Dobrogei...

Pe stradele povârnite, pe lângă *geamiile* țuguiate ale turcilor, ajung în o piață. La mijloc o statuie reprezintă pe autorul *Artei de-a iubi*, pe Ovid. Jos, răzimați de postamentul statuii, câțiva turci habotnici, soioși și urâți se ghemuiesc, făcându-și picioarele colac și sorindu-se. E trist poetul deasupra lor, parecă-și plânge amorul său nefericit... Hehei, dragă Ovide! Nu fi supărat! Sunt mulți exilați ca tine în lumea asta. Poate tot din pricina dragostei. Și ei pieri-vor, neștiuți de nime, în cine știe ce colț al lumii, fără a fi jăluți zilnic de valurile mării, cum ești tu, fără să li se ridice statuie ca ție, dulce poete...

*

Se face seară. Pe-o barcă mititică și ușoară ca o nucă ies la largul mării. O boare lină umflă pânza și barcagiul ajută cu cele două lopeți. Mândru flutură în aer două stegulețe tricolore. Pe nesimțite barca trece înainte, brazde tăind, taine șoptind. Orașul cu turnulețele *geamiilor*, via cu vilele și portul cu digurile rămân departe, ca o cetate din „o mie și una de nopți“.

Iar eu plutesc, un punct infim, pe larga și frumoasa oglindă a mării.

Trecem pe lângă semnalmente: un clopot ce sună lin și argintiu, apoi o „*geamandură*“, o mare căldare, prin care urlă vântul producând un dangăt sinistru, de care se cutremură trecătorul.

Soarele apune în nouri îndepărtați. De lumina gălbuie, marea se-nâlbește. E o strălucire de-ți fură vederea ochilor. Lin ca dorul plutim înainte. Pustiul întins e liniștit. Numai câte-o pasăre pescăruș înoată prin aer, tăind spirale cu aripile-i albe.

În întoarcerea mea la mal văd pe „Achile“ – nu pe fiul eroic al lui Poseidon și Thetis, ci vaporul societății „Lloyd“ – un vapor semeț și uriaș, ce sosește în port luând loc lângă „Medeea“ și „Amfitrita“... O, măreți zei și semizei ai Eladei! Azi popoarele nu vi se mai închină, poezii nu vă mai cântă,

numai vapoarele vă mai poartă numele vostru! Ați ajuns niște firme convenționale – voi, simbolurile concepțiilor ideale! Timpul, mai mare în nemărginirea sa decât Marea, vă înghite cu toată vraja împărăției voastre...

Și noaptea târziu, când îmi închid pleoapele obosite, capul mi-e plin de câte am văzut și creierul țese mai departe, brodează minuni pe pânza realității.

Din valuri ies zâne, sirene, fecioare răsfățate cu coadă de pește. Îmi cântă în cor. Și pintre ele frumoasa Loreley, blajina și frumoasa zână a Germaniei, cu flori de nufăr în părul de aur, ce fâlfâie-n vânt. Ea stă pe o stâncă și-și plânge cântecul lugubru; acela ce sfâșie inima-n două...

Așa e de tristă, de duios de frumoasă marea în vis!...

Dar dimineața o vifoniță mă deșteaptă. Ceriul e acoperit de nori și un vâjâit de vânt cumplit deasupra orașului. Ies pe țârm și văd marea în turbare. Valuri vin groaznice, munte după munte prăvălindu-se de mal și sfărâmându-se. Un lînțoliu de spumă e marea la mal și un clocot de cazan diavolesc. Iar vântul, zbiciul lui D-zeu, gonește val după val...Așa – da! Așa-mi plăci și mie, frumoasă mare. Ieri, în seninătatea ta, erai o baltă întinsă, ca o babă bătrână și bună, ce spune mii de taine și basme despre peștii năprasnici și despre împărăția de jos. Azi însă, o mare, ești o fecioară frumoasă, frământată de patimi, cu părul despletit în valuri, cu sânul alb ca helgea și cu ochii negri rigizi de desperare – o fată nebună, ce plânge, se zbciumă după fericirea pierdută.

Da, așa-mi plăci, frumoasă mare. Sufletul meu ți se-nchină când te vede așa, fără stare și fără-alinare. Un crâmpei din tine mi-e și sufletul. Durerea lui numai cu mânia ta o pot asemăna.

Constanța, April 1900

III

Lui Adrian

Munte! Când te văd, sunt iarăși al meu. Sufletul meu se desface din cătușele durerilor și judecata mea nu mai scrutează problemele *de genere cibiniensi*. Parcă mă deștept dintr-un

somn chinuitor și de pe ochi îmi cade o ceață, când înaintea mea văd iarăși firea măreață în colori senine și o lume plină de armonie și lipsită de caricaturi sistem Trif et comp.

Munte! La poalele tale îmi scot pălăria și te salut cu evlavie, ca pe un bunic cuminte, care mă așteaptă să-mi spună povești... Și iată moșneagul mă recunoaște, căci își mișcă pletele încetinel: brazii își mlădie cetinele în adierea vântului de dimineață, își îndoaie vârfulurile cele într-aurite de întâiele raze de soare, de parc-ar voi să-mi ureze o bună-venire.

E liniște sfântă. Am senzația c-am intrat într-o biserică, pe cum intră paracliserul în singurătatea altarului. Simt mirosul de brad, ca un parfum de smirnă...

*

De lângă castelul Carmen Sylvei, frumoasa minune din munții Sinaiei, plecăm pe Peleş în sus: o ceață cu ceri senin în suflet, în inimă cu dor de înălțare. „La vârful ne e lozinca, „la vârful“, și de acolo să privim natura și să ne privim pe noi înșine, ca să avem măcar în acest chip iluzia înălțimei. Sau vom avea poate aminte iluzia micimei omenesti?...

Prin pădurea cea străveche serpentine lungi ne duc la o căsuță a cărei patroană e Sf. Ana. Aici un helvețian oferă răcoritoare din stâna regală. Împrejurul căsuței niște jgheaburi uriașe, încrestate cu sute de nume, alcătuiesc un fel de fortăreață, și un șipot de cristal țâșnește din ea, apă ce tămăduiește sufletul de cel mai înfocat pojar, afară de iubire.

Pădurea apoi se sfârșește și ieșim la lumină. Deasupra noastră munții-și înalță piscurile încă depărtate și sunt pleșuvi, bieții munți, dar nu e mirare c-au pleșuit așa de cumplit, căci numai ei știu cât sunt de bătrâni.

Calea ne duce pe Vârful-cu-Dor, un pisc țuguat, de pe care vezi frumoasele câmpii ale țării românești. În zarea îndepărtată se pierd în zigzaguri șosele albe ca zăpada. Ciobanul din legendă nu lipsește de pe Vârful-cu-Dor. E în mijlocul turmei sale de pe coastă și cântă din fluier și oile stau golomoț și-l ascultă, cum ascultă o turmă de creștini pe un preot gură-de-aur, când citește căzania.

De aci o luăm peste plaiuri frumoase și lungi ca așteptarea. La dreapta și-n stânga gâlgâiesc izvoare și înaintea noastră se întind păduri de brazi simetrici, de parcă-s zugrăviți, nu-s aievea. E cel mai mândru aspect de munte: să vezi o pădure de brazi cum se-nșiră arbor la arbor, cetini la cetini, vârful la vârful – o armonie cum numai mâna *atotștiutoare* o poate-ntocmi.

O potecă ne coboară prin această pădure și ne duce la obârșia Ialomiței. Înaintea noastră e schitul, vechea mănăstire din gura celei mai mari peștere a Carpaților. Călugări sfioși ne iasă spre întâmpinare, călugări cu haine mohorâte și cu bărbi cernite și stufoase, de parcă nu-s de pe lumea asta, ci din epoca de piatră... Așa mi-s de dragi mie acești oameni, cari au chemarea să vestească de pe vârful munților credința în puterea cea cerească!...

Un „frate“ ne arată camerele de odihnă și ne ațâță foc în gârliciul peșterii...

*

E seară târziu și e liniște. Dorm tovarășii mei ca buștenii în chilia călugărilor. Alături de ei, în o altă cameră, dorm doamnele, zdrobite de greutatea drumului. Numai noi doi nu dormim, eu și cu Leana.

Ne-am prins de mână și am plecat pe râuleț în jos. Aici ne-am găsit un scaun de piatră și am șezut, ca să ascultăm poveștile râului și zgometul cataractului.

Ce dulce, ce măreață, ce sfântă... e iubirea, când cadrul ei îl formează munții cu pâraiele, noaptea cu misterii și ceriul cu stelele.

Și ce frumos mai sună aici pe aripile vântului de noapte cuvintele lui Eminescu:

Lasă-ți lumea ta uitată
Mi te dă cu totul mie,
De mi-ai da viața toată
Nime-n lume nu ne știe...

Vin cu mine, rătăcește
Pe cărări și cotituri

Unde noaptea ne trezește
Glasul vechilor păduri...

Cântecul nostru se amestecă cu glasul vechilor păduri și-apoi se pierde departe, în creierii munților... Pe urma lui zboară jurămintele noastre de iubire și în clipa în care ne jurăm credința răsare dintre brazi luna zâmbitoare, iar toaca de la mănăstire anunță miezul nopții. Glasul de toacă îmi pare un fel de blagoslovire trimisă iubirei noastre...

*

Dimineața, în drumul de întoarcere, ne urcăm pe muntele Omul. „Omul“ e muchia cea mai înaltă din Carpații de pe aici, atât e de sus, încât nu mai poate fi departe pân' la Dumnezeu. Se zice că și omul cel adevărat (cel cu o mic!) a fost odată atât de înalt și de aproape de D-zeire, dar acum e mic de tot, căci l-a turtit greutatea păcatelor multe... Involuntar mi-am adus aminte de un redactor din Sibiu și mi-am zis: „Ce superbă antiteză între un omuncu și un Om!“...

De pe vârful acestui munte se vede aproape întreaga țară a Ardealului. Am luat atunci de mână pe iubita mea și i-am zis:

– Leană dragă, vino de vezi țara mea (pardon, e țara d-lui Rațiu!), vezi leagănul copilăriei și copilăriilor mele. Colea dedesupt e Branul, satul din care a izvorât familia Pușcăreștilor, ce s-a ramificat peste întreaga Europă. Dincolo sunt Zărneștii¹, obârșia altor *neamuri* de leviți, colonizați prin Arad și jur. Mai încolo, spre stânga, e Făgărașul. Tipul lui „dummer Kerl von Fogarasch“ a cam dispărut din Făgăraș (dacă nu te superi, d-le Turcu...) și s-a cam sălășluit înspre Sibiu – acolo e pepinieră întreagă de tipuri de-astea, ei fac politică, cultivă prune și pun țeara la cale... Nu-i așa că-i mândră țărișoara mea, dragă Leană?

După ce ne-am săturat privirile și mi-am potolit dorul de patrie, am pornit la vale pe Valea Cerbului, înspre Bușteni. Greu la deal, dar greu la vale! Greu va fi coborâșul social; greu va fi coborâșul milionarului care ajunge cerșitor; greu este și dureros ca de pe culmile idealului să te cobori în prăpastia

¹ La fața locului se pronunță „Dărneti“.

realității – dar mi se pare că nimic nu poate fi mai zdrobitor ca un coborâș – și încă noaptea pe-ntunec, cum a fost al nostru – prin Valea Cerbului. Un țăran ce ne conduce dibuie calea cu bățul de ascensiune. Tovarășii și-au pierdut humorul și înjură. Doamnele țipă speriate. Eu îmi țin mândra de braț și pășim tăcuți înainte, și toată grija ne-o îndreptăm asupra maldărului de *Edelweiss*, ce l-am strâns împreună... Noi ca noi, dar florilor să nu li se întâmple ceva, căci ele sunt mărturiile iubirei noastre... Curioasă ființă e omul, mă gândeam. În toiul nopții, prin locuri neumbrate, când sare peste pâraie și în urma lui pietri se prăvălesc în prăpastie, când viața lui în fiecare moment e în primejdie – el nu se uită că iubește și este iubit...

Și noaptea târziu întâia lumină din capul satului ne vestește c-am scăpat cu viață...

*

Un șuier de tren. Un fluturat de batistă. O lacrimă. Și mândra poveste din munți s-a sfârșit...

Acum sunt iarăși singur și nu mai am pe nimeni. Sufletul meu iarăși se închină durerilor, judecata mea iarăși se învâluie în probleme *de genere cibiniensi*.

IV

Lui Adrian

Toamnă. Ies afară să mă bată soarele și vântul. Soartea m-a bătut destul!... Căldura soarelui a scos din casă lume multă. Mă strecor și eu prin ea și-mi caut iubita, cu aceeași luare-aminte cu care aș căuta un trifoi în patru frunze, simbolul norocului, prin o tufă deasă de trifoi de rând. Dar iubita mea, norocul meu, trifoiul meu în patru frunze, întârzie astăzi.

În așteptarea ei privesc la furnicarul de lume din giurul meu. Adevărate furnici, oamenii ăștia! Mai ales femeile cele multe și mărunte și iuți la pași. Numai cu deosebirea că o furnică veritabilă vara înmagazinează, ca să aibă iarna de mâncare. Femeia însă e o furnică numai risipitoare.

Fie, că-i frumoasă!

Când o vezi așa de curată și scuturată, cu forme demne de-a fi fixate de-un sculptor cu simț artistic superior, cu fața pudrată numai de roșata soarelui și-n giurul gâtului cu *bouha*, cu o blană de vulpe sau de veveriță... Îți vine să exclami involuntar: nu furnică, o ființă intermediară între vulpe și veveriță e înaintea ta, cu viclenia celei dintâi și cu ochii scrutători ai celeilalte...

Dar iată și o bătrână! Părul ei ca bruma, încondeiază o față de bronz. Împregiurul gurei, cute dese, parcă acum a gustat din mărul cel oprit și acela ar fi fost un măr pădureț, așa-i de zbârcită. Numai ochii ei sunt vii și languroși și poftitori chiar, căci ei sorb în dreapta și în stânga din calitățile lumii viguroase, sorb visând poate despre un trecut frumos și despre plăceri ce au murit și nu mai învie. Și totuși poala hainei și ea și-o ridică cochet într-o parte...

Băbușcă, băbușcă! Îți citesc din ochi dorințele tale. Nu-i așa că ai voi să oprești cursul vremii? Toamna și iarna s-o ștergi de pe fața pământului. Dureri și necaz să le închizi într-un vas ș-apoi să le dai drumul pe gârlă în jos să se înece? Și în schimb, să fie pe pământ numai împărăția iubirei vecinice, cu flori și privighetori, cu tinerețe fără bătrânețe...

Cred și eu! Dar uite, dragă băbușcă. Lumea s-a stricat și cu ea v-ați stricat și voi. Dumnezeu nu mai are încredere în voi, viclenelor! Farmecele voastre băbești nu mai prind, cum nu prinde o glumă proastă. Zadarnic mai ieșiți la lună călare pe mătură, căci luna râde de voi și toți vârcolacii se prăpădesc de răs, văzându-vă; cu buruieni și cu bobii nu mai puteți face ca inimi zdrobite să iubească – nici din toamnă primăvară. Te plâng deci, băbușcă, băbușcă!...

O cățelușă, ce însoțește pe doamna cea bătrână, se uită mormăind la mine și-mi arată colții. O fi simțit, potaia naibii, că i-am ofensat stăpâna.

Merg mai departe.

O vitrină îmi atrage atenția. Vitrina unei librării. În ea sunt rafturi cu cărți franțuzești. *Falimentul amorului*, *Amor și realitate* și mai știu eu cum se întitulează seria de romane cu copertă galbină, decadentă. Printre ele și o revistă cu ilustrații

obscene, *Frou-frou*, care arată pe eroinele amorului modern: balerine cu mușchii ca piatra și actrițe cu sânul ca mătasea. Și librăria băjbâie de mușterii pentru toate minunile astea!... Ce să faci? Să înjuri lumea, pentru că se răsfață cu astfel de lectură și pictură? Ian fugi de-aici! Doar nu vei pretinde de la băbușca cochetă și cu cățeluș, de la tânărul mânușat și de la „furnica” cea cu blană de vulpe să citească poveștile lui Creangă și să privească la icoanele sfinților... de la Micula!

*

...Îmi șoptește cineva numele. Mă întorc și văd lângă mine pe Leana.

– M-ai așteptat?

– Ce vorbă! De când te cunosc te aștept în fiecare zi!

– Dar ți-am spus că nu pot veni decât în zi de sărbătoare.

– Da ...dar uite, iubită, pentru mine toată ziua e sărbătoare de când te cunosc, tu ești o sfântă, căci nu ești ca celelalte. Numele tău l-am scris cu roșu în calendar. Am șters pe toți sfinții ceilalți și în locul lor te-am scris pe tine. De luni până duminică e tot o Sfântă Leana, Sfântă Leana...

– Zi-i mai bine muceniță...

– Nu. Mucenic sunt eu, preacuviosul tău iubit și sclav, eu sunt cel ce sufăr, căci iubirea e o suferință, un martiriu. E un martiriu ca: gândirile să-mi fie încătușate; bănuielile să-mi sfâșie sufletul; dorințele să-mi pună în clocot sângele și să mă frământă lupta între bucuria că astăzi te am și între teama că mâne te voi pierde. E un martiriu!

– Atunci ... de ce iubești?

– De ce, de ce!...

– Să-ți spun eu, de ce! Voi, bărbații, simțiți nevoia de-a iubi. Din femeie voi vă creați un idol, căruia vă închinați sau cu inconștiența și evlavia visătoare a budhistului sau numai cu plăcerile rafinate și senzuale ale omului modern. Decepțiile în amândouă cazurile sunt inevitabile. Ar trebui să alegeți o cale mijlocie.

– Și aceea ar fi?...

– Să faceți o potrivită combinație între amor și realitate. Să nu cereți și să nu dați femeii decât stimă. Să nu o socotiți de

altceva decât drept o tovarășă de viață, o prietenă, menită să suporte cu voi toate greutatele acestei lumi efemere și să vă întregască calitățile ce vă lipsesc vouă...

Mă uit lung la ea și mirat. Sub privirea mea fața ei roșește puțin. Își culcă pleoapele peste ochii cei frumoși și are aerul copilului pe care mamă-sa l-a surprins furând o bucățică de zahăr.

– Leană, îi zic eu, astea nu sunt, nu pot fi opiniile tale! Le-ai copiat după cineva. Le-ai citit undeva. Bunăoară în romanul francez pe care-l văzui adineaori în vitrina librăriei, în *Amor și realitate*. Nu-i așa?

E roșie de tot acum. Se face foc de năcaz. Să fie mai mică ar plânge. Dar, încăpățanată ca toate femeile, își susține teoria.

– Așa? Dar de stima ta eu n-am nevoie, copilă! Nu tu, dar și dușmanul meu trebuie să mă stimeze. Toată lumea trebuie să mă stimeze. Sentimente de stimă și prietenie nu aștept de la tine, femeie. Iubire, iubire să-mi dai, fie ca idol, fie ca martiriu; iubire ce să mă înalțe și să mă deosebească de alte ființe. Dacă pe aceasta nu mi-o poți da, rămâi cu bine!...

– Mai stai...

Mă apucă de mână și tace ca o făcătoare de rele. Înaintăm, tăcuți, pe trotorele de asfalt. Cotim într-o stradă mai strâmtă și dăm în grădini.

*

Grădinile din capul orașului sunt pustii. În fundul lor gălgâie gărla. Împregiurul lor, ca niște ziduri, nămeți de frunze căzute. Și porțile-s deschise.

Înainte noastră e pământul stors de putere. Straturi mușuroite și într-o neorânduială ca un oraș din care au ieșit turcii după un an de ocupație. Primele verdețuri degerate, napi, ridichi, pătlăgele, supte de brumă – ca niște cadavre pe câmpul de luptă. Dintre flori n-au rămas decât tufe cu bumbureze albe. Prin crengile pleșuve ale prunilor atârână câte o prună singuratică, cu care se joacă țigileanul, înfigându-și ciocul în ea să-i scoată sâmburele. Într-un colț, pe-o tufă de scăieți, flecăresc stigleții...

Dar e soare și soarele-i viață. Când grădinile sunt pline de soare, chiar toamnă fiind, ele sunt frumoase. Încerci senzații deosebite; când vânturi cu picioarele frunzele din cale, când ascuți ropotul trăsurilor din depărtare și vuietul orașului întreg, străbătut de câte un șuier de la fabrici, sau când îți zboară privirea după câte-o frunză ce se desprinde din creangă și apoi flutură-flutură, se dă peste cap și cade jos în vârtej ca o pasere pe care ai luat-o din zbor cu un glonț de pușcă... E frumoasă și toamna! Mai ales când iubești!...

– Acum suntem singuri, iubită. Acum să-ți dai seama de vorbele de adineaori. Iubirea în concepția ta, așadar, e numai stimă și prietenie? Tot focul ce ne-a aprins unul pentru altul n-a fost decât stimă? Tot visul nostru de vară, când tu culegeai flori și eu îți dădeam fragi și buzele tale, rumenite de fragi, îmi ardeau pe față, pe frunte... Stimă? Prietinie? Răspunde!... Și-n loc de răspuns două brațe mă cuprind pe după gât, mlădioase ca un *boa constrictor* și buzele-i calde le simt pe față, pe frunte și în ochii ei cei frumoși sclipesc două diamante... Leana mea e femeie și ea și e tare-n principii!...

Soarele apune și o rază roșie se joacă-n lacrămile iubitei și-i înseninează privirea visătoare. Frunze cad în șir peste noi. Și-i tăcere. Pic... pic... pic, s-aude ciocănitul țigileanului din prun. Și gărla gălgâie-n fundul grădinei.

Acum e pace și sărbătoare. Atmosfera e liniștită ca după o furtună. Ne luăm iarăși de mână și plecăm înapoi. Prin ulicioare s-a aprins lumina de felinare... și atât e de bine să treci cu iubita, ca două fantome, sub lumina din felinare.

Pe drum ea îmi promite că nu va mai citi cărți franțuzești și nu va mai învăța amorul din carte. Singurul oracol are să-i fie inima, de ale cărei șoapte va asculta... Da, da, mititico! Inima! Acolo e toată enigma iubirei! Și atât e de veche enigma aceasta încât mii de filosofi n-au dezlegat-o. Și milioane de suflete s-au zbuclumiat zadarnic s-o pătrundă. Să nu te atingi deci de ea cu *judicata*, cu rezonamente din romane sau din alte cărți. Lasă iubirea să fie iubire, să fie vis și nevinovăție, să fie mister ca orice credință! Cu „prietenie“ și „stimă“ să nu-mi mai vii, Sf-tă Leană, căci să știi că te șterg dintre sfinți.

V

Lui Adrian

S-a stins căldura soarelui. S-au dus visări, amor și alte păseri călătoare. A venit iarna.

Când nu mai ești copil, nu poți întâmpina iarna cu „urra“! Nu mai privești semeț în sus, să vezi cum ninge. Nu-ți mai vine să te joci cu fulgul cel drăgălaș. Frigul te gârbovește, te face să-ți pleci capul umilit, cu năcaz și scrâșnire de dinți, și să-ți grăbești pasul spre casuță.

Adevărat, sunt și oameni cari pot rămâne copii viața lor întreagă. Ce fericiți! Ei pot: să cânte, să se joace, să se bucure și să iubească fără încetare. Dar ca să fii și tu ca ei trebuie să ai două lucruri: noroc și... nesimțire. De nu le ai, iarna ești un moșneag și locul tău e lângă sobă.

În sobă îți pâraie focul. Când erai înamorat, ziceai că „pâlpâie“. Tu-ți iei capul între palme, te spriginești în coate și ascuți bolborositul flacărilor. Cam așa-ți bolborosesc și gândurile tale. Fiecare zgomot de flacăra produce o imagine pe receptorul creierilor tăi. Și în câteva clipite ai înșirat sute de imagini și ai depănat alte sute de povești.

Ce-i și cu capul ăsta omenesc! Ați văzut desigur cum scamatorii sunt în stare să vă scoată dintr-un singur gioben (sau „țilindru“, cum îi mai zicem), tot felul de mirozenii: hârtie, găini, panglice, purcei, o muzică-harmonică, o lubeniță... una după alta. Astfel mi se pare că fiecare om e un mic scamator; fiecare își are giobenul său, capul, din care scoate mereu: glume și cuvântări funebrele, versuri de amor și alte minuni mai mult sau mai puțin coordonate. Și te miri de unde mai ies atâtea și nu se mai isprăvesc!

Și niciodată capul nu-ți este mai încărcat de gânduri ca iarna. Și dacă mai ești și un biet foiletonist, toate pretind să fie așternute pe hârtie. Care de care se îmbulzește, dă năvală: ca o droaie de copii flămânzi ce dau târcoale în jurul mamei când o văd cu pânea-n mână. Astâmpărați-vă, măi, că vă vine rândul la toți!...

*

În camera de lângă mine stă o pereche bătrână. Sunt doi oameni buni și fericiți ca Philemon și Baucis, sau îi voi asemăna mai bine cu Hermann și Dorothea, căci sunt nemți. Viața lor e o poezie pastorală modernă. El taie bățături (adică „ochi de găină“) la boierii din oraș – și ea cultivă pisici de Angora și canari de Harz pentru boieroaice. De treizeci de ani se ocupă cu meseria asta și sunt mai grași și mai roșii decât zece foiletoniști laolaltă.

De când a dat iarna, ei stau de povești în fiecare seară. Împregiurul lor pisicile, albe ca zăpada și cu cozi lungi și stufoase, torc cu botul pe labe. „Bijou“, cotoiul cel bătrân, are favorul de-a dormi în poala cucoanei. Canarii dorm în colivie. În samovar clocotește ceaiul.

Și moșul, ascuțindu-și instrumentele chirurgicale, soarbe din ceai și zice:

- Mamă! Mai dă-mi o linguriță de rom!
- Îți dau, papa, dar ia seama, că-i tare!
- Îi tare, mamă? Lasă să fie, că mă culc!...

Și bătrânii râd amândoi. Parcă-i ghidilă cineva la tălpi, așa râd. Ce copii! Ce copii!

*

Afară ninge. Bătrânii s-au culcat. E liniște și văd cum ninge întruna. Liliacul de la fereastră e încărcat cu zăpadă și geme de povara cea rece. Un vânt ușor îl clatină și-l face să-mi bată în geam, încet, discret... Să nu știu că-s ramuri de liliac, așa crede că-s altceva: fantome albe cu degete reci. Dar acum nu mai cred în fantome. Era un timp când credeam, și atunci era mai bine...

*

Soba exală căldură moleșitoare. Șed într-un jălț vechi și simt capul cât mi-e de greu. Trebuie să mi-l razim de spetează, să închid pleoapele și să visez...

Visez că sunt cătană la împăratul, în „erște“ companie, „erște“ batalion, din regimentul 31 de infanterie în Sibiu. Sunt tocmai de gardă în fața cazărmii. Și e noapte rece și pâlcoasă.

Cu pași ritmici mă plimb pe dinaintea căzărmii, având ca orice șilboc: pușca pe umăr, gloanțe în pătrântaș și ochii în patru. Zăpada scârție mânioasă, strivită de greutatea pașilor mei. E tăcere jur-împregiur, numai dinspre piață s-aude câte-un strigăt răgușit de bețiv întârziat.

Deodată privirile mi se opresc în direcția străzii Harteneck. Mi se pare că văd o umbră mișcându-se și venind spre mine. Din pâcla cea deasă văd tot mai lămurit conturile unui vestmânt, ca o manta lungă în culoarea negurei... Și figura s-a apropiat tot mai mult.

– Cine-i? întreb pe nemțește, tunând cu voce puternică, de vuieste palatul lui Habermann.

– Cine-i? repet întrebarea. Și nu primesc nici un răspuns. Fantoma s-apropie.

– Stai! Dă-ți parola!...

Atunci un glas blând îmi răspunde:

– Iubire!

O las să treacă. Pe dinaintea mea trece o femeie palidă, cu ochi de cărbune. Mă măsoară cu ei din tălpi până în creștet și-apoi râde, râde nebună și dispăre în negura nopții...

*

Brrr...

M-am trezit și mi-e frig. Mă întind și îmi frec ochii cu pumnii și abia îmi recunosc căsuța.

La ora aceasta camera mea e sumbră și ea. Cărțile îmi zac în dizordine revoluționară. Într-un colț stă maldărul de gazete de-acasă. Fotografiiile de pe perete se uită somnoroase la mine. Numai una, un cap de șireată, parcă ar voi să-mi șoptească ceva.

Înainte de-a intra în pat, voind a stinge lampa, îmi aduc aminte de soldatul din cazarmă, care astfel își ia rămas bun de la tovarășii săi din dormitor:

– Servus, domnule Zugführer! Servus, d-le căprari! Servus, ficiori! Noapte bună, lampă!...

Lui Adrian

Iarna e lungă și-mi așterne melancolie în suflet. Mi-e rece soba, mi-e rece inima și grijile mă încovoae. Îmi îmbrac paltonul și-mi duc melancolia la plimbare, prin viscol și prin bătaia de fulgi. În zurgăitul săniilor, în șuierul crivățului, glasul cobitor dinlăuntru amuțește. Și de nu tace, mă duc mai departe, mă duc până în capul orașului. Aici e o tavernă și în ea e leac pentru suflete chinuite de frig, de dor și de jale.

Tavernele aceste sunt cuiburile nemulțumiților. Aici vin muncitorii să-și potolească necazul. Aici se adună greviștii să-și povestească plângerile. Aici se rătăcesc cerșitorii în căutarea gologanului. Câte-o femeie ce cântă din chitară, câte un trubadur faraon ce scârțâie din vioară stau ghemuiți într-un colț. Cu toții sunt înrudiți în nemulțumiri și în a visa o soarte mai bună. Iar deasupra lor visează plutind un nour greu de fum de tutun...

Și ce bine mai poți visa în tavernă!.. Stai într-un colț de masă și te reazimi în cot. Înaintea ta o cupă de vin încălzit și dulce ca mursa. În aburii lui e aromă de scorțișoară. Bei și-l simți până-n vârful degetelor, furnicându-ți prin vine. Și începe să-ți fie bine.

*

La masa din fund e o lume de ardeleni. Muncitori de la 30 de ani în sus. În fiecare duminică ei se adună în cârcimă, de-și povestesc nevoile. Vorba se învârtă în jurul traiului greu și a dorului de casă. De la începutul său la sfârșit vorba lor e tristă – cea mai pesimistă notă în atmosfera aceasta. Unul dintre ei, un moșneag cu plete lungi și albe ca iarna de-afară, își scoate fluierul din tureacul cizmei și cântă o doină. Ceilalți ascultă cu evlavie. Pe fața lor o durere mută se întipărește... Sărmanul român ardelean! Oriunde ar fi el, trebuie să plângă și să plângă. Vorba poetului: „Vai ție! Când nu te bate legea, te bate firea ta!“...

*

Și cum eu n-am venit aici să plâng, îmi caut o altă lume de gândire. Doina moșneagului mi-o recheamă îndată. Împrejurul meu nu mai văd și nu mai simt nimic. Sunt departe, departe, departe... lângă leagănul copilăriei mele, la poale de munte. E în amurg de seară. De pe coastă văd o turmă de capre coborându-se. Înaintea lor pășește o fetiță rumenă ca o floare de gutâi și cu rochia prinsă în brâu. Un țap, cu clopot de gât, saltă în jurul ei, behăie și-i face curte ca un berbant cavalier... În urma ei caprele vin șiruri-șiruri, cu mutre blajine ca un pension de fete de la călugărițe. Convoiuil îl închide un sprinten ciobănel ce cântă din fluier... Hehei! De-ați ști ce s-a ales din acel ciobănel! El și-a lăsat turma și coasta și fluierul drag și s-a dus în lume să învețe carte. Dar astăzi s-ar lipsi de toată învățătura să mai poată fi odată în mijlocul căprioarelor sale și să mai poată odată privi în ochii cei negri ai ciobăncuței rumene ca o floare de gutâi și cu rochia prinsă la brâu...

*

Ei da! Din ciobani suntem cu toții! De ce mi-aș tăgădui obârșia? Și dacă regret c-am pierdut ciobănia o fac mai ales de dorul acelei ciobance, pe care n-o mai găsesc. Îmi închipui că nimeni alta nu poate iubi ca ea, cea crescută în razele soarelui; nimeni nu poate săruta ca ea, ciobăncuța cu buzele înflorite în grădina din coasta satului meu... Cum o chema numai? Veta, mi se pare! O, Vetă, dragă Vetă, cât te-am dorit și cât am alergat în lume după tine. Deși tu poate de mult ți-ai găsit pe ciobănelul tău și seara dormi și visezi cu capul răzimat de cămașa soioasă a bărbatului tău, iar între voi un copil se zbeugue și behăie ca iada noastră cu care împreună ne jucam odinioară...

*

Așa se visează-n tavernă. Despre iubire pierdută, viață fără rost și dor de-o viață mai dulce. Și cum tot bei din cupa cu vin, căldura îți învâluie sufletul și-ți topește sloiul de gheață din el. Lumea-ți pare apoi mai bună și parecă ai strânge-o în brațe, să poți... Nu știu de ce, dar când ți-e cald și ți-e bine ai tot strânge în brațe și ai tot săruta...

*

Rând pe rând figurile mohorâte dispar din tavernă. În urma lor rămâne liniște și fum. Pe-o bancă mai șede un italian și privește cu ochii săi frumoși la vinul porfiriu din pahar. Văzându-se aproape singur rusticul cavaler începe să-ngâne un vers de iubire, adresat Santuzzei sale de-acasă, din țara portocalelor... E un cântec desperat pesemne, căci italianul meu gesticulează viu, strânge pumnii convulsiv, vocea îi tremură și ochii frumoși îi sunt plini de lacrimi, când oftează: *donna, donna mia...* Cântă, dragă, cântă, căci și eu am cântat ca tine odată și știu ce alinare-i cântecul!...

*

E târziu. O singură lampă mai arde și-și resfiră lumina somnoroasă peste noi. Italianul obosește. Cuvintele *mia care* îi îngheață pe buze. Capul lui, greu de vin și de amintiri, cade pe masă, acoperit de pălăria cea mare cât o roată. Mânile și le întinde de-a lungul mesii, apoi instinctiv își duce una sub cap și pe cealaltă și-o încolăcește în jurul sticlei celei deșarte... și horcăie.

Eu stau de povești cu Eliza, nevasta cârcimarului. O femeie cuminte e Eliza și iubitoare de povești. Și ce poate fi mai frumos în nopți de iarnă, decât să stai de vorbă cu o femeie cuminte? Afară să fie frig, în suflet să-ți fie cald și tu, privind în ochi negri de femeie frumoasă, să nu simți cum zboară timpul...

A fost odată un tânăr visător, îi spun eu Elizei. Și pornind de-acasă în lume, el intră obosit într-o cârciumă. Acolo zărește niște ochi de cârcimăriță, ochii vrăjiți îl înnebunesc. De dragul ochilor el nu poate pleca mai departe, ci-și bea toți bănișorii. Și când se hotărăște să plece, ea-i zice să mai stea, căci... de, e mândru și el!... și mai stă și mai bea și haina de pe el și-o bea de dragul ochilor ei... Bea toată noaptea și în zori de dimineață, când voia să plece, frumoasa cârcimăriță îi cere *inima* drept amanet... Atât avea visătorul, o inimă și și-a amanetat-o de dragul ochilor ei...

Elizei îi place povestea mea și-mi spune că e o veche poveste, care însă rămâne de-a pururea nouă...

Italianul horcăie. Lumina din lampă e tot mai rară și mai somnoroasă. Afară e viscol. Eu stau de povești cu Eliza...

VII

Cea mai mare. Dintre trei surori ea e cea mai mare. O văd din zori până-n noapte, căci mi-e vecină. Dar mi-ar fi fost de ajuns să o văd numai o dată, pentru ca să mă preocupe timp mai îndelungat.

Dimineața o zăresc stând la oglindă. Surorile ei au plecat de acasă: cea mai mică la *pension* și una la pictură. Ea se așează înaintea oglinzii și-și pieptenă mândrețea de păr...

Ca valuri de mătăasă neagră îi cade părul peste umeri și se resfiră până jos, învălindu-i trupu-ntreg. Parecă ar fi căzut o perdea neagră peste o ispită. Așa că nu-și mai vede în oglindă decât o parte din față: ochii și nasul cu nările cele rotunde – un colț palid de lună printre nouri furtunateci.

Își plimbă apoi mâna prin această bogăție, și-o netezește blând, se joacă cu vârfurile șuvițelor, iar deodată își scutură capul cochet, de-i saltă părul în valuri mari. O fi simțind în acest moment dorința de-a alerga peste lunci înflorite și de-a da drumul părului despletit să zboare fluturând în urma ei...

În sfârșit își împletește două cosițe mari și e obosită.

Se așează în jeț. Leneșă își culcă tâmpla pe spetează. Mânile și le culcă în poală, ca amortite... Prin fereastra deschisă se furișează vântul, umflă perdelele și mi-o arată mai clar: în haină albă și cu gâtul gol și sânul rotunzindu-i-se la fiecare răsuflare. E ca figurile de ceară din panoptic, culcate într-un sicriu de sticlă, reprezentând pe Venus dormind, iar deasupra ei un amoret visător, cu aripi mișcate de un mecanism...

Mai târziu vine-n pervazul ferestrei. Razele soarelui de primăvară îi cad în fața cea palidă și i-o sărută, ca să-i deie viață. În mână o văd ținând niște viorele, al căror miros îl soarbe râvnitoare și nările dilatate îi tremură mirosind. Privirile îi rătăcesc nu știu unde, ca la toți visătorii...

Așa o văd din zori până-n noapte. Un amestec de suferință, de vis și senzualitate. Cu nouri pe frunte, cu paloare în față, iar în colțul gurei cu un dor ascuns.

*

O cunosc de curând. Ne-am întâlnit în cimitir. Căci peste drum de noi se întinde un cimitir mare, plin de cruci, de flori și de raze de soare. Aici ea mergea adesea, ca la ei în grădină.

În ziua când am întâlnit-o abia se topise zăpada și abia se iviseră întâile micșunele pe morminte. Stetea lângă o cruce de piatră pe care sânt scrise cuvintele aceste: „*Dorul mamei, dor!*“ Trei cuvinte și cât de sugestive! Ea privea fix la ele și părea adâncită în scrutarea unui mister, ascuns în dosul acestor trei cuvinte...

O salutai, cum saluți pe orice vecină. Îmi întinse mâna, parcă mi-ar fi o veche prietenă; și-mi arătă inscripția laconică de pe crucea de piatră.

– Știu, îi răspunsei. E o tragedie întreagă în aceste trei cuvinte. Exprimă toată jalea ce poate suferi o mamă după pierderea unui copil, toată durerea în care s-a zbatut o inimă iubitoare... Mie mi se pare că durere adevărată nu pot simți decât inimile cari au iubit...

– Într-adevăr?

– Da, domnișoară. Trebuie să iubești pe cineva cu tot sufletul, să fie al tău propriu, să fie plăsmuirea ta sufletească sau trupească, pentru a plânge când îl pierzi...

– Și dacă n-ai avut și nici n-ai iubit pe nimeni? Îmi răspunse ea. Dacă viața întreagă nu ți-a fost decât un șir de iluzii, create între cele patru ziduri ale casei părintești? Dacă aceste iluzii te-au părăsit rând pe rând? Dacă toamna moare ceea ce primăvara abia începuse să încolțească? Dacă setea noastră de ideal, nebuna noastră alergare după visul plăsmuit nu ne duce la izbândă, ci ne târăște cel mult la marginea unei groape ce se deschide înaintea noastră... Să nu plângi, să nu te zbuțuiești în cazurile aceste? Crede-mă, aceste dureri sufletești echivalează, dacă nu chiar întrec, suferințele sărmanei mame de pe această inscripție...

Și cu acestea vecina mea trecu înainte printre morminte...

Era o frumoasă zi de primăvară și multă lume în cimitir. Niște babe curățau buruienile din cărări. Femei cernite aprindeau lumânări de ceară și presărau tămâie pe jăratecul din hârbul de la capătul movilițelor. Un miros greu de fum de tămâie se amesteca cu parfumul micșunelilor. Iar flăcările lumânărilor fâlțâiau în vânt ca închipuitele flăcări ale sufletelor înainte de moarte.

*

Iluzii zdrobite? Ideal ne-ajuns? Banalități! Care femeie modernă nu paradează cu sentimentalism de acest fel? Care nu se simte nenorocită după cetirea unui poet pesimist? Care nu simulează această nefericire învățată din carte, această autosugestiune de o clipeală, această sinamăgire sub influința căreia femeia se simte eroina unei catastrofe sufletești, martira unei soarte păgâne?...

Și totuși vecina mea nu e martira închipuirii sale. E atâta sinceră durere în vorbele ei: „Și dacă n-ai iubit pe nimeni?“... E tragedia unui suflet însetat de iubire, a unei copile caste, care își numără primăverile, care cu inimă încleștată își pândește idealul, un ideal în concepție pură, făurit „între cele patru ziduri ale casei părintești“...

Și ce poate fi mai trist decât o viață de fecioară fără de iubire?... E frumoasă. Zilnic i-o spune oglinda că-i frumoasă. Și e cea mai mare. Dintre patru surori ea e cea mai mare. Și anii trec și ea tot nu știe ce-i iubirea... O, e ceva mai chinuitor decât iubirea – e conștiința de a nu ști ce este iubirea!

*

Seara iarăși deschide fereastra. Până târziu, ea se răsfață la pian. Cântecul ei sânt triluri dornice de privighitoare... dulci visări, suspine tremurătoare, dor de dulcea taină a iubirei...

Eu stau tăcut și ascult. Mi-e jale; parcă aș privi o floare frumoasă ce se scutură nebăgată în seamă de nimeni. Îmi vine să cad în genunchi și să implor o schinteie de iubire alinătoare pentru sufletul chinuit din acest trup frumos de fecioară.

Lui Veturio

Cunosc un moșneag și mi-e milă de el, căci din zori până în noapte tot plânge. Nu zgomotos, în șiroaie de lacrimi, nici în tânguiri de femeie. El plânge în sine, în sufletul său sfășiat.

Ce-o fi având moșneagul acesta? Nu știu ce-o fi având, dar știu că mult a avut și totul a pierdut și de aceea plânge întruna.

E vară. Dimineața îl văd pândind răsăritul de soare. Spre soare își ridică ochii cei mari și frumoși și din mâna sa slăbită și tremurătoare își face streășină deasupra sprâncenelor stufoase. Atât de îndelungat privește către îndepărtatul răsărit și atât de scrutător, de parcă ar fi pierdut pe cineva într-acolo. Și privind așa, umbra durerii i se așterne pe frunte, pe față și-n giurul ochilor i se strâng cutele zbârcite, în colțul cărora se pierde câte-o rază aurie. Iar jos, în iarbă, strălucesc miile de stropi de rouă.

Zadarnic cată bătrânul. Înaintea privirilor lui se desfășoară zilnic aceeași icoană măreață. Același disc al soarelui răsare de după munți. Aceeași veselie deșteaptă în sufletele celorlalte vietăți. Aceleași nădejdi, aceleași izbânzi. Lui nu-i aduce ce așteaptă. Fața-i rămâne încrustată de dureri ca mai-nainte.

Și gârbov cum e, își ia drept tovarăș toiagul. Proptit pe el străbate lunca și crângul. În drum el murmură florilor, șoptește fluturilor, se tânguie izvoarelor. În veci le spune același cântec de monotonă jălanie. Iar când se întoarce, spre seară, aduce în mână un mănunchi de flori de părau, albastre stelute și romonițe dragi, pe cari le sărută.

*

... Povestea vieții mele să-ți spun? Ascultă-o, băiate. E scurtă.

Sunt străin pe aici și pribeag. Colo, departe, în răsărit, unde se vede creasta munților ascunzându-se în zare, mi-e țara în care de mult, de mult, îmi răsărise și mie norocul în chip de fecioară...

Știi tu ce-i norocul? Fecioara din basm, crăiasa nevinovată, închisă în palatul de cristal de pe dealul din sticlă. În giurul ei

roze albe și mirt, din care se desprinde parfumul îmbătător, ce te cheamă să te urci sus, sus, spre ideale, ca să-ți vezi norocul cu ochii, să-l atingi, să-l strângi în brațe...

Da. Și pe pământ e noroc. Nu zic. El este cum ți-l plăsmuiești și cum ți-l scoți de sus. Eu însă mi-l caut prin înălțimile albastre.

Am dat cu piciorul în micul noroc pământesc. Copil răsfățat, am dat la o parte pe cei ce-mi ațineau calea ce duce la primejdiosul munte de sticlă, în vârful căruia știam că se ascunde cuibul fericirii mele visate. Și am pornit să mă urc...

Povestea veche a măiestrului Icar, cel cu aripi artificiale!

Abia străbăteam o distanță, abia mă vedeam ridicat câteva capete deasupra mulțimei, abia simțeam în mine dulcii fiori ce ți-i inspiră înălțimea, când picioarele îmi începeau să tremure pe luciul peretelui pieziș al muntelui fermecat, sufletul să-și piardă tăria și corpul să șovăie. Un țipăt... și tăvăliș ajungeam zdrobit în brațele reci ale pământului.

Din fiecare încercare ieșeam mai înfrânt. Și cu cât slăbeam în puteri, simțeam în mine clocotind râvna de-a străbate culmea cea magică, de-a săruta numai o dată marginea vălului fecioarei visate, simbolul norocului meu, sau de a-i cădea-n brațe, și sărutând-o să mă sting în aceeași clipită, cum se stinge o nevinovată senzitivă la întâiul sărut al soarelui de dimineață...

O groaznică luptă, din care ieși bătut sau nebun. Și iată-mă bătut, schilod și bătrân, departe de nenorocitul munte al norocului...

*

... Resignare?

Și de ce? De ce trebuie să fie omul ființa cea mai umilită de pe fața pământului? De ce să se supună necontentit și orbește unei tainice puteri, ce-i zădărnicește și-i ucide în germen orice avânt și orice izbândă a unui vis armonic? De ce nu m-aș răzvrăti cu statornicie, de ce n-aș lupta până la istovirea puterilor împotriva a tot ce numim soarte?...

Soarte și fericire! Nu sunt ele două puteri de aceeași natură, ascunse în același vâl nepătruns de mintea omenească,

dar în vecinică luptă una cu alta? De ce n-ar triumfa odată și cea din urmă asupra celeilalte?

Nu, nu recunosc resignarea. Eu cred în visul meu și aștept. Din răsărit o să aud odată adierea norocului meu. Blânda fecioară de pe culme veni-va ea însăși să-mi ștergă de pe față toată durerea unei îndelungate așteptări, și drept răsplată fruntea să mi-o-ncunune cu mândre flori din răsărit...

*

Sărmane moșneag visător! ce n-ai putut să iai în avântul tău tineresc, zădarnic aștepti să vie singur la tine și să-ți picure rouă în sufletul sfâșiat de ucigătoarea așteptare.

Om ești și sclav al aceleiași soarte. Plângi, dacă vrei, dar supune-te ei ca orice suflet învins în lupta vieții.

IX

Lui Adrian

Mă dau jos din tren. Înaintea mea se întinde câmpia și împregiur e tot o miriște, cu mii de clăi de grâu răsfirete deasupra ei. Flori albastre, neghină și gușa cocostârcului înmieruie pământul. Un stol de vrăbii poghircște spicele pierdute.

Pe un potec, șerpuitor și lung ca o viață chinuită, străbat înainte prin căldura lui cuptor. Potopul de raze îmi cade necentenit în față, raze înțepătoare și fierbinți, ca sărutările întâiului amor. Și-i tăcere pe câmp, tăcere în văzduhul aprins de văpaie. Iar pe cărarea mea se înșiruie regimente de furnici, formează careuri, se mișcă în ordine de bătaie și nu țin seamă de pasul meu, care strivește sute deodată.

Sosesc la un pârăiaș, ce curge la margine de răzor. Încet, somnoros, mai puțin flecăreț ca alte pârăie, își mișcă apa la vale printre rădăcinile de papură. La cotitura pârăului zăresc un moșneag pescuind. Din când în când el scoate undița din apă, îi încarcă un golomoț de mămăligă, o aruncă din nou și-apoi... moțăie. Pipa i se clatină în colțul gurii, pălăria i se dă pe ceafă și

boabe de sudoare îi curg prin brezdele feții. Un crăpuștean ce se prinde, zmuind de undiță, îl deșteaptă. Și bătrânul privește triumfător la zvârcolirile pescuțului.

*

Ajung în sat. Prin uliță se zbenguie ștregarii de băieți. Arși de soare, cu părul ieșit prin pălărie, cu burta ieșită prin cămașa zdrențăroasă. Niște dulăi se hârjonesc în jurul lor sau se iau în fugă mare după câte-o trăsură, care, ascunsă într-un nour de pulbere, trece repede peste șosea.

Câteva curți neîngrădite, pline de bălării, dintre cari bordeiele, cu streșinile lor de trestie abia se mai văd – iată tot satul.

Leneș, în umbra tufăriilor din curte, se tolănește românul. Alătura de el un purcel priponit și o cloșcă, ce își cheamă puii la consumarea vreunui vierme, scociorât din pământ.

Plânge mizeria și aici și grasează lazaronismul, ca la noi acasă.

*

În han e viață. Veselă, ca pretutindenii în zi de duminică, se încinge hora satului. Curtea e plină de chiot și de monotonul cântec al bătrânului cobzar.

De la masa mea din pridvor privesc la joc. Dau să filosofez asupra contrastelor în viață. Cum se poate că în icoana aceasta de pustietate și monotonie, de lenevire și sărăcie, să existe și oaze de veselie? Cum îi vine acestui țaran, muncit pe seama boierului, încolo de-o rară indolență, să se însuflețească în așa măsură de plăcerea jocului? Curios! Românul, oricât ar fi de sărac, oricât de istovit și de leneș, totuși are energie de cheltuit, voie de cântec și joc, timp de glumă și chef...

Și cu cât gust mai mult din vinul porfiriu al birtășului meu, văd pe român în culori mai simpatice. Sunt dispus dar să generalizez virtuțile românului, să uit câteva mutre pocite, câteva suflete negre și atâtea inimi de negustori ce am întâlnit în calea vieții mele până acum. La un moment dat nu mai văd

decât ochii cei negri și languroși ai copilelor din horă, țopăitul neconținut al flăcărilor și clipirile șirete ale cobzarului.

La sfârșitul jocului țiganul face pe voia unui flăcău și cântă doina de-aici:

Știi, mândro, ce-am pus de gând?
Să plec, să te las plângând,
Din ochi negri lăcrimând.

Ș-o să-ncalec pe-un cal murg
Mai curând ca să ajung
Către deal, la Câmpulung.

Să mă duc la draga mea
Care mă iubeam cu ea
Din copilăria mea.

Că nu-s câne ca s-o uit
Ci-s voinic ca s-o sărut
Că ea dintru-întâi m-a vrut...

Lumea se împrăștie. Hanul rămâne pustiu. Numai porumbeii ies de sub streșină și se coboară în aria jocului. Aici pășesc măreț, își umflă gușile, guruie de dragoste, își rășchiră cozile și aranjează al doilea joc. O barză, ce trece în zbor deasupra lor, cu ciocul încărcat de broaște pe seama puilor lungani, îi sperie și-i alungă în porumbar.

*

Când mă întorc stau de vorbă cu florile din câmp. Le culeg într-un mănunchi și le spun că mâne vor fi la sânul unei fecioare, sau cel puțin pe măsura ei...

Apune și soarele și razele lui de aur îmi îmbrobodesc buchetul de flori. Ah! De l-aș putea duce iubitei cu aurul razelor cu tot!

Seara mă face să-mi grăbesc pașii. Satul rămâne departe, ascuns în norul de fum. Din băltoace răsună imnul de seară al broaștelor. Și vântul aduce răcoare.

X

Lui Adrian

O haltă lângă granița visărilor mele, într-un sat risipit, la poale de munte. Oltul își prăvălește repede valurile mari și tulburi. De-a lungul alviei lui fluiere vântul, care mătură de pe drum toată pulberea și o ridică în văzduh, ca s-o izbească în discul soarelui și să-i mai potolească arșița.

Stau și aștept.

Un funcționar de tren se plimbă flegmatic printre cele două șine. Privește când la Oltul cel furios, când la jocul spiralelor volburei de praf; scoate ceasul și așteaptă trenul ca și mine.

Așa mi-e de mare neastâmpărul. Pun mâna pe inimă, ca să-i mai domolesc bătăile înfierbântate. Cad în genunchi și-mi culc urechea pe șină, ca să prind mai ușor zgomotul îndepărtat. Și nu mai vine, nu mai vine...

Târziu de tot zăresc nourași de fum ridicându-se de după munte și plutind ușor ca niște iluzii ce se pierd în zare, deasupra brazilor de pe piscuri. Aud un zureit surd și prelung, ca semn că trenul a trecut peste un pod. Apoi o țacăneală regulată și... iată locomotiva, târându-și găfâitoare coada cu cele vreo zece vagoane. Un șuier subțire face să hăule valea Oltului...

*

Sunt ei! Sunt prietenii inimei mele. Dau buzna din tren. Îmi zboară în brațe. Și brațe n-am destule să-i cuprind pe toți deodată și inima nu știe ce-mi mai face. Un fior dulce din creștet până-n talpe, o tremurare ușoară și pleoapele-mi sunt grele și plâng, cum n-am mai plâns de la întâia sărutare a iubitei mele...

Dar ca o rază printre nouri, veselia își face drum; fețele tuturor se-nsenină și deodată suntem schimbați în copii, ne cuprinde un râs ștregăresc și, privindu-ne-n față, râdem, râdem și nu știm de ce...

Revedere! Voi, cari nu știți ce este exilul pustiului sufletesc; voi, cari n-ați pribegit prin valea iluziilor spulberate;

voi, cari nu cunoașteți puterea iubirei și farmecul ochilor negri de fecioară; voi, cari nu știți ce razim dulce este prietenia unei inimi înrudite... ce știți voi ce este revederea!

Revedere! Ah, e o clipă de beție a simțurilor. O clipă sfântă. Parcă ai strânge în brațe un crâmpoi de fericire regăsită...

*

Și peste drum de tren este un lan. Scund, ascuns în tufe de floarea soarelui. Într-o căsuță niște muncitori fac siestă, ținând în mână cu nervozitate sticluța de țuică. Și-n căsuța din fund ne retragem noi și stăm de vorbă ca odinioară, când eram împreună, când unul dintre noi n-avea încă fire de mustață, când celalalt n-avea păr alb la tâmple, nici crețe în jurul ochilor. E mult de atunci și soarele ne-a ars și bruma ne-a bătut și ne-a făcut bărbați. Numai flacăra din ochii tuturor nu s-a stins încă.

Repede se-nvârte regimentul de amintiri prin caleidoscopul fantaziei noastre. Vedem pe Veta lui Pușcariu, cea cu fața de madonă și cu roșăța ofticoasă din umerii obrazilor. Vorbim de Ana cea din capul satului, cu nucul înaintea casei și aud că de când nu ne-am văzut:

A venit pârâul mare
Și-a doborât nucu-n vale...

Înșirăm tot ce am avut și tot ce-am pierdut. E un bilanț lung și amănunt de fapte nevinovate, săvârșite în veacul farmecelor și de lucruri visate la lună. E spovedanie evlavioasă; unul spune și ceialalți ascultă, și-n jurul nostru e aer de sărbătoare. Vorbele lor ni se par mai dulci decât neuitatele acorduri ale unei serenade dintr-o noapte de mai.

*

Iar noaptea târziu tovarășii mei dorm. În mine o coardă ascunsă începe să vibreze. Reînvie o veche poveste.

În vis mi se pare că mai aștept pe cineva. Pe o cale lungă și anevoioasă înaintez cu sârg la locul de întâlnire. Și când ajung la încrucișarea drumurilor, văzduhul se înseninează și

luna se ivește de după deal și-mi arată... pe iubita mea, în haine albe, cu flori în mână și cu flori la piept.

Palidă și rece îmi întinde mâna și în loc de cuvinte, buzele îi tremură ca la o bolnavă, chinuită ca de mustărările conștiinței, și în loc de lacrimi, ochii îi ard ca de friguri. Ne ducem și ședem pe malul râului, aici îmi răcoresc tâmplele și privind la figura ei, ce se oglindește în apă, la lumina lunii, pornesc să-mi vărs supărarea... Îi vorbesc de palate clădite pe nisip, de flori și de cântec de privighetoare. Și înșir clipele de efemeră fulgerare a norocului nostru. Îi revoc în amintire raiul de fericire pe care împreună îl sădisem în primăverile trecute... „Și aceste toate tu le-ai sfărmat și pe ruinele lor tu te plimbi rece, ca o fantomă nesimțitoare în miezul nopții“...

Cu ochii cei mari și bolovăniți figura din oglinda apei mă fixează, de simt fiori de gheață în trupul întreg. Un hohot de râs îmi răspunde la vorbele mele, un râs de fecioară căzută în deznădejde, apoi fantoma ce are figura iubitei mele, în haine albe, cu flori în mână și cu flori la piept, dispăre pe căratea de-a lungul râului...

*

Tovarășii dorm fericiți. În pieptul lor nici o furtună. Numai mie îmi sună mereu în urechi râsul fantomei, ce se plimbă pe ruinele norocului meu.

NOTE ȘI COMENTARII

CRITICĂ LITERARĂ

ARTICOLE DIN PERIODICELE ANILOR 1911 ȘI 1912

În sfârșit, am ajuns la capătul acestei ediții a *Scrierilor* lui Chendi, prima care include întreaga sa critică literară. S-a păstrat principiul cronologic al apariției în presă și pentru articolele publicate de Chendi în anii 1911 și 1912. Cele mai multe dintre recenziile din revista *Luceafărul*, publicate în cursul anului 1911, au fost preluate de el în volumul *Schițe de critică literară*. De asemenea, în același volum au fost preluate și o parte din însemnările anonime din rubrica de „Cronică” a aceleiași reviste. Toate acestea se află publicate, cu explicațiile de rigoare, în volumul 8 al acestei ediții.

Ceea ce a rămas necuprins în volumul *Schițe de critică literară* din ceea ce a publicat Chendi în cursul anului 1911 a fost inclus în acest volum, în ordinea cronologică a aparițiilor.

Alta este situația cu articolele publicate de Chendi în ziarul *Tribuna* din Arad. Acestea au rămas în totalitate în paginile ziarului respectiv. Și în cazul preluării lor în acest volum, s-a respectat principiul cronologic al apariției. În plus, pentru articolele publicate sub titlul *Viața literară* la „Foița ziarului *Tribuna*” s-a indicat între paranteze drepte și un număr de ordine, cum s-a procedat și în volumele precedente, incluzându-se pe lângă textele din 1911 și cele două apariții la aceeași rubrică din cursul anului 1912. În felul acesta se poate vedea mai bine că Ilarie Chendi și-a făcut, până la sfârșit, datoria de critic literar al actualității timpului său, reflectând într-un mod exemplar fenomenul literar, făcând descoperiri importante, între care cea a lui Tudor Arghezi echivalează cu cea maioreșciană în cazul lui Eminescu.

VIAȚA LITERARĂ

[I]

Schimbară de guvern și literatura. Statul și scriitorii. Bugetivorii fără talent. Subvenționarea revistelor

A apărut în *Tribuna* din Arad, nr. 12, din 29 ianuarie 1911, la rubrica „Foița ziarului *Tribuna*“, cu semnătura „Il. Chendi“.

Referința din finalul articolului la „constituirea unui guvern din care face parte un literat de seama lui Delavrancea“ este exactă. Delavrancea a fost „ministru de lucrări publice“ între 29 decembrie 1910 și 28 martie 1912.

MIHAI LUNGIANU: „ÎN SĂRBĂTORI“

Nuvele

Editura „Minervei“, București, 1910, 273 p. Preț: lei 1,50

A apărut în revista *Luceafărul*, Sibiu, nr. 3, februarie 1911, la rubrica „Dări de seamă“, cu semnătura „Il. Chendi“. Înaintea acestei cronici, se află la aceeași rubrică și cronica la *Luceafărul* de Delavrancea, preluată de Chendi în volumul *Schițe de critică literară* (vezi, în această ediție, vol. 8, p. 129-134 și 336). Este de remarcat faptul că, deși M. Lungianu făcea parte din orientarea poporanistă, agreată de Chendi, opinia criticului despre valoarea operei acestuia este negativă.

LEGENDA CU „ȘCOALA NOUĂ“

A apărut, fără semnătură, la rubrica de „Cronică“ a revistei *Luceafărul*, Sibiu, nr. 4, 15 februarie 1911.

Articolul acesta este semnalat de Vasile Netea în *Bibliografia scrierilor lui Chendi* (vezi în Il. Chendi, *Pagini de critică literară*, Editura pentru literatură, 1969, p. 615).

Articolul nesemnat la care se face trimitere, în primele rânduri, a fost publicat în revista *Luceafărul*, nr. 2, 16 ianuarie 1911, la rubrica de „Cronică“ și preluat de Chendi în *Schițe de critică literară* (vezi, în ediția de față, vol. 8, p. 220). E o dovadă în plus că și acesta îi aparține.

VIAȚA LITERARĂ

[II]

Caracterul revistelor literare. Școalele literare. Îndrumătorii și originalitatea talentelor. Republică sau monarhie?

A apărut în *Tribuna*, Arad, nr. 18, 5 februarie 1911, la rubrica „Foița ziarului *Tribuna*“, cu semnătura „Il. Chendi“.

Este una din analizele profunde ale fenomenului literar al epocii, privit prin prisma revistelor și a școlilor literare. În primele rânduri ale articolului, Chendi face trimitere la articolul său *Două probleme de actualitate: „Inutilitatea criticei“ și revistele literare „cu program“*, publicat de el la aceeași rubrică în *Tribuna* din 14/27 noiembrie 1910, articol care a stârnit în presa vremii „o polemică destul de pasionată“ (vezi, în această ediție, vol. 9, p. 272-275 și 342).

Referința din final la „republica literelor“, proclamată „și la noi“, este o aluzie la Societatea Scriitorilor Români, pentru care Ilarie Chendi a luptat mult în ultimii săi ani de activitate. Iată ce mărturisește, în acest sens, Liviu Rebreanu, președintele dintre cele două mondiale (ales în 1925) al Societății Scriitorilor Români, cu prilejul dezvelirii (1926) unei plăci comemorative dedicate lui Ilarie Chendi, în Dârlos, satul său natal. Informația e rară și merită să o reținem aici:

„Onorat auditoriu

Placa comemorativă dezvăluită azi este cel dintâi semn de cinstire oficială a memoriei scriitorului și animatorului care a fost Ilarie Chendi. Însemnând locul de unde a pornit în lume Chendi, s-a făcut și un gest simbolic. Precum odinioară aici a început modest un om care apoi a devenit sufletul unei mișcări literare și naționale, tot astfel modesta serbare de azi trebuie să însemneze începutul glorificării cuvenite și meritate a lui Ilarie Chendi.

Societatea Scriitorilor Români are toate motivele să se asocieze cu entuziasm la mișcarea de înălțare a amintirii lui Chendi. Cel dintâi luptător pentru organizarea profesională serioasă a scriitorilor Chendi a fost. Prin numeroase articole a propagat ideea înființării Societății Scriitorilor, iar la întemeiere, el a adus îndată munca pozitivă, alcătuiind statutele societății noastre, care, puțin modificate, ne-au rămas până azi. A făcut parte din primele comitete și a călăuzit primii pași ai tinerei întovărășiri de scriitori.

Pasionat și plin de entuziasm, cum a fost în toate acțiunile lui, a fost și în sânul societății noastre.

Fiindcă a știut iubi cu patimă, Chendi a avut mulți prieteni și nu mai puțini adversari.

Prietenii i-au păstrat dragostea, dușmanii i-au recunoscut calitățile și l-au stimat.

Chiar placa comemorativă care ne-a prilejuit mica serbare de azi e opera unui prieten, a d-lui Al. Lepădatu, fostul ministru al artelor.

În timpul cât a condus departamentul artelor, d. Lepădatu a dat numeroase dovezi de simpatie societății noastre. Cea mai scumpă însă a rămas grija ce a avut-o de prietenul său și *fondatorul societății* noastre, Ilarie Chendi. Îi exprim și aici mulțumirile și omagiile scriitorilor pentru acest gest frumos.

Nu e momentul și nici prilejul aici de a face apologia lui Chendi. Opera celui cinstit azi îi păstrează amintirea vie și veșnic actuală.

Cu ocazia acestei comemorări vreau însă să fac o promisiune. Societatea Scriitorilor consideră gestul d-lui Lapedatu ca un început și un imbold. Noi vom continua gândul fostului ministru al artelor și cu toate că nu avem mijloacele materiale de care dispun ministrii, vom face tot posibilul și imposibilul ca memoria lui Chendi să dobândească o formă exterioară și acolo, în București, unde el și-a desfășurat, mulți ani de-a rândul, rodnică-i activitate. Cu concursul celor mulți pe care Chendi i-a călăuzit în înțelegerea și aprecierea literaturii, noi sperăm să-i putem ridica un bust de bronz în capitala României Mari, pentru care el a luptat într-o vreme când cei mai mulți din beneficiarii de azi nici nu se gândeau la posibilitatea realizării ei.

Cu această speranță și promisiune, Societatea Scriitorilor Români aduce azi prinusul ei de recunoștință și dragoste memoriei lui Ilarie Chendi.“

(B.A.R. – Mss. 4063, fila 1-4)

PENTRU D-I A.C. POPOVICI

Un răspuns

A apărut în *Tribuna*, Arad, nr. 34, 25 februarie 1911, ca articol de fond. E un răspuns la o seamă de atacuri la adresa lui Chendi și a altor fruntași ardeleni din jurul ziarului *Tribuna* din Arad, atacuri desfășurate în *Gazeta de Transilvania*, în *Românul* și alte ziare, de către Aurel C. Popovici (1863-1917). Este unul dintre cei mai cunoscuți conducători din generația mai vârstnică a Partidului

Național Român din Transilvania. Într-o scriere care a iscat multe polemici și comentarii, *Statele Unite ale Austriei Mari*, A.C. Popovici a preconizat unirea Transilvaniei cu România în cadrul unei monarhii federative formată din Austria, Ungaria, România și statele balcanice.

În gazetele în care s-a impus spiritul lui Chendi, Aurel C. Popovici și teoriile sale au fost privite totdeauna cu multă rezervă. În revista *Țara noastră*, de pildă, întâlnim un articol anonim, probabil aparținând lui Chendi, în care este apărat Octavian Tăslăuanu împotriva atacurilor nedrepte ale lui A.C. Popovici. Articolul este marcat la începutul primului rând cu un asterisc în formă de steluță, ceea ce trimite la asteronimele lui Chendi.

Îl redăm în continuare:

„În jurul unei polemici

(*) Cu o violență, de parcă ar fi vorba de o nouă trădare națională, d-l Aurel Popovici scarmănă de un timp încoace, în revistele din țară și în ziarele de la noi, un articol al d-lui O. Tăslăuanu.

Noi nu suntem partizani ai violenței în stil și, în consecință, nu putem lăuda tonul ridicat cu care d-l Popovici s-a năpustit asupra victimei ce și-a ales. Căci din două una: sau îl socotești pe cineva demn de a sta de vorbă cu dânsul, și atunci ești calm, ești cavalier, și nu-l jignești, oricine ar fi acela, sau îl socotești la un nivel așa de jos cum îl prezinți în toată seria de epitete și de apostrofe, și atunci seria ta de articole și zgomotul întreg sunt de prisos, căci cu oameni a căror iscălitură nu spune nimic, nimenea nu-și pierde timpul, învingerea asupra lor și a celor scrise de dânsii fiind un merit ieftin, la care oamenii serioși nu râvnesc.

Noi iubim pe d-l Aurel Popovici în multe privințe. E un suflet curat, o minte interesantă și un om de omenie. După entuziasta manifestare din tinerețe și după exilarea d-sale în urma «Replicei», i-au venit anii de decepții și de muncă privată, timp în care a plâsmuit acea operă de federalizare a Austriei, privită de noi mai mult ca o lucrare de artă politică, ca o înlănțuire dibace de teorii, decât ca o carte de valoare practică. Această podoabă a literaturii noastre politice, ca și articolele d-sale în cari pomenește adeseori pe Christos și pe Huston Stewart Chamberlain, le-am citit totdeauna cu interes. Dar ... una e a cetii și alta a te identifica cu ele. Iar cauza pentru care, în multe rânduri, nu ne-am identificat cu ele a fost exagerarea: d-l Popovici aparține acelor scriitori sau gânditori cari se alarmează și de lucruri mărunte, iar din cazuri izolate trag concluzii generale. Soarta tuturor condeielor pornite spre prea multă teoretizare și a tuturor oamenilor cu

un fond reflexiv evident pesimist, ale căror idei trebuie cetite totdeauna prin o lupă care micșorează considerabil proporțiile.

Victima d-sale, d-l Tăslăuanu, este un începător. Afară de câteva articole dintr-o revistă literară, pe care o îngrijește cu atâta folos pentru cetitori, nu are un trecut de scriitor sau de om politic și întâia domniei-sale manifestare a fost acel articol *Două culturi*, încărcat de greșeli și scris într-o formă greoaie, care trădează numaidecât pe omul nerutinat încă în precizarea ușoară a unui gând, a pornit dintr-un cerc de preocupări astăzi curente pe la noi. Dacă l-am înțeles bine, d-l Tăslăuanu a voit să semnaleze primejdia culturii străine, în special a celei maghiare, pentru pătura noastră conducătoare, arătând cum se schimbă «mentalitatea» cărturarilor români și cum, în mod fatal, se înstrăinează de felul de a fi și a simți al poporului. Și va mai fi voit d-nul Tăslăuanu să arăte pericolul economic și financiar pe care, la un moment dat, l-ar putea constitui băncile noastre, dacă operațiunile lor n-ar fi cuminte făcute și dacă numărul cel mare de advocați și de membrii în direcțiunile băncilor vor căuta să exploateze capitalurile în avantajile lor personale și în paguba țărâniei. Împotriva acestor gânduri, dezvoltate și de noi în diferite rânduri, nimeni nu este în drept să protesteze, căci ele cuprind adevăruri și dorințe juste, întemeiate pe observații ce se pot face zilnic.

Dar vina d-lui Tăslăuanu este că în loc de a se mulțumi cu constatări ca aceste, s-a mai întins și la alte «probleme»; și că a început a-și cerne gândurile prin mințile altora, invocând învățații străini în sprijinul spuselor sale și făcând, la îndemână cu aceștia, teorii asupra «statului» și a «culturei». În toate aceste teorii noi am văzut numaidecât pe începătorul. Dar nu ni s-a părut nimic extraordinar, căci asemenea greșeli sunt dese în viața publiciștilor, mai ales în aceea a începătorilor; ele te lasă indiferent, simțind cel mult regretul că un prieten și se avântă în domenii peste cari nu este deplin stăpân și unde cu greu poate ajunge folositor.

D-lui Popovici însă, a cărui sensibilitate o cunoaștem, i-a mirosit articolul a praf de pușcă. Ceea ce era inofensiv pentru noi – căci părțile rele ale încercării d-lui Tăslăuanu nu erau capabile să facă vreo stricăciune – i s-au părut de-a dreptul «criminal». Definițiunile greșite din *Două culturi* le-a crezut făcute într-adins ca să schimbe întreaga fire a oamenilor noștri politici... și să dea o altă îndrumare vieții noastre publice. A văzut pomenit pe Marx... și d-l Popovici, ca cel mai credincios cetățean vienez din garda conservatoare, creștin-socială, s-a speriat și a crezut primejdiate sacrele noastre tradiții. Figura modestă a lui Tăslăuanu a ținut să o ia drept o fantomă a

modernismului, drept un fel de Anticrist, în preajma căruia trebuie să aprinzi pucioasă ca să-l alungi...

Dacă n-am cunoaște și prețui pe d-l Popovici Aurel, am avea un bun prilej să ne supărăm pe d-sa. D-sa vine ca din senin cu un «pericol» care nu există; dintr-un caz izolat, care putea fi trecut cu vederea fără ca Europa să știe ceva, a desfășurat un adevărat război, forțând o discuție de care acum, când atâtea alte adevărate probleme ne muncesc, nu ne ardea. A tras clopotul într-o dungă, fiindcă un singur om strigă că satul arde...

Datoria unui publicist este să nu expună niciodată pe cetitori la emoții și îngrijorări inutile. Și credem că împotriva acestei datorii d-l Popovici a săvârșit o greșală.

(*Țara noastră*, Sibiu, nr. 23, 11 iunie 1908)

Polemica împotriva atitudinii conservatoare, închistate, a lui A.C. Popovici în problemele activității Partidului Național Român din Transilvania a continuat și s-a accentuat în paginile ziarului *Tribuna*, în cursul anilor 1910-1911. Articolele anonime *Rodomontadele d-lui A.C. Popovici*, *Solidaritatea*, *Aurel Popovici* și *Ferrer* sunt puse pe seama lui Chendi, chiar de A.C. Popovici. Acesta din urmă a răspuns, după cum mărturisește singur, prin „nouă foiletoane ale mele“, publicate în *Gazeta Transilvaniei*, precum și prin articolul *Situația Tribunei în Românul* din Arad. A.C. Popovici invocă „acele nesfârșite articole «oțelite» și pline de trufie, de injurii și de fanfaronadă «literară» scoase din faimoasa «colivie de idei» a companiei Chendi“. „Această *Tribună* rămasă organ al domnilor Șchipul, Chendi și Duma... va trebui să piară! Și va pieri!...“ (*Românul*, nr. 39, din 17 febr. 1911).

În aceste condiții, Chendi era somat să iasă din anonim. El o face prin acest „răspuns“ publicat pe prima pagină a *Tribunei*. Articolul debutează printr-o analiză critică atentă a activității lui A.C. Popovici, o analiză severă, dar obiectivă, care își păstrează și astăzi valabilitatea. Chendi vede – cu ironie – în A.C. Popovici o „figură faustiană“, sau „geniu neînțeleș“. Dar recunoaște, chiar și în condițiile polemice care i se impuseră, valoarea contribuției lui A.C. Popovici la realizarea și răspândirea scrierii de atitudine națională intitulată: *Replica Junimii academice române din Transilvania și Ungaria la „Răspunsul“ dat de tinerimea academică maghiară „Memoriului“ studenților universitari din România, cu o hartă a Austro-Ungariei și României*, Sibiu, 1892. Preocuparea de a „urmări un adevăr“ se manifestă și în analiza celorlalte aspecte ale activității lui A.C. Popovici, criticul situându-se în ultimă instanță pe poziția de apărare „a celor mai capabile forțe de

care dispune astăzi presa politică și literară de la noi“, încheind cu o fină ironie pe seama „orgii învechite și discordante“ pe care o reprezenta A.C. Popovici, în concertul de idei al epocii.

A.C. Popovici continuă polemica și după publicarea articolului lui Chendi, printr-o nouă serie de lungi foiletoane, intitulate *Cum răspunde d-l Chendi*, publicate în *Gazeta Transilvaniei*, unde Chendi e numit „Nitză Spanac, în toată năstrujnicia «talentului» d-sale de «critic literar»“, „Nitză Bohemul – căpitanul companiei din *Tribuna*“, „căpetenia oțeliților“... „D. Chendi, necutezând să tăgăduiască paternitatea articolelor *Rodomontadele* și *Solidaritatea*, voia ca printr-o perfidă stilizare să producă totuși impresiunea că pe nedrept i-aș fi atribuit lui acele două articole, ca să scape astfel, prin tangentă, măcar de acele articole, deoarece de prostiile din *Impresii* și din celelalte «opere» nu va scăpa cât va fi și va trăi.“ (*Gazeta Transilvaniei*, nr. 42, din 8 martie 1911.)

După cum se poate vedea, polemica susținută de A.C. Popovici deschide căi deosebit de valoroase pentru a pătrunde în publicistica politică a lui Ilarie Chendi, desfășurată sub haina anonimului. În același sens, găsim informații și în articolul *Un răspuns*, semnat „Const. Cehan“, informații cu atât mai prețioase cu cât provin de la un fost redactor al ziarului *Tribuna*. Cităm: „Ținta d-lui Bocu [era] s-ajungă și deputat. Îndată ce și-a văzut planul acesta zădărnicit, s-a pus pe lucru. A izbutit. A angajat pe d. Ilarie Chendi pentru suma de 400 de coroane lunar, să scrie articole de fond. Și-aproape zilnic soseau la redacție până la plecarea mea; și de la articolul *Părerii libere*, de unde a pornit dezastrul, toată campania împotriva partidului o înfățișează, prin articolele anonime, d. I. Chendi, acel spirit rău, ce totdeauna a distrus. Povestea și cu *Sămănătorul*. La această luptă se asociază și poetul Oct. Goga, care a scris articole totdeauna semnate.“ (*Românul*, nr. 118, din 1/14 iunie 1911).

După cum se vede, se poate identifica o întreagă etapă a articolelor de fond anonime ale lui Chendi la ziarul *Tribuna*. Rămâne în sarcina de viitor a cercetătorilor să precizeze mai bine această activitate a criticului. Ceea ce se cuvine să subliniem acum e că munca imensă pe această linie, cât mai ales atacurile nedrepte, i-au accentuat lui Chendi starea de oboseală și depresia care l-au îmbolnăvit și i-au pus capăt zilelor.

Cunoscătorii mai de-aproape ai preocupărilor criticului și prietenii, simțind această dureroasă sensibilizare, au sărit în apărarea lui Chendi, subliniind valoarea activității sale. Astfel, în *Tribuna*, întâlnim într-o rubrică intitulată *Scrisori din București*, semnată „Corespondent“, următoarea notă:

„Nu va fi, cred, lipsită de interes arătarea felului cum este interpretată la București atitudinea d-lui Aurel C. Popovici. Admiratorii sinceri ai autorului *Statelor Unite ale Marii Austrii* regretă acea atitudine... Nu ne închipuim, zic ei, să-l vedem pe acest valoros bărbat coborându-se până-ntr-atâta. Adulatorii d-lui Popovici, firește, jubilează. Și-au ajuns scopul. Un lingușitor pervers totdeauna se bucură de un gest greșit, care poate avea un trist ecou, din partea celui pe care îl lingușește. Prietenii *Tribunei* se bucură că în felul acesta s-a adevărit netemeinicia poveștii cu «trădarea», dar cei mai îndârjiți sunt dușmanii d-lui Chendi, căci, din păcate, are mulți dușmani.

Auzi, să faci din el o victimă! Asta nu se poate! O victimă a nedreptății trezește în opinia publică totdeauna simpatii în jurul ei. Interesul nostru este să-l înstrăinăm cât mai mult de orice simpatie. Articolele d-lui Popovici ne-au spulberat visurile!...

Prietenii d-lui Chendi râd, iar oamenii care n-au nici o legătură nici cu unul nici cu altul se întreabă: de ce a tăcut d-l Popovici până acuma, dacă greșelile relevate de dânsul sunt adevărate? De ce a trebuit 5 ani și nu le-a semnalat imediat după apariția volumelor? Și nu acesta este obiectul discuției, ci trădarea.

Să vedem ce-i cu trădarea! Și așa opiniile se împărtășesc, discuțiile se aprind, devin tot mai animate. Iar concluzia este că cel mai bun mijloc ar fi absoluta tăcere. Vom vedea însă dacă tot așa judecă și d-l Chendi.“

(*Tribuna* din 19 februarie 1911)

Tot în *Tribuna* găsim următoarea referire cu privire la Chendi în cadrul unui amplu articol, intitulat *Se face lumină*, de Ion Montani (*Tribuna* din 28 februarie 1911):

„Insinuația că *Tribuna* a deschis după alegeri focul contra Comitetului Național, angajând în acest scop pe d-l Ilarie Chendi, caracterizează și ea îndeajuns mentalitatea închircită a autorului.

D-l Chendi a colaborat ani de zile și la *Tribuna* nereorganizată, și colaborează permanent și la *Tribuna* de astăzi, începând de la reorganizarea ei. D-l Chendi, care e fără îndoială – după cum a spus d-l Alexandru Vaida, în perfect acord cu prietenii d-sale – *cel mai valoros publicist român în viață*, a fost totdeauna colaboratorul nostru cel mai dezinteresat și a muncit, în vremuri de crize financiare, fără plată.“

(*Tribuna* din 28 februarie 1911)

Întâlnim și o amplă intervenție a lui Octavian Goga în favoarea lui Chendi, intitulată *Aprecierii valorilor la noi*, din care cităm:

„...Cu deosebire în harța acestui an am văzut săvârșindu-se în publicistică actele celei mai atingătoare nedreptăți în aprecierea valorii

unor oameni din viața noastră publică. [...] M-am ferit însă să spun un cuvânt, fiindcă un sentiment de delicatețe mă îndemna să nu mă apropiu de câmpul sterp, băntuit de potopul înjurii personale. Aș păstra și de aici înainte această tăcere, dacă n-aș vedea stăruința sistematică în calomnierea unui om care, prin întreg felul lui de a fi, e un intelectual chinat de problemele înaintării neamului din care a răsărit și pe care îl slujește cu condeiul de vreo două decenii. A tăcea mai departe în acest caz mi se pare imoral, fiindcă aș contribui în mod tacit la falsificarea adevărului.

*

Oameni călăuziți de patimă aruncă de vreun an încoace, într-o parte a presei de la noi, cele mai triviale insulte la adresa scriitorului Ilarie Chendi. Mai alaltăieri, d-nul Aurel C. Popovici, într-un articol din *Românul*, cu obișnuita-i grandetă olimpică, îi azvârle o lopată de epitete din bun senin și pe urma domniei sale alți pui de Jupiteri batjocoresc în dragă voie pe neobositul critic literar.

Negreșit că toate aceste înjurii, cu cât sunt mai involburate, cu atât îl lasă mai senin pe prietenul nostru. În liniștea lui de observator rafinat, cu ironia lui fină, cu eleganța de subtil analist, Chendi e în stare să lupte în zece fronturi și să-și amuțească adversarii. El n-are nici o lipsă de apărarea noastră, și-mi dau seama de la început că probabil un zâmbet discret îi va juca pe buze când cetește aceste rânduri.

Dar aici se ridică o chestiune de ordin principiar, care trebuie să intereseze deopotrivă lumea noastră de bun-simț. E ușurința nesocotită cu care se trece adese la noi peste oamenii de merit, pentru a menaja în același timp cea mai crasă mediocritate. Cum adică? Se poate îngădui ca în zilele noastre, în seceta asta nemiluită de personalități, când ignoranța se plimbă de atâtea ori în carul de triumf, în mintea unor oameni să se zămislească ideea că un Ilarie Chendi trebuie aruncat de pe stâncă tarpeică? Astăzi când celebritatea e așa de ieftină, când pomposul brevet de «fruntaș» și-l poți răscumpăra cu un toast despre «femeia română», când abia te mai învârtești de «valoroși», de «magnificenți» și de «ilustru» bărbați, dușmani de moarte ai sintaxei românești, un scriitor care cu fosforescența spiritului său aduce de două decenii o perpetuă infuziune de voință și inteligență în coloanele publicisticii noastre greoaie trebuie lovit la mir cu parul, drept răsplătă pentru atât amar de suflet risipit pe drumuri?

Ți-e greu în adevăr să-ți mai stăpânești amărăciunea și să nu dai frâu slobod patimei care ți se ridică în fața atâtor altare de idoli falși,

unde numai tămăia de bună mireasmă a inteligenței n-o simți arzând. Mă gândesc că din cea mai fragedă adolescență urmăresc aproape zi de zi alergarea acestui condei neodihnit, răsplătit cu atâta dărnicie de unii din ceata marilor noștri conducători de neam.

Ar fi o bibliotecă întregă dacă s-ar aduna nenumăratele articole literare, sociale, politice, iscălite și neiscălite, care au părăsit masa de scris a lui I. Chendi ca să facă educația cititorilor noștri. Câte probleme care au fructificat gândirea, câte orientări culturale, câte îndrumări de ordin literar și artistic nu se desfac din munca vastă a acestui risipitor, care n-a avut o clipă de răgaz pentru sine.

Cetitorul inteligent a învățat din scrisul lui să aprecieze talentul adevăraților scriitori, să aleagă scrisul curat din pleava goală, să zâmbească în fața multelor noastre neajunsuri sociale, să facă haz pe socoteala burtă-verzimei ignorante și mai ales să se împotrivescă din răspuțeri la toate orgiile prostiei omenești. Tineretul care i-a citit cărțile și a urmărit cu atenție scrisul lui a fost în mod firesc influențat de aceste credințe și e un adevăr necontestat că în munca de regenerare intelectuală a societății noastre opera literară a lui Chendi are un rol hotărâtor.

Adevărat că, în vremea asta, cât a stat la masa de scris, înnegrind în slova lui mărunță nenumăratele zile, scriitorul n-a putut să slujească și idealul de viață al celor mai mulți din triumfătorii noștri. Nu știu să aibă bani la bancă, să fi făcut rost de vreo moșie, să fie introdus în vreun consiliu de administrație... Nu. E și astăzi ajutor de bibliotecar la Academia Română, unde se prezintă zilnic și-și face datoria cu o mare conștiință. Nu e nicăieri membru onorar și nu posedă nici o decorație, în schimb încă mai are un condei și o călimară. Atâta tot...

Și cu toate astea, fie-mi îngăduit a crede că, în capitalul de forță vie a intelectualității românești din Ardeal, contribuțiile lui Chendi vor rămânea ca o reală bogăție și atunci când multe din ilustritățile prezentului nostru zbuciumat se vor fi întors în pritoarea obscuritate.

În orice societate luminată ierarhia valorilor se croiește după măsura contribuției fiecăruia la acest capital de forță vie. De aceea ar trebui să înțeleagă toți oamenii orbiți de patimă că talentele reale nu se pot desființa prin chiote oricât de nesăbuite și că, în măsura în care progresează înaintarea culturală a societății noastre, se modifică și normele de apreciere ale valorilor morale din conștiința publică.

Mă mângâi cu credința că zorii acestei regenerări sociale se anunță și cred că se apropie vremea când oamenii vor fi puși la locul lor. Pentru această premenire se desfășoară de atâta vreme munca

programatică a lui Ilarie Chendi. Se vede că pentru acest păcat are atâția dușmani, cari îi poartă sâmbetele.

Adevărat, atunci se schimbă multe.“

(*Tribuna*, nr.266, 4/17 decembrie 1911)

Această intervenție târzie a lui Octavian Goga este semnificativă. Ea are ca subtext situația în care se afla Ilarie Chendi din cauza îmbolnăvirii sale tot mai grave și care-l făcea vulnerabil la atacurile nedrepte, violente, ale lui A.C. Popovici și ale altora.

VIAȚA LITERARĂ

[III]

Picanterie electorală. Mărirea și căderea unei reviste de provincie. Doi poeți tineri: Gh. Topîrceanu și T. Arghezi

A apărut în *Tribuna*, Arad, nr. 60, 28 martie 1911, rubrica „Foița ziarului *Tribuna*“, cu semnătura „Il. Chendi“.

Partea finală a acestei cronicii a fost reprodusă de Vasile Netea în volumul *Ilarie Chendi, Pagini de critică*, ed. cit., p. 581-584, sub titlul *Doi poeți tineri: T. Arghezi și G. Topîrceanu*. În acest volum se reproduce textul complet al cronicii, după ziarul *Tribuna*.

Este pentru prima dată când numele lui Tudor Arghezi pătrunde în critica literară. După mai multe tatonări de pe poziții adverse (vezi în această ediție, vol.8, p.301, vol.9, p.154-155, 265,), Chendi dă verdictul care se va adevăra peste timp: „mi se pare predestinat să se cristalizeze cu încetul și să-și deschidă o cale mai largă spre mulțime. Numele lui literar este Tudor Arghezi.[...] D-l Arghezi desigur va fi urmărit mai de-aproape de cetitori și de critică, mai cu seamă că nu pătimizește de boala generală a tinerilor noștri scriitori de versuri: de banalitate.“

Articolul lui Chendi s-a bucurat de o bună primire în rândul tinerilor scriitori ai vremii. Partea despre Tudor Arghezi din această cronică a fost preluată și publicată imediat în revista săptămânală *Facla*, an. II, nr. 12 din 19 martie 1911, p. 187-188). Textul lui Chendi este însoțit de următoarea notă anonimă:

„D. Chendi, «*Facla*», «*Viața socială*» și Th. Arghezi

În ultimul număr din *Tribuna*, d. II. Chendi, după ce râde puțintel de vecinul subiect de răs, d. Mihail Dragomirescu și după ce varsă o lacrimă, nu tocmai dureroasă, pe mormântul *Ramurilor* din Craiova, se ocupă pe larg de *Facla* și de colaboratorul *Vieței sociale*, Tudor Arghezi.

Reproducând această parte din articolul frumos și în multe privințe drept al d-lui Chendi, avem de făcut totuși o singură obiecțiune.

D. Chendi afirmă că revistele *Facla* și *Viața socială* nu pot avea deocamdată o valoare literară propriu-zisă, pentru că... n-au reușit să producă scriitori socialiști de pur-sânge. Dacă numai prin asta păcătuim, atunci avem tot dreptul să fim încântați. Să fie convins și d-nul Chendi și toți cei ce ne citesc că nu ne-a trecut niciodată prin minte să strângem sau să formăm o falangă de scriitori socialiști. Noi am crezut întotdeauna că arta e una și socialismul alta. Că amândouă pot merge împreună și că e bine să meargă împreună pentru înălțarea economică și sufletească a omului, foarte drept. Dar n-avem copilăria să cerem scriitorului de geniu să fie musai socialist în ceea ce scrie, tot așa cum n-avem naivitatea să pretindem fiecărui socialist să fie un scriitor de geniu.

Cu această mică obiecțiune dăm cuvântul d-lui Chendi.“

Arghezi l-a prețuit în mod deosebit pe critic și a intervenit de mai multe ori pentru o mai dreaptă prețuire a lui Chendi în postumitate. Intervențiile în acest sens ale lui Arghezi se constituie în adevărate documente literare, ceea ce ne obligă să le publicăm în continuare. Primul e un medalion prilejuit de moartea prematură a criticului:

„*Ilarie Chendi*”

Ilarie Chendi a murit și el.

Hotărât, generația *lor* e osândită să se stingă toată vremelnice, ucisă de morbul infam al Venerii. Cu prețul unei sărutări, culeasă la întâmplare, cumperi, în puterea intelectuală și trupească a tinereții, violența devastatoare a creierului subtil și mănos.

Dar pentru ce trebuie să piară rândul acestor băieți cu talent și până ce nu s-au produs întregi, nici cel puțin nu au trăit?...

Ieri a pierit Iosif, astăzi pleacă și Chendi. Moartea celui mai bun prieten al celui ce s-a zis că nu avea nici un prieten – ceea ce în definitiv poate să fie o virtute într-un timp defavorabil dragostei și prieteniei – a impresionat atât de mult pe Chendi, încât l-a îmbrăncit pe fereastra ospiciului afară, în glorioasa lumină a țării, unde jucau depărtate rândunelele plutitoare.

Sinuciderea acestui om dezorganizat de boală isprăvește frumos o viață de artist, printr-o revoltă de gigant. Ne așteptăm ca mâine să ne mânănească altă moarte de camarad, dacă nu de prieten, de vreme ce anul acesta ne-a ucis mai mulți dintr-înșii. A fost o generație ciudată

aceasta, a înaintașilor noștri de un pas, care n-au cules decât poame putrede și amare pentru gustul lor delicat și aristocratic.

Situația de azi, când poți ajunge să scoți o revistă durabilă și să ți se tolereze chiar și în presa cotidiană oarecari preocupări de formă și de limbă, se datorește acestor tineri, osteniți prea timpuriu și care n-au avut pentru ce să se ostenească. Mai câștigăm astăzi cu ce trăi acolo unde aceștia se sleiau muncindu-se să nu moară. Fie ușoară tragica lor țărână.

Pentru lauda lui Ilarie Chendi n-ajunge un articol, necum un necrolog. Cel mai rafinat dintre ardeleni și cel mai artistic și mai nervos scriitor de critică în limba românească, pe care a căutat s-o voluptifice, dacă se poate spune, în fiecare cuvânt scris cu îngrijire, așezat simetric, și elastic și rotund, ca boabele de struguri într-un ciorchin – cere o carte ca să se vorbească despre el în pagini încete și cu croieli amănunțite de floare.

Cei mai mulți și din scriitori au urât cu îndârjire pe acest analist sarcastic și coroziv. Criticii profesioniști în special au avut să sufere în București usturimea aleasă a penii lui, în care sticlea o picătură de venin de o frumusețe de smarald.

Dar ce importă ciuda lor netămăduită față de un scriitor care rămâne, în pofida tuturor, cu câteva pagini, un clasic“.

(Seara, an. IV, nr. 1237, 27 iunie 1913)

Medalionul dedicat lui Chendi din *Seara* a fost reluat în revista *Hiena*, nr. 12-13, 1920.

*

Al doilea text arghezian face parte din grupajul dedicat de scriitori comemorării lui Chendi în revista *Hiena* (nr. 12-13, 1920):

„În umbra lui Ilarion

Mi-aduc aminte de-o întâlnire cu Ilarie Chendi pe bulevard. Fusese un timp la Pantelimon și acul inteligenței lui părea să se îndrepte. Tratamentul dăduse rezultate.

În programul vieții bolnavului supravegheat fusese introdusă libertatea ieșirilor în oraș. Medicii obținuseră certitudinea că pensionarul lor începe să se folosească din nou de câteva noțiuni pierdute până atunci sau turburate. Așa, el putea să apuce trotuarul și să-l urmeze fără să se încurce în ghidul Bucureștilor și în trăsuri. Pasul, pervertit de influențele misterioase ale maladii și trădător, recăpăta stabilitate. Prăbușit la picioarele idolului ce-l blestemase, Ilarie Chendi renăștea, sculându-se pe brânci.

Sufletul lui însă se tăvălea încă în țărâna adorațiunii. Poetul zburase ca un stol de muguri din lumina crengilor și rămânea singur muritorul, pustiu ca un copac de iarnă care s-a hotărât să umble, lemn uscat și noduros, prin opalul transparent al ceții, fără scop.

Când l-am zărit pe bulevard, mi s-a părut că mi se părea. Mentalmente îmi făcusem definitiv socoteala și-i dădusem întâlnire lui Chendi într-o lume viitoare, în care el putea să devie, prin condensare metafizică, o linie sau un punct. Îl văzui urmărind chenarul de arbori înșirați pe bulevard. Era ca o iluzie călare pe-o umbră și ca o umbră ce descălecase. Era ca un om cu figură și numai cu figură, ca un Lazăr nou, înviat de un alt Mântuitor, numai pe jumătate, și mirosind a ceea ce se descompusese din ființa lui înmormântată.

Îi ieșii înainte cu o bucurie înfiorată. M-a recunoscut. Și cum îndrăzneam să-l întreb ceremonios: «Ce-ai mai făcut?» el îmi răspunse: «Mi-a ascuns proprietărea umbrela».

Înțelesei. Îl lăsa să-mi povestească romanul cu peripeții confuze și infinit de trist al umbrelei ascunse și regăsite.

Povestirea lui a durat cel puțin un sfert de oră.

Ilarie Chendi nu mai era din lumea noastră, a celor care mișunam pe bulevarde. El și trecuse în universul umbrelor și al punctelor unde visasem să-l reîntâlnesc. M-am despărțit de el ca într-o nebuloză. Eram amândoi halucinați și distrați, fiecare într-un fel deosebit. Și m-am uitat după el, coborând bulevardul spre Eforie, și mi se mai pare că merge și astăzi...

S-a slujit un parastas de curând pentru odihna neodihnitului scriitor. Au fost în biserica unde i s-a citit molitva vecinului repaos patru scriitori. Presa n-a adus prin nimic aminte numele lui Ilarie Chendi. Ea se ocupă cu o febrilitate canalie de intrigile culiselor politice și de valoarea infimelor personajii sociale. Și nu e de mirare: șefii presei actuale sunt samsarii, ofițerii în retragere fără vocații, cămătarii, foștii polițiști și profesioniștii șantajului.

Și s-ar fi găsit un mijloc, și cel mai omenesc, de aducere-aminte de persoana familiei scriitorului. Murind, Ilarie Chendi a lăsat în 1913 o femeie și doi prunci, unul de 3 ani și celălalt de 1 an și jumătate. Își închipuiește cineva că Academia Română, care îngrașă atâtea animale, de la d. Brătescu-Voinești până la d. Bianu, căpcăuni uscățivi însă nesățioși, n-a acordat urmașilor lui Chendi, fost ani de zile bibliotecarul Academiei, decât «prin o concesie extraordinară», o pensie de 130 lei pe lună?

Un ins de semnalat atenției celor ce mai gândesc și se emoționează este doctorul Antipa. Acest mormoloc a fost în timpul

ocupațiunii un fel de sfert de ministru, un așa-zis girant, figurant de guvern, care avea voie să stea drept și să nu sufle în fața unui Feldwebel german, ca să-și salveze autoritatea și prestigiul maimuțărind pe Cezarul omnipotent și crud față de funcționarii subalterni. Văduva lui Ilarie Chendi intrase în serviciul Ministerului de Domenii, ca să-și crească copiii; caricatura ministerială a girantului i-a redus leafa la 100 de lei pe lună! Intervenii atunci d. Stere, pe lângă rânza satisfăcută a girantului, cu rugămintea să se aibă în vedere calitatea funcționării și sarcinile ei. Odiosul broscoi cheamă pe d-na Chendi în biroul său și își plătește luxul unui succes de regent *in partibus*, copleșind-o cu greutatea puterilor lui în stat.

Brutal, vanitos, impertinent și cârn, degenerat, fetus cocoșat din pântec, îi vorbește ca un generalisim:

– Doamnă, nu mă impresionează nici dacă vei masa împotriva mea un pluton de intervenții.

Iată ce li se rezervă tuturor scriitorilor români, tolerați în timpul vieții și umiliți în posteritate – afară, bineînțeles, de nulitățile prea patente și de obsecuiozitățile obsedante. Ilarie Chendi nu a flatat stupiditatea și impotența nimănuia dintre puternici. O secătură academică fixează copiilor o pomană, dăruită cu frazeologie. O stârpitură crăcănată, care și-a creat un titlu de savant în distrugerea capriilor din Dunăre, face, tont, pe viteazul cu văduva săracă a unui scriitor sărman.

Toți veți trece pe-acolo, poeții și prozatorii, toți câți consimțiți la sacrificiul de-a crea o limbă pentru oratoria parlamentară, pergamente de civilizație miniștrilor fără idei și merite și nimic pentru voi.

Câtă vreme nu se vor aduna scriitorii într-un sindicat profesional, hotărâți să-și facă din el o armă de atac și un instrument de muncă și solidaritate, copiii lui Ilarie Chendi vor muri de foame și de frig.

T.A.“

(*Hiena*, an.II, 1920, nr. 12-13, p. 28-29)

*

Al treilea text arghezian despre Ilarie Chendi încoronează într-un fel marea epocă a literaturii române dintre cele două războaie mondiale. Îl reproducem după revista *Săptămâna C.F.R.* din 27 iunie 1943:

„*Ilarie Chendi*

După o absență din țară, aproape egală, atunci, cu jumătatea vârstei povestitorului, ducându-mă la Biblioteca Academiei Române

caut ceva într-o carte, custodele, poetul Alexandru Obedenaru, mi-a pus cu toată politețea în vedere că nu pot citi fără autorizație scrisă, și surâzând, mi-a indicat coridorul, care ducea la inchizitorul acestei nemaiauzite măsuri, Bianu, profesor de limbă latină și secretar, vai de mine, perpetuu, al Academiei.

Am șovăit consternat. Putusem ca strein să răsfoiesc și manuscrisele de tezaur ale scriitorilor francezi la Biblioteca Națională din Paris și mă vedeam refuzat să ocup un scaun și să completez o fișă de cititor în țara sufletului și a oaselor mele. Când să pui pălăria, la ușa de ieșire, m-am întors. Îl cunoscusem pe Bianu într-altă ipostază decât de bibliotecar, la Sfântul Nicolae Tabacu, o biserică albă, de peste drum de Academie, unde slujisem câteva posturi, în odăjdii, deniile din Săptămâna Mare și mi se pare că-i și ștersesem odată, la împărtașanie, buzele, cu procovățul de aur.

La un birou imens, cu teancuri de hârtii și cărți, ca-n fotografiile cărturarilor însemnați căzuți pe gânduri dinaintea unui obiectiv, sta un personaj cu părul țepos, drept ca o perie bălană, tuns orizontal, inexpresiv și înzestrat de natură cu o insignifianță a căutăturii de care Bibliotecarul era probabil conștient. Cererea mea începea cu întrebarea dacă este cu puțință ca singura bibliotecă publică din București să nu poată să fie cercetată, și l-a vexat. Bianu m-a întrebat cum mă cheamă și dacă sunt licențiat sau doctor în oarece. I-am răspuns că putem presupune a fi primit de la familie numele de Popescu și de la școală un certificat de patru clase primare, cu o repetență. Bianu a sărit de pe scaun și m-a apostrofat. În dialogul analitic care a urmat, remarcându-se deficitar, se întărâta pierzându-și stăpânirea de sine. Cred că mai erau zece secunde până să ridice un bolovan de bronz de pe birou și să mi-l arunce în cap, ca să capete o biruință mai ușoară decât cu o diatribă degenerată în gângăveală.

Atunci apără din spatele secretarului perpetuu un domn cu barbă-n cioc, cu scăpărarea ochilor iute și care ascultase prin crăpătura ușii, Ilarie Chendi, funcționar al Academiei. M-a strigat pe numele meu de mângălici al hârtiei, m-a prins de braț prietenește și mi-a spus destul de tare, ca să fie bine auzit: «Ce stai de vorbă cu prostul ăsta!» – ceea ce înseamnă că orice exces are lângă el corectivul necesar.

Așa l-am cunoscut pe Ilarie Chendi, care și în scris, ca în grai, mărturisea o independență de judecată neobișnuită. Bucurându-mă de situația de totdeauna, de a fi atacat cu o ură ridiculă în toate încercările mele literare încă de la debut, acest ardelean, cu școală multă și de o vioiciune de condei pariziană, divers, felurit, crâncen și sarcastic, mi-a făcut un loc deosebit în literatură, pe care nu știu ce l-a păstrat,

îndrăzneala lui de a tăia definitiv pământul în jurul judecății lui cu un cuțit adânc sau și altceva, concordant cu atitudinea lui răspicată.

Am făcut tot aici o însemnare, săptămâna trecută, pentru pomenirea lui Iosif, prietenul de aproape al lui Chendi. La câteva ceasuri după moartea poetului, Ilarie Chendi, bolnav și el, neputând să o suporte, s-a sinucis.

I se cuvine scriitorului acestuia complex, care datează o epocă nouă și nu numai un moment, altceva decât o floare sărutată, așezată pe mormânt: o carte – și cartea asta trebuia scrisă pentru onoarea condeii române.

T. Arghezi“

Din păcate, cartea despre Chendi de care vorbea Arghezi nu a fost scrisă până astăzi. Ea rămâne încă în sarcina viitorului.

CORRESPONDENȚA SCRITORILOR

A apărut în revista *Lucașfărul*, Sibiu, nr. 7, 1 aprilie 1911, la rubrica nesemnată de „Cronică“.

Vasile Netea (*op.cit.*, p. 615) semnaleză acest articol între scrierile lui Chendi. Interesul pentru corespondența scriitorilor a fost permanent în activitatea acestuia și cei ce se ocupau cu publicarea ei se bucurau de atenția sa continuă (vezi, în această ediție, vol. 4, p. 318-330, 479-496; vol.8, p. 230 și 350).

Referința din primul paragraf la editarea corespondenței lui V. Alecsandri privește chiar activitatea lui Chendi pe această linie, „întâiul volum“ publicându-l el, în 1904, împreună cu Eugenia Carcalechi (vezi, în această ediție, vol. 4, p. 454-456). Preocuparea lui Chendi de a publica un al doilea volum de scrisori ale lui Alecsandri o regăsim în paginile *Tribunei* de la 1909 (vezi, în această ediție, vol. 8, p. 230 și 350).

„Imberbul presei“ din paragraful al doilea este Octav Minar, a cărui „broșură de speculă“ (*Cum a iubit Eminescu*) o criticase Ilarie Chendi anterior (vezi, în această ediție, vol. 8, p. 218, și 347 și vol. 9, p. 208-212 și 324).

După cum se vede, Chendi încurajează activitatea de tânăr cercetător a lui N. Cartoian (1884-1944), care s-a impus mai târziu ca profesor de literatură română la Universitatea din București, a elaborat studii strălucite despre literatura română veche, despre cărțile populare (*Alexandria, Legendele Troadei*), despre corespondența pașoptistă.

VIAȚA LITERARĂ

[IV]

Alecsandri și Socec
(Fragment din monografie)

A apărut în *Tribuna*, Arad, nr. 66, 4 aprilie 1911, la rubrica „Foița ziarului *Tribuna*“, cu semnătura „Ilie Chendi“.

Din subtitlu reiese în mod clar intenția lui Chendi de a publica o monografie despre Vasile Alecsandri. Toate studiile și articolele sale scrise anterior despre bardul de la Mircești dovedesc existența unui plan unitar în realizarea acestora, ceea ce vine în mod evident în sprijinul afirmației de mai sus.

O CARTE DESPRE MACEDONIA

A apărut ca articol de fond în ziarul *Tribuna*, Arad, nr.71, 11 aprilie 1911, cu semnătura „Ilie Chendi“.

Vasile Netea, în *Bibliografia scrierilor lui Chendi (op. cit., p. 614)*, citează în titlul articolului și cartea la care se referă criticul (Victor Lazăr: *Die Sudrümänen der Türkei und der angrenzenden Länder*), care în ziar e indicată doar la subsolul paginii.

Interesul lui Chendi pentru românii din sudul Dunării și cultura lor e constant (vezi, în această ediție, vol. 6, p.153-156 și 309). De multe ori ne întâlnim și cu intervenții ale lui nesemnate prin revistele la care a colaborat, cum este și această notă despre *Revista balcanică*, redactată de George Murnu, în care se face și o trimitere semnificativă la lucrarea despre care este vorba în articolul *O carte despre Macedonia*:

„*Revista balcanică*. Cunoștințele publicului mare asupra chestiunii macedonene sunt foarte modeste. Foarte puțini sunt aceia cari au o orientare generală despre situația fraților noștri din Balcani și despre luptele ce le poartă. De curând fostul director al școalei comerciale din Salonic, d-l Victor Lazăr, astăzi bibliotecar la Academia Română și redactor al *Foii poporului* din Sibiu, a publicat o carte în limba germană, intitulată: *Die Sudrümänen der Türkei und der angrenzenden Länder* (Bukarest, 1910), în care face o descriere destul de amănunțită a stării culturale, sociale și politice, a românilor din Balcani. Cartea

cuprinde multe informații etnografice și folclorice, de interes pentru oricine vrea să cunoască mai de aproape pe acești români răzlețiți de trupul neamului nostru. La începutul cărții e o bibliografie bogată asupra întregii chestiuni macedonene, care poate fi întrebuințată cu folos de cei ce vreau să-și desăvârșesc cunoștințele.

În august am primit primul număr al unei publicații periodice, puse sub direcțiunea colaboratorului nostru, d-l George Murnu, profesor universitar în București. Publicația se cheamă *Revista balcanică* și are de țință informația publicului românesc asupra tuturor chestiunilor privitoare la viața românilor din Macedonia. În articolul-program se zice chiar mai mult: «idealul nostru e să fim ecoul cel mai credincios al tuturor manifestărilor de viață a popoarelor și statelor din Peninsula Balcanică și cu deosebire al mișcării lor culturale, politice și economice. Vrem să punem la îndemâna publicului român un organ de informație și de orientare pe cât se poate de sigur din acest punct de vedere și totodată să fim o strajă neadormită a feluritelor interese ale României și în genere ale neamului nostru în Orient.»

Revista va face desigur bune servicii culturii românești și intereselor neamului nostru, de aceea îi dorim din inimă stăruință la muncă și izbândă deplină. Cei ce doresc să o aboneze să se adreseze d-lui Ary G. Murnu, București, Hotel de France (107).“

(*Luceafărul*, Sibiu, nr.19, 1 octombrie 1911, rubrica „Cronică“)

PLÂNGEREA NEDREAPTĂ A UNUI POET

A apărut în revista *Luceafărul*, Sibiu, nr.8, 16 aprilie 1911, p. 192-193, fără semnătură, la rubrica „Cronică“.

Vasile Netea (*op. cit.*, p. 615), trece acest articol în bibliografia scrierilor lui Chendi. De altfel, o parte din însemnările anonime de la rubrica respectivă, Chendi însuși le-a preluat în volumul său *Schițe de critică literară*. Vezi, în acest sens, *Operă de diletant*, care are, la început și la sfârșit, același semn: (=), egal între paranteze, și este scrisă în același stil ironic, specific.

Gabriel Donna figurează în fișierul Bibliotecii Academiei (nu și în *Dicționarul enciclopedic – material românesc*, al lui Lucian Predescu), cu următoarele volume: *Câteva strofe*, Buzău, 1898, 47 p.; *Sonete Uraniei*, Buc., 1902, 39 p.; *Marginalia*, Buc., 1911, 30 p.; *Poeme romantice*, Buc., 1940, 80 p.; Shakespeare, *Sonete*, traduse de ~, 40 p., 1940. Pentru ultimele două scrieri, pe fișe este însemnat anul intrării cărților respective în Biblioteca Academiei.

VIAȚA LITERARĂ

[V]

*Literatură de sărbători. Ziarele din regat nu o cultivă.
Numerele de Paști din anul acesta.
D-l Caragiale în politică*

A apărut în *Tribuna*, Arad, nr. 85, 30 aprilie 1911, la rubrica „Foița ziarului *Tribuna*“, cu semnătura „Il. Chendi“.

După cum se vede, criticul transilvănean acorda o foarte mare atenție prezenței literaturii în cotidienele timpului. E unul din meritele sale importante, care s-a impus în ziaristica timpului și care a adus beneficii scriitorilor, fapt recunoscut de Tudor Arghezi într-un medalion publicat în *Seara* din 27 iunie 1913.

Suplimentul literar al „Tribunei“, nr. 280, din 25 decembrie 1910/7 ianuarie 1911 (numărul de Crăciun) cuprinde un comentariu filologic de Sextil Pușcariu, trei poezii de Aron Cotruș, o proză de I. Agârbiceanu, alta de Dimitrie Anghel, un poem de I.U. Soricu, o traducere din Maupassant și alte câteva nume mai puțin cunoscute.

„Antologia“ de Paști, mult mai bogată, la care se referă criticul și la realizarea căreia Chendi însuși trebuie să-și fi adus o contribuție deosebită, nu am găsit-o în colecția din Biblioteca Academiei.

Colaborarea lui I.L. Caragiale la *Românul* din Arad, comentată ironic, în spirit caragialian, de către Chendi, se atestă în cursul anului 1911: însemnarea *Între Stan și Bran* (în nr. 107), *O reparațiune*, privind un incident redacțional de la *Tribuna* (în nr. 30). Semnalăm și articolul *Caragiale și ardelenii* de dr. Horia Petra-Petrescu (în nr. 2), și „O depeșă“ trimisă „lui I.L. Caragiale de colonia și tinerimea română din Viena“ (19 febr. 199) ș.a.

SCRIITORI MODEȘTI ȘI ÎNCERCĂRI DE PARVENIRE

A apărut în *Luceafărul*, Sibiu, nr. 9, 1 mai 1911, fără semnătură, la rubrica „Cronică“.

Vasile Netea trece, pe drept cuvânt, această însemnare în bibliografia scrierilor lui Chendi (vezi *op. cit.*, p. 615).

„Scrisoarea deschisă“ a lui Vlahuță la care se referă criticul poartă titlul *Lui Brătescu-Voinești* și a apărut pe prima pagină în ziarul *Universul*, nr. 93, 5 aprilie 1911.

„POPORUL SE DEȘTEAPTĂ!“
Un roman social de Brociner

A apărut în ziarul *Tribuna*, Arad, nr. 96, 16 mai 1911, cu semnătura „Il. Chendi“.

Această cronică nu se încadrează în cunoscuta rubrică a lui Chendi din cuprinsul ziarului, intitulată „Viața literară“. Motivația o constituie probabil conținutul însuși al cronicii, care excede viața literară românească din acea vreme.

VASILE POP: „IUBIREA E BIRUITOARE“
*București, 1911, Editura „Minervei“,
250 p. în 8. Prețul: 2 lei*

A apărut în revista *Luceafărul*, Sibiu, nr. 10, 16 mai 1911, la rubrica „Dări de seamă“, împreună cu cronica la Al.T. Stamatiad și C. Răuleț, *Femei ciudate*, preluată de Chendi în volumul *Schițe de critică literară*. Semnătura e la sfârșit pentru ambele cronici.

Vasile Pop a mai fost recenzat de Chendi (vezi în această ediție, vol. 4, p. 223-225). De data aceasta verdictul este complet negativ, ceea ce dovedește obiectivitatea criticului.

MUZEUL A. SIMU

A apărut în revista *Luceafărul*, Sibiu, nr. 10, 16 mai 1911, la rubrica, fără semnătură, „Cronică“.

Articolul acesta aparține lui Chendi și, deși e alcătuit mai mult din citate, merită să fie reținut printre scrierile lui din trei motive: întâi, pentru că despre interesul lui Chendi pentru *Muzeul A. Simu* din București avem o dovadă clară în scrierile sale (a se vedea în această ediție, vol. 9, p. 280-82 și 343); în al doilea rând, criticul de artă Th. Cornel, din care se dau citate semnificative despre *Muzeul A. Simu*, este el însuși un autor recenzat de Chendi (vezi, în această ediție, vol. 8, p. 156 și notele bibliografice, p. 339).

Revista din care citează pe Th. Cornel este *Viața socială*, revistă lunară, apărută între februarie 1910-iunie 1911, sub direcția lui Tudor Arghezi. După cum se vede, Chendi o citea cu multă atenție, dovadă și numeroasele sale referințe, pe baza acestei reviste, la Tudor Arghezi.

+ IOAN ADAM

A apărut în *Luceafărul*, Sibiu, nr. 12, 16 iunie 1911, la rubrica nesemnăată, „Cronică“, a revistei, redactată de Chendi.

Ioan Adam (1875-1911) – magistrat, profesor, ziarist, scriitor (*Sybaris*, roman, 1902, *Pe Dunăre*, note de călătorie, 1904, *Aripi tăiate*, nuvele, 1910). A colaborat la *Sămănătorul* și la alte reviste redactate de Chendi, a tradus din Maupassant.

Chendi a scris în numeroase rânduri despre scrierile lui Ioan Adam (vezi, în această ediție, vol. 7, p. 87; vol. 9, p. 187-190).

Toate datele pe care le oferă această evocare sunt de natură personală și corespund relațiilor dintre scriitor și critic: „ne-a fost un frate bun în muncă și în gânduri“, „prietenul și colaboratorul nostru“. Ioan Adam este onorat în aceiași termeni și în finalul dării de seamă despre *Viața literară în 1911*, publicată în *Luceafărul* din ianuarie 1912 și inclusă în volumul de față.

VIAȚA LITERARĂ

[VI]

*Un volum postum al lui Russu-Șirianul.
O operă de literatură germană în România.
Revista „Luceafărul“ intră în anul al 10-lea*

A apărut în *Tribuna*, Arad, nr. 128, 25 iunie 1911, cu semnătura „Il. Chendi“.

Ioan Russu-Șirianul (1864-1909) – ziarist și scriitor transilvănean, nepot al lui Ioan Slavici. A preluat conducerea ziarului *Tribuna* (Sibiu) din 1891, apoi a colaborat la *Tribuna poporului* (Arad). Militant activ pentru unitatea românilor. Prieten al lui Chendi, care l-a prezentat adesea în scrierile sale (vezi, în această ediție, vol. 1, p. 94-103, vol. 9, p. 91-93).

Simion Mândrescu (n. 1868, la Râpa de Mureș). Eminent profesor de limbă și literatură germană la Universitatea din București (1908-1938), deputat, luptător pentru eliberarea Transilvaniei. Autor al unor strălucite studii de folclor (*Strigături...* 1898), și de germanistică (*Klopstock* – 1911).

Merită să fie subliniată și cu această ocazie atenția pe care o acordă Chendi revistei *Luceafărul*, ajunsă la al 10-lea an de existență.

Pe lângă faptul că este principalul ei colaborator, susținând două rubrici: „Dări de seamă“, cu analize literare semnate în fiecare număr, și „Cronica“, nesemnată, Chendi face și propagandă pentru *Luceafărul*, cum este și aceasta din ziarul *Tribuna*, pentru recunoașterea valorii deosebite a acestei reviste în domeniul culturii române.

CRONICĂ

[I]

D-I Grigorovitz. Alecsandri și Grènier.
Un poem de Costache Negruzzi. Scrisori inedite de Niță Popovici

A apărut în *Luceafărul*, Sibiu, nr. 13-14, 1-16 iulie 1911, la rubrica nesemnată de „Cronică“ a revistei.

Notele din această „Cronică“ (*D-I Grigorovitz. Alecsandri și Grènier. Un poem de Costache Negruzzi. Scrisori inedite de Niță Popovici*) vin în continuarea însemnărilor *Dați-ne monografiile scriitorilor noștri și Țărănismul literar în discuție*, publicate tot fără semnătură la această rubrică și preluate de Chendi în volumul *Schițe de critică literară*. Una dintre notele grupajului de mai sus (*Alecsandri și Grènier*), este inclusă și de Vasile Netea în *Bibliografia scrierilor lui Chendi* (vezi *op.cit.*, p. 616).

Semnalăm faptul că această rubrică anonimă de însemnări critice, intitulată „Cronică“, era organizată după modelul revistelor literare germane ale timpului. Iată, în acest sens, un text semnificativ din *Luceafărul*, Sibiu, 11 ianuarie 1911:

„Programul acestei rubrici. Cetitorii desigur au observat că în anul din urmă această rubrică a fost redactată cu deosebită îngrijire. În cadrele ei au apărut adeseori articole cari puteau fi publicate și în corpul revistei. Au apărut totuși la acest loc, fiindcă știm din experiență că publicul cetește cu multă plăcere cronica. Acest fapt ne-a și îndemnat să o redactăm cu atențiune, cum fac, de altfel, și unele reviste străine, cu cari nici prin gând nu ne trece să ne comparăm. *Kunstwarta* lui Avenarius, de pildă, tratează aproape toate chestiunile curente la rubrica «Rundschau», care e scrisă de cei mai distinși colaboratori, împărțiți după specialități. Acesta este și idealul nostru, dar ne dăm bine seama cât de îndepărtați suntem de el. Noi deocamdată trebuie să ne mulțumim cu niște cadre mai modeste, pe care ni le impun împrejurările. Greutatea cea mai mare o întâmpinăm la înșiși scriitorii noștri, cari nu sunt obișnuiți a colabora la cronică,

fiind poate de credința că scrisul lor pierde din însemnătate dacă se publică la acest loc. Această credință, bineînțeles, e neînțemeiată și nădăjduim că încetul cu încetul se vor deda a se pogori la cronică pentru a o înălța. La alte popoare chiar și cetitorii iau o parte activă la redarea părții informative a revistelor. Acest obicei bun și l-ar putea însuși și cetitorii noștri, fie atrăgând, prin scrisori, atențiunea redacției asupra unor chestiuni la ordinea zilei, fie trimițând articolașe în cari să comenteze fapte din viața noastră socială sau culturală. Un singur om sau chiar doi e imposibil să urmărească toate momentele din viața noastră publică și adeseori se întâmplă să scape nerelevante chestiuni de interes și de însemnătate. De altfel, ne-am îngrijit ca în viitor să angajăm mai mulți colaboratori și la această rubrică, pentru a o face mai bogată și mai variată. Și dacă se vor îndemna să colaboreze și cetitorii noștri, nădăjduim că în curând ne vom apropia de idealul de care am pomenit mai sus.

Revista noastră fiind mai ales o revistă pentru cultură și artă, bineînțeles că vom privi toate chestiunile din punct de vedere cultural și artistic. Ne vom strădui ca prin articolele și notițele din această rubrică să contribuim la promovarea culturii noastre și mai ales a educației noastre estetice. Problema e destul de grea, dar ce greutate nu învinge omul dacă vrea și dacă are stăruință la muncă. Fără să avem pretenții pedante de dascăli plictisitori, suntem de credință că vom reuși să trezim în public interes față de o mulțime de chestiuni cari până acum au fost trecute cu vederea. De vom izbuti să realizăm numai o parte din câte avem de gând, vom fi pe deplin mulțumiți și credem că vom mulțumi și pe cetitori.“

(*Luceafărul*, Sibiu, nr.1, 11 ian. 1911)

VIAȚA LITERARĂ

[VII]

Răspuns la o scrisoare. Aprilie și mai,
lunile de miere pentru scriitori.
Răsplătirea și decorarea talentului. Bietul compozitor. Concluzii

A apărut în *Tribuna*, Arad, nr.135, 4 iulie 1911, la rubrica „Foița ziarului *Tribuna*“, cu semnătura „Ilarie Chendi“.

Este încă o dovadă, printre multe altele, a preocupărilor lui Chendi de a găsi soluții pentru a trăi, ca scriitor, din ceea ce scrie. Problemele pe care le ridică el sunt de mare actualitate și astăzi.

Scrisoarea la care se referă criticul este a Mariei Cunțan, despre care scrisese cu mulți ani în urmă (vezi în această ediție, vol.2, p. 62-66). Poeta sibiană i-a păstrat o vie amintire, dovadă fiind, printre altele, și următoarea poezie scrisă la moartea lui Chendi:

Decrescendo

Lui Il.Chendi

– Uite ... discul soarelui
De sub bolta sură
Cerne rar lumina lui
Fără de căldură...

Suflet de cârmuitor
Strâmtorat în gloate,
Te-au luat pe-aripa lor
Cântecele toate.

Proza vieții te-a mușcat
De te-a scos din fire,
Inimă de împărat
Fără de oștire.

Rază nu mă- nduioșa,
Dă-mi lumină sfântă,
N-ai menire de-a sfârma
Ci la groapă-i cântă.

Ce e jalea culmilor
Fără glas de strună ?
Și adâncurile lor
Fără de furtună ?

Strânge lutu - mprăștiat
Și-mi redă norocul,
Cântecul meu necântat
Să-și urmeze jocul.

Unde valurile bat
Piatra se sfărâmă...
Du-te, vis înaripat,
Dragoste de mamă...

Nu sunt brațe ce cuprind
Stânca-n ceasuri grele ?
Valurile năvălind
Nu se frâng și ele ?

Cum de n-a putut jertfi
Pentru mine-o zare ?
Cum de n-am știut iubi
Fără de cântare ?

(*Luceafărul*, nr.15-16, 1 august 1913)

RIVALITATE SURDĂ

A apărut în *Luceafărul*, Sibiu, nr. 18, 16 septembrie 1911, la rubrica anonimă de „Cronică“ a revistei.

Prin universul de idei și prin stil, această cronică aparține evident lui Chendi, care a mai tratat același subiect și în alte scrieri ale sale (vezi în această ediție, vol. 9, p.200).

CRONICĂ

[II]

*Literatura ca artă și ca profesiune.
Poeziile lui Cincinat Pavelescu.
Plaga micilor anonimi*

A apărut în *Luceafărul*, Sibiu, nr. 21, 1 noiembrie 1911.

Toate cele trei însemnări anonime din cuprinsul acestei cronici dezvăluie preocupări și nuanțe stilistice specifice lui Ilarie Chendi. Cincinat Pavelescu este unul dintre scriitorii lui preferați, prezentat în termeni asemănători în articole semnate (vezi în această ediție, vol. 8, p. 189-194).

Literatura ca artă și profesiune constituie o preocupare permanentă în scrisul său, iar referințele la Maximilian Harden și revista *Zukunft* se regăsesc în polemica referitoare la *Evreii și literatura română* (articol inclus în acest volum).

Articolul la care se referă criticul, intitulat *D-I Duliu Zamfirescu și Ardealul*, semnat „Mihai Burileanu“, a apărut în *Săptămâna politică și culturală*, nr. 41, din 17 septembrie 1911, p. 487-488.

VIAȚA LITERARĂ

[VIII]

*Jurământul în materie literară. O vorbă de spirit a lui Radu.
Talente stinse și reputații uzurpate*

A apărut în *Tribuna*, nr. 14 din 29 iunie - 12 iulie 1911, la rubrica „Foița ziarului *Tribuna*“, cu semnătura „Il. Chendi“.

Pe 29 ianuarie 1911, în timp ce Dimitrie Anghel se afla la Paris cu Natalia Negru, îi arde locuința închiriată din Calea Victoriei (București). Odată cu bunurile materiale, dispar, mistuite de flăcări, numeroase manuscrise și cărțile agonisite cu trudă. Revenit în țară, Dimitrie Anghel este internat, din această cauză, în sanatoriul de boli nervoase al doctorului Marinescu.

Radu D. Rosetti (1874-1964) a făcut studii la București (Sf. Sava) și Bruxelles. A fost jurist, avocat (decan al baronului de Ilfov). Ca poet, a publicat: *Foi de toamnă* (1892), *Epigrame* (1894), *Din inimă* (1895), *Duioase* (1897), *Cele din urmă* (1902), *Din toate* (1905). Chendi comentează negativ, ironic volumele de poezii ale lui Radu D. Rosetti (vezi, în această ediție, vol. 2, p. 76-80), și apreciază, în schimb, notele sale de călătorie: *Dincolo de hotare* (1908) și *La capătul pământului* (1910). (A se vedea, în această ediție, vol. 8, p. 178).

Florian P. Becescu (n. 1878). Și-a făcut școala la Pitești și București, apoi la Bruxelles (1904), de unde, îmbolnăvinduse de neurastenii, se întoarce ca funcționar la poștă și telegraf. A colaborat la *Convorbiri literare*, *Convorbiri critice*, *Literatură și artă română* ș.a. Scrieri în versuri: *Vise și lacrimi* (1901), *Spre ziuă* (1906), *În valuri* (1911). Florian Becescu este una din victimele de răsunet în epocă ale comentariilor critice ale lui Ilarie Chendi (vezi în această ediție și vol. 2, p. 97-101).

VIAȚA LITERARĂ

[IX]

În amintirea lui I.T. Mera. „Din lumea basmelor“.
Volumul postum
„Din țări străine“. Basmul în literatură

A apărut în *Tribuna*, nr. 157 din 19 iulie/1 august 1911, la rubrica „Foița ziarului *Tribuna*“, cu semnătura „Il. Chendi“.

Iuliu T. Mera (1861-1909), ziarist și cercetător folcloric transilvănean, medic la Karlsbad. A fost membru al Societății studenților români din Viena „România Jună“. A colaborat la *Convorbiri literare*, *Familia*, *Telegraful român*, *Tribuna*. S-a remarcat prin culegeri de folclor (*Din lumea basmelor*, 1906) și prin note de călătorie (*Din țări străine*, 1911).

Interesul pentru creația folclorică este permanent în critica lui Ilarie Chendi.

CUM S-A STINS UN LUPTĂTOR DE ASTĂZI:
TIT LIVIU ALBINI

A apărut în *Tribuna*, nr. 186, din 25 august/7 septembrie 1911, la rubrica „Foița originală a ziarului *Tribuna*“, cu semnătura „Il. Chendi“.

Rubrica nu poartă însă și titlul obișnuit: „Viața literară“.
Tit Liviu Albini, a cărui moarte în anonimat (1911) o deplânge Chendi, trebuie să fi făcut parte din vestita familie de luptători pentru drepturile românilor din Transilvania (*Vasile Albini*, vicetribun la Blaj – 1848-49; *Septimiu Albini*, ziarist implicat în procesul Memorandului – 1894). Tit Liviu Albini făcea parte din tânăra generație de ziariști „oțeliți“, formați în jurul lui Chendi și a ziarului *Tribuna*.

VIAȚA LITERARĂ

[X]

Eternul fenomen de toamnă. Tranziția la un nou gen literar?
Legenda elitei literare. Literatura și politica

A apărut în *Tribuna*, nr. 199, din 11/24 septembrie 1911, la rubrica „Foița originală a ziarului *Tribuna*“, cu titlul obișnuit al acestei rubrici: „Viața literară“ și cu semnătura „Il. Chendi“.

CUM CRED CĂ AR TREBUI SĂ FIE
„COSÂNZEANA“
Scrisoare către redacție

A apărut în revista *Cosânzeana*, „revistă literară ilustrată“ din Orăștie, redactor Sebastian Bornemisa, an. I, nr. 5 din 15 decembrie 1911, pe pagina primă a revistei.

Criticul apreciază în mod deosebit „nivelul ridicat“ al revistei, cât și al cercului intelectual din Orăștie: „Aveți frumoase ziare săptămânale, cari au pătruns în inima poporului, mai ales prin nivelul ridicat în care sunt scrise“.

El insistă asupra lărgirii cercului de colaboratori de valoare. Într-adevăr, în paginile *Cosânzenei* întâlnim noi scriitori ardeleni, ca Aron Cotruș și Liviu Rebreanu, care vor intra în elita viitoare a scriitorilor români.

A mai avut Chendi și alte contribuții la *Cosânzeana*, cum sugerează prima frază a articolului? Greu de spus. Totuși, o rubrică „Flori de-o zi. Crâmpie“, concepută în stilul mozaic al lui Chendi și semnată în sumar cu asteronimul său (trei steluțe în piramidă), pare a reda ceva din zbuciumul sufletesc care i-a marcat sfârșitul vieții. Redăm în continuare un text pentru caracterul său emblematic:

„Sunt trist și sufletul mi-e plin de duiosie. Am stat mult lungit pe divan, cu ochii pierduți în întunerecul din odaie, m-am întors apoi pe altă parte și am privit la flacăra din sobă cum joacă răspândind o dungă de lumină roșietică pe podele. Am cătat să trec prin minte șiragul anilor pierduți în urmă și-ncetul cu-ncetul în suflet mi s-a sălășluit noianul părerilor de rău. Știu eu pentru ce, că n-am nimic ce să regret din viața mea trecută, nici cântece, nici flori, cari nu mi s-au dat niciodată, nici șoapte spuse pe vreun fermecător răsărit de lună, nimic, nimic din adevărata viață. Și totuși mi s-a pus pe inimă o nostalgie vagă, cum m-am gândit că peste câteva zile bate la poarta vieții mele încă un an, care mă face mai bătrân decât fusesem ieri. Mi-a venit pe-o clipă în minte versul din oda lui Horațiu: *Ad Postumum*, cu începutul acela trezitor de vechi amintiri:

Eheu Postume, Postume, fugaces labuntur anni

și m-a cuprins deodată o părere de rău după viața care a trecut. Nu știu bine, după aceea care a trecut, sau după asta care trece. Mai curând cred că după asta care trece. Îmi vine, nu știu cum, să opresc roata vremii, iar altă dată să o-nvârt să treacă mai repede zilele, să nu mai știu nimic din ce a fost ieri.

Pe suflet mi se așează ceva, ca o negură deasă, îmi vine, că mă înec și-mi pare atât de strâmtă haina de lut ce-o port pe mine. Aș vrea să străbat nemărginirea și gândul să mi-l trimit pe cele patru vânturi, dar simt că ceva mă apasă și mă doare. Și atunci aș vrea să treacă anii, să treacă în goană nebună, și să mă trezesc bătrân, cărunt, sprijinit de-o cârjă și pășind pe-o promenadă investmântată în frunze palide, strivite de pasul trecătorului. ...

E un sentiment ciudat, care mă cearcă de o vreme încoaci. Mi-a răsărit în suflet într-o noapte de insomnie, când m-am zbătut în singurătatea odăitei mele câteva ceasuri, și de-atunci mă urmărește mereu. Mă gândeam la o viață fără primăvară, la o viață care n-a fost tânără niciodată, care n-a înțeles nimic... nimic, din ceea ce e dat mulțimei. Rupt ca copil din casa părintească, dus în oraș, cu aerul lui rece, sec, dușmănos parcă, crescut apoi mereu în streini, m-am trezit deodată mare. Din viața mea a lipsit copilăria cu nebuniile ei de ștrengar și a lipsit și vârsta juniei, căci june n-am fost niciodată. Pentru mine viața asta, pe care o duce omul de la 18 ani până pe la 22 a fost o viață cu griji, cu gânduri de viitor, și poate nu mi-am pus de zece ori capul pe pernă în vremea aceasta fără să mă gândesc că ce va fi mâine.

Și vezi, de asta-mi pare rău. Și-mi mai pare rău de ceva, că trebuie să mă gândesc la viața aceasta. Să am putere, îmi vine să împlânt mâna în suflet și să smulg cu ură gândurile acestea, să le

smulg și să le alung pe totdeauna. Dar nu se poate; nu se poate, și anii trec mereu, și totuși destul de iute. Ca mâne mă voi trezi poate că nu mai simt în suflet nici părerile de rău, și atunci va fi și mai tristă viața aceasta pentru mine. Da, da, ai dreptate, iubite Postumus, că:

Repezi se-nșiră în urmă anii,
Și nici credința în ceruri nu va putea să smulgă
O clipă de zăbavă zbârcitei bătrânețe
Și morții ne-ndurate...“

(*Cosânzeana*, Orăștie, an. II, nr.2, 1/14 ianuarie 1912)

VIAȚA LITERARĂ

[XI]

„*Păsărea albastră*“ și „*Colțul latin*“
O propagandă inofensivă

A apărut în *Tribuna*, nr. 11, din 14/27 ianuarie 1912, cu semnătura obișnuită: „I. Chendi“.

Articolul acesta reprezintă o dată importantă în istoria literaturii române. El prefigurează momentul trecerii de la dominația de peste 15 ani a lui Chendi asupra criticii literare românești la aceea a lui E. Lovinescu.

Este necesar să se știe (ceea ce încă nu se știe) că această trecere s-a făcut polemic, și că inițiativa îi aparține lui Chendi, care îi cere lui Lovinescu, prin acest articol, să se definească, să coboare din abstracțiunile și naivitățile dialogate ale începuturilor sale în critica literară pe terenul concret al aprecierii decise a valorilor literare, renunțând la „modul ăsta de a scrie generalități banale și a nu argumenta cu fapte și cu nume“ așa-zisul „colț latin“ al literaturii române.

În foiletonul său, Chendi unifică două simboluri caracteristice ale criticii lovinesciene din acel moment: simbolul „păsării albastre“ și pe acela al „colțului latin“, pentru a realiza, din perspectiva lor, un portret interior al acestei critici, portret care se dovedește viabil peste timp, căci sub veșmântul simbolic al căutării „păsării albastre“ se situează tendința începutului său de activitate, când preconiza cultivarea „expresiei naționale“ în detrimentul influențelor străine dezamăgitoare, iar „colțul latin“ prefigurează în mod vădit teoria

modernismului și a sincronismului, elaborată de Lovinescu între cele două războaie mondiale.

Referința lui Chendi la „autorizatul“ din Arad privește faptul că Lovinescu publicase articolul *Colțul latin* în ziarul *Românul* (nr. 35, din 1/14 februarie 1911), iar *Pasărea albastră*, anterior, în ziarul *Lupta* din Budapesta (nr. 49, din 18/31 martie 1910). Este de observat că între aceste două articole și răspunsul polemic al lui Chendi, Lovinescu a continuat să colaboreze la ziarul *Românul* din Arad, între altele, cu un lung serial de nouă foiletoane, *Literatura, Publicul și Statul* (de la nr. 106 din 14 mai, la nr. 140 din 28 iunie 1911). În felul acesta Lovinescu se asocia cu cei ce doreau să deschidă „coloanele“ presei ardelenе – după spusele lui Chendi – „unei scări întregi de decadenți și intelectualiști, de la cei mai de seamă, până la Isac și Roza Covrig“, în contradicție cu „sfânta datorie“ a momentului, de a „urma o linie sigură de conduită națională“ (*Tribuna*, nr. 199, din 11/24 sept. 1911).

După cum se vede, contextul polemic era mai larg. E Lovinescu îl ignoră în mod vădit, dar criticul transilvănean avea motive întemeiate să-l cheme la răspundere pe emulul său mai tânăr, singurul critic al epocii pe care Chendi l-a comentat pozitiv, l-a promovat în presa din Ardeal și l-a apărat chiar și de acuzația de plagiat (vezi, în această ediție, vol. 5, p. 192, vol. 9, p. 158 și 256-257). Se poate cita în acest sens și apologul lui E. Lovinescu din 1905 la adresa lui Chendi (în această ediție, vol. 4, p. 399-400).

Alexandru George, editorul și comentatorul avizat al scrierilor lui Lovinescu, referindu-se la foiletonul „*Pasărea albastră*“ și „*Colțul latin*“ îl acuză pe Chendi de „interpretări abuzive“, „ton insultător“. Ceea ce „a făcut ca articolul acesta de acuzații paroxistice să nu fie republicat în vreuna din culegerile sale de articole și, ca atare, să rămână aproape ignorat de posteritate. El nu e nici măcar amintit sau trecut la bibliografie în ampla selecție de *Pagini de critică*, alcătuită de Vasile Netea, Ed. Minerva, 1969, și nici discutat în vreun fel, deși raporturilor dintre Chendi și Lovinescu li se acordă o deosebită atenție“ (E. Lovinescu, *Opere*, V, Ed. Minerva, 1987, p. 431).

Se impune însă observației că articolul „*Pasărea albastră*“ și „*Colțul latin*“. *O propagandă inofensivă* figurează în bibliografia lui Vasile Netea (*op. cit.*, p. 616), iar acuzațiile care i se aduc dovedesc o lectură în oarecare măsură subiectivă.

Dincolo de câteva tonalități dure la adresa lui E. Lovinescu („om periculos pentru literatură“, autor de „generalități banale“),

articolul în discuție revelă în Ilarie Chendi un veritabil vizionar prin modul cum a intuit traseul pe care îl va parcurge critica lovinesciană: de la accentul pus pe „expresia națională“ a literaturii („pasărea albastră“ aflată în preajmă, pe teren autohton) spre cultivarea expresiei moderne, de filieră franceză („colțul latin“). Prin intuițiile sale, acest articol stă alături de cel cu privire la Tudor Arghezi, fixând, chiar și polemic, cu mult timp înainte, evoluția celor două mari personalități ale literaturii noastre dintre cele două războaie mondiale.

Se mai impune observației și faptul că, în amplul său comentariu la acest articol (*op. cit.*, p. 428-433), Alexandru George îl etichetează pe Chendi, după tipare lovinesciene mai vechi, drept un critic „sămănătorist“ („profund atașat sămănătorismului, pe care-l susținuse și-l apărase cu o intransigență aproape sectară“). Ceea ce trebuie nuanțat în contextul pe care-l discutăm. Chendi se despărțise, încă din 1905, de *Sămănătorul*, tocmai din cauza divergențelor sale cu Nicolae Iorga pe tema interpretării literaturii pe care voia s-o promoveze acesta din urmă în coloanele revistei respective. Viziunea critică a lui Chendi a fost mult mai largă, iar în revistele sale (*Viața literară*, *Viața literară și artistică*, *Cumpăna*) și mai ales în critica sa și-au găsit o reflectare pozitivă scriitorii de diverse orientări, între care și cei de certă formație modernistă, ca Ion Minulescu și Tudor Arghezi. În articolul pe care-l discutăm, referințele lui Chendi se fac în două rânduri, nu la sămănătorism, ci la poporanism, un concept mult mai larg, la a cărui elaborare și dezbateri în presa vremii Ilarie Chendi a adus o contribuție deosebită, încă neluată în seamă de istoria noastră literară (a se vedea, în această ediție, vol. 8, p. 223-225 și 348-350).

La observațiile critice ale lui Ilarie Chendi, marcate doar de ironie și nu de „acuzații paroxistice“ și „ton insultător“, E. Lovinescu a răspuns cu un pamflet violent, cu adevărat insultător, pe care el însuși s-a văzut nevoit să-l retracteze.

Redăm în continuare acest pamflet al lui E. Lovinescu, publicat în *Rampa* (nr. 78, 23 ian. 1912):

„Perfidia

Taine avea dreptate. Ne naștem cu o însușire stăpânitoare, din care izvorăsc toate celelalte ca ațe de ape.

În sufletul unuia sunt sădite avântul către înălțimi, dezlegarea de cele lumești, de unde iese o întreagă atitudine față de viață, o coloratură deosebită a tuturor faptelor mărunte în care se zdrumică energia omenească. În sufletul altuia e sădită, dimpotrivă, nevoia de a se scufunda în tina vieții, de a o simți aproape, de a se învâli în ea.

În unul stăpânește entuziasmul, în altul bănuiala și criticismul, în unul mărinimia de a vedea totul mai bun decât e, în altul nevoia de a scorbî totu. Unul e lacom, voind să strângă în brațe mai mult decât poate cuprinde, altul e risipitor cu sine, cu ale lui, împrăștiind cu nepăsare în jur florile sufletului...

În artă unul e liric, altul epigramatic; unul e subtil și delicat, altul viguros și brutal; unul e contemplativ, altul activ și războinic; unul e sincer și deschis, altul e ascuns și piezis; unul vede, altul aude; unul are fantazie, altul imaginație...

Din atâtea puteri sufletești, se ridică una în dauna celorlalte, înfrânându-le, stăpânindu-le. Ea îndrumează mintea ce gândește și mâna ce făptuiește; ea se răsfrânge în cea mai mărunță revărsare a personalității noastre, tot așa după cum albastrul de sus se răsfrânge în orice strop de apă în lunecarea lui în nemărginit.

Din literatura oricărui scriitor răsare această însușire stăpânitoare: la D. Anghel fantazia, la M. Sadoveanu, imaginația, la I. Brătescu-Voinești, delicateța, la Victor Eftimiu, ingeniozitatea și invenția.

Fie-mi iertat să pun lângă acești scriitori și pe d. Ilarie Chendi.

D. Chendi întruchipează în literatura noastră *perfidia*.

*

D. Chendi e creatorul a ceea ce s-a numit *chendism*.

Chendismul e reaua-credință împărțită cu dibăcie, în cuvinte ce spun altceva decât ceea ce par a spune, în insinuări ce nu-s în legătură cu obiectul în discuție; chendismul e tendința de mișcare abia înfrânată, de vulgarizare printr-o familiaritate pe care nimic nu i-o îndreptățește; chendismul e o lunecare meșteșugită peste texte, răstălmăcirea lor la nevoie spre a le da un înțeles cu totul deosebit de cel drept, ajungând uneori până la o adevărată impostură.

Chendismul e spiritul de intrigă și de ceartă; chendismul nu e lovitura dată cu tărie, în față, ci e un șir întreg de împunsături mărunte, în notițe piezișe, cele mai adesea neiscălite, cu hărțuieli zadarnice, ce par altora o mare pierdere de vreme.

Chendismul e polemica pentru polemică. Lipsit de alt temei mai trainic de existență, el se risipește într-o frământare de gesturi și de parade, legănându-se cu iluzia vieții. Se mișcă, deci e.

Chendismul mai e apoi și lipsa unei axe morale, lipsa unei convingeri, nu pentru că are două, ci pentru că nu are niciuna, introducerea personalității în literatură cu toate nimicurile ei, cu vorbe aruncate fără socoteală, cu tot ce scoboară pe om în loc de a-l înălța.

Fără cârmă, chendismul oglindește trepiditatea vieții: laudă astăzi pe unul pentru a-l ponegri mâine; calcă în picioare prietenia ofilită pentru o clipă, lovind în cele mai ascunse sentimente și necinstind cuvinte ce sânt sfinte oricui.

Chendismul e renegarea lucrurilor adorate și revenirea apoi la dănele, cu zâmbetul pe buze. Nimic nu-l oprește. Îndărăt nu-l privește cu amenințare o conștiință răzbunătoare...

Chendismul e o rătăcire printre lucruri, pe care le răstoarnă în treacăt, din dorința de-a frînge o armonie ce-l supără.

Și mai ales chendismul e perfidia pentru perfidie, ce-și poate da astfel senzația unei măiestrii, a unei arte...

*

Înzeștrăat astfel, d. Chendi nu putea să facă decât ziaristică. Împrejurările împiedicându-l de la activitatea politică, d-sa s-a îndreptat însă spre literatură. S-a încercat chiar și în critică, cu oarecare voicune și bun-simț. N-a izbutit însă deoarece îi lipsea fundamentalul moral, conștiința profesională – și alte lucruri peste care trec din sfiiciune.

Iată pentru ce de mult d. Chendi a ajuns un critic pensionar, cel puțin pentru noi, aceștia de aici. În jur i s-a ridicat pe încetul un zid de neîncredere, de legitimă suspiciune.

Dar mai e Ardealul.

Bietul Ardeal! Pe dânsul îl disciplinează încă d. Chendi, îl «informează» despre literatura lege, iar de cele mai multe ori o cerne prin sita d-sale obișnuită: prin *perfidie*.

În această însușire, d. Chendi își spune cuvântul d-sale în *Tribuna* și despre activitatea mea critică din urmă.

M-aș fi mirat dacă ar fi aprobat-o. E slobod s-o vadă cum va voi. Nicio supărare din partea asta. Dar d. Chendi s-a născut perfid și-o colorează de n-o mai recunosc.

Să dau câteva pilde:

Odinioară am scris un mic articol intitulat *Pasărea albastră* (*Critice*, II), în care povesteam istoria unui fiu de împărat ce-și pierde rostul unei vieți întregi de dragul unei năluci, a unei pasări albastre, pe care o caută fără odihnă.

E critica unei stări sufletești atât de răspândite prin oameni, făcându-i să alerge după himere, e critica unei întregi literaturi ce rătăcește în lumea artificialului în loc de a căuta frumosul ce stă colea, aproape de mâna întinsă, e critica criticei ce nu se mulțumește cu ceea ce ne dă o operă de artă, ci îi cere *altceva*, și mai e și un apolog al

bunului-simț, al înțelepciunii resemnate și cuviincioase, apolog pe care l-am făcut, acoperit, în mai tot ce am scris până acum...

Ei bine, d. Chendi se face că crede că eu urmăresc pe nenorocitul prinț Cătălin ce umblă după pasărea albastră. D-sa spune cetitorilor săi din Ardeal că eu îl idealizez și că, prin urmare, în literatură nu sunt decât un căutător de imposibilități albastre. Cu mărinimie, d. Chendi mă aruncă apoi în brațele d-lui Macedonski.

A răstălmăci astfel evidența e cel puțin o mare perfidie.

D. Chendi, ca un om ce nu s-a contrazis niciodată, voiește apoi să mă pună în contradicție cu mine însumi. Naționalist și apărător al literaturii ca «o expresie națională», după cum o dovedește cu un citat al meu de acum șapte ani, azi n-aș fi decât un cântăreț al unei literaturi de imitație. Și mă divulgă Ardealului!

D. Chendi poate să citeze însă cele din urmă articole ale mele din *Convorbiri*, în care privesc literatura tot ca «o expresie națională», fără a fi totuși împotriva înrăuirilor culturale din afară, ce nu ne adaugă nimic, ci numai sporesc puterile noastre sufletești în cadrele trase de însușirile noastre etnice. Și cultura latină îmi pare mai în măsură de a îndeplini această sarcină folositoare.

Dar e cu putință ca d. Chendi să nu prea stea bine cu cultura latină.

Ei, atunci!...

Iată pentru ce, când d. Chendi îmi spune: «Odinioară erai cu noi», îmi întorc capul să văd dacă nu vorbește cu cineva care mi-ar fi la spate.

Sunt lucruri ce mă fac să cred că n-am fost niciodată cu d. Chendi.

E. Lovinescu*

Din păcate, Ilarie Chendi nu a mai putut răspunde acestor acuzații pe care i le aducea E. Lovinescu. El s-a îmbolnăvit nervos și se vede că acest articol a fost, din punct de vedere moral, o grea lovitură. Lovinescu însuși își amintește mai târziu, în *Memoriile sale*, de efectul produs de articolul *Perfidia* asupra preopinentului său bolnav:

„Într-o epocă de liniștire de pasiuni, nu fără mirare, târziu de tot, prin 1913, m-am văzut totuși atacat deodată, într-un ziar din Ardeal, cu ocazia apariției volumului II de *Critice*, cu răstălmăcirii de sensuri și trunchieri tendențioase de citate. Fără alte explicații verbale, i-am replicat atunci printr-un articol intitulat *Perfidia*, a cărui virulență excludea continuarea raporturilor personale. Cu sentimentul rupturii definitive am intrat, așadar, chiar în dimineața apariției articolului, în sala de lucru a Academiei, unde mă aștepta un spectacol nebănuit;

sculându-se de la masa lui, omul atât de dârș și de bătaios se apropie șovăind de mine, cu fața descompusă, cu gura ușor strâmbată, cu limba groasă, împleticită, spre a-mi cere iertare în propoziții dezarticulate:

– Ia-iar-tă-mă, dra-dra-gă, nu nu-nu - ști-am că a-re să te-te su-supe-re.

Împietrit de ceea ce am bănuț dintr-odată, m-am grăbit să-mi retractez și eu asprimile răspunsului meu. Voind apoi să ies din sală, în prag mă aștepta bucuria diabolică a unui alt funcționar, cunoscut publicist și el de nimicuri literare, N. Zaharia, care mă trase într-un colț spre a-mi spune, frecându-și mâinile:

– Bravo, admirabil articol; l-a izbit drept la mir ... Ai văzut cum vorbea? Să știi că l-a lovit paralizia progresivă.

Și cum, sub impresia unei astfel de ferocități, priveam cu spaimă, Zaharia continuă cu îndărijire:

– Ce-are a face! Bine i-ai făcut! E o canalie ce-și merită soarta. Am publicat atâtea volume și n-a scris nici un rând despre mine.

Întorcându-i cu dezgust spatele, nu i-am mai vorbit niciodată acestui ticălos, în care, de altfel, se exprima, cu ceva prea multă violență, unul din stigmatele breslei. Criticul nu este atât de expus la ura celor pe care-i atacă, pe cât e la ura celor de care n-a avut ocazia să se ocupe. [...]

Și pentru a reveni la scena din sala Bibliotecii Academiei, câteva luni după ea, Chendi s-a aruncat pe fereastra unui ospiciu de nebuni, iar după câțiva ani, N. Zaharia, poligraful ignorat de critica lui Chendi, s-a spânzurat de belciugul lămpii din camera lui solitară.“

(E. Lovinescu, *Memorii. Aqua forte*. Ediție îngrijită de Gabriela Omăt. Ed. Minerva, 1998, p. 57-59)

Scena cu „scuzele“ lui Chendi din Biblioteca Academiei s-a petrecut nu „prin 1913“, cum zice Lovinescu, ci pe la începutul anului 1912, „chiar în dimineața apariției articolului“ *Perfidia* în *Rampa*, cum precizează tot el, deci pe 23 ianuarie 1912 (vezi în această ediție și vol.8, p.321-322).

De la această dată până când „Chendi s-a aruncat pe fereastra unui ospiciu de nebuni“, au trecut nu doar „câteva luni“ – cum îl înșeală memoria pe Lovinescu, ci un an și jumătate (23 iunie 1913, orele 7 dimineața). Deci un an și jumătate de chinuri cumplite de ordin fizic, moral și material. Mai ales acestea din urmă, l-au doborât, căci Ilarie Chendi era un intelectual sărac, cu o soție și doi copii mici.

Probabil că, muștrat de conștiință pentru situația creată, E. Lovinescu se hotărâște să participe alături de alții la o adunare dedicată

ajutorării lui Chendi. Redăm în continuare cuvântarea lui E. Lovinescu apărută mai întâi, fără nici un fel de alte informații, în ziarul *Universul*, nr. 297 din 28 octombrie 1912 și apoi în revista *Luceafărul*, nr. 31 din 16 noiembrie 1912, de unde reproducem textul:

„*Pentru Ilarie Chendi*

Cuvântare rostită de d. E. Lovinescu la șezătoarea literară de la 26 octombrie la Ateneul Român din București

Numele dureros al sărbătoritului de astă-seară vă e cunoscut desigur tuturor; personalitatea lui literară poate numai unora din d-voastră. Căci întreaga activitate a lui Ilarie Chendi a fost și e închinată criticei. Dacă am cinsti un poet, aceste cuvinte de introducere ar fi de prisos. Poeții cântă în sufletele noastre. Ei nu-și trăiesc viața lor, ci trăiesc și în noi, în avânturile noastre, în durerile și bucuriile, în ritmul ființei noastre care se zbuциumă spre ideal și spre nemurire, uitând țărâna ce-i atârână pe aripi. Suntem cu toții copacul în care vin paserile Domnului să se adăpostească. De le primim cu roade și cu flori, privighetorile cântă pe ramuri: ne cântă geana zorilor de opal, biruința luminii împurpurate, bucuria de a trăi, binecuvântarea muncii, poezia năzuinței și a încordărei spre mai bine. Versul îndulcește amarul vieții: pe aripa ușoară dar sonoră a cuvântului el se pogoară în adâncul sufletelor ca pe o scară de mătase, aducând o bucurie neașteptată. Când ești mâhnit, se preface în mângâiere de femeie; când ți-e foame se plămădește ca trupul Domnului în azima albă și aburită; când ți-e sete, îți picură pe buze roua întremării.

Cu un vers înăbuși o durere, acoperi zbuциumul unui talaz de mare sau zbuциumul și mai puternic al unei inimi ce iubește; cu un vers astupi o gură care cere pâne sau dragoste, cu un vers oprești un braț înarmat sau, ca și anticul Orfeu, îmblânzești o fiară... Fericiți sunt poeții! Ei trăiesc în tainițele conștiinței noastre, în urechile și pe buzele noastre. Ca și divinul Puck, ei ne îngână când ațipim, alergând pe genele ostenite, ne suflă peste ochi ca să visăm, ne gâdilă cu picioarele lor mărunte ca să ne trezim, ne fac să fluierăm la munca grea, ne umplu de voie bună, până ce urcăm sus pe dealul pleșuv al vieții...

Soarta unui critic e mai puțin plămădită.

Cuvântul lui nu e șoptit de buze trandafirii, nu se ascunde sub plicuri parfumate și nu se îmbină cu negurile amurgului, cu taina boschetelor, cu îndrăzneala scărilor de mătase, cu farmecul unei pline și poezia bolței înstelate, ce-și picură beteala peste perechile îndrăgostiților.

Criticul nu cunoaște această fericire. El vorbește minții, și nu inimii; el luminează, dar nu încălzește; se îndreaptă spre rațiune, și nu

spre simțire. Pe critic îl înțeleg mulți, dar îl iubesc puțini. Și totuși de atâtea ori pe nedrept! Adevărata menire a criticei nu e de a micșora plăcerea, ci de a o mări, de a o înnobila, de a o intelectualiza, dându-i un temei mai puternic și mai adânc...

Închipuiți-vă un fermecător colț de natură acoperit de umbrele nopții. Deodată bezna întunecului se frânge. La început bănuiești numai o sforțare, apoi palele se dau la o parte, străpunse ca de o sulită ascuțită de argint, care după ce a scormonit încetul cu încetul, cu o muncă stârmitoare, își arată vârful luminos. Pare înmărmurită o clipă, apoi se prăbușește în văzduh ca un fulger argintiu. Se luminează înălțimile, se tivesc norii cu un fir de sîdef, și raza se pogoară tot mai grăbită. Iat-o acum pe pământ, alergând în jurul lacului liniștit, limpezindu-i adâncul, poposind în potirul de zăpadă al unui nufăr, lunecând de-a lungul gâtului încovoiat al unei lebede adormite. Făcând ocolul lacului, sare pe mal, se anină în firele de iarbă, se încurcă printre dânsese, dar scapă biruitoare pentru a se cățăra de grumazul unui mândru stânjinel, gâdilându-l pe sub musteață... Stânjinelul ațipit se trezește; petalele înflăcărare se strâng într-o sărutare, dar raza a scăpat. Acum e departe. A zărit o lacrimă nouă, în jurul căreia se învârtește. Focurile ascunse în adâncime se trezesc deodată pălpâind. E serbare mare; ard făclii nenumărate.

Dintr-o picătură de rouă, raza a făcut un diamant scânteietor, cu ape de lumină, cu candelă ce se sting și se aprind. Apoi aleargă mai departe, înflăcărând ierburile de scânteieri înmiite, aleargă semănând viața pe copaci și zâmbetul pe flori, aleargă, aleargă de-a lungul caselor.

Dibace, ea se strecoară prin îndoitura unei perdele. Într-o clipă a pătruns în camera întunecată. Se cuibărește puțin în fotoliul străvechi, apoi își începe goana neînfrănată, aprinzând focuri nenumărate în oglizile de cristal, amestecându-se prin pulberea părului încrețit al femeilor din vechile portrete, trecându-le un fior sub fâșiul mătasei grele și un surâs pe buzele subțiri, aurind cadrele, înflorind glastrele, șerpund printre horbote și luminând slovele aruncate pe hârtiile împrăștiate.

Critica poate fi multe lucruri, dar mai presus de toate e această rază, ce sfredește întunecul, purtând bucuria luminii pretutindeni, oprindu-se cu dragoste acolo unde trebuie, arătând înfățișările felurite ale lucrurilor ca ale cristalelor, aprinzând focuri ce împrăștie un nimb de poezie. Critica e raza de inteligență ce străbate opera unui poet, luminându-i adâncurile, mărindu-i frumusețile sub căldura

admirației pricepătoare, ce se oprește stăruitor asupra podoabelor, pentru a le scoate mai mult la iveală.

Și opera prietenului nostru Chendi nu arare a fost raza de lumină a criticului scoborâtă în templul oblonit al scriitorilor.

Iată pentru ce, când norul se așterne între noi și lumină, scriitorii au găsit nimerit de a sărbători pe Ilarie Chendi, sărbătorind în el biruința apropiată a razei ce se luptă azi amarnic cu întunerecul.

E. Lovinescu“

După cum se poate vedea, cuvântarea lui Lovinescu dedicată lui Chendi este ca o etichetă pe care o poți pune oricând și oriunde, fără nici un fel de referință la personalitatea și la opera pe care ar fi fost de așteptat, cât de cât, să le prezinte.

Oricum, scriitorii dintre cele două războaie mondiale, formați înainte de primul război, i-au păstrat lui Chendi o mare prețuire. Dovadă, în acest sens, revista *Hiena*, condusă de Pamfil Șeicaru, care-i dedică lui Chendi un număr comemorativ special (nr. 12-13/1920), în care semnează Arghezi, Minulescu, Gala Galaction, Nicolae Iorga, Pamfil Șeicaru, Victor Eftimiu ș.a., dovadă plăcile comemorative din Dârlos, unde s-a născut criticul și din Sighișoara, unde și-a făcut studiile liceale; dovadă bustul care i s-a înălțat în aceeași localitate, dovadă cele trei volume de critică literară (*Schițe de critică literară, Impresii și Foiletoane*, primul editat în 1924, celelalte două reeditate în același an; vezi, în această ediție, vol. 8, p. 312-322).

Cităm în continuare opiniile lui N. Iorga, Gala Galaction, Ion Minulescu și Victor Eftimiu din articolele publicate în *Hiena* din 12 septembrie 1920 (cele ale lui Tudor Arghezi au fost publicate anterior în notele acestui volum):

„În amintirea zilelor celor bune

Dacă am scris la *Sămănătorul* și această sfioasă revistă literară, cu albele-i caietele săptămânale, citită de câteva sute de oameni a putut avea o influență pe care – nu exagerez spunând-o – o veți găsi azi în toate domeniile, aceasta se datorește inițiativei lui Ilarie Chendi.

El m-a pus din nou în legătură cu o lume literară care, pe căile apucate de dânsa, trebuia să-mi fie necunoscută. El a contribuit, la un moment dat, să leg relații cu presa din Ardeal.

Dacă la *Sămănătorul* am făcut ce nu aștepta el, ce nu a voit pe urmă, nu e vina mea, cum nu era vina lui. În ce facem, este ceva mai presus de intențiile noastre. Căci dacă ar fi numai acestea...

Și cred că acel ceva ne-a apropiat, deși eram așa de deosebiți. Tot elementul acesta atotputernic, deși imponderabil, m-a făcut să am

pentru mintea lui frumoasă o considerație superioară scopurilor la care a putut s-o întrebuițeze.

Căci acest mare maestru al foiletonului critic a avut un rol pe care nimenea altul nu l-ar fi putut îndeplini. Și voi zice: decât drept față de oameni și neînțelegător pentru aceia la care ei pot servi, tot mai bine ca la el, înțelegerea acestei tendințe chiar peste nedreptățile personale.

N. Iorga“

„«*Fericească-l scriitorii, toată lumea recunoască-l!*...»

L-am cunoscut prea puțin. Făcea parte dintr-un contingent înaintaș, și ca totdeauna între vechi catane și recruți, între el și mine erau rezerve și distanță. Afară de aceasta, Ilarie Chendi nu inspira deloc simpatie. Ochii lui prinși în nu știu ce tiv însângerat, nasul lui de șoim prădalnic, pleșuvia sau opăreala de după ceafă și țacălia lui de Mephisto nu erau detalii drăgălașe în ființa-i inteligentă și calculată.

Știam însă că e un ager scriitor, un muncitor neobosit, un dușman al mediocrității pretențioase și al pseudotalentelor. Știam că se războiește viguros și că paginile lui – dacă uneori erau pătimașe și nedrepte – aveau dreptatea superioară a darului incontestabil.

Ilarie Chendi, din foarte multe puncte de vedere, adună și rezumă o epocă întreagă literară, și-și dispută cu Anghel și cu Iosif onoarea tragică de a fi modelul scriitorului român nenorocit în România înduioșată de geniul și de dezastrul marelui Eminescu. Chendi și amicii lui înfățișează, în istoria literară a vremii noastre, o generație scumpă tragediei și morții premature.

Cugetând imparțial, viața scriitorului și a artistului în genere, nu numai în România veche și nouă, e atât de împovărată și de jalnică. Desigur că un blestem special apasă asupra acestor oameni, abătuți de la regula comună și de la căile vieții practice. Ce este un artist? Ce ne trebuie scriitorul!

Le poète est un homme inutile entre tous!

Pretutindeni neamul acestor oameni a suferit și suferă dureri neobicinuite și neînțelese de lumea sănătoasă, ispășind astfel o superioritate morbidă și absurdul mandat al poeziei.

Dar în țara și în vremea noastră familia lui Apollo pătimeste mai grozav decât în tot coprintul pământului și al istoriei! Când burghezia română va fi întrebată odată, – ca *Ginta latină* – ce a făcut pe acest pământ, ea va răspunde sus și tare: Am urât pe artiști, îndeosebi pe poeți și pe scriitori, i-am săcâit, le-am făcut zile fripte și i-am expediat sistematic la Mărcuța și la Pantelimon!

Viața lui Ilarie Chendi are o altă latură interesantă, dar pentru mine unul și mai puțin cunoscută, și anume latura luptătorului naționalist, discret adăpostit între zidurile de cărți de la Academie. Știm din afirmări serioase că acest om slăbănog, cu ochi roșii și cu cioc, ajunsese să răsucescă și să depene, cu mâinile lui abile, toate firele politice naționaliste din Ardeal. Mișcări, orientări, agregări și dezagregări zgomotoase erau opera omului tăcut și neînsemnat, închis între cărți și manuscrise.

Ce voia el, încotro mânau energia și ambiția lui mascată pe frații ardeleni nu pot să-mi dau seama. Tovarășii lui de luptă și amicii cari i-au cunoscut gândurile și activitatea, pe acest teren, ne vor spune-o vreodată dacă vor găsi de cuviință.

Nouă ne rămâne spectacolul tipic dintre prăbușirea celui ce a murit luptând în fruntea tuturor și izbânda purtată, pe frunte și pe sulți, de codașii încununați prin suverana ironie a soartei.

Dar aici nu vom mai cere un brevet special, pentru oamenii și pentru timpul nostru. Ce s-a întâmplat cu Ilarie Chendi se întâmplă de la începutul lumii și se va întâmpla până la dizolvarea ei. Acei cari, prin calități și puteri excepționale, aduc opera, străduința sau transformarea până la două degete de evidența victoriei, cad istoviți și mor. Iar a doua zi un glotaș oarecare, de la spatele celui căzut, este eroul care va da numele său operei, biruinței sau revoluției!

Ilarie Chendi a fost deocamdată prea uitat și aruncat la fund de valurile izbânzii pregătite de el. Nu încape prea multă întristare. Așa a fost și cu alții mai mari și mai celebri.

Vine vremea să ne mai adunăm amintirile și să mai aprindem vechilor mucenici, prea șterși pe zidul național, câte o lumânărică de recunoștință. Odată mort, omul de merit – mai ales, artist și scriitor – poate să conteze pe înduioșarea, pe grija, pe admirația concetățenilor.

G. Galaction“

„Omul cu spada“

Dacă pe vremea lui Greco s-ar fi purtat pălării borsalino ca azi, Ilarie Chendi ar fi putut servi de model faimosului «om cu spadă» cu care în anume momente se aseamnă ca două picături de apă. Singura diferență între cele două figuri era aceea că omul lui Greco nu are pălărie iar Ilarie Chendi nu avea spadă.

În schimb însă Chendi purta cu el o spadă mult mai înveninată decât aceea cu care cavalerii Renașterii obișnuiau să se răfuiască cu indivizii supărători, purta un condei de care se poate spune că era «cea mai fină lamă» de pe vremea lui, acea faimoasă epocă de frământări literare când curente noi începuseră tocmai să răsără ca ghiociei

primăvara, mai întâi în jurul meselor de la cafeneaua lui Papa Kubler și în urmă prin cele câteva reviste de scurtă dar impresionantă apariție.

Deși omul tradiției și al evoluției oficiale, gata să se războiască cu cei care nu l-ar fi secondat în credințele sale literare, Ilarie Chendi citea cu plăcere poeziile celor tineri pe care îi poreclise «trăsniți», le făcea loc în revista lui unde de multe ori le da întâietatea asupra celor bătrâni și pe unii dintr-înșii îi admitea chiar în imediata lui intimitate, care de la cafeneaua Kubler evolua spre Carul cu bere.

Ca director de revistă literară Chendi plătea puțin. Ca prietin însă, Chendi oferea celor strămtorați nu numai prilejul de a se manifesta în ciuda celor care monopolizase publicitatea literară, dar și fericita ocazie de a se ospăta pe seama lui.

Nu era om expansiv și vorbea măsurat chiar atunci când simțea nevoia să laude pe cineva. În schimb însă dragostea pentru prieteni și-o manifesta cu privirea ochilor lui de diavol convertit și prin acea acoladă cabalistică pe care «omul cu spadă» al timpului nostru o da cu bastonul numai aceluia pe care îi judeca demni de această atenție mai elocventă chiar decât un articol critic.

Reputația de «om rău», pe care i-o făcuseră cei care se găseau în război cu dânsul, nu venise decât să-i mărească și mai mult prestigiul de adversar temut, care n-a dezarmat decât în clipa fatală când dușmanul care i se pusese în cale de-a curmezișul era din altă lume decât a noastră.

Iată pentru ce noi – bătrânii de azi – nu putem uita că pentru tinerii „trăsniți“ de ieri, Ilarie Chendi a fost un fel de adversar enigmă, care ne-a iubit mai mult decât cei care pretindeau cu zgomot că ne înțeleg mai bine și care de dragul celor mărunți de pe vremea aceea, își rezervase veninul spadei sale pentru cei care decretaseră în literatura română un «punct» și o «pauză» la infinit...

Ion Minulescu“

„Ilarie Chendi“

Fantomă prea scumpă, între scumpele fantome, Ilarie Chendi trăiește de-a pururi printre noi, cei cari l-am cunoscut și l-am iubit.

Trăiește cu o intensitate de viață cum puțini din cei ce ne înconjoară trăiesc; ceasurile petrecute cu el sunt vii în mintea noastră, iar viața de azi ni se pare o viață postumă – un adaos nefiresc la zilele de atunci.

Atunci era epoca ultimilor trubaduri și Chendi era printre aceștia.

În paginile sale incisive, măsurate, nu vibrează decât o parte din ființa sa. Asemeni lui Caragiale, și-a pus în cărți numai spiritul, iar nu și sufletul. Sufletul său era plin de serenade și de balcoane înflorite.

Era mai poet decât noi toți, poezii din preajma sa, el, criticul.

Cine zvârlea cele mai înflăcărâte îndemnuri la viață, cine era mai copil în entuziasmul său, mai naiv în expansiunile sale?

Noi eram tineri și eram poeți, dar eram mai bătrâni și mai puțin poeți decât el.

Romantic și sentimental, bun și generos, discret și impresionabil – așa fu Chendi. Numai cei ce l-au cunoscut prea bine l-au știut cum era.

Ceilalți păstrează despre scumpul nostru Ilarie numai amintirea trăsăturilor sale ascuțite, a sprâncenelor îmbinate satanic și-a implacabilității sale față de ce era mediocritate ori extravagantă.

Acest ardelean cu spiritul latin își altoise perfect mentalitatea de dincoace de Carpați. Era vioi, lipsit de pedanterie și iubea capitala cu frenezia unui amant exaltat...

Nu cunoștea nimeni mai bine Bucureștii de pe atunci, grădinile lor, vechile uliți, bisericile ruinate sau împrejurimile tainice în cari, sub bolți de viță, se pitulau cârciumele cu vin bun și lăutari.

Ne gândim la el nu cu durerea despărțirii de totdeauna, dar cu surâsul unei așteptări... Trebuie să ne mai vedem odată și nu imaterializați în Câmpiile Elizee... ne vom revedea așa cum eram acuma cincisprezece ani, cu aceleași inimi tinere, sub aceleași crengi înfrunzite și legănate.

Căci în morți nu plângem numai pe cei ce s-au dus și pe noi înșine, dar plângem toate câte s-au dus odată cu noi, cei de odinioară. Iar revederea, sub o formă nouă, în azururi necunoscute, nu zâmbește închipuirii noastre... Sau ea, sau bezna veșnică, ne e totuna. Vrem ceea ce a fost.

Și cu această nădejde ne gândim la fantomele scumpe, între cari Ilarie Chendi era prea scumpă fantomă.

*Victor Eftimiu*¹

Pamfil Șeicaru este acela care fixează în numărul menționat din *Hiena* valoarea de ansamblu a activității critice a lui Ilarie Chendi. Redăm în continuare acest articol, ca un reper pentru problema pe care o discutăm :

„Ilarie Chendi

Mijlocul cel mai sigur de înălțare este adversarul. El e piatra de încercare a puterii tale. Izbește-te cu tărie de ea și de rezisti e semn de biruință, iar de te frângi, ți-ai luat răsplata meritată.

*Viața e a celui mai tare.*¹

¹ Ilarie Chendi: *Impresii*.

Așa a gândit Il. Chendi, de aceea viața lui a fost o continuă verificare a forțelor lui prin puterea de rezistență a adversarilor. Il. Chendi a avut adversari, a urât, a izbit năprasnic. Pentru el ura a fost ceva mai mult decât un stimulent al energiei, a fost resortul întregii lui activități. A iubit și a urât cu o egală pasiune. Era așa de mândru de forța lui, încât iubirea o întindea cu o regească dărnicie celor slabi – din care își făcea prieteni spre a-i apăra, spre a face din dragostea lui scut, cum făcuse din ura lui spadă înveninată.

Sufletul lui Chendi? E tot în această mărturisire:

*Deci nu prieteni, adversari îți trebuie, de vrei să străbați. Prietenii ce-ți dau ei în schimbul iubirii tale? Și chiar cu iubirea lor tu ce ai face? Iubirea e pentru sufletele slabe. Dar ura vrășmașului îți dă vieții rost și îndemn, îți dă tărie, ai clipe de mângâiere supremă. Căci poate fi o mângâiere mai mare ca a celui ce-nfruntă furia valurilor și-și duce barca cu nepăsare spre ținta voită?*¹

Il. Chendi a stărnit furtuni de patimi, a semănat uri, a provocat lupte, a ținut piept cu îndârjire, a învins totdeauna. Inteligența lui ascuțită și mlădioasă ca o floretă îi asigura succesul. Chendi a fost un privilegiat. El a impus scriitori, el a consacrat talente.

Poate e cel mai mare omagiu care i se aduce unui critic literar, recunoașterea autorității judecăților lui.

N-a fost un critic doctrinar, care să se servească de literatură ca de un material necesar construcției arhitectonice a unui sistem de gândire.

Spirit nedisciplinat, nu a putut primi constrângerea unei formule sau a unei teorii, el a vagabondat cu eleganță prin toate ideile, culegând, cu un rar spirit de colecție, ceea ce putea întări intuiția lui estetică. Înțelegea arta fiindcă înțelegea viața, și în artă căuta expansiunea vieții, iar în viață poezia voluptoasă a efemerului, de aceea le-a iubit cu o egală pasiune pe amândouă.

Nu putea suferi prostia savantă dominată vecinic de dorința de a închide în formule de estetică și morală arta, ca și când arta nu ar însemna nuanțe, individualitate și vecinic reinnoire. Încarcerată într-un dogmatism estetic literatura ar fi supusă la tortura bietelor flori destinate fabricelor de parfumuri. Talentul, originalitatea? Simple elemente ale unei formule chimice.

Și dacă nu am avut o literatură sugrumată de combinațiile de laborator ale spișerilor estetice, aceasta se datorește lui Ilarie Chendi. El a purtat în mișcarea literară dintre anii 1902-1910 spiritul său vioi, răsturnând zgomotos toate sticlele cu doctorii dogmatice pe care le

¹ Ilarie Chendi: *Impresii*, p.26.

Întindeau profesorii de estetică pură literaturii românești. Viguroasa reacție a talentului, impulsivitatea fecundă a refractarului îndrăgostit de literatură, ațățătorul de energii, gestul care târăște în luptă pe cei răzleți, omul acțiunii, vrășmașul armistițiului, iată ce a fost Ilarie Chendi. Critica nu înseamnă o instituție semioficială, care eliberează certificate de identitate literară sau decernatoare de galoanele talentului, critica nu înseamnă numai îndrumare și clasificare, critica înseamnă acțiune asupra oamenilor ca și asupra ideilor, înseamnă forța creatoare de revoltă împotriva formelor epuizate, împotriva unei omeniri obosite și mulțumită cu ce-a fost și ce este, de groaza efortului pe care îl necesită formele noi de gândire sau de simțire.

Ilarie Chendi a fost un critic de mare temperament, căci în preajma lui nimeni nu găsea odihna vegetativă. El turbura atmosfera vieții literare cu execuția unei valori confirmate și iubite sau prin impunerea brutală a unei individualități noi. Avea o rară intuiție critică, la care, dacă adăugăm solida cultură literară, vom înțelege ușor succesul pe care l-a avut în mișcarea literară românească. Cunoștea bine literatura germană și ungară, prin străduinți necurmte învățase limba franceză și italiană, complectându-și astfel cunoștințele-liternre.

Se ținea în curent cu tot ce apărea în cultura europeană și își sistematiza cercetările asupra istoriei noastre literare,

Cele câteva fragmente de studiu, ca *Foiletonul nostru*, *Costache Caragiali*, *Alecsandri*, *Eminescu (material nou de studiu)*, dovedesc nu numai cunoașterea exactă a trecutului și înțelegerea lui, dar însușiri cu totul rare de a înfățișa amănuntele de istorie literară cu vioiciune, cu vervă, înlăturând ariditatea obicinuită a studiilor de istorie literară.

Iubea actualitatea și studia cu pasiune trecutul pentru a avea o înțelegere cât mai complectă a prezentului.

De aceea volumele lui: *Zece ani de mișcare literară în Ardeal*, *Preludii* (1903), *Foiletoane* (1904), *Fragmente* (1905) și *Impresii* (1908) vor fi multă vreme dintre puținele călăuze critice în literatura românească dintre anii 1902-1908.

Il. Chendi nu a fost un critic obiectiv, pentru că talentul implică pasiune excluzând obiectivitatea.

Pentru adversari avea răbdare de a le urmări cu îndărătnicie liniile inferioare ale talentului, spre a putea crea cadrul și atmosfera de ridicol prin care să-i zdrobească. Exemplu: foiletoanele lui despre Al. Macedonski, Iuliu Dragomirescu, Riria, Petre Vulcan, Haralamb Lecca, care au fost hotărâtoare. Nu mai erau autori supuși analizei critice, în mâna lui Chendi deveniseră eroi de schițe umoristice. Sub

ironie și ridicol își strivea adversarii. Pentru prieteni avea căldura, iubirea, optica necesară de a le exagera calitățile, de a le explica scăderile, de a le impune talentul atenției puțin încordate a unui public ostil inovărilor.

Ura exagerările în artă, avea un dispreț continuu pentru fraza umflată și declamatorie, căci și una și alta erau pentru el indicația lipsei de talent mascate. Avea o frumoasă concepție despre artă:

Arta și literatura au preț atunci când pornind din viață deșteaptă viața și cu cât mai credincios imprimi în ea viața ta însăși, cu atât mai mult îți dai ei sufletu-ți însuși și cu cât mai complect ai prins în ea icoana vremii tale, cu atât mai trainică este opera ce ai săvârșit (Impresii, pag. 14-15).

În cadrul acestei concepții, el a înțeles și a judecat literatura.

Dar simultan cu luptele literare, Ilarie Chendi ducea cu aceeași pasiune lupta politică în presa din Ardeal. Toată lupta plină de rodnice urmări ce s-a dus la *Tribuna* din Arad în mare parte lui Chendi se datorește. El a mobilizat toate energiile tinere ale Ardealului pentru a crea iridenta culturală românească în Ardeal. Paginile lui de revizuire a politicei ardelenne ar putea forma o bună carte de valorificare a eroilor de astăzi ce se îmbulzesc în politica românească. Și omului cu atâta vigoare optimistă timpul nu i-a iertat nici o ingraturitudine. În literatură decretează E. Lovinescu, iar manii Ardealului cultivă pe cosminii și niculii cu sentimentul vechiului regat.

Pentru cel care a urât prostia și mediocratatea, lipsa lui ne-o evoacă dureros invazia idioților pretențioși, viața noastră literară fără vlagă. Ilarie Chendi simțim că ne lipsește când ne judecăm incapacitatea noastră de a reacționa.

Și anii, anii șterg amintirile.

Pamfil Șeicaru

Pamfil Șeicaru găsește de cuviință să reia acest bilanț al activității critice a lui Ilarie Chendi și în revista *Gândirea*, sub titlul *Însemnări pentru Ilarie Chendi (cu prilejul unei ediții noi)*.

În opoziție cu opiniile negative ale lui E. Lovinescu privind reeditarea scrierilor lui Ilarie Chendi (vezi în această ediție, vol. 8, p. 321), Pamfil Șeicaru amplifică în finalul acestui articol valoarea scrisului chendist:

„Chiar când precipitarea temperamentului său îl făcea să greșească, el greșea cu talent. Trebuia reeditat Ilarie Chendi, chiar acum când alte forme literare s-au impus, când orizonturile cugetării literare s-au mărit. Notele literare scrise odinioară de Ilarie Chendi ar putea înlesni celor tineri înțelegerea evoluției literaturii românești,

căci el a fost mai mult decât un martor senin al unei frământări morale, a fost un luptător, un factor; paginile lui nu sunt rapoarte oficiale, ci însemnările nervoase, pătimeșe dar exacte ale unei sensibilități critice prinsă în vârtoarea creației. Și nici un spirit mai răsărit nu caută într-un volum de critică un bilanț estetic, ci rezonanța unei opere literare într-o sensibilitate mai complexă, iar volumele lui Ilarie Chendi, răspund cu prisosință acestei concepții asupra criticii literare.

Pamfil Șeicaru“
(*Gândirea*, IV, 1924, nr. 2, p. 54-55)

Dovezi ale prețurii personalității și scrierilor lui Ilarie Chendi se află și în alte texte ale lui Pamfil Șeicaru: *Pamfletul și mediocritatea politică, Unirea națională, ideea forță a României moderne*, monografia despre *N.Iorga* ș.a.

Pamfil Șeicaru, socotit pe drept cuvânt „unul dintre cei mai mari jurnaliști și comentatori ai României interbelice“ (*Mic dicționar enciclopedic* – 2005, p. 1354), nu numai că a apreciat personalitatea și scrierile lui Ilarie Chendi, ci a și urmat modelul acestuia, coborând critica literară din revistele literare în presa cotidiană. Ziarul *Curentul*, cât și alte ziare pe care le-a condus, păstrează rubrica de comentariu literar de la subsolul paginii, după modelul inițiat de Chendi.

Activitatea lui Pamfil Șeicaru în dezvoltarea criticii și istoriei noastre literare se dovedește a fi reală și viguroasă pe linia continuității chendiste.

Un articol polemic, în apărarea criticii chendiste, scrie Vasile Netea în deceniul cinci al secolului trecut: *Dreptate pentru Ilarie Chendi*, publicat mai întâi în revista *Viața* (27 iunie 1943) și apoi în volumul *Figuri ardeleni*, 1945:

„*Dreptate pentru Ilarie Chendi!*“

Comemorarea celor treizeci de ani de la moartea lui Ilarie Chendi coincide cu o neașteptată și nervoasă dezbatere în jurul semnificației opiniilor și activității sale critice.

Mort la patruzeci și trei de ani, în urma unei grave turburări cerebrale și după o viață destul de zbuciumată, Ilarie Chendi n-a avut răgazul de a dărui operei sale ordinea răspicată și inventarul precis cu care să se înfățișeze la judecata posterității.

Pricina aceasta stă la temeiul tuturor confuziilor și tuturor nedreptăților ce se ridică în calea consacrării imaginii sale celei adevărate.

Într-adevăr, dintr-o critică desfășurată fără întrerupere timp de cincisprezece ani (1898–1912), cu o pasiune și o incisivitate neîntrecute de niciunul din contemporanii săi, abia o parte infimă, și nu întotdeauna fericit selecționată, a putut pătrunde între copertile unor volume, care, și ele, din 1925 n-au mai fost retipărite niciodată.

Cantități imense din scrisul lui Ilarie Chendi, cuprinzând pagini de cutezătoare constatări și diagnoze, au rămas înmormântate în coloanele ziarelor și revistelor vremii, fără ca vibrațiile lor să mai răzbată în actualitate. Și au fost așa de multe și în locuri atât de felurit așezate aceste publicații care au absorbit scrisul neastâmpăratului și ineputabilului Chendi! De la *Floarea albastră, Curierul literar, Sămănătorul, Voința națională, Viața literară, Cumpăna*, cunoscutele publicații bucureștene, și până la *Tribuna poporului* din Arad, *Familia* din Oradea, *Libertatea* din Orăștie, *Țara noastră* și *Luceafărul* de la Sibiu, pentru a menționa numai câteva din revistele și foile care au beneficiat de atenția sa, spiritul viu al lui Chendi s-a risipit într-o entuziastă dezordine, disecând existențe și opere din cele mai variate domenii de cultură, limpede întotdeauna, sarcastic uneori, mereu dornic însă de un nivel mai înalt, de o atmosferă mai pură.

Se găsesc în aceste gazete, complet ignorate astăzi, gânduri și atitudini dintre cele mai surprinzătoare, exprimate cu decență și eleganță, anticipări care denotă o excepțională putere de comprehensiune și discernământ, studii severe asupra a diferiți scriitori români și străini, incontestabil cea mai amplă și mai nervoasă frescă literară a vremii sale.

Uitându-se de toate aceste lucruri, uneori voit, alteori din perfectă ignoranță, le-a fost apoi ușor detractorilor lui Chendi de a-l prezenta drept un spirit superficial și minor, un publicist oarecare, abia un ziarist literar, un cronicar cu condei iute, astăzi însă complet inactual, fără cuvânt în zarva actualității.

Din acest punct de vedere sunt concludente rândurile publicate de d. I. Negoitescu (Damian Silvestru), nu mai departe decât acum două zile, în ziarul *Timpul*, rânduri a căror concluzie e categorică: Ilarie Chendi... foiletonist abil... fără gustul esențelor... minor și fad... un mediocru al stilului.

Bineînțeles, toate acestea susținute fără nici o dovadă, fără niciun citat, fără nicio confruntare cu esențele autentice ale vremii (Tudor Arghezi nu va fi fost oare cumva și el printre aceste esențe?), d. Negoitescu socotindu-se dispensat de toate aceste obligații pentru simplul motiv că astfel de aprecieri au fost comise cu mulți ani în urmă de E. Lovinescu, care-l găsisse «cu desăvârșire inapt pentru a

distinge linia unei evoluții literare care-l depășea cu mult», subliniind astfel «totala lui lipsă de receptivitate estetică și pentru altă poezie decât cea evoluată din poezia populară», «un critic a cărui sensibilitate estetică trecea prin Ciocârlan, C. Sandu-Aldea, Maria Cunțan, Maria Cioban, pentru a ajunge, ca puncte extreme, la Iosif și Goga...»

Am lămurit cu altă ocazie completa gratuitate a unor astfel de afirmații, care sfidează cele mai evidente realități, punând față în față pe cei doi critici cu cel mai reprezentativ poet al vremii noastre: Tudor Arghezi.

Ilarie Chendi, cel care nu posedă «gustul esențelor», îl găsea pe tânărul Arghezi «fenomenal» încă din 1911, din 1910, deslușindu-i calea ce avea să urmeze, în timp ce E. Lovinescu abia în 1923 se oprea în fața poeziei argeziene, pe care – scria în *Critice*, vol. IX – «n-am prețuit-o până acum fiindcă n-am cunoscut-o și n-am cunoscut-o pentru că a fost copleșită de o activitate publicistică profund vătămătoare sănătății morale a acestei țări. De îndată ce am cunoscut-o însă, am crezut că e o datorie de probitate intelectuală de a-i da locul cuvenit în cadrul acestui studiu. Nu dorim decât ca istoria literară de mâine să confirme ceea ce spune critica de azi.»

Critica de azi? Cea din 1923, adică? Critica lui E. Lovinescu? De ce n-ar confirma această istorie critica din 1911, critica lui Chendi? Critica celui care vorbea întâia oară «despre predestinatul» Arghezi?

Întru cât ne privește, noi suntem gata să confruntăm, tot în comparație cu E. Lovinescu, «lipsa de receptivitate estetică» a lui Ilarie Chendi și față de alți scriitori, care nu derivau deloc din poezia populară. Față de Ion Minulescu, de pildă, față de Cincinat Pavelescu, Gh. Topîrceanu, D. Nanu, M. Codreanu, sau față de prozatorul Jean Bart.

N-am urmărit niciodată să prezentăm pe Ilarie Chendi mai mare și mai iscusit decât a fost în realitate. Și noi cunoaștem perfect marginile discernământului și activității sale. Onestitatea ne obligă însă la denunțarea falsului istoric în care a fost învăluit acest critic ardelean, care, întocmai ca și alte figuri ale vieții noastre de ieri, are dreptul la judecata cea adevărată.

E o chestiune de probitate aceasta !

Înainte însă de rostirea acestei judecăți e nevoie de cercetarea foilor la care a colaborat Chendi, e nevoie de cunoașterea întregului său scris.

Fără această cercetare orice judecată nu poate fi decât falsă, greșită.

La comemorarea celor treizeci de ani de la moartea lui Ilarie Chendi, o astfel de trebuință se cerea mărturisită fără nici o reticență!

27 iunie 1943“

Mai există și alte repere care pot fi identificate privind continuitatea lui Ilarie Chendi în noua epocă literară românească dintre cele două războaie mondiale.

Unul dintre acestea este cel realizat de către Perpessicius. Acesta a scris despre Chendi un amplu poem intitulat *Mater Dolorosa*, despre chinurile din spital ale criticului și despre soția lui, mamă a celor doi copii ai săi oropsiți, rămași orfani (a se vedea revista *Hiena*, nr. 12-13/1920). Tot lui Perpessicius îi aparține medalionul evocator din *Mișcarea literară* (1925), condusă de Liviu Rebreanu (a se vedea în această ediție, vol. 8, p. 317-318).

Cea mai importantă continuitate chendistă la Perpessicius o constituie însă reluarea ediției de *Opere* eminesciene, lansată de Chendi în 1902 și realizată de Perpessicius într-o nouă structură. Pe această linie, Chendi rămâne primul nostru cercetător literar modern, adevăratul întemeietor al eminescologiei.

O altă linie de continuitate chendistă între cele două războaie mondiale o dezvăluie Pompiliu Constantinescu, cel care a ilustrat în modul cel mai strălucit cronică literară în epoca lui. „Unde e deci critica noastră modernă, așa cum o creează Sainte-Beuve, în direcția unei comprehensiuni și a puterii de interpretare? Unde este genul nou, cu metodele proprii, cu domeniul propriu, critica creatoare, nu în sens impresionist, ci critica hrănită din substanță artistică, construind, lămurind spirite, expresii, stiluri? Începutul acestei perioade îl inaugurează critica - cronicari. Primul cronicar adaptat necesităților foiletonului e Chendi“ (Pompiliu Constantinescu, *Scrieri*, vol. 6, 1972, p. 306).

VIAȚA LITERARĂ ÎN 1911

O privire generală

A apărut în *Luceafărul*, Sibiu, nr. 315, ianuarie 1912, cu semnătura: „Il. Chendi“.

Este ultima analiză anuală pe care o face Chendi fenomenului literar românesc al timpului. Analiza lui stârnește reacții bizare, despre care criticul vorbește cu amărăciune în ultimul său articol din *Luceafărul* (*Evreii și literatura română*) și în *Viața literară* din *Tribuna*, nr. 19/1912.

Între aceste reacții bizare semnalăm în *Facla* (nr. 5, din 4 februarie 1912), două articole: *Un bilanț literar*, semnat „Bock“, și *Păcăleala*

d-lui Chendi, semnat „Un Jidan“. Interesant este de observat că Ilarie Chendi răspunde numai celui din urmă (vezi, în acest volum, nota la articolul *Evreii și literatura română*), primul, pe care-l redăm mai jos, fiind ignorat de critic.

„Un bilanț literar

Calendarele și almanacurile cu tradiție povestesc pe câteva pagini profețiile anului ce vine. Cititorul știe, astfel prevenit, la ce să se aștepte și de ce lucru să se teamă. E adevărat că limbajul în care se proorocește este înțeles adeseori pe de-a-ndoasele, și asta pentru că numai cei dibaci la minte și cu cheie să le poată pricepe.

Răsfoind numărul *Luceafărului* din Sibiu de la 15 ianuarie mi-aduc aminte de vechiul și excelentul almanah al *Mesagerului șchiop*, care apare astfel de vreo sută și cincizeci de ani la Berna și Vevey. D. Chendi încheie anul trecut peste literatura românească cu o listă, indispensabilă desigur, în cari figurează tot felul de nume de scriitori. E un fel de privire generală și la nevoie cu un singur ochi sau prin urechea acului, asupra scriselor periodice din anul 1911. Friptă adesea în pronosticurile sale, critica s-a hotărât să nu-și mai facă profețiile decât după ce se vor fi împlinit, procedeu cu folos pentru toată lumea. E oricum o abdicare. Tăria unui critic trebuie să fie de esență astrologică și inspirată. Odinioară d. Chendi; pe la *Sămănătorul*, privea viitorul cu o râvnă de mag.

E de regretat că acest ironic ardelean «și-a depus», ca să zic ca dânsul, condeiul de polemist de mai demult și că, fără să violenteze convingerile și pornirile scriitorilor, își reduce criteriul, pe care poate că în fond l-a avut întotdeauna, la succesele publice. Rareori pe ici-colo mai rupe cu un condei obosit un vârf de peniță moale pe câte un nume displicut. Se vedește la d. Chendi o dorință de împăcare cu lumea pe care nu o poate stăpâni, și cu scriitorii răspândiți în presa românească; însă o dorință prudentă, ce nu poate trece peste niște margini comune. Când un critic ambițios ajunge să umple patru pagini mari dintr-o revistă, cu «constatări», e de crezut că iluziile au murit de-a binelea și că se apropie orele de penitență. Pe vremuri, în note și aprecieri de un humor îndoielnic și de-o zeflema simpatic veninoasă, d. Chendi contesta valoarea mai multor literați pe cari azi îi recunoaște. Pentru ce? Pentru că pe atuncea numele lor erau necunoscute și pentru că azi au în presă o situație cucerită.

Criticul *Luceafărului* nu disprețuiește oportunismul și-l vedem pe punctul de-a proclama poeți ca d. Victor Eftimiu, jucat cu atâta succes la Teatrul Național din București. Prietenii săi mi l-au descris ca pe un om șiret și ca un dezbinător onctuos. Calitatea din urmă

privește în mai de aproape Ardealul. Cealaltă pare adevărată. Nu-mi vine să cred că d. Chendi ar avea pe conștiință o atitudine bine hotărâtă în vreun sens și că luptă pentru vreo reacțiune. Lăsat în voia mulțumitoare a curentului, d-sa merge și înregistrează. Răspunderea e un lucru de care ne place în zilele noastre să ne ferim; pasivitatea știe să puie atât de bine contrariile de acord.

Totuși, pentru ce este acest bilanț inutil al anului literar trecut, el ar trebui să fie complet. Pentru ce d. Chendi nu citează *Facla* și campaniile ei bine cunoscute? Preferă să treacă sub tăcere o revistă pe care ar fi pornit să o vorbească de rău?... Înțelegem, negreșit, pricina e binecuvântată, dar dintr-o listă bibliografică *Facla* trebuia neapărat să nu lipsească. Poate că toate revistele reunite, de dincolo și din regat, nu dau la un loc suma de sinceritate și de vigoare în convingeri de care se bucură *Facla*.

O rectificare apoi pentru *Viața socială*.

«Ceva nou în viața revistelor a fost în anul acesta apariția și dispariția unei publicațiuni socialiste, anume a *Vieții sociale*». Această revistă, trebuie precizat, și-a făcut apariția în anul 1910, nu mai târziu.

Se mai remarcă la d. Chendi ușurința cu care d-sa adoptă formulele superficiale și cuvinte ca decadentă și symbolism, fără nici o semnificare literară și cari slujesc numai vagul în care-i place să rămână privitor la punctele dificile.

Să-i dorim d-lui Chendi pentru anul viitor constatări mai depline și oareșicare bărbăție.

Bock“

Printre cei criticați de Chendi în această analiză se află și Emil Isac, „poetul de la Cluj“, pe care îl găsim prezentat negativ și în o seamă de note anonime la rubrica de „Cronică“ a revistei, precum *Naționalismul d-lui Ovid Densusianu* (în *Luceafărul*, Sibiu, nr. 19, 1 oct. 1911).

Iată, ce era în stare să scrie Emil Isac – în spirit revanșard – la moartea lui Chendi, survenită peste puțin timp:

„Chendi doarme pentru totdeauna

Condeiul lui – ciomagul acesta subțire – este lăsat în seama epigonilor: Lovinești... Spiritul decepționist, temperamentul combativ, iscusința frazeologiei lui Chendi – vor fi toate uitate... Și din toată activitatea marelui polemist va rămânea doar numai un nume cules cu cursiv în cartea literaturii românești.

Ecou întârziat...

Când leul a fost greu rănit – n-am vrut să râd de falca lui știrbă – de măselele căzute, de ghearele neputincioase, dar acuma, când leul

este mort, simt că leul a fost de carton – în panorama demagogiei naționale, care a făcut apostol din Iorga, poet din Goga, prozator din Agârbiceanu, Sandu-Aldea, pictor din Smighelschi, leul acesta de carton a figurat ca să sperie pe filistini – și în zadar caut în urma loviturilor masive ale labelor împărătești cadavre literare... Leul este mort, nu pentru că nu a fost leu – ci pentru că a fost de carton.

*

Ilarie Chendi. Scriind acest nume – care de-atâtea ori mă făcea să zâmbesc – scriind acest nume, simt durere... Mă gândesc cu durere că, timp de zece ani, aroganța inculturei, tupeul extraordinar de cutezător, lipsa de intelectualitate s-a comprimat într-un nume care, tipărit la coadele foiletoanelor, săvârșea munca unui măcelar literar... Timp de zece ani numele acesta a fost tribuna liberă a așa-zisei «conștiințe naționale» – și loviturile ciobănești ale acestui luptător din cercul naționalist au fost magnetele intelectualității românești.

Făr' de vederi europene, făr' de calități intelectuale superioare, făr' de suflet de artist... Ilarie Chendi a izbutit timp de zece ani să fie un Ximenes al literaturii românești, gata să arunce pe rug pe oricare artist care nu s-a lăsat disciplinat de insuficiența culturală a domnului Iorga; timp de zece ani, Ilarie Chendi a fost în stare să împrăste cu noroi în fața fiecărui artist care nu cânta de pipa lui moș Toader, care nu adora baliga, opincile, părul cărunt al popii Irimie și alte ustensilii poetice, din care fierb și astăzi ciorbele lor inconsumabile poezii naționaliști. Timp de zece ani, Ilarie Chendi a fost insinuator – adesea calomniator și lingușitor afemeiat – timp de zece ani, Ilarie Chendi a putut să susțină cu energie supraomenească lupta pentru tradiționalism – lupta în contra progresului psihicului românesc...

Răsfoiți *Tribuna veche*, *Sămănătorul*, *Viața literară*, *Țara noastră* – de zece ani încoace – și veți ceti «execuțiile» radicale ce le făcea Chendi – trucurile, *jeu d'esprit-urile*, *bon-mot-urile* naive, care amuzau publicul cetitor... Și veți vedea că, timp de zece ani, Ilarie Chendi a fost în plină vigoare de-a brutaliza sentimentele rafinate, de-a molipsi credința cu trivialități ascunse în câteva cuvinte cu spirit spuse – veți vedea că timp de zece ani Ilarie Chendi a fost o stavilă a progresului nostru literar – o stavilă legalizată prin intoleranța patriotică și prin naționalismul ridicol al d-lui Iorga.

*

Și după zece ani, când efectul muncii lui Chendi ar trebui să se vadă, tragedia adevărată a acestui mare clevetitor începe abia acum...

Toată opera critică a lui este uitată – dar cu opera aceasta moare însuși sistemul.

Sistemul iorgaist, de-a bațjocori, de-a ponegri, de-a mistifica pentru efecte efemere, sistemul acesta începe să dispară din literatura română. *Sămănătorul* a ajuns în podul librăriilor – și cuvintele sămănate de iorgaism produc ilaritate generală – astăzi, dacă ar trăi Ilarie Chendi, loviturile sale ar fi de prisos și de tolba de odinioară temută a poporanismului nu se mai teme nici cel mai mucalit modernist... «Iorgaismul literar» care a făcut din Chendi critic, din Goga poet etc., astăzi trece prin discernământul serios al societății noastre – și mahalagisme, țărănismele puturoase, care odinioară se numeau literatură, astăzi nu mai au intrare în coloanele primitoare ale revistelor literare, căci conștiința națională, la care făcea de atâtea ori apel Ilarie Chendi, se zbate în agonie... Versurile stereotipe, anoste, ciumurluitoare de banale ale d-lui Goga nu se mai cetesc, și în zadar sunt toate sforțările de-a «lansa în public» romanele somnoroase ale lui Agârbiceanu – publicul nu mai cetește suferințele lui Moș Toader, chiuirurile demagogice ale țărănismului – publicul nu mai ia în serios pe d-l Iorga, care cu toate blufurile sale n-a devenit un Wilhelm Tell al românilor, ci numai un Nicolae Iorga...

Căci vremea – vremea este femeia necredincioasă, care înșală pe acel ce crede în ea – și prea mult s-au încrezut naționaliștii în învingerile lor de panoramă... Domnul Iorga, pornind *Sămănătorul*, a crezut că «curentul» d-sale va supraviețui «modei» – și iată... «moda» supraviețuiește «curentul» d-sale. *Sămănătorul* zace în nenumărate mii de volume în podurile librăriilor – și doctorii acestui curent: Chendi, Bogdan-Duică etc. sunt morți înainte de a fi putut trăi. Este tristă tragedia aceasta – când nu numai artistul moare în om, ci și arta lui se spulberă în vânt, când din toată activitatea gălăgioasă a unui om nu rămâne decât un nume cules cu cursiv.

Societatea, cultura, intelectualitatea română desigur că nu deplânge dispariția sistemului cu care-și purta luptele Ilarie Chendi – cum nu cred că și-ar aduce aminte cu bucurie cineva de Ximenes, Cesare Borgie, Napoleon ori Petru cel Mare...

Era o vreme când în împărăția literelor românești își trăia viața de orgie huliganismul... când în «numele» artei se gătuiau opere frumoase, când în numele conștiinței naționale se surgiuneau din templul culturai celei mai luminoase figuri ale intelectualității române... Pe vremea aceasta, îi era îngăduit lui Ilarie Chendi ca într-o oră de elan patriotic să arunce săgeata veninoasă chiar și în trupul curat al unui Caragiale – și tot pe vremea aceasta domnului Nicolae

Iorga îi era îngăduit să aducă pe arenă «marile d-sale talente» ca: Sandu-Aldea, Goga, Vâlsan, A. Mândru, I. Ciocârlan etc.

Din «marile talente» ale d-lui Iorga – din tot iorgaismul n-a rămas decât o decepție generală, ca după o beție imorală – curentul așa-zis «naționalist», care a făcut mare pe Ilarie Chendi, astăzi nu mai trăiește decât în inima unor băieți înflăcărați de fraze goale... de ce să deplâng, prin urmare – eu, artistul nou – pe acel ce duce un epilog al întunecimei, care a fost un ultim adio al sentimentalismului național?

De ce să deplâng o tristă eră a literaturii românești – în care demagogia și lipsa de cultură erau atotputernice?... De ce să deplâng polițaiismul, patriotismul speculant al lui Ilarie Chendi, care n-a întregit cu nimic cultura noastră specifică? Ar fi un semn de lașitate dacă n-aș cuteza să-mi arăt bucuria că nu regret dispariția sistemului iorgaist în literatură, reprezentat cu atâta vervă și talent de un suflet naiv, cum era Ilarie Chendi... A murit, căci a trebuit să moară – cum râul curge că trebuie să curgă – și în zadar a vrut să oprească d-l Iorga izbucnirea sentimentelor adevărate ale poeziei românești – lacrămile d-sale vărsate atât de des nu ne mai trebuiesc, căci nu conțin... sare attică.

Bietul Chendi.

Domnul Iorga ar putea să-i ridice o statuie din *Sămănătoarele* vechi, aflătoare în podurile librăriilor. Ar fi o statuie înaltă cât turnul Eiffel.

Emil Isac“

(text reproduș după *Facla*,

în *Luceafărul*, Sibiu, nr. 23, 1 dec. 1913, p. 762-763)

Printre cei amintiți de Chendi „în privirea sa generală“ asupra vieții literare din 1911 figurează, într-un context pozitiv, și Vasile Savel, cel care prin 1906 publicase o broșură-pamflet, intitulată *Opera d-lui Il. Chendi*, din care spicuim :

„Critica d-lui Chendi e o huiduiață, o operă de călău, e o biciuiață . . . Am cea mai lugubră impresie după citirea celor trei volume al d-sale.“

Între timp, Vasile Savel (1885-1932) s-a afirmat literar prin colaborări la ziare și reviste ca *Minerva* (unde-l remarcă Il. Chendi), *Dimineața*, *Presa*, *Sămănătorul*, *Viața românească*, *Luceafărul*, *Flacăra*, *Cuvântul liber* ș.a. S-a distins pe front cu gradul de căpitan, a tradus din Balzac, Dumas, Maupussant. A scris proză: *Între rețele* (1919), *Pribeag* (1920), *Miron Grindea* (roman, 1921). Vasile Savel ne-a lăsat și unul dintre cele mai interesante portrete literare ale criticului, portret pe care merită să-l reproducem aici:

„Ilarie Chendi

Țara noastră, dulcea noastră țară a fost multă vreme Canaanul dorit al fraților noștri de dincolo. Unii ca martiri, alții ca pribegi, foarte puțini din nostalgie au descălecat la noi.

Pe neașteptate și pe nesimțite, cum intră furișându-se firele albe dintre cele negre într-un război, pânza s-a țesut și ei au devenit trup din trupul alcătuirii noastre sociale, au fost și sunt pretutindeni unde izvorul curge mai abundent și unde mărirea dau năvală.

În grămada aceasta anonimă, Chendi a fost un specimen unic, o ființă rară, un om ce nu se poate amesteca într-o grămadă. El era alcătuit din tășuri și inflexibilități. Plecăciunile și înjosirile, care sunt zestrea celor mai mulți, el nu le-a cunoscut. Cum îi era fizicul, așa îi era și moralul. O fire ermetic închisă și arareori plecată spre destăinuirii și înduioșări, un spirit subteran, de urzitor ce-și șterge urmele pe unde merge, o energie ce luca sub anonim de cele mai multe ori, o aparență de iezuitism pe care n-o înțeleg și nu știu la ce școală a învățat-o sau din ce educație și frecvențări a putut să și-o însușească.

Inteligență pătrunzătoare, fără vastul ansamblu de vederi care ar putea să prindă și să sintetizeze o epocă. Un mare adunător de material cu care s-ar putea reclădi, dar nu un ziditor. Puterea de creație i-a lipsit, răbdarea picătorei ce cade din strășină spre a găuri o lespede a avut-o însă. Aluviunile ce le aduna, nu știa, la un moment dat, ridicând zăgazul, să le arunce și să le facă rodnice. Cel ce nu poate crea de cele mai multe ori știe să neghe, și aproape toată activitatea lui literară, afară de rare și fericite cazuri, a fost o activitate negativă.

Contrar firii fraților lui de dincolo, care se străduiesc a-și face cât mai multe relații cu puțință, el căuta să le înlăture. O atmosferă de dușmănie îi era trebuincioasă și numai atunci era fericit când o polemică nouă avea să se ivească la orizont, sau când o aureolă se boțea, datorită penei lui ascuțite, pe fruntea vreunui recunoscut. Avea ceva din firea vânătorilor pasionați, care, sătui de vânatul mărunt, visează jivinele mari, care au arme de apărare, decât etern cântătoare, broască ori de-a pururi neliniștitul iepure.

Revistele noastre mari, care, în lipsă de astfel de jivine periculoase, au obiceiul să-și alipească câte un cerber, făceau mai cu seamă deliciul lui, și nu o dată l-am văzut stând în fața frontispiciului revistelor, privind cu un zâmbet dârz numele celor ce le pășeau pragul, nume ce stau scrise cu litere mari, precum stătea anticul Cave Canem, săpat pe pragul vechilor case din Pompei.

La *Sămănătorul*, unde într-un moment dat domnul Iorga stăpânea, Chendi se simți exteriorializat, mai cu seamă că aci vechea

fabulă a ariciului și sobolului se juca pentru a cine știe câta oară. Ceea ce era mai ciudat însă e că venirea viitorului dezrobitor de neam, cum avea să fie numit mai târziu de o gazetă din Ardeal domnul Iorga, fusese pusă la cale de însuși Chendi. Alegerea desigur era bună, mai cu seamă că răposatul *Sămănător* trecea printr-o criză și numele ce se afirmă atunci în urma domnilor Coșbuc și Vlahuță nu aveau destulă autoritate față de public. Trebuia neapărat găsită o emblemă, un steag, un purtător de idei, un semănător de gânduri. Steagul se vede că era prea mare, semănătorul de idei prea darnic și purtătorul de idei prea personal pentru ca să mai rămâie ceva de făcut și celorlalți. Populația așa de mică de mai ieri a *Sămănătorului*, prin această simplă expropriere, căpătase caracterul unei mari proprietăți, și autohtonii, față de întinderea acestui latifundiar, începură emigrările.

Chendi, cel dintâi, s-a simțit stânjenit și a plecat. Caracterul de dușmănie personală însă ce a luat-o activitatea lui nu mi-o pot explica. *Viața literară* apărută și de-atunci dedublându-și activitatea, adică scriind atât la revista din București cât și la *Tribuna* din Ardeal, o ploaie de săgeți necontenită căzu asupra domnului Iorga și a activității sale de la *Sămănătorul*.

Era patimă în tot ce făcea, gândurile puțin cernute și pline de protivnicie i s-au așternut de atunci. Micimea personalităților stăpâni și mai puternic, împotriva tuturor aproape, mintea aceasta așa de frumoasă totuși. Știa să amestece otrava cuvântului, să ascundă mina ce va face explozie între frazele-i liniștite și domoale, care aveau aerul cel mai binevoitor pentru cel căruia îi erau adresate. În frazele acestea cu două tășuri, cu căpcăni și cu mine ascunse, ajunsese un adevărat maestru. Aici se vedea iezuitismul de care vorbeam, sub care stă adevăratul gând ascuns, așa precum stă șarpele ascuns prin flori.

Legăturile lui literare sunt rupte și el umblă singur, suferă poate, sfidează însă râzând ca un demon și își urmează drumul lui, tare, de-a pururi neliniștit, părănd a se întreba ce-i va mai aduce viitorul.

Marea personalitate a domnului Iorga a urmat a se afirma însă, râul cu bogate valori și-a urmat cursul lui fără afluențele tributare, fără toate pârâiașele și leandrele ce izvorând din el au venit să se înecă tot în el însuși. Mulți voievozi, descălitari, cronicari, copii de casă și câți alții care fusese mobilizați la un moment dat din ordinul marelui Taumaturg, au dispărut însă din literatura noastră, și trebuie să fim dreپți și să spunem că nu puțin se datorește lui Chendi intrarea în umbră a acestui norod care într-adevăr devenise copleșitor la un moment dat.

Nu numai împotriva domnului Iorga rupea lănci neastâmpăratul. Alți cerberi păzeau alte reviste, alte zăgazuri stăteau de strajă la capătul altor curente, și cu aceștia trebuie să se războiască.

Cu lovituri de catapult, ceea ce nu era nevoie, a lovit în domnul Pătrașcu, directorul revistei anonime, ce inventase mijlocul de a fi totdeauna în curent cu data zilei în care apărea, deși în fond rămânea datoare cititorilor cu câțiva ani, mijloc pe care, nebrevetându-l, l-a adoptat și întrebuițat cu destul succes și domnul Holban de la *Revista idealistă*. Cu domnul Densusianu a mai luptat de asemeni, combătând curentul simbolist, pe care prin contradicție însă îl proteja cu deosebit elan în persoana lui Ion Minulescu, care scria la *Viața literară* și care totuși se găsea parodiat și combătut în *Tribuna*. Și ca să nu mai pomenesc pe mulți alții cu care a schimbat amabilități, voi numi numai pe domnul G. Ibrăileanu, cu care într-adevăr a fost departe de a fi delicat.

*

În toate aceste multe ciocniri, un prea puțin schimb de idei. În rezumat, nu văd ce curent anume susținea, o eternă contradicție poate care îi înlesnea să ia poziție contra tuturor și în fond să nu susțină nimic.

Un bun și clar foiletonist deci, un condei alert și zglobiu, ce știa să nască gâlceavă, un propagandist de frumuseți literare totuși.

Avea calitățile ce i se cer unui scriitor de talent. Prindea cu ușurință o idee și știa să o dezvolte, pune repede degetul pe defectul de armură al cuiva, avea curajul să atace și multă putere incisivă în ceea ce se cheamă stilul de polemică modernă.

O vastă activitate necunoscută doarme în infoliile ziarelor de peste munți. Acolo a dus el adevărata luptă de termit. Zi cu zi, aplecat pe paginile albe, a scris cu scrisoarea lui mărunță și ascuțită, trimițând de departe articolul ce avea să facă senzație, informația ce trebuia să ațâțe, notița ascuțită ce trebuia să rănească. Zâmbetul mefistofelic, ce trecea pe buzele lui subțiri când deschidea gazetele venite de dincolo, nimeni nu i-l vedea, bucuriile ce le-a resimțit pentru munca aceasta necunoscută nimeni n-a putut să i le știe, precum nimeni nu i-a știut durerile și înfrângerile.

Cu capul sus ridicat sub pălăria-i de muschetar, silueta lui dărză și încordată nu trăda decât mândrie și nemărginită încredere în sine.

Campania pe care ani de-a rândul a dus-o prin *Tribuna* având un scop bine definit și-a purtat roadele. Partidul național divizat și pus în fața propriilor lui greșeli și păcate s-a resimțit adânc de această

activitate, și pe când alte nume s-au ridicat, el a rămas tot cu zâmbetul lui în umbră.

Sfârșitul acestei mari tragedii a fost însă o împăcare și cel destinat de ursită să rămâie izolat a rămas și de astă dată, ca totdeauna, singur.

Ce-au fost zilele și nopțile lui de atunci nu știm. Spre ce luceafăr se mai ridicau ochii lui oboșiți și șovăitori, de asemeni nimeni nu știe.

Zvonuri triste și nesigure au umblat o vreme, apoi adevărul tragic și-a făcut loc și mult temutul, în fața căruia fragedele odrasle ale Apollo își scoteau de departe pălăria, a rămas mai întâi ca un mort între vii, absent de toate cele ce-l înconjurau, până n-a mai apărut.

Se știa că se stinge undeva o minte licăritoare, se vorbea pe șoptite că un fost tovarăș al vieții noastre vorbește o limbă neînțeleasă și nepricepută, dar ce se întâmpla într-adevăr cu el toți parcă se fereau să spuie.

Gestul de pe urmă de liberare, pe care l-a făcut pășind dincolo de hotarul unde ajunsese, n-a mai surprins pe nimeni, și lacrimile târzii ce s-au scurs pe obrajii puținilor prieteni au avut norocul să se prefacă în amintiri pioase și înduioșetoare, care mișcă inima celor mulți și care sunt adevăratul prinos al morților iubiți.

Vasile Savel⁴

(*Luceafărul*, 1919, nr.7 și 8, reprodus apoi în vol. *Contemporanii. Schițe și portrete literare*, Arad, 1920)

VIAȚA LITERARĂ

[XII]

*O învinuire nedreaptă. De ce nu cunoaștem noi limbi străine.
Noi și literatura maghiară. Utilitatea limbei germane
pentru cultura noastră*

A apărut în *Tribuna*, nr. 19, din 24 ianuarie/6 februarie 1912. Este ultima colaborare a lui Chendi la ziarul *Tribuna* din Arad.

Atenția pe care a acordat-o Chendi relației dintre cultura noastră și cultura germană este constantă în scrisul său. Ea coboară de la multele articole semnate de el în acest sens la notele anonime din revistele pe care le-a condus și redactat. Astfel de note nesemnate întâlnim la rubrica de „Cronică” a revistei *Luceafărul*, precum cea următoare:

„*Literatura germană la noi*. În genere, nu se poate afirma că literatura germană s-ar bucura la noi, sau chiar în România, de vreo deosebită răspândire. Cele câteva traduceri din operele clasicilor nu sunt toate la nivelul formei corespunzătoare, pentru a putea străbate în mulțimea românească. În bibliotecile noastre de popularizare tipăresc îndeosebi evreei ziariști din București niște adevărate batjocuri la adresa originalului. Și numai Gorun cu *Faust*, St. O. Iosif cu Heine, Fulda cu Schiller și Wagner și alți câțiva traducători mai de seamă dacă știu să rămână la un nivel mai demn de traducători.

Vom recunoaște însă că, în genere, dacă vom răsfoi revistele noastre din trecut și ziarele cu foiletoanele lor, vom da ușor peste multă literatură germană, tradusă desigur fără anumite tendințe culturale. Ne mirăm însă că până astăzi nu s-a gândit nimeni să se intereseze de această problemă și, adunând tot ce găsește, să facă un studiu temeinic, o monografie asupra traducerilor și să stabilească astfel urmele de influență a literaturii germane la noi. Atragem atenția cercetătorilor, amatori de studii istorico-literare, de a se ocupa de această idee, pe cât de ingrată, de altfel, pe atât de interesantă.

Pe când facem această propunere ne gândim la distinsul nostru compatriot, d-l Simeon Mândrescu, profesor de literatura germană în București. D-sa este unul din propagatorii oficiali ai limbei și literaturii germane în țara românească. Om cu studii germanistice temeinice, cunoscător al trecutului și prezentului literar, d-sa în timpul din urmă este foarte activ pentru propagarea cultului acestei literaturi. În seminarul său, la cursurile publice, dezvoltă pe rând epocile mari și explică figurile scriitorilor mari ai Germaniei, aducând astfel o notă nouă în preocupările culturale ale generației tinere. Alături de alte cărți și studii, d-sa chiar zilele acestea a scos de sub tipar o monografie asupra epocii lui Klopstock, o lucrare de peste 350 pagini, în cari se cuprind, pe larg, viața, scrierile, pildele de texte ale autorului *Mesiadei*, precum și toate epizodurile vremii în care a trăit. Notele, comentariile, bibliografia acestui volum sunt la nivelul unei erudițiuni desăvârșite și îl pun alături cu germaniștii străini.

Trimitem îndemnul nostru de bine d-lui Mândrescu, pentru stăruința sa, pe care o găsim foarte folositoare și credem că nu va trece cu vederea gândul nostru bun asupra unui studiu despre influințele literaturii germane la noi.“

(*Luceafărul*, Sibiu, nr. 12, 16 iunie 1911)

A apărut în *Luceafărul*, Sibiu, nr. 10, 4 martie 1912.

Este ultima colaborare a lui Chendi la revista *Luceafărul*, un adevărat testament al atitudinii sale literare, bazată dominant pe echilibru, toleranță și recunoașterea valorilor, indiferent de unde provin ele (dincolo de unele afirmații discutabile privind „influențele străine“ în literatura română sau problema atitudinii față de minoritățile naționale). În același timp se poate observa iritarea lui Chendi pentru învinuirile nedrepte care i se aduceau în revista *Facla* (nr. 5 din 4 febr. 1912).

Redăm în continuare acest articol:

„Păcăleala d-lui Chendi

D. Ilarie Chendi a somat pe evrei să se lase de scrisul românesc. Evreii să scrie în jargon; ei n-au ce căuta în altă limbă.

Această somație d. Chendi a făcut-o prin *Luceafărul*.

Dar d. Chendi scrie și la *Tribuna*. Iar în *Tribuna* d-sa arată avantajile pe cari le au ardelenii asupra românilor din regat. Cei din regat știu franțuzește, pe când ardelenii știu nemțește. Or, în franțuzește traducerile din toate limbile se fac prost, pe când în nemțește se fac minunat. Deci: românii din regat își însușesc literatura universală falsificată, pe când ardelenii o capătă pe cea veritabilă.

Ca exemplu d. Chendi citează pe traducătorul german Stefan Zweig, care traduce într-o nemțească admirabilă pe poeții francezi. Da. Decât Stefan Zweig este evreu.

Și ca să înconjure cu și mai multe garanții pe Zweig, d. Chendi ne destăinuiește că Zweig s-a dezvoltat sub auspiciile celebrului publicist german Maximilian Harden.

Da. Decât, și Harden este evreu.

Firește, nouă ni-i indiferent că Zweig și Harden sunt evrei, căci noi vedem într-însii pe scriitorii germani. Și nici nu împărtășim entuziasmul d-lui Chendi, pentru că nu credem că Stefan Zweig – oricât de meritos ar fi – l-a tradus mai bine pe Maeterlinck decât l-a tradus Victor Hugo pe Shakespeare; iar în ce privește pe Harden, îl socotim un pamfletar foarte puțin stimabil.

Dar vorba e: cum pune d. Chendi de acord ce-a scris în *Luceafărul* cu ce-a scris în *Tribuna*?

Iată unde ajung acești teoreticieni ai vorbei de clacă: socoțând «teorii» din pământ, fără nici un rost și fără nici un temei, ajung în mod fatal să spuie prostii și... să-și dea singuri la cap.

Un jidan“

Cu câteva numere înainte, revista *Luceafărul* (nr. 5 din 29 ian. 1912) găzduia și ultima cronică literară a lui Chendi, cea la volumul lui Caton Theodorian, *La masa calicului*, preluată de critic în volumul *Schițe de critică literară* (vezi, în această ediție, vol. 8, p. 80-82 și 332). Despre parcursul dramatic al acestui volum, apărut postum, Caton Theodorian ne-a lăsat unele însemnări deosebit de importante, pe care le reproducem aici din revista *Hiena* (nr. 12-13/1920):

„O datorie către Chendi

Parcă-l văd pe Chendi în ziua plină de soare când își părăsi căsuța din strada Popa Chițu, pentru a se duce în cură la Pantelimon. Petrecuse o noapte ce trebuie să fi fost groaznică, judecând după durerea săpată pe chipul soției lui, care veghease – dar el era împăcat. Spre ziuă, coborându-se și la el liniștea care mângâie diminețile bolnavilor, putuse să se și ocupe puțin. Își regulase ultimele manuscrise, își sfârșise de întocmit noul volum de critice și se pregătea de cură în spital, făcând mărețe planuri de viitor.

Acel manuscris al lui Chendi a trecut după aceea prin multe mâini. A fost la Goga, la Iosif, la mine – la fiecare din noi pentru a-i afla un editor și a aduce, cu aceasta, o mulțumire prietenului nostru bolnav. Dar fără noroc. Ajunsese pe a șaptea lună de când Chendi era în spital și volumul nu apărea. Probabil enervat de această întârziere, dar discret și delicat cum era Chendi la boală chiar, îmi scria într-una din zilele lui noiembrie 1912, într-o scrisoare mai lungă :

«Fii bun, dacă volumul acesta nenorocit se află la tine, fii bun trimite-mi-l acasă, căci vroi să-l revăd eu însumi, când voi termina cura, în luna decembrie, spre sărbători, mi se vor da trei luni de vacanță de doctorii mei curanți. Eu plec astăzi.¹

Te rog mult să-mi îndeplinești rugăciunea mea etc.»

Volumul nu mai era la mine. L-am găsit la alt prieten care se interesa de soarta lui și l-am dus lui Chendi. După aceasta s-a liniștit. Căci nu-l cerea ca să-l mai revadă, cum din delicatețe spunea în scrisoare, aceasta o făcuse de mult, dar ca să se încredințeze de existența lui.

După ce s-a asigurat de el, ni l-a încredințat iară, lui St. O. Iosif și mie, și amândoi ne-am îndreptat spre *Flacăra*, unde, având norocul să întâlnim pe bietul Locusteanu, l-am și dat. Și de acolo n-a mai ieșit. Pe urmă Locusteanu ne-a părăsit și el, *Flacăra* s-a desființat, pe succesori nu știu unde să-l găsim ca să-l trag la răspundere. Și poate că

¹ Din București, la Pantelimon.

mi s-ar și contesta dreptul de a chema pe un editor la îndeplinirea unei datorii respectoase.

Nu cred însă scriitorii cari cinstesc astăzi numele lui Ilarie Chendi că nu-și vor face datoria întreagă decât luând în mâinile lor publicarea unui Chendi- postum ?

«Te rog mult să-mi îndeplinești rugăciunea mea».

Nu li se pare confrăților mei că rândurile ce-mi trimetea Chendi, acum opt ani mie singur, se adresează, de azi încolo, către ei toți ?

Caton Theodorian“

Toate cele de mai sus se cer coroborate cu ceea ce au scos în evidență cercetările noastre privind pregătirea volumului de *Schițe de critică literară* și apariția sa postumă, în 1924 (vezi, în această ediție, vol. 8, p. 311-322).

Cele mai mișcătoare pagini despre ultimii ani ai lui Ilarie Chendi ni le-a lăsat Octavian Goga. Reproducem articolul său din *Luceafărul* (nr. 15-16, 1 august 1913):

„Două morminte

A fost un gând bun că i-a așezat alături la Bellu, două movile proaspete, două cruci de lemn: Ștefan Iosif – Ilarie Chendi. E bine așa. Ei totdeauna au fost alături. Drum la fel, și suișul și coborâșul. Au răsărit cam deodată, au dibuit în aceeași ceață a Ardealului nostru, au trecut granița spre București, unde s-au întâlnit curând, laolaltă au petrecut furtunile tinereții și lupta grea a bărbăției, laolaltă i-a fulgerat moartea. Acuma să rămâie tot laolaltă. Să doarmă așa vecini, închiși pe vecie, și ochii aceia mari, obosiți, ai lui Iosif și pupilele neastâmpărate ale lui Ilarie . . .

Iarba care va crește pe mormintele lor va fi aceeași iarbă. În firicelele ei va tremura fiorul nedeslușit care i-a apropiat pe ei unul de altul, o palpitate întârziată din poveștile atâtor nopți visate împreună, ceva din visul nostru al tuturor și multă, nespuse de multă dragoste pentru țara din care ei cu sufletul nu s-au mutat niciodată. Vor odihni alături de-acum și mâna delicată care se va abate din când în când să sădească flori acolo, în ungherul tăcut al țințirului, va înțelege că trebuie să grijească de amândouă movilele...

*

Deocamdată e prea puternic chiotul vieții care străbate țara în lung și în lat, ca să-i putem cere mulțimii lacrimi pentru morți. De-aceea cei doi plecați sunt azi așa de singuri în singurătatea lor. Numele le-a dispărut repede de la gazetă, cetitorii n-au vreme să se uite înapoi. Vor

trece însă frigidurile acestor zile, vor veni vremuri mai potolite, când lumea va avea răgazul să privească în jur... Atunci abia se va desluși golul care s-a făcut pe urma lor. Atunci vor vedea cu toții că s-a rupt o coardă a sufletului românesc în clipa când condeiful lui Iosif s-a frânt și că mortul de la Pantelimon merita mai multe lacrimi. Atunci se va găsi poate cineva, un om limpede și priceput, care se va apropia de dânșii, le va cumpăni viața cu toate vânturile ei, le va ceti cărțile și va descifra din ele sufletul îngropat deunăzi în cele două morminte de la Bellu.

Viața le-a dat puțin celor doi înfrânți. A fost revoltător de nedreaptă cu ei. Vremea însă le va face dreptate. Sunt două icoane cărora le trebuie perspectiva distanței ca să fie luminate deplin. Glasul de cântăreț adevărat răsună mai curat cu cât vine mai de departe. Cu vremea se vor lămuri tot mai bine strofele sculpturale ale lui Iosif. Din scrisul lui se vor limpezi multe în ochii generațiilor viitoare, dar mai limpede se va vedea că Iosif a avut o credință. Din paginile lui vor alege cei de mâne devotamentul fanatic al acestui om pentru arta lui, neasemănata onestitate literară a ardeleanului întârziat, clocotirea pătimase a artistului înfrigurat, care scria cu sânge într-o vreme când se plâng atâtea lacrimi de cerneală.

Același tribunal al viitorului va rosti și cuvântul de pioasă recunoștere pentru Chendi. Din cohorta greoaie a dascălilor pretențioși, de printre pontifii solemnii ai vorbelor mari, se va desface senin profilul acestui senzitiv, înzestrat cu atâtea bun-simț și înțelegere artistică. Paginile lui de subtil analist literar, fineța cu care diseca structura socială din zilele noastre, cumpătul și siguranța în accentuarea necesităților politice curente, lupta consecventă împotriva tuturor cari au depășit limitele bunului- simț, îndrăzneala și abilitatea de șef de guerilă – acestea și câte altele fac din Chendi o figură literară nespuse de simpatică și interesantă. Desigur vor dormi de mult în rafturile anticarilor destule volume ferecate cu citații, cu documente și cu iscălituri grave, în vreme ce «fragmente» și «impresiile» criticului artist vor fi cetite de toți cari vor voi să privească în intimitatea culiselor literare din ultimul deceniu și să înțeleagă pulsul vieții românești de astăzi...

*

Vremea cu dreptatea ei postumă va limpezi multe adevăruri cari astăzi așteaptă în umbră. Un lucru însă nu se va putea: nu ne va mai aduce nici o mângâiere, nouă, o seamă de prieteni, cari în cei doi morți am pierdut o parte din noi înșine.

Povestea lor ni-e atât de cunoscută, firele ei se confundă adesea cu ale noastre. De aceea în aceste clipe când stau la masă, în față cu o coală de hârtie albă, și cerc zadarnic să-mi adun gândurile, simt că ce mă covârșește acum nu-i o durere pe care mi-o dă o dublă îngropăciune literară, e mai mult, e, poate, ceva din sentimentul de zădărnice a propriei vieți, un acord răzleț, avansat, cine știe, din cântecul propriei îngropăciuni...

În zbciumarea celor zece ani din urmă am fost atâta vreme alături, încât nu știu de unde să iau două vorbe ca să încep o poveste tristă. Nu știu... Ca într-un caleidoscop se perindă înaintea mea imagini cunoscute. Sunt atâtea accente cari mă năvălesc deodată, că nu le pot orându-i. Îi văd pe amândoi atât de aproape, îi simt, îi ascult, mă tulbură apropierea asta. Reînvie atâtea amintiri, cari mișună acum ca un roi de fluturi capricioși...

Parcă suntem iar împreună pe malul lacului la Herăstrău și ne-a ajuns iar ziua cu poveștile noastre. În fâlăirea umedă a dimineții de vară trece o barză deasupra tresiișului înalt și noi stăm tăcuți alături la masă. La poala teiului din colț suspină cobza și-un lăutar bătrân, moș cu barba albă, cu mijlocul petrecut de-o cingătoare roșie, ne spune un cântec de demult, cântec de haiducie...

Iosif ascultă cu obrajii în palme și se uită departe, nu zice nimic, vorbesc numai ochii mari, umezi, și obrajii îmbujorați. Ilarie stă tulburat o clipă, tresare apoi nervos, ridică fruntea cu gestul lui de mândrie dârză, sub sprâncenele îmbinate strălucesc pupilele într-o licărire ciudată și o glumă ironică, ascuțită ca un pumnal, străpunge visarea asta leneșe...

Se pornesc iar cascadele de gânduri oprite un minut. Se urzesc din nou planuri de bătaie pe-o scară întinsă. Chendi înfige adânc cuțitul în inima prostiei, îl învârtește cu o sete demonică, lovește la mir fără milă pe mandarinii cu poză marțială, mari și goi, răscolește micile minciuni, rupe cătușele ipocriziei... Vrea lumină, tot mai multă lumină. Are o vervă drăcească, vorbește, cântă, face teatru, aduce date statistice, evocă un peisaj din Gura Râului, schițează o teorie de Bernard Shaw, aruncă o găcitoare din Dârlos, un cuplet nemțesc, o amintire din seminarul de la Sibiu... Strălucesc parcă roiuri de licurici din vorbele lui, vârfuri de florete, țâșnesc fulgere... Îl ascultăm răpiți de nevroza asta intelectuală, care ne fascinează cu fosforescența ei. Ne ridicăm înviorați de un val hipnotic și luăm hotărâri. Proiectele se desemnează limpezi. Trebuie o luptă, trebuie curățit drumul, nu mai merge așa, trebuie o revistă... Împărțim rolurile. Iosif pierde o clipă privirea lui blajină, fruntea i se întunecă de revoltă și vezi că ar fi în

stare să moară pentru dreptul lui. În același timp Chendi, uluit parcă un moment, a tăcut, încrețește puțin fruntea și deasupra buzelor strânse trece o umbră de melancolie... Goana de visuri începe iar, apoi, până la vremea biroului de la Academie, care-l cheamă pe Chendi, și al Fundației Carol, de unde nu poate să lipsească Ștefan Iosif...

Dar cine poate spune câte năvălesc acum, amintiri, fluturi albi, fluturi trandafirii, fluturi capricioși, arși de para lumânării?...

*

Doi chinuiți. Doi îndușmăniți cu realitatea vieții, în care nu-și puteau găsi locul, doi romantici rătăciți într-o lume de oameni de afaceri, visători înamorați de amurgurile de toamnă... Așa au fost toată viața lor și unul și altul. Poate asta i-a și apropiat așa de mult, cu toate că erau firi deosebite. Chendi cu temperamentul lui impulsiv, cu rafinăria lui nervoasă, plin de neastâmpăr, sarcastic, tranșant, era un contrast izbitor față cu Iosif, cu linștea lui suferindă de mucenic, blând, sfiicios, omul acesta care rar înțelegeai ce spune, fiindcă nu ridica tonul niciodată.

Nu se asemănau nici ca structură intelectuală. Chendi, un spirit clar, de-o precizie uimitoare, în stilul lui concis, în fraza nervoasă, în suflul de ironie ușoară, avea o limpezime galică. Iosif dimpotrivă. Scrisul lui părea învălit într-o ceață argintie. În strofele lui plânge tristeța potolită a unui cântec în surdina. Avea pasiuni intense, cari porneau dintr-o simțire adâncă, dintr-o concentrare care angajează fibrele cele mai intime ale sufletului, dar, coborâte pe hârtie, aceste patimi cari îl rodeau primeau totdeauna o formă discretă, ceva din sfiala ochilor, cari priveau cu atâta timiditate împrejur. Numai în zilele din urmă, abia când a început să scrie cântece războinice, a lovit cu violență coardele, dar atunci nu mai era cântărețul trist al *Patriarhalelor*... Era un om nou, un suflet tulburat, în goana spre prăpastie...

Cu toate aceste deosebiri, ei s-au întâlnit și-au fost multă vreme buni prietini, buni cum rar vedem în viață, mai rar în literatură. Îi unea nota lor comună de drumeți întârziți, dezarmați în fața vieții, cu ale cărei convenții nu s-au împăcat niciodată. Mai era încă ceva. Asta îi apropia și mai mult: erau amândoi numai trupește expatriați din Ardeal. Chendi, cum se știe, înțelegea stările de-aici mai bine ca oricare din noi, le urmărea până în cele mai mici amănunte. De la masa lui de scris, de-acolo din strada Enii, el își trimetea zilnic foilete la gazeta din Ardeal. Îl pasionau frământările noastre și nu-i dau odihnă. Ar putea înjgheba cineva o serie de volume vii și nespuse de

colorate din mulțimea de articole felurite cu care acest om neobosit a răscolit toate mizeriile noastre, ca să nu primească în schimb decât injurii și calomnii.

Chendi a fost prin toată activitatea lui un urmaș al marilor ardeleni trecuți pe vremuri în țară, a fost din aluatul unor oameni cari și-au cam pierdut spița în vremea din urmă. Tot așa și Iosif, care cu firea lui blândă, stângace, cu cinstea lui greoaie și exagerată, părea în alergarea de la București un călător exotic. În timpul din urmă îl muncea chiar gândul să se așeze în Ardeal. În sările noastre calme din grădina de la Rășinari îmi vorbea des de visul ăsta al lui. Dorea un colț liniștit, o pace rustică, freamăt de frunze, zumzet de albine... Cerea bietul așa de puțin. Într-o poezie îmi trimetea vorbă că mai bucuros n-ar fi trecut dincolo de graniță, că poate aici ar fi avut un rost și el... Sărmanul om... Nu vedea că acolo, în întrecerea vieții pe care el n-o înțelegea, acolo la București, Ardealul a venit cu el, nu l-a părăsit niciodată... că poate tocmai de-aici se trage nenorocul lui, și-al lui și-al lui Chendi...

Așa s-au zbuciumat ei alături vreo cincisprezece ani. Îi împingea goana spre culmea care fugea tot mai departe. Eterna fata morgana a tuturor otrăviților de lumină. N-au avut odihnă niciodată. Au luptat din greu cu viața, cu lumea. Au zdrobit prejudecăți, au călcat minciuni, au căutat o dreptate, au gonit un vis. S-au dus înainte cu îndrăzneală, sfidând sărăcia, care i-a întovărășit totdeauna, primind lovituri în inimă, zâmbind în fața indiferenței, suportând gesturile brutalității, ferindu-se din calea succeselor ieftine... S-au frământat așa alături, au scos reviste, au iscălit polițe, au dus campanii la gazete, au iubit, au urât cu patimă... O clipă nu le-a dat răgaz veșnica înfrigurare a sufletului, năzuința nepotolită după o nouă dungă de lumină...

Într-o zi unul a căzut înfrânt.

Iosif mi-a trimis scrisoare scurtă cu slova lui apăsată: «Haide la București, Ilarie e greu bolnav, l-am dus la Pantelimon...

A început sfârșitul ...»

*

Ce-a urmat de-aci înainte e o tragedie atât de zguduitoare, că te înfioară să te apropii de ea. Oamenii aceștia au început să moară amândoi. O moarte înceată, sigură, implacabilă. Zi de zi, ceas de ceas, li se scurgea viața, simțeau parcă cum se desfac particule din mintea lor, cum mai zboară încă câte ceva clipe împrejur, ca niște fulgi de argint și se cufundă apoi strălucitoare în neființă. Venea în urmă golul care se întindea tot mai mult.

Agonia lui Chendi a fost mai grozavă, mai lungă: o agonie de doi ani. În spitalul Pantelimon, la vreo zece kilometri de București, într-o odaie singuratică, uitat de lume și de prieteni, și-a plimbat atâta vreme întunerecul din suflet. Ce zile negre ... Împrejurul lui, sărăcie și jale. Prin curțile largi ale vechilor case boierești se târau în halaturile lor albe, ca niște umbre pe malul Stixului, oameni schilavi, bieți nebuni, cu privirea rătăcită, copii muți, femei despletite... Totul mirosea a moarte; a nebulie. Foile arse ale teilor zburau deasupra noastră în vârtejuri, vântul șuiera parcă blesteme și ciorile treceau cârduri croncănind departe...

Doi ani de zile, doi ani de nopți....

Aici s-a măcinat clipă de clipă inteligența minunată a lui Chendi. Era un chin să-l vezi. Se dumica cu încetul mintea asta, se fărâmița fir de fir, ca un praf de aur pe care-l duce vântul. Mergeam des la el și-l luam la plimbare pe câmpuri. Știam că nu mai este întoarcere, știam că se duce. Era așa de schimbat. Trist și neajutorat îmi lua brațul ca un copil... Omul mândru de alaltăieri se făcuse așa de bun, avea o poză umilă, iertătoare... Pierduse cu totul surâsul de ironie fină, strălucirea vie, mefistofelică a profilului frumos tăiat. Ne privea cu un zâmbet de blândeță obidită. Era plin de atenție cu prietenii, alegea cuvintele, le mulțimea cu o cuviință exagerată că și-au adus aminte de el... Avea speranțe. Credea că are să se facă bine și va începe o viață nouă. I se părea că suferința asta va trece, că el acum trebuie să ispășească o greșală, că în definitiv lumea e mai bună decât a crezut el, că poate toți au mai mult talent decât scrie în cărțile lui, că doctorii... da, doctorii sunt savanți cari trebuie ascultați, că injecțiile lor dau viață și vindecă...

Credea....

Zi de zi însă se strângea rețeaua pierzării. Îl chinuiau viziuni, slăbeau tot mai mult frânele rațiunii, cuvintele nu-i mai ascultau chemarea, rătăceau slobode în gol... Întunerecul cădea. Tot mai mult îl lua în stăpânire un pesimism negru, care-i înfigea ghearele în suflet și-i proiecta umbre înfricoșate pe pereții de la Pantelimon. Încrederea fugea acum. Simțea prăpastia cum vine tot mai aproape. Un egocentrism chinuitor nu-i da odihnă. Vedea dușmănia grozavă a sorții. Totul se conjurase împotriva lui, prietenii, doctorii, telefonul... Înțelegea că trebuie să se isprăvească, trebuie să moară.

Îl văd la întâlnirea din urmă. Acum, în primăvară. Când ne-a văzut intrând pe poartă, a tresărit o clipă, a ezitat un moment și s-a apropiat de noi. Eram cu Iosif și cu Zaharia Bârsan. Am ieșit împreună pe câmp și mergeam alături pe-o cărare, tăcuți... Nu spunea nicio

vorbă... Deodată s-a oprit brusc, ne-a privit în față, i-au țâșnit lacrimile din ochi, buzele îi tremurau convulsiv...

«Cu mine s-a isprăvit... Mor... Am avut o criză... Trei ceasuri n-am putut spune niciun cuvânt... nu ți-am putut spune numele... trei ceasuri...».

După o tăcere de-o secundă mi-a strâns brațul tremurând în tot corpul, s-a scuturat ca de-o arătare urâtă și mi-a spus rar, apăsător:

«Fă-mi cel din urmă bine, dă-mi un revolver să mă împușc, ferți-mă de moartea asta rușinoasă, cu nebunii și cu țiganii...»

Tăceam cu toții biruiți. O cioară croncănea deasupra în platan, o frunză desprinsă tremura în vânt... Iosif se retrăsese la trei pași și se uita în pământ. Fără să vrem ne-au fugit ochii la el. Avea o căutătură necunoscută, întunecată. Părea dârz și îndărătnic, strângea buzele ca de-o protestare nedeslușită, sălbatică...

Pe tot drumul când ne întorceam spre București n-a vorbit nimic. Sta pierdut în fundul automobilului, își fuma țigara și se uită departe pe câmpuri cu aceeași privire înghețată. Tăceam și noi. Era ceva de îngropăciune în tăcerea noastră. În apele adânci ale ochilor lui mari se deslușea parcă un fulger apropiat care trebuia să cadă...

Și nu știu cum, dar în goana automobilului, simțeam o suflare rece cum vine fâlfâind de departe... Ne ghemuiam alături cu toții, ni se părea că e vântul de primăvară și nu știam că-i răsufletul morții, care venea să ducă doi...

Poate în clipa aceea s-a hotărât soarta lor...

*

Iosif a căzut doborât de fulger deodată, dar era un fulger care trebuia să vină. Norii negri îl prevesteau de mult... În clipa când i-a cetit vestea morții, Chendi a înțeles că nici viața lui nu mai are niciun rost și și-a făcut singur capăt...

Și gropașii au săpat deodată două morminte la Bellu...
Paris, Iulie

Octavian Goga

POEZII ȘI POEME

În *Bibliografia scrierilor lui Ilarie Chendi*, din vol. *Ilarie Chendi, Pagini de critică*, Buc., 1969, Vasile Netea remarcă și existența unor scrieri literare în „versuri“ (*op.cit.*, p. 587). Sunt

bibliografiate însă numai cele trei poezii de debut din *Musa* (Sibiu, 1892) și două din revista *Minerva* (Bistrița, 1893). Activitatea poetică, „în versuri“ a lui Chendi este însă mult mai bogată și o putem indentifica și mai târziu în publicațiile pe care le-a condus (*Viața literară* și *Viața literară și artistică*) sau la care a colaborat (*Tribuna poporului*, *Telegraful român*, *Familia*). Ea îmbracă forme diverse de manifestare: de la efuziunea lirică la parodie. Pentru Chendi nici împărțirile pe genuri literare nu sunt prea stricte. Căci în creațiile sale literare propriu-zise ne întâmpină adesea trecerile de la versuri la poemul în proză sau la expunerea eseistică ritmată, cu simbolizări specifice poeziei și reluări muzicale, cu refrene și leitmotive specifice (a se vedea în acest sens *Preludii*, în vol.6 al acestei ediții, sau în *Impresii*, vol. 5).

Cu privire la activitatea poetică a lui Ilarie Chendi există unele referințe critice și de istorie literară: Barbu Lăzăreanu, *Versurile foiletonistului Ilarie Chendi*, în *Adevărul*, nr. 41, 1928, idem, *Ilarie Chendi, elev, corist, versificator și foștiar*, în *Adevărul literar și artistic*, 1938, nr. 899, Alexandru Hodoș, *Ilarie Chendi, între critică și literatură*, în *Țara noastră*, 1924, p. 1041 – 1043. O cercetare atentă și profundă a acestui domeniu din creația lui Chendi nu s-a făcut încă și cu atât mai puțin s-a făcut în ceea ce privește publicarea ei.

În cuprinsul acestui volum noi nu am încadrat întreaga creație poetică a lui Chendi, ci am căutat să dăm doar câteva modele pe această linie, în cadrul evoluției cronologice a scrisului său.

Și am făcut-o cu un scop precis. Pentru a se vedea că activitatea lui Chendi nu se reduce numai la aceea de critic literar. Într-un moment în care critica noastră literară nu-și definise domeniul subiectiv, caracterul de artă a interpretării, Chendi venea cu precizări clare tocmai pe această linie, precedându-l cu aproape cincizeci de ani pe G. Călinescu. Or, o asemenea atitudine putea s-o aibă numai un critic cu vederi largi, dublat de un artist al cuvântului, cu experiență proprie în multiplele genuri ale literaturii.

Se vede clar că poezia lirică, mai bine-zis lirismul nu i-au fost străine lui Chendi, ci, dimpotrivă, consubstanțiale, aceasta explicând mesajul atitudinii sale teoretice și practice în domeniul criticii și istoriei noastre literare. Am intitulat anume *Poezii și poeme* această parte a creației lui Ilarie Chendi pentru a se putea încadra în cuprinsul ei și prozele sale lirice, de factură larg poematică. De altfel, termenul de „proză lirică“ este folosit chiar de Chendi în subtitlul uneia din creațiile sale de această natură (vezi *Dilemă.Proză lirică*, în *Familia*, nr. 27, 1899).

POEZII ORIGINALE

I Primul pas în lume. II Nu-i nimic – numai vis!

III Rechemarea lui Șaguna

Au apărut în *Musa*, „foaie beletristică-științifică manuscrisă a elevilor Institutului Andrei Șaguna“ din Sibiu, anul XXI, nr. 4, 1892. Sub titlul general *Poezii originale*, pe partea dreaptă a paginii, se află scris: „De Ilariu L. Chendi, cleric a I-a“.

Dacă ținem seama că în aceeași revistă, *Musa*, s-a realizat ceva mai târziu și debutul în proză al lui Chendi (*Emi*, „nuveletă originală“, în *Musa*, nr. 11 și 12, 1892) înseamnă că aceste trei „poezii originale“ reprezintă *debutul absolut* al lui Chendi.

Debutul în critica literară (*Ceva despre idealism și naturalism în arta poetică*, în *Musa*, nr. 3, 4 și 5, 1893) este cel de-al treilea.

De altfel, între aceste prime poezii ale lui Ilarie Chendi și scrierile sale următoare chiar din aceeași „revistă manuscrisă“ se observă o diferență de limbaj și de atitudine semnificative. Poeziile acestea sunt cu totul naive ca realizare, limbajul lor e uneori rebarbativ („aripile debile tare“, „morbosul“, „noapte tăinoasă“, „cimiteriul“ etc.). Este probabil că Ilarie Chendi a scris aceste poezii cu mult înainte de a le publica, dar totodată s-a desprins repede de astfel de exprimări, prin lecturi bogate, din literatura cea mai nouă a timpului, iar gustul său remarcabil în materie de expresie literară l-a condus pe drumul cel bun, încât a devenit în scurt timp cel mai sever critic al formulărilor greoaie, rebarbativ, de tip latinist sau calchiate din limba maghiară și germană (a se vedea în acest sens, mai ales, studiul *Zece ani de mișcare literară în Transilvania*, în această ediție, vol. I.)

ȘOAPTE

Șoapte e titlul general al unui ciclu de poeme în proză ritmată, publicate de Chendi în *Tribuna poporului* din Arad, în cursul anului 1900. Sunt poeme de iubire, multe dintre ele de o reală frumusețe. În cuprinsul lor lirismul se îmbină adesea cu ironia și însemnările din viața prozică, dându-le o evidentă notă de modernitate. Aceste poeme merită să fie desprinse din paginile ziarului în care au apărut și redactate conștiinței publice. Dacă Ilarie Chendi ar fi stăruit asupra acestor poeme și le-ar fi adunat într-o plachetă aparte, îmbogățită și cu alte texte de același fel, ele ar fi putut reprezenta o dată semnificativă în evoluția liricii românești a timpului. S-ar fi văzut, cum se poate vedea și astăzi, că muntele ca simbol al iubirii și rai pământesc pătrunde în

poezia românească și se configurează într-un ciclu liric de o deosebită originalitate. La baza acestui ciclu liric se află, fără îndoială, o experiență personală, trăită cu deosebită intensitate de autor, care, în excursiile sale de tinerețe, petrecută în Sibiu, a descoperit frumusețile deosebite ale munților din împrejurimi (vezi, în acest sens, Mircea Popa, *Ilarie Chendi*, Ed. Minerva, 1973, p. 35, de unde cităm: „Frumoasele excursii întreprinse în munții Cindrelului, la stânilor din jurul Iezerului, pe Crăciuneasa și dealurile Orlatului, la Păltiniș, l-au pus în contact și cu frumusețile portului țărănesc din aceste locuri, cu graiul și produsele folclorice ale localnicilor. El însuși a ascultat recitate de ciobani baladele despre *Dăian* și *Vălean* și a cules câteva doine populare, publicate apoi în *Telegraful*“).

Publicăm în acest volum al *Scrierilor* lui Ilarie Chendi ciclul de *Șoapte*, în ordinea cronologică a aparițiilor în ziar, notând pentru fiecare text numărul, data și semnătura cu pseudonime cunoscute sau mai puțin cunoscute. Ordinea aparițiilor am notat-o cu cifre arabe între paranteze drepte.

Datorită faptului că în cuprinsul rubricii de *Șoapte a Tribunei poporului* din 1900 se află și câteva texte semnate cu pseudonime pe care nu le-am putut identifica drept ale lui Chendi („Irma“, „Elvira“, „Don Carlos“ ș.a.), nu le-am publicat în acest volum, urmând ca asupra lor să se facă alte cercetări viitoare.

[1] *Vino*

A apărut în *Tribuna poporului*, an IV, nr. 124, din 4/17 iulie 1900, p. 3, sub titlul general *Șoapte*, titlu care apare acum pentru prima dată în paginile ziarului. La sfârșitul textului apare semnătura „Oiledif“, anagramă de la „Fidelio“, cunoscutul pseudonim al lui Chendi.

Poemul acesta constituie, mai ales în prima parte, una dintre cele mai frumoase chemări de iubire din lirica românească, având ca *topos* muntele, luat drept paradis al iubirii.

[2] *Înviere*

A apărut în *Tribuna poporului*, an IV, nr. 125, 5/18 iulie 1900, p. 3, sub același titlu general *Șoapte*, cu semnătura „Pribeag“. Acest pseudonim aparține lui Chendi, căci tocmai părăsise Ardealul, refugiindu-se peste munți, în România. De altfel, unitatea de concepție și de elaborare a celor două poeme (*Vino* și *Înviere*) este evidentă.

Poemul acesta se dovedește inspirat și de proaspăta traducere realizată de Chendi după piesa cu titlul *Când noi morții vom învia* a lui Ibsen. E o dovadă în plus că îi aparține.

[3] *Te iubesc...*

A apărut în *Tribuna poporului*, an. IV, nr. 126, 6/19 iulie 1900, p. 2, sub titlul general *Șoapte*, cu semnătura „Oiledif“, anagramă de la cunoscutul pseudonim al lui Chendi: „Fidelio“.

[4] *Rupe lanțul...*

A apărut în *Tribuna poporului*, an. IV, nr. 129, 11/24 iulie 1900, p. 3, sub același titlu general *Șoapte* și cu semnătura „Oiledif“, anagramă de la „Fidelio“, vestitul pseudonim al lui Chendi.

[5] *Leana*

A apărut în *Tribuna poporului*, an. IV, nr. 131, 13/26 iulie 1900, p. 2, sub același titlu general *Șoapte* și cu semnătura „Oiledif“, anagramă de la „Fidelio“, cunoscutul pseudonim al lui Chendi.

Interesant este de observat că nici în poemul anterior și nici aici, imaginea iubitei nu este sentimentalistă, ci punctată cu duioșie și puțin ironică, fiind evidentă în text o notă voluntară de prozaism („pui fripți“) și umor.

[6] *Murăș, Murăș...*

A apărut în *Tribuna poporului*, an. IV, nr. 133, 16/29 iulie 1900, p. 2, sub titlul general *Șoapte* și cu semnătura „Oiledif“, anagramă de la „Fidelio“. E un fel de tablou literar de o deosebită originalitate și specific transilvan.

[7] *În cimitir*

A apărut în *Tribuna poporului*, an. IV, nr. 135, 19 iulie/1 august 1900, p. 2, sub titlul general *Șoapte* și cu semnătura „Pribeag“,

pseudonim al lui Chendi, care tocmai părăsise Transilvania, pentru a se stabili dincoace de munți, în România.

După cum se știe, Chendi a fost stăpânit totdeauna de nostalgia Ardealului, de dorința de a se întoarce printre ai săi.

[8] *Omul-mașină*

A apărut în *Tribuna poporului*, an. IV, nr. 138, 25 iulie/7 august 1900, p. 3, sub același titlu general *Șoapte*, și cu semnătura „F-o“, evident o prescurtare de la „Fidelio“, cunoscut pseudonim al lui Chendi. De altfel, acest pseudonim este semnalat și de Mircea Popa (*op. cit.*, p. 36).

[9] *Nostalgie*

A apărut în *Tribuna poporului*, an. IV, nr. 140, 27 iulie/9 august 1900, p. 2, sub titlul general *Șoapte* și cu semnătura „Pribeag“. Aici apare evocată chiar trecerea munților Carpați de către Chendi. Pseudonimul „Pribeag“ apare ca atribut al autorului.

[10] *Cruciatul*

A apărut în *Tribuna poporului*, an. IV, nr. 142, 30 iulie/12 august 1900, p. 2, sub același titlu general *Șoapte* și cu semnătura „F-o“, prescurtare evidentă de la „Fidelio“, cunoscut pseudonim al lui Chendi.

[11] *Rustică*

A apărut în *Tribuna poporului*, an. IV, nr. 145, 3/16 august 1900, p. 3, sub titlul general *Șoapte* și cu semnătura „Oiledif“, anagramă de la „Fidelio“, cunoscut pseudonim al lui Chendi. Motivul principal pentru care Chendi semnează acest ciclu cu diverse pseudonime, derivate mai ales de la „Fidelio“, îl constituie faptul că în aceleași numere ale ziarului el folosește pseudonimul cunoscut și pentru alte materiale (de pildă, ciclul de scrisori dedicate „lui Adrian“, incluse în acest volum).

[12] *Logodnă*

A apărut în *Tribuna poporului*, an. IV, nr. 147, din 6/19 august 1900, p. 2, sub titlul general *Șoapte* și cu semnătura „Oiledif“.

[13] *Mi-e sete...*

A apărut în *Tribuna poporului*, an. IV, nr. 149, 10/23 august 1900, p. 3, cu titlul general *Șoapte* și cu semnătura „Oiledif“.

Revine motivul fundamental, iubirea, în termenii specifici începutului de ciclu, și punctat de o fină ironie.

[14] *Mâna stângă*

A apărut în *Tribuna poporului*, an. IV, nr. 160, 27 august /9 septembrie 1900, p. 3, sub titlul general de *Șoapte* și cu semnătura „F-o“, prescurtare de la „Fidelio“, cunoscut pseudonim al lui Chendi.

După cum se vede, este deosebită capacitatea autorului de a țese în jurul motivului principal motive adiacente de o mare frumusețe.

[15] *Momentul*

A apărut în *Tribuna poporului*, an. IV, nr. 162, 31 august/13 septembrie 1900, p. 3, sub titlul general *Șoapte* și cu semnătura „F-o“.

[16] *Poveste nouă*

A apărut în *Tribuna poporului*, an. IV, nr. 164, 3/16 septembrie 1900, p. 2, cu supratitlul general *Șoapte* și semnătura „F-o“.

[17] *Pe malul mării*

A apărut în *Tribuna poporului*, an. IV, nr. 167, 7/20 septembrie 1900, p. 3, sub titlul general *Șoapte*, cu semnătura „F-o“.

[18] *Flori...*

A apărut în *Tribuna poporului*, an. IV, nr. 170, 13/26 septembrie 1900, p. 2, sub titlul general *Șoapte* și semnătura „F-o“.

Aici apare, într-o dezvoltare de excepție, motivul floral, de natură simbolistă, suprapus celui tradițional al Anei lui Manole.

Ciclul *Șoapte* formează, după opinia noastră, o pagină remarcabilă, încă necunoscută a literaturii române. Din păcate, nici Vasile Netea nu l-a remarcat în cadrul *Bibliografiei scrierilor lui Ilarie Chendi*, el fiind complet neluat în seamă de istoria noastră literară.

DIN CAIETUL UNUI ANONIM

Perversitate

(Fragment)

Acasă

Ambele poezii, cu supratitlul *Din caietul unui anonim*, au apărut în *Viața literară și artistică*, an. I, nr. 16 din 29 aprilie 1907, p. 131, cu „semnătura“: trei asteriscuri în formă de piramidă, cunoscut asteronim al lui Chendi. La sfârșit se datează: „1906“, ceea ce poate însemna că Ilarie Chendi dispunea la acea dată de un întreg caiet de poezii, din care scotea, din când în când, câte una, pentru a-și alimenta rubricile rămase goale din propria lui revistă.

Este păcat că în arhiva Bibliotecii Academiei nu s-a adunat nimic din manuscrisele și scrisorile lui Ilarie Chendi, nici din acest *Caiet anonim*, din care criticul arunca uneori câte ceva pe piața literară. Această absență regretabilă este cauzată, după toate probabilitățile, de relațiile tensionate dintre critic și Ion Bianu, în ultimii ani de viață.

DIN POVESTE

A apărut în *Viața literară și artistică*, an. I, nr. 18, 13 mai 1907, p. 145. Poemul acesta este „semnat“ cu trei asteriscuri în formă de piramidă, cunoscut asteronim al lui Chendi. După ultimul rând, găsim scris cu litere mici, între paranteze: *Din carnetul unui anonim*. În sumarul numărului respectiv, titlul scrierii are între paranteze subtitlul *Poezie* și semnătura cu aceleași asteriscuri în formă de piramidă.

Poemul este țesut cu măiestrie pe motivul popular al vânătorii, însă cu elemente specifice noi. Eroul vânător este, de fapt, un cărturar: „În odaia mea d-alături, un perete pe trei părți/, ca și masa de la mijloc, încărcate sânt de cărți“.

În poemul acesta apare și presentimentul acut al unei dispariții apropiate, ceea ce mărește valoarea lui artistică și biografică.

EPIGRAME
„Crimă și virtute“.
Variantă: Îndoială

Cele două epigrame au apărut în *Viața literară și artistică*, an. I, nr.139 din 7 octombrie 1907, p. 316, cu semnătura „C“, după rubrica anterioară de „Notițe și informațiuni“ (reprodusă de noi în vol. 6 al acestei ediții, p. 202 și 317), cu semnătura „Cr.“ (*Cronicar*, pseudonim al său obișnuit). Este probabil că nu putea semna de două ori în mod identic, pentru a nu-și compromite ideea de colaborări cât mai diverse.

Considerăm că el a scris aceste epigrame și pentru faptul că în același timp critica în termeni duri aceeași piesă a generalului Bengescu, cu aceleași concluzii ca în epigrame (vezi, în această ediție, vol. 6, p. 209-210, de unde cităm: „O sală de teatru goală... Așa a fost a doua reprezentare a dramei bătrânului general Bengescu-Dabija, *Crimă și virtute*. N-am ascultat-o decât un pumn de oameni, veniți să prohodească, nu să sărbătorească, opera literară a generalului.

Și ce era să și ascuți! Un subiect confuz... O poveste banală...“).

Este interesant de observat că epigramele la piesa lui Bengescu apar în numărul 39 al *Vieții literare și artistice* (din 7 oct. 1907), iar cronica din care am citat, în numărul următor (40, din 14 oct. 1907), ceea ce dovedește situația congeneră a ambelor texte.

CRONICĂ POLITICĂ
Spre Mecca puterii

A apărut în *Viața literară și artistică*, an. I, nr. 46, din 25 noiembrie 1907, p. 369-370, cu „semnătura“: trei asteriscuri în piramidă, cunoscut asteronim al lui Chendi. Deasupra titlului, cu litere mai mici, apar cuvintele: „Cronică politică“. În sumarul numărului de revistă,

după titlu e scris: „poezie“ și aceeași semnătură cu cele trei asteriscuri în piramidă.

Nu poate fi nici o îndoială că Ilarie Chendi a scris această amplă parodie după celebra *Noapte de decembrie* a lui Macedonski, scriitor cu care criticul s-a aflat într-o permanentă polemică. De altfel, trimiterea în text la „domnul cu monoclu“ e străvezie, iar printre rânduri se aruncă săgeți ironice la vestitul cenaclu macedonskian „cu vulpi lingușitoare și maimuțoi glumeți/ Și la a căror școală cum să te strâmbi înveți“.

În cuprinsul parodiei sale, Chendi modifică sensul simbolului central al *Noptii de decembrie*: Mecca văzută ca ideal al existenței. Ceea ce vizează el este dorința de supremație în literatură a lui Macedonski însuși, marcată, după opinia parodistului, de tot felul de gafe literare, între care și aceea a polemicii împotriva lui Hasdeu.

Parodia adaugă o pagină nouă, încă necunoscută, la îndelungata polemică dintre Chendi și Macedonski.

PROZĂ LITERARĂ

Ilarie Chendi a avut și o bogată activitate de prozator. Și-n această direcție a debutat de timpuriu, în revista *Musa*, „foaie beletristică-științifică“ manuscrisă a elevilor Institutului teologic Andrei Șaguna“ din Sibiu, în anul 1892, numerele 11 și 12, cu *Emi*, „nuveletă originală“, după debutul în versuri, în nr.4 al aceleiași an. A urmat apoi, în aceeași revistă, debutul în critică literară (nr. 3, 4 și 5 pe 1893), cu studiul *Ceva despre idealism și naturalism în arta poetică* (vezi, în această ediție, vol. 1, p. 87-93 și 423).

Între 1892 și 1900 activitatea de prozator a lui Ilarie Chendi este deosebit de bogată și împrăștiată prin ziarele și revistele transilvănene ale timpului. Ea predomină asupra activității sale de poet și critic literar. În *Bibliografia scrierilor lui Chendi*, (vezi Il. Chendi, *Pagini de critică*, ed. cit., p. 587-589), Vasile Netea notează, la capitolul *Proză*, peste 45 de titluri. Nu toate acestea sunt însă proze propriu-zise. Astfel, *Dulcea sinamăgire* (vezi în această ediție, vol.1, p.261-265) este un eseu pe teme de teorie estetică, explicând, în ansamblu, noua concepție a lui Chendi în raport cu unii critici români din vremea sa, fapt nereceptat cum s-ar fi convenit de istoria noastră literară. De asemenea, ciclul *Preludii* din *Viața literară și artistică*, inclus de

Netea tot la capitolul de *Proză*, nu face parte din acest capitol, ci se integrează viziunii estetice a lui Chendi, fiind în multe privințe identic cu capitolul introductiv din *Impresii*, 1908, volum reprezentativ de critică literară chendistă (a se vedea, în această ediție, comparativ: vol. V, p. 7-47 și vol. VI, p. 13-65 și 291-293).

Cu toate aceste observații, trebuie să recunoaștem dificultatea de a situa activitatea de prozator a lui Chendi în formule precis definite. Între proza și critica sa literară este o continuă pendulație, mai ales la începutul activității sale. Eforturile de prozator și de critic literar ale lui Chendi se dovedesc a tinde către perfecționarea foiletonului, atât ca gen literar, cât și ca exprimare lingvistică mai expresivă și mai penetrantă.

În ciuda activității sale preponderente în direcția criticii literare, unde timp de peste cincisprezece ani a oficiat ca nimeni altul, Chendi a rămas fidel toată viața preocupărilor sale de prozator. Iată ce mărturisește în acest sens Eugen Goga, fratele poetului Octavian Goga și prieten apropiat al lui Chendi:

„S-a zis că Ilarie Chendi a fost un critic și un ziarist. E adevărat întru cât căutăm să strângem pe toți oamenii în patul procustic al sistemelor. Ar fi și mai adevărat dacă însuși Chendi s-ar fi simțit astfel. Dar el nu s-a putut țăruri niciodată pe un calapod oarecare. Era un suflet de artist. Avea îndoieli amare, avea picături de jale ascunsă, avea avânturi care toate n-au nimic de-a face cu critica sau cu ziarul în sine. *Era o personalitate complicată, trecută peste hotarele înguste ale meșteșugului.* Trebuie să se știe că Chendi a scris odată poezii, a scris nuvele, dintre care unele târziu de tot, în *Țara noastră*, sub ștersul pseudonim «Economu», dacă mi-aduc bine aminte, iar prietenilor, tocmai în anii din urmă, știa să le povestească planul unui roman cu subiect din viața literară bucureșteană.“

(*Românul*, Arad, nr. 148,9/22 iulie 1913)

Din bogata, extrem de diversă și inegală activitate de prozator a lui Ilarie Chendi, am ales, pentru a ilustra preocupările sale în această privință, câteva scrieri care mi s-au părut mai semnificative.

S-AU DUS ÎN ȚARĂ *Nuvelă originală*

A apărut întâi în ziarul *Telegraful român*, Sibiu, 1893, nr. 36 și 37 și 41-44, apoi într-un volumaș de 36 de pagini (după care reproducem textul), pe coperta căruia găsim scris: „*S-au dus în țară.*“

Nuvelă originală de Ilarie Chendi. Sibiu. Tiparul tipografiei archidiecezane, 1893“. Pe contrapagină, înainte de începutul textului, se află scris: „Prietenului C.C.S.“; pe ultima pagină găsim datarea: „Sibiu, mart. 1893“, iar jos, sub o linie transversală: „Prețul 15 cr.v.a. Venitul curat este destinat pentru fondul Societății de lectură «Andrei Șaguna» din Sibiu“.

Este singura scriere în proză a lui Ilarie Chendi apărută în volum. Exemplarul e rar, lipsește din Biblioteca Academiei. Noi l-am găsit în fondul de patrimoniu al Bibliotecii Naționale, sub cota: CR XIX-I-729-I-28560. Pe coperta exemplarului de la Biblioteca Națională se găsesc mai multe însemnări de mână și ștampile greu descifrabile, ceea ce denotă că, înainte de a ajunge în fondul de carte rară al Bibliotecii Naționale, exemplarul respectiv trecuse prin mai multe biblioteci din Transilvania. Vasile Netea nu semnalează apariția acestei scrieri a lui Chendi în volum, ci numai în paginile *Telegrafului român*.

Din punct de vedere literar, uimește, în această „nuvelă originală“ a lui Chendi, stăpânirea conflictului epic, capacitatea autorului de a-l desfășura, caracterul abrupt al rezolvării finale, ca în prozele de mai târziu ale lui Sadoveanu, Agârbiceanu sau Gala Galaction. Chendi se dovedește a fi un precursor al nuvelisticii acestora. Limba în care e scrisă nuvela e limpede, vioaie, bogat alimentată din vorbirea populară și eliberată complet de latinismele caracteristice începuturilor sale în domeniul poeziei. Inspirația este evidentă din lumea copilăriei autorului, petrecută în câmpia transilvăneană, „cea plină de lacuri și de mlaștine“...

LA PĂLTINIȘ

A apărut în *Telegraful român*, Sibiu, nr. 86 din 1/13 august, 1896, cu semnătura „Fidelio“, cunoscut pseudonim al lui Chendi.

Această scriere are și o valoare biografică, dezvăluind aspecte din copilăria și școlăritatea criticului, precum și un episod de iubire cu multiple reverberații în creația sa.

SCRISORI DE CARNEVAL (I – IV)

Au apărut în revista *Familia*, din 1897, cu semnătura „Fidelio“, cunoscut pseudonim al lui Chendi, în următoarea ordine: I – nr. 12 din

22 martie / 3 aprilie; II – în nr. 13 din 29 martie / 10 aprilie; III – în nr. 16 din 19 aprilie / 1 mai; IV – în nr. 17 din 26 aprilie / 8 mai.

Am menținut în ediția noastră grafia *carneval*, folosită consecvent de autor (inclusiv în jocul de cuvinte *carne-val*) sub influența limbii italiene.

Aceste „scrisori de carneval“ dovedesc preocupările timpurii ale lui Chendi pentru descrierea psihologiei feminine, preocupări care vor rămâne statornice de-a lungul întregii sale cariere critice.

În legătură cu această scriere, se cunosc și anumite implicații biografice. Iată ce ne spune, în acest sens, Mircea Popa: „În două foiletoane – nu două, ci patru (n.n.) – intitulate *Scrisori de carnaval*, Chendi făcuse în 1898 o descriere imaginară a unui bal, având ca sursă de inspirație vreuna din reuniunile mondene sibiene la care va fi fost participant. Înlocuirea personajelor cu inițiale a stârnit bănuiala localnicilor că ele ar viza pe cei prezenți la unul din balurile recente. Erau vestejite cu acel prilej unele din moravurile inteligenței românești sau defecte general umane. Se făcea astfel aluzie la unele dame mai tinere care își aranjau aici afacerile sentimentale, arătându-și pieptul exagerat decoltat, iar cele mai trecute, sâni stăfidiți și obraji dreși din greu cu fard, perpelindu-se în preajma vreunui ofițer. Soții sunt furioși, domnișoarele ofensate, cavalerii jigniți, nevestele fac isterii. În aceste împrejurări de încordare, publicistul nostru trece prin clipe grele. Mulțimea îl înconjură cu tăcere, alții îl apostrofează. Un domn Rusu, *advocatus loci*, îl atacă în plină stradă, dar Chendi se apără cu bastonul. Neputându-l admonesta direct, îi trimite martori pentru a-l provoca la duel. Lumea se agită. *Familia* dispăre din librării, articolul e viu comentat pretutindeni. Zvonurile trec din casă-n casă, îl arată cu degetul ca pe un nou Torquemada sau îi întorc spatele. Nesimțindu-se vinovat, tânărul se apără cu loialitate și curaj, dar pentru o clipă încrederea i se pierde. Scrie disperat lui Vulcan o scrisoare, explicând pe larg cazul și cerând să dea o dezmințire în numărul proxim al revistei, precum că totul e o ficțiune a autorului. Vulcan nu înțelege însă drama tânărului și nu înserează nota cerută. Lucrurile se aplanează cu greu și, deși mulți se conving de nevinovăția lui, numele său continuă să stârnească spiritele. În aceste împrejurări, trecerea în România îi apare ca singura idee salvatoare“ (Mircea Popa, *Ilarie Chendi*, 1973, p. 37-38).

LA MUNTE *Impresii*

A apărut în ziarul *Telegraful român*, Sibiu, an. XLV, 1897, cu semnătura „Fidelio“, cunoscut pseudonim al lui Chendi, la rubrica

„Foița“, în nr. 100 din 13/25 septembrie; nr. 101 din 16/28 septembrie (de la „Zorile zilei erau ivite“); nr. 102 din 18/30 septembrie (de la „Poienița e o padină“); nr. 103 din 20 septembrie / 2 octombrie (de la „Înserase“...); nr. 104 din 23 septembrie / 5 octombrie (de la „Obosiți de calea cea lungă“...)

Împreună cu alte texte pe aceeași temă, împrăștiate prin periodicele vremii (*La Pălînș*, în *Telegraful român*, 1896, nr. 86; *Din munți. Fragment*, în *Familia*, 1899, nr. 25; *Impresiuni de excursiune*, în *Telegraful român*, 1893, nr. 110-111; *Prin vama cucului*, în *Tribuna poporului*, 1898, nr. 177, precum și poemele în proză din ciclul *Șoapte*, în *Tribuna poporului*, 1900, nr. 124-170), textul de mai sus ne dezvăluie o amplă tematică a muntelui în activitatea literară a lui Ilarie Chendi.

Notațiile punctate adeseori de umor și ironie preced pe Calistrat Hogaș, cel atât de mult elogiât mai târziu de către Ibrăileanu.

PRIN VAMA CUCULUI

A apărut în *Tribuna poporului*, Arad, an. II, nr. 177, 20 septembrie / 2 octombrie 1898, rubrica „Foița *Tribunei poporului*“, cu semnătura „Fidelio“, cunoscut pseudonim al lui Chendi.

Pe lângă valoarea biografică deosebită a acestui text, se remarcă și capacitatea de analiză a stărilor sufletești ale eroului.

DIN MUNȚI *(Fragment)*

A apărut în revista *Familia*, nr. 25 din 20 iunie / 2 iulie 1899, cu semnătura „Fidelio“ și însemnarea „Gura Râului, 1897“. Fragmentul acesta este o reluare într-o formă nouă a unei părți a impresiilor lui Chendi din excursia făcută în Munții Cindrelului și publicate în mai multe numere din *Telegraful român* pe 1897. „Albușoi“ este personaj comun în ambele texte, dar grandoarea și sălbăticia munților e mai bine conturată în acest fragment, evident prelucrat mai târziu, ceea ce ne dezvăluie câte ceva – cazurile sunt foarte rare – din laboratorul intern al creației lui Ilarie Chendi și în domeniul prozei.

SCRISORI (I – X)

Primele cinci „scrisori“, dedicate „lui Adrian“ și semnate „Fidelio“, cunoscut pseudonim al lui Chendi, au apărut în rubrica „Foiața“ a ziarului *Tribuna poporului* din Arad, an. IV, 1900, după cum urmează: I – în nr. 67 din 9/22 aprilie, p. 4; II – în nr. 74 din 22 aprilie / 5 mai, p. 4-5; III – în nr. 178 din 24 sept. / 7 oct., p. 2-3 (fără rubrică); IV – în nr. 202 din 29 oct./11 nov., p. 2-3; V – în nr. 234, din 17/30 decembrie, p. 2-3.

Alte cinci „scrisori“ dedicate „lui Adrian“ (cu excepția uneia fără dedicație, a VII-a, și a alteia, a VIII-a, dedicată „lui Veturio“ și semnată tot „Fidelio“) au apărut în *Tribuna poporului* din Arad, an. V, 1901, după cum urmează: VI – în nr. 35 din 22 februarie / 7 martie, p. 2-3; VIII – în nr. 86 din 9/12 mai, p. 2-3; VIII – în nr. 112 din 17/30 iunie, p. 2; IX – în nr. 144 din 2/15 august, p. 2; X – în nr. 183 din 13/26 oct., p. 1-2. În acest volum publicăm textele „scrisorilor“ în ordinea apariției lor în *Tribuna poporului* din 1900 și 1901.

Vasile Netea (*op. cit.*, p. 589) bibliografiază la titlul *Scrisori* (lui Adrian) încă șase foiletoane publicate de Chendi în *Tribuna* din Arad, în anul 1906 (nr. 166, 168, 181, 187, 198, 211) și două în anul 1907 (nr. 46, 52). Din păcate, la Biblioteca Academiei Române nu am găsit colecția ziarului *Tribuna* din Arad pe anul 1906, spre a putea vedea dacă între *Scrisorile* dedicate „lui Adrian“ în *Tribuna poporului* din 1900 și 1901 și cele opt din *Tribuna* anilor 1906 și 1907 există o continuitate deplină sau e vorba doar de o asociere întâmplătoare. Cele două foiletoane din 1907, interesante ca preocupare a lui Chendi pentru problemele limbii literare în Transilvania, nu au, prin temă, legătură cu cele anterioare.

Fără posibilitatea de a publica împreună în această ediție toate „scrisorile“ lui Chendi dedicate „lui Adrian“, urmărirea atentă a celor numerotate de la I la X în *Tribuna poporului* din 1900 și 1901 ne dezvăluie o elaborare îndelungată, într-o structură epistolară de tip wertherian, dominată de imaginea unei iubiri trecute, care a lăsat în sufletul autorului multă amărăciune. Este interesant de observat că, în același timp, Chendi s-a ocupat și cu cercetarea critică a romanului epistolar al lui Goethe, *Suferințele tânărului Werther*, ale cărui traduceri în limba română le-a urmărit cu multă atenție (a se vedea în această ediție, vol. 1, p. 363-372).

Redăm în continuare cele două „scrisori“ ale lui Chendi dedicate „lui Adrian“ în 1907, pentru a vedea că autorul a părăsit

intenția de a realiza un roman epistolar pentru a coborî în ograda foiletonului ironic și pamfletar. Iată primul dintre aceste foiletoane:

„Am primit din Sibiiu, de la un bun prieten al nostru, care poartă cea mai frumoasă revereandă din toată arhideceza, o scrisoare. Grav cum este el, nici chiar în scrisori nu vrea să se abată de la formalitățile ce i le impune rangul ierarhic. În locul unui ton de intimitate, ca în vremuri când mâncam aceleași cornuri de prescură, mă pomenesc cu vorbe late din dicționarul oficial. Îmi vorbește de *preavenerat același*, îmi înșiră câteva propoziții asupra *colaudărei* picturii creștine și la sfârșit mă somează să-i răspund, căci, altfel, îmi va trimite un *urzoruu*..

Cuvintele aceste, pe cari nu le-am mai întâlnit de mult în lecturile mele, m-au surprins și m-au făcut întâiaș dată să regret că nu m-am specializat în ale filologiei. Aveam ce descifra la macaronada asta. Dar nu numai eu – zece filologi ar avea ce să descifreze la nomenclatura oficială a cancelariilor noastre școlare și bisericești.

Ian să vedem.

Să ne închipuim că suntem la o ședință sinodală. Aici mai întâi se numesc *de* notari doi inși (acel «de» subliniat e de prisos). Apoi *se cetește catalogul*, ceea ce în țară se cheamă că «se face apelul nominal», fiind mai pe înțelesul lucrului. În urmă *se promovează esibilitile*, ceea ce s-ar zice pe românește: se înaintează hârtiile, actele. Se *esmit* (în loc de «numesc») comisiuni, cari cercetează *rațiociniile mance* și *aclusele* lor *subșternute*. După ce revizuirea este *efectuuită* (= săvârșită!) și *pedecele delăturate* (= înlăturate!), se anunță *proxima* (= viitoarea, apropiata!) ședință – dacă interesele o *recer* (= cer!). Ba să nu uităm: înainte de deschidere se mai hotărăște a se *escrie* (= publică) un *concurs* pentru un post și se stabilesc *emolumentele* (= veniturile) împreunate cu acest post și *fasonate* (= mărturisite, recunoscute!) în coala B. etc., etc.

Nu-i așa că ne înțelegem greu? adevă eu și alții ca mine, cari suntem băieți de preoți și protopopi, ne mai dăm cu socoteala. Dar bieții de români de aiurea rămân cu gura căscată la toate aceste *fasionări*.

La Blaj încalte e și mai rău. Acolo preoții *fungeți* (= în funcție), când *designează* (= hotăresc) locul unei adunări, la care să discute asupra fondului preoților *deficienți*, scriu și vorbesc și mai stricat «în acest respect» (= privință). Interesul lor, ce e drept, e *ardent* (= arzător) pentru starea *religioaso-morală*, *ma* și pentru cestiuni de *divorț vincular* (să fiu cuc de înțeleg!), dar oricât s-ar *străpune* la fața locului, nu pot *corege* (= îndrepta) multe.

La gimnaziile aceiași limbă păsărească.

Aici afacerile se *concred* (= încredințează) directorului. La începutul anului se fac examene de *suscepțiune* (= primire) și *supletorii* (de suplinire, de corigență), bineînțeles numai când se *concede* (= se îngăduie, se permite) examenul. Dacă *scripsele* – cum se zice la Beiuș – sunt foarte bune, elevul din clasa a opta se declară *eximio-maturic*. Dacă elevul este *morbulent* sau *morbos*¹ (= bolnav) el primește *vipt* (= mâncare) de câte trei *plese* (= feluri), sau cel puțin o porție *duplă* (= dublă, dublu, cu toate că *Luceașărul* scrie «număr duplu»).

Dar să încetăm cu înșirarea acestor imposibilități lingvistice. Eu nu le înșir ca să râdem de ele, ci pentru a le arăta urâtenia lor. Cei cari au avut prilejul să cunoască altă limbă, firește că n-o să fie așa de mult izbiți de atâtea cacofonii. În satul cu mulți gușați, nimeni nu râde de gușile respectabile. Dar, de gușa că e gușă, și încă are leac, necum urâtenia cuvintelor, care poate fi așa de ușor vindecată.

Terminologia oficială este o alcătuire a vremurilor. În mare parte ea s-a format în vremea curentului latinist și de aici toate latinismele în școale. Multe numiri în afaceri de cancelarie sunt luate și de la nemți, prin traducere. De la ei probabil e și forma greoaie a proceselor noastre verbale, sau a *protoalelor* cum se zice la noi, cu frazele lungi și cu multe propoziții secundare. O rămășiță a vremilor îndepărtate sunt și epitetele acele, multe și stereotipe, cu «reverendissime» și «clarissime», de cari cei din România râd de se prăpădesc.

Cum toate în lume sunt supuse evoluțiunii și mai ales limba – nu înțelegem de ce ne-am opri locului în această privință? Limba literară s-a schimbat așa de mult, încât prin ea ne apropiem din zi în zi unii de alții. De ce nu s-ar ținea seama de aceste progrese, de ce nu le-am aplica și la limba oficiilor noastre bisericești, școlare și sociale? Acești termeni oficiali nu sunt tradiții, cari ne-ar fi scumpe, sau ar avea vreo însemnătate națională specială, ca să le menținem.

Ca și în limba literară, trebuie să ne acomodăm celor din București. De dragul unității e necesar, ca la consistoriile române din Sibiu, Blaj și pe aiurea, să se întrebuițeze aceeași nomenclatură – în marginile posibilității – ca la Mitropolia din capitala țării românești. În gimnaziile noastre, în corespondență, în toate actele oficiale, să căutăm a ne apropia de limba ușoară întrebuițată la oficiile școlare din regat. Să ne dezbrăm de toate clișeele limbii moarte și fără înțeles

¹ În Bucovina se scrie «m-am înmorbosit» = îmbolnăvit.

și să introducem în locul lor fraza ușoară și flexibilă a fraților noștri mai înaintați.

Găsesc că reforma s-ar putea face cu mult mai ușor decât ne-am putea închipui. Dacă, de pildă, *Asociația* din Sibiu ar lua chestiunea asupra-și, ca o problemă de întâia importanță, reușita ar fi mai sigură. Și iată cum. Onoratul comitet ar însărcina pe d-l Goga să alcătuiască un fel de *index verborum prohibitorium*, de toate cuvintele pocite, întrebuițate la oficiile noastre diferite. Alături de aceste cuvinte, Goga, cu simțul său pentru limbă și cu orientarea sa românească, ar așeza termenii corespunzători, întrebuițați în țara românească, întru cât i se vor părea raționali. Dicționarului acestuia i se va da cea mai largă răspândire și se va face în favorul lui cea mai întinsă propagandă. Și astfel multe *caconificiuni* se vor stârpi și vom ajunge a înțelege și *scrișele* oficiale.

*Fidelio*⁴

(*Tribuna*, nr. 46, 27 febr./12 martie 1907)

Iată și cea de-a doua „Scrisoare” dedicată „lui Adrian” în 1907:

„Cele ce urmează aici sunt mai mult un postscript la scrisoarea anterioară. Tot un soi de *mişmaș* lingvistic de pe la noi.

Am relevat cu altă ocazie că la noi în Ardeal se zice consecvent *paleul roaial* în loc de «palatul regal» și mi-am exprimat mirarea, că noiăștia, cari nu știm aproape nici o boabă franțuzească, suntem mai catolici decât papa – mai franțuzomani decât bucureștenii. Pentru că tot noi ziceam *parapleu* și *parisol* sau *parasol*, pe când românul din regat iarna-vara zice «umbrelă» și «umbreluță». Advocatul Preda din Sibiu pronunță regulat «fondul de *pansiune*», într-o modulație nazală strict pariziană, deși toată lumea bună din capitala română zice «pensiune», cu e. Amicul meu Valer Moldovan scria mai deunăzi în *Lupta* că are să dea lui Wekerle «un *ripost*», deși «un răspuns» era să fie tot așa de bine primit de d-l Werkerle. Alții, cari fac parte din *hodvoleu* și cari uneori se acoper cu *pled-ul*, sunt și mai *lejeri* și întrebuițează o groază de alte franțuzisme.

Cuvintele aceste franceze în limba noastră din Ardeal fac impresia unor domni rebeșiți de la oraș, îmbrăcați în frac și rătăciți la o horă de țărani voinici și sănătoși. Mă rog: ce caută scâlămbăiturile alea la noi?

Iar nemții sunt de vină! De la ei am luat și marfa asta. Nu au adus-o părinții noștri direct din Paris și nici de aiurea. Au și nemții păcatul franțuzomaniei încă din vremea lui Frideric cel Mare. Îndeosebi limba lor uzuală e încărcată cu vorbe franțuzești. De la ei le-au luat și ungerii și așa, scâlciate, au venit de s-au încetățenit în mijlocul nostru.

Mă înscriu deci contra «pansiunei» și a «hodvoleului» și trec la alt ordin de idei.

Am văzut că în scrierile noastre literare din urmă s-a produs o vie reacțiune împotriva latinismelor și a neologismelor. Poeți și prozatori și o mare parte a ziariștilor întrebuițează o foarte curată limbă literară. Cei mai mulți se coboară la limba poporului și iau de acolo frumuseți de cuvinte și imagini, pentru a-și îmbogăți cu ele limba, a-i da mai multă armonie și mlădiere.

E firesc și mai bine așa. Dar ceea ce supără e faptul că și aici se trece peste țință. Cu gândul curat de a vorbi pe înțelesul poporului, se face adeseori greșala de a alege cu predilecție cuvinte cu totul ieșite din uz. Asta însemnează să cumperi lucruri nouă cu monede șterse.

Unii, de pildă, scriu mereu *norod*. «Slavă, sau mărire ție, *norod* românesc!» Asta prea e de tot *blagocistiv* și nu mai merge astăzi decât în poezie, unde forma mai solemnă suportă foarte bine vechimea cuvintelor. După cât știu, afară de bieții basarabeni, toată lumea românească zice acum «popor» și e frumos acest cuvânt.

Altul, vrând să fie bine înțeles de popor, crede și el că trebuie să-și arhaizeze scrisul și dă într-o revistă următoarea discuție:

«Asociațiunea este o polecră!»

Vedeți bine ce greșală enormă, provenită dintr-un zel, de altfel vrednic de toată lauda, dar dus la extrem. Când zic «polecră», țărânul înțelege sau nume de familie sau numele de ocară, de batjocură și mai ales acesta din urmă. Și de, cu toate că Asociația e o familie, cu părinți, cu socri și, spre bucuria noastră prietenească, chiar cu gineri, n-a ajuns încă să aibă o polecră și sperăm că nici nu va ajunge.

Relevăm aceste exagerări, dintr-o parte și din alta, pentru că toate sunt deopotrivă de primejdioase și de urâte. Ele fac ca limba să fie umflată și nefirească, greoaie și neînțeleasă.

Ar mai fi ele câteva observații de făcut, dar astea sunt de ordin mai puțin serios. Se știe că bucureștenii râd de noi când aud că zicem «teolog *absolut*» în loc de «absolvent în teologie»; «abonent» în loc de «abonat»; «m-am suit pe tren», în loc de «în tren» și «am pus vizita», în loc de «am fost în vizită». Mărunțișuri de aceste sunt însă așa de multe, încât n-aș mai isprăvi cu ele foiletoane de-a rândul.

Ah, dar să nu uit! Nici «mă recomand», sau mă «rocomandez» nu e frumos.

Fidelio“
(Tribuna, nr. 52/1907)

INDICE DE AUTORI

A

- Adam, Ioan: 63–65, 125, 283
Agârbiceanu, I.: 71, 72, 120, 124, 281, 315, 341
Albini, Tit Liviu: 67, 98–103, 288, 289
Alecsandri, Vasile: 32, 34–38, 52, 75, 80, 83, 84, 96, 278, 279, 284, 306, 310, 349
Anghel, Dimitrie: 8, 30; 72, 91, 92, 119, 121, 281, 287, 294
Arghezi, Tudor: 26, 28–30, 130, 261, 272–278, 281, 282, 293, 300, 310
Arndt, Moritz E.: 192
Avenarius: 284

B

- Balzac, Honoré de: 316
Barac, Ion: 122
Bart, Jean: 310
Baudelaire, Charles: 105
Becescu, Florian: 94, 288
Beldiceanu, N.: 121
Bengescu-Dabija, G.: 163, 338
Bianu, Ion: 275, 277, 337
Bierbaum, Otto Julius: 128
Bocu, Sever: 268
Bodnărescu, Samson: 84

- Bogdan-Duică, Gh.: 67, 99, 315
Bolinteanu, D.: 32, 33
Borcia, Ion: 124
Börne, Ludwig: 134
Bornemisa, Sebastian: 288
Brătescu-Voinești, I. Al.: 26, 51, 121, 275, 281, 294
Brociner, Marco: 53–56, 134, 282
Brote, Aurel: 23, 99
Bürger, Ferdinand: 193
Burileanu, Mihai: 287

C

- Caion (Constantin A. Ionescu): 24, 105, 115
Caragiale, I. L.: 26, 47, 49, 50, 80, 105, 108, 119, 123, 281, 303, 315
Caragiali, Costache: 306
Carcalechi, Eugenia: 278
Carlyle, Thomas: 122
Cartoian, N.: 32, 33, 278
Cazaban, Al.: 121
Călugăru, Alice: 72, 121, 124
Cehan, Constantin: 268
Celestra, R.: 122
Cerna, Panait: 13, 119
Chamberlain, John Huston Stewart: 21, 265
Chiru-Nanov, I.: 121

Cioban, Maria: 310
Ciocârlan, Ion: 310, 316
Ciofleac, Virgil: 124
Ciorogariu, Petre: 96
Ciotori, I.: 119
Ciura, Al. (Simin): 70, 71, 72
Cocea, N.D.: 122, 130
Codreanu, Mihai: 121, 310
Constantinescu, Pompiliu: 311
Cornel, Th.: 60, 282
Coşbuc, G.: 8, 67, 80, 90, 97, 99
Cotruş, Aron: 281, 289
Covrig, Rosa: 107, 123, 292
Creangă, Ion: 95, 112, 238
Cunţan, Maria: 72, 124, 286, 310

D

Dehmel, Richard: 128
Delavrancea, Barbu Ştefănescu:
9, 26, 49, 108, 262
Demetrius, V.: 28
Densusianu, Ovid (Ervin): 15, 17,
83, 105, 107, 122, 123, 319
Diamandi, Vasile: 41
Donna, Gabriel: 44-46, 280
Dostoievski, Feodor: 127
Dragomirescu, Iuliu: 306
Dragomirescu, Mihail (Mihalache):
12-13, 15, 17, 26, 27, 48, 94,
120, 122, 272
Dragoslav, I.: 124
Duma, I.: 267
Dumas, Alexandre: 316
Duţu-Duţescu, T.: 8

E

Eftimiu, Victor: 72, 97, 124, 294,
300, 304
Emerson, Ralph Waldo: 127
Eminescu, Mihai: 7, 32, 74, 91,
97, 108, 261, 306

F

Făgeţel, C.Ş.: 27
Florian: 68
France, Anatole: 47
Fundescu, I.C.: 36, 95

G

Galaction, Gala: 300, 301, 341
Gazier, Georges: 75
Gârleanu, Emil: 9, 13, 120
George, Alexandru: 292, 293
Gherea, Constantin Dobrogeanu:
15, 53, 121, 134
Ghica, Ion: 350
Goethe, Johann Wolfgang: 52, 68,
88, 344
Goga, Eugen: 340
Goga, Octavian: 68, 70, 71, 72,
79, 81, 90, 115, 121, 268,
269, 272, 310, 315, 316, 323,
324, 330, 347
Gojdu (familia): 42
Goldiş, Vasile: 20, 21
Gorun, Ion: 119, 321
Grènier, Eduard: 75, 284
Grigorescu, Nicolae: 72
Grigorovitz, Emanoil: 74, 284

H

Haneş, P.V.: 90
Harden, Maximilian: 89, 128, 131,
132, 287, 322
Hasdeu, Bogdan Petriceicu: 171,
339
Hauptmann, Gerhard: 128, 148
Hearn, Lafcadio (Kuizumi
Yakumo): 127, 128
Heine, Heinrich: 91, 134, 217
Herz, A. de: 120

Hodoş, Alexandru: 331
Hodoş, Constanţa: 30
Hofmannsthal, Hugo von: 105,
128
Hogaş, Calistrat: 343
Holban, M. G.: 9, 319
Holz, Arno: 105

I

Ibrăileanu, Garabet: 83, 319
Ibsen, Henrik: 127, 334
Ionescu-Quintus, Ion G.: 124
Iorga, Nicolae: 13, 86, 107, 122,
293, 300, 301, 316, 317, 318
Iosif, St. O.: 8, 30, 72, 121, 278, 310,
321, 323, 324, 325, 327, 330
Isac, Emil: 107, 121, 122, 292, 313
Ispirescu, Petre: 95, 112

K

Karnabatt, D.: 119
Klopstock, Friedrich Gottlieb:
69, 321
Kogălniceanu, Mihail: 83, 84

L

Lapedatu, Al.: 264
Lazăr, Gheorghe: 68
Lazăr, Victor: 39-43, 279
Lăzăreanu, Barbu: 331
Lecca, Haralamb G.: 124, 306
Lecca, Irina: 124
Leonardo da Vinci: 96
Leopardi, Giacomo: 96
Lessing, Gotthold Ephraim: 118
Lovinescu, E.: 13, 75, 76, 113-117,
120, 122, 291-300, 307, 309,
310
Lugianu, Mihail: 10-11, 262
Lupaş, I.: 71, 72

M

Macedonski, Al.: 15, 48, 105, 115,
116, 306, 339
Madách Imre: 127
Măiorescu, Titu: 12, 13, 32, 84
Marino, Constanţa: 124
Marţian-Pop, Dionisie: 68
Marx, Karl: 122, 266
Maupassant, Guy de: 281, 283,
316
Mărgărint, C.: 122
Mândrescu, Simeon: 68-69, 283,
321
Mândru, Atanasie: 120, 316
Mera, I.T.: 95-97, 288
Michelangelo Buonarroti: 96
Micle, Veronica: 32
Mille, Constantin: 122
Minar, Octav: 278
Minulescu, Ion: 13, 121, 293,
300, 303, 310, 319
Mîrea, A. (pseudonim comun al
lui St. O. Iosif şi Dimitrie
Anghel): 30
Mocionyi (familia): 42
Moldovanu, Corneliu: 13, 120
Montani, Ion: 269
Muntenescu-Berbecaru, V.B.: 112
Murnu, George: 279, 280

N

Nanu, D.: 13, 310
Nădejde, Iosif: 121
Negoiţescu, Ion (Damian Silvestru):
309
Negru, Natalia: 287
Negruzzi, Costache: 75, 76, 83,
84, 284
Negruzzi, Iacob: 34, 36, 37
Neniţescu, I.: 67

Netea, Vasile: 262, 278, 279, 280,
281, 284, 292, 308, 330, 337,
339, 340, 344

O

Obedenaru, Alexandru: 39, 277
Odobescu, Al.: 80
Omăt, Gabriela: 297

P

Panu, G.: 84
Papahagi, Pericle: 39
Pavelescu, Cincinat: 13, 88, 124,
287, 310
Pătrașcu, N.: 9, 28
Perpessicius: 311
Petőfi Șandor: 127
Petra-Petrescu, Horia: 281
Petrescu, Horia: 123
Pico della Mirandola: 122
Piekarski (pictor): 95
Poe, Edgar: 57
Pompiliu, Miron: 95
Pop, Vasile: 57-59, 282
Popa, Mircea: 333, 335, 342
Popescu, Spiridon: 120
Popovici, A.C.: 18-25, 124, 127,
264-272
Popovici-Bănățeanul, Ioan: 76, 284
Pușcariu, Sextil: 72, 281

R

Rafael (Raffaello Sanzio): 96
Rădulescu-Motru, C.: 121, 122
Răuleț, C.: 282
Rebreanu, Liviu: 263, 289, 311
Rembrandt (Harmenez van Rijn):
61
Riria (pseudonim al Coraliei
Gatowsky): 306

Rodion-Steuermann: 119, 131
Ronetti-Roman: 134
Rosetti, Radu: 91, 92, 93, 120,
288
Russo, Alecu: 83, 84
Russu-Șirianul, Ion: 66-67, 283

S

Sadoveanu, Mihail: 8, 9, 115,
119, 120, 124, 294, 341
Sainte-Beuve (Charles Augustin):
311
Sandu-Aldea, C.: 72, 310, 316
Sanielevici, H.: 134
Savel, Vasile: 119, 316, 320
Schiller, Friedrich: 68, 108, 127,
192, 321
Schlaf, Johann: 105
Schlenter, Paul: 127
Shakespeare, William: 127, 280
Simu, Atanasie: 60-62, 282
Slavici, Ioan: 23, 48, 76, 96, 99,
283
Solacolu, N.: 122
Soricu, I.U.: 69, 123, 281
Stamatiad, Al.T.: 282
Stavri, Artur: 26

Ș

Șaguna (familia): 42
Șchiopul, Iosif: 267
Șeicaru, Pamfil: 300, 304, 307,
308
Șerbănescu, Theodor: 84

T

Tăslăuanu, Octavian: 71, 72, 265,
266
Teleor, Dumitru: 48

Theodorian, Caton: 72, 124, 323,
324
Toma, A.: 121, 131, 134
Tomescu, V.: 27, 123
Topîrceanu, George: 26, 30-31,
121, 272, 310
Tordoșanu, Victor: 99
Tutoveanu, G.: 80

V

Verhaeren, Émile: 128, 129
Verlaine, Paul: 45
Vlahuță, Al.: 8, 49, 51, 52, 119,
281
Vogelweide, Walter von der: 69
Voltaire (François Arouet): 76

Vulcan, Iosif: 342
Vulcan, Petre: 306

W

Wagner, Richard: 321
Wedekind, Frank: 128
Weigand, Gustav: 39
Wolzogen, Ernst von: 128

Z

Zaharia, N.: 297
Zamfirescu, Duiliu: 68, 70, 90,
287
Zweig, Stefan: 128, 129, 131,
132, 322

ILARIE CHENDI : „SCRIERI“, vol. I - X (1988 – 2007)
(Cuprinsul ediției)

Volumul 1, Buc., Edit. Minerva, 1988, 515 p. Cuprinde: broșura *Începuturile ziaristiceii noastre*, publicată în 1900, volumașul *Zece ani de mișcare literară în Transilvania, 1890-1900. Material critic*, apărut în 1901, precum și articolele de critică literară publicate în periodicele dintre 1893 și 1899.

Volumul 2, Buc., Edit. Minerva, 1989, 416 p. Cuprinde: volumul *Preludii. Articole și cercetări literare*, publicat în 1903, *Prefață* la volumul *Opere complete* de Ion Creangă, 1902 și articolele de critică literară, rămase în periodicele dintre 1900-1902.

Volumul 3, Buc., Edit. Minerva, 1990, 485 p. Cuprinde: volumul *Foiletoane*, publicat în 1904, și articolele de critică literară rămase în periodicele dintre 1903-1904.

Volumul 4, Buc., Edit. Minerva, 1995, 507 p. Cuprinde: volumul *Fragmente*, publicat în 1905, *prefața* la volumul Vasile Alecsandri, *Opere complete*, IV, *prefață* la C. Negruzzi, *Opere complete*, vol.I, ediția a II-a, precum și articolele de critică literară rămase în periodicele anului 1905.

Volumul 5, Buc., Edit. „Grai și Suflet-Cultura Națională“, 2001, 360 p. Cuprinde: volumul *Impresii*, publicat în 1908, precum și articolele de critică literară rămase în periodicele anului 1906.

Volumul are și o *Addenda* cu două studii respinse de cenzură din volumele precedente, *Evreii și literatura română* și *Originea lui Alecsandri*.

Volumul 6, Buc., Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2003, 342 p. Cuprinde: studii și articole de critică literară și istorie literară rămase în periodicele anului 1907, în special în revista *Viața literară și artistică*.

Volumul 7, Buc., Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2004, 362 p. Cuprinde: volumașul *Portrete literare*, publicat în 1911, precum și studiile și articolele de critică și istorie literară rămase în periodicele anilor 1908 și 1909, în special în revista *Țara noastră*, unde criticul a semnat o rubrică permanentă formată din 33 de foiletoane unitare, sub titlul de *Viața literară*. La *Addenda*, volumul cuprinde și violenta polemică a lui Chendi cu Duiliu Zamfirescu.

Volumul 8, Buc., Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2005, 367 p. Cuprinde: volumul *Schițe de critică literară*, constituit și anunțat de Chendi în revista *Cumpăna* din 1909, dar publicat postum,

în 1924, precum și o seamă de articole și studii de critică și istorie literată rămase în periodicele anilor 1909 și 1910.

Volumul 9, Buc., Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2006, 355 p. Cuprinde: un număr de opt prefete la câteva ediții realizate de Chendi, în special din scriitorii clasici ai literaturii române (M. Eminescu, Al. Odobescu, Ion Ghica ș.a.) precum și studiile și articolele sale de critică și istorie literară rămase în periodicele anului 1910.

Volumul 10, Buc., Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2007, 360 p. Cuprinde: ultimele articole de critică și istorie literară, rămase în periodicele anilor 1911 și 1912, precum și o selecție din creația literară rămasă în periodicele vremii, grupată în două capitole: *Poezii și poeme și Proză literară*.

Fiecare din cele zece volume ale ediției cuprinde o amplă secțiune de *Note și comentarii*, precum și una de *Indici de autori*, iar în volumul 1 se publică și un studiu introductiv și o *Notă asupra ediției*, realizate de editor. Acestea totalizează un număr de aproape 1000 de pagini, iar ediția în întregime depășește 4000 de pagini, o adevărată mină de aur pentru cunoașterea literaturii române dintre 1892, când își începe Ilarie Chendi activitatea, până în 1912, când această activitate se încheie fulgerător, la numai 42 de ani ai criticului.

Ediția a fost realizată de Dumitru Bălăeș, profesor doctor în istoria literaturii române. De la volumul 5, este asociat la elaborarea ei și Ion Spătan, cercetător la Biblioteca Academiei Române.

Un ajutor prețios în realizarea acestei ediții au acordat Margareta Feraru și Tiberiu Avramescu, foști redactori la Editura Minerva, în prezent colaboratori ai Fundației Naționale pentru Știință și Artă.

CUPRINS

CRITICĂ LITERARĂ

(Articole din periodicele anilor 1911 și 1912)

Viața literară [I]. Schimbarea de guvern și literatura. Statul și scriitorii. Bugetivorii fără talent. Subvenționarea revistelor	7 (262)
Mihai Lungianu: „În sărbători“ (Nuvele)	10 (262)
Legenda cu „Școala nouă“	12 (262)
Viața literară [II]. Caracterul revistelor literare. Școalele literare. Îndrumătorii și originalitatea talentelor. Republică sau monarhie?	14 (263)
Pentru d-l A.C. Popovici (Un răspuns).....	18 (264)
Viața literară [III]. Picanterie electorală. Mărirea și căderea unei reviste de provincie. Doi poeți tineri: Gh. Topîrceanu și T. Arghezi	26 (272)
Correspondența scriitorilor.....	32 (278)
Viața literară [IV]. Alecsandri și Socec (Fragment din monografie)	34 (279)
O carte despre Macedonia	39 (279)
Plângerea nedreaptă a unui poet.....	44 (280)
Viața literară [V]. Literatură de sărbători. Ziarele din regat nu o cultivă. Numerele de Paști din anul acesta. D-l Caragiale în politică.....	47 (281)
Scriitori modești și încercări de parvenire.....	51 (281)
„Poporul se deșteaptă!“ (Un roman social de Brociner).....	53 (282)
Vasile Pop: „Iubirea e biruitoare“	57 (282)
Muzeul A. Simu	60 (282)
†Ioan Adam.....	63 (283)
Viața literară [VI]. Un volum postum al lui Russu-Șirianul. O operă de literatură germană în România. Revista „Luceafărul“ intră în anul al 10-lea.....	66 (283)
Cronică [I]. D-l Grigorovitz. Alecsandri și Grènier. Un poem de Costache Negruzzi. Scrisori inedite de Niță Popovici....	74 (284)

Viața literară [VII]. Răspuns la o scrisoare. Aprilie și mai, lunile de miere pentru scriitori. Răsplătirea și decorarea talentului. Bietul compozitor. Concluzii.....	78 (285)
Rivalitate surdă	83 (286)
Cronică [II]. Literatura ca artă și ca profesiune. Poeziile lui Cincinat Pavelescu. Plaga micilor anonimi	86 (287)
Viața literară [VIII]. Jurământul în materie literară. O vorbă de spirit a lui Radu. Talente stinse și reputații uzurpate	91 (287)
Viața literară [IX]. În amintirea lui I.T. Mera. „Din lumea basmelor“. Volumul postum „Din țări străine“. Basmul în literatură	95 (288)
Cum s-a stins un luptător de astăzi: Tit Liviu Albini.....	98 (288)
Viața literară [X]. Eternul fenomen de toamnă. Tranziția la un nou gen literar? Legenda elitei literare. Literatura și politica.....	104 (289)
Cum cred că ar trebui să fie „Cosânzeana“ (Scrisoare către redacție).....	110 (289)
Viața literară [XI]. „Pasărea albastră“ și „Colțul latin“. O propagandă inofensivă	113 (291)
Viața literară în 1911 (O privire generală).....	118 (311)
Viața literară [XII]. O învinuire nedreaptă. De ce nu cunoaștem noi limbi străine Noi și literatura maghiară. Utilitatea limbei germane pentru cultura noastră	126 (320)
Evreii și literatura română	130 (322)

POEZII ȘI POEME

Poezii originale

I – Primul pas în lume	137 (332)
II – Nu-i nimic - numai vis!.....	137 (332)
III – Rechemarea lui Șaguna	138 (332)

Șoapte

[1] Vino.....	141 (333)
[2] Înviere	142 (333)
[3] Te iubesc... ..	143 (334)
[4] Rupe lanțul... ..	144 (334)
[5] Leana.....	145 (334)
[6] Murăș, Murăș... ..	146 (334)
[7] În cimitir.....	147 (334)
[8] Omul-mașină	148 (335)

[9] Nostalgie	149 (335)
[10] Cruciatul	149 (335)
[11] Rustică	150 (335)
[12] Logodnă	151 (336)
[13] Mi-e sete... ..	152 (336)
[14] Mâna stângă	153 (336)
[15] Momentul	154 (336)
[16] Poveste nouă	155 (336)
[17] Pe malul mării	156 (336)
[18] Flori	156 (337)

Din caietul unui anonim

Perversitate (Fragment)	158 (337)
Acasă	159 (337)

Din poveste

.....	160 (337)
-------	-----------

Epigrame

Crimă și virtute	163 (338)
Variantă: Îndoială	163 (338)

Cronică politică

Spre Mecca puterei	164 (338)
--------------------------	-----------

PROZĂ LITERARĂ

S-au dus în țară (Nuvelă originală).....	175 (340)
La Păltiniș	191 (341)
Scrisori de carnaval (I-IV)	195 (341)
La munte (Impresii)	206 (342)
Prin vama cucului	221 (343)
Din munți (Fragment).....	224 (343)
Scrisori (I – X)	227 (344)

Note și comentarii.....	259
-------------------------	-----

Indice de autori	349
------------------------	-----

Ilarie Chendi: „Scrieri“, vol. I-X (1988-2007) (Cuprinsul ediției)	355
--	-----